

SP

SOCIÁLNÍ PRÁCE

SOCIÁLNÍ PRÁCE

4/2003

Vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci

Možnosti sociální práce v romských komunitách

Editorial	1	Pohledy na věc	52	Inspirace pro praxi	158	Kontakty	209
O čem se mluví	3	Akademické state	65	Recenze	164	Ohlasy, názory	216
Anketa	37	Studentské práce	134	Akce, zprávy a oznámení	206		
Fakta, vyhlášky	41	Školy se představují	153				

OBSAH:

Editorial	1
O čem se mluví	
Nikoho neodsuzuj, dokud si neobuješ jeho boty (Reportáž z terénní sociální práce)	3
Nejlepší se jeví rozumná přísnost	9
Romská komunita obsahuje obrovskou škálu rozmanitosti	14
Chudoba, vysoká zadluženost, rychlé půjčky, zájem neboli lichváři	18
Sociální služby v prostředí romské minority	23
Být partnerem pro minoritu i majoritu vyžaduje celou řadu znalostí	34
Anketa	
Otazníky inkluze příslušníků romského etnika	37
Fakta, vyhlášky	
Dimenze a míra sociálního vyloučení příslušníků romské komunity v ČR	41
Základní východiska práce terénního sociálního pracovníka a návrh obsahu jeho práce	49
Pohledy na věc	
Sebelepší školení nemůže obsáhnout všechny variace problémů: L. Češková	52
Činnost TSP musí být profesionální: P. Navrátil	59
Akademické statě	
P. Mareš: Romové: Sociální inkluze a exkluze	65
P. Navrátil, I. Šimíková: Komunitní sociální práce jako nástroj boje proti sociálnímu vyloučení: příklad „Strategie sociální inkluze Romů v Brně“	76
S. Ševčíková: Sociální práce s Romy prismatickým hodnotám Romů	105
K. Krátká: Integrace romské menšiny z pohledu náhradní rodinné péče	119
V. Stehlíková: Přínos společensky účelných míst (SÚPM) zřizovaných zaměstnavatelem	127
Studentské práce	
T. Panašová: Analýza sociálního vyloučení v komunitě Dobrá Voda	134
A. Pokrupová: Význam alternativního trestu pro životní situaci mladistvého delikventa	144
Školy se představují	
KSP ZSF OU: Vzdělávací proces prostupuje respektování jedinečnosti klienta	153
Inspirace pro praxi	
Možnosti resocializace rómských chlapců opouštějících ústavnu starostlivost	158
Recenze	164
Akce, zprávy a oznámení	206
Kontakty	209
Ohlasy, názory	216

Vážené čtenářky a vážení čtenáři, blíží se konec roku a také čas hodnocení a rekapitulace. Dovoďte mi tedy, abych i já pohlédl zpět a zamyslel se nad uplynulým časem, naší prací a situací časopisu. Rok 2003 jsem chápal jako mezník. Nešlo o nic menšího než o to, zda si časopis získá Vaši pozornost a přežije, či zda se za ním zavřou vody a zanikne jako jeho předchůdce. Vzhledem k tomu, že časopis Sociální práce / Sociálna práca je náš jediný oborový časopis v České republice, vnímal jsem zápas o přežití časopisu také jako zrcadlení síly a sebevědomí naší profese. Chci-li v tuto chvíli vyslovit závěr, mohu s ulehčením konstatovat, že uplynulý rok prokázal životaschopnost našeho projektu. Zdá se, že se podařilo oslovit profesní komunitu sociálních pracovníků a pracovníků, kteří časopis přijali jako svoji platformu pro odbornou inspiraci a diskusi. Měl jsem možnost s některými z Vás osobně komunikovat a velmi mě povzbuzoval zájem, který jste o časopis projevovali. Děkuji za něj.

Ke konci roku rodina předplatitelů časopisu zahrnuje asi 400 osob a institucí. Není to sice počet, který by ohromil některého z našich mobilních operátorů, ale pro nás je významný. Je to počet, který postačuje, aby časopis přežil. Mezi předplatitele patří významní poskytovatelé sociálních služeb (státní i nestátní), školy (vyšší odborné i univerzity), jednotliví občané i studenti sociální práce. Časopis již v tuto chvíli pravděpodobně oslovuje větší počet osob, než kolik je předplatitelů. Vzhledem k tomu, že mezi předplatiteli převažují instituce, mám

naději, že se časopis ve skutečnosti na konkrétním pracovišti dostává i k většímu okruhu zájemců.

Pokud jde o naši redakční práci, jsem rád, že se v tomto roce podařilo uspokojivě dořešit a stabilizovat grafickou podobu časopisu i strukturu rubrik. Samozřejmě, že se nechceme spokojit s dosaženou úrovní a že i ony se budou dále vyvíjet, ale považujeme je za standard, který chceme držet, pokud nenalezneme lepší variantu. Na důkaz naší otevřenosti uvádím, že jsme se právě v rubrikách odhodlali provést malou inovaci. Nově zařazujeme rubriku, v níž chceme zveřejňovat reakce a ohlasy, které přicházejí od Vás, a jak věříme, budou i nadále. Vznik komunikační rubriky chce vyjadřovat naši potřebu být s našimi čtenáři v živém spojení. Podobný motiv vedl k přestavbě webových stránek, které však budou dále pokračovat.

Za významné považuji též, že jsme zahájili intenzivnější spolupráci s kolegy na Slovensku. Jedno z čísel jsme věnovali sociální práci v této nám blízké zemi a vydali jsme ho ve slovenštině. Nadále však nechystáme vydávání jazykově profilovaných čísel (jen česky, jen slovensky) a časopis bude vycházet jako mezinárodní, jazykově integrovaný, česko-slovenský časopis.

Od bilancování bývá jen krok k plánům. Rád bych Vás tedy seznámil s našimi představami na rok 2004. Obsahové zaměření prvních dvou čísel nadcházejícího roku je již určeno. V čísle 1 se budeme věnovat standardům kvality v sociálních službách, číslo 2 bude orientováno na úlohu rodiny v péči o seniory. Předběžně byla stanovena témata třetího a čtvrtého čísla. Číslo 3 by mělo být o komunitní

sociální práci a číslo 4 pak o hodnotách a etice v sociální práci.

Rok 2004 bude pro nás dále ve znamení snahy o oslovení většího počtu našich čtenářů a předplatitelů. Jakkoliv můžeme být spokojeni, že počet našich předplatitelů dosáhl hranice přežití časopisu, je zjevné, že náš úspěch je stále ještě křehký a mohou ho ovlivnit nepředvídané okolnosti. Tou, kterou však předvídat můžeme, jsou předplatná na rok 2004. Prosim Vás všechny, kterým není osud sociální práce jako naší společné profese lhostejný a kteří si náš časopis oblíbili, aby si jej nezapomněli včas předplatit na příští rok.

Číslo časopisu, které jste právě obdrželi, věnujeme sociální práci a jejím možnostem při překonávání sociálního vyloučení Romů. Toto číslo jsme zařadili aktuálně i na základě odezev přicházejících po vydání druhého čísla v roce 2002 (Romové v české společnosti). V trochu jiné perspektivě se tak vracíme k žádané-

mu tématu, které je pro mnohé z nás součástí výkonu naší práce a o kterém stále ještě nebylo řečeno vše potřebné. V tomto čísle jsme chtěli ukázat sociální práci jako významný nástroj pomoci při překonávání sociálního vyloučení a snad i vybídnout k úvaze o hledání nových zdrojů její podpory (finančních, vzdělávacích aj.). Za možnost tematického zpracování a vydání tohoto čísla vděčíme podpoře MŠMT 142300001, za kterou děkujeme.

Vážené čtenářky a vážení čtenáři, děkuji Vám za Vaši trpělivou přízeň v roce 2003 a věřím, že budeme moci být Vašimi průvodci i v roce 2004.

Přeji Vám pokojné Vánoce a dobrý nový rok.

Pavel Navrátil
šéfredaktor

Nikoho neodsuzuj, dokud si neobuješ jeho boty a neujdeš v nich pořádný kus cesty

Zázemí, nadšení a nejistá budoucnost

Pátek 7. listopadu – den jako stvořený pro reportáž. Zaspala jsem, lilo jako z konve a můj fotograf měl zpoždění. Do kanceláře IQ Roma Servisu na Cejlu, č. 49, jsme dorazili celí zmáčení s obavou, že se akce odpíská a žádná reportáž nebude. Naopak. Všichni nás už netrpělivě očekávali. Ještě jsme ani nestačili zavřít dveře a už se ke mně přitočila mladá pohledná Romka: „Aboj, já jsem Jana, dáš si kafe? Musíme spěchat, víš. V jedenáct hodin máme schůzku s paní ředitelkou jediné mateřské školky v naší lokalitě.“ „Jo a to je Marek,“ ukázala na zhruba stejně starého chlapíka, který do té doby mlčel. Z očí jsem mu vyčetla něco jako trému.

U horké kávy na mne energická blondýnka, vedoucí organizace Katarína Klamková

během patnácti minut vychrlila množství informací, abych měla o jejich organizaci co nejlepší představu. Stávající pětičlenný personál prošel vyčerpávajícím výběrovým řízením o třech kolech. V IQ Roma Servisu působí od května letošního roku a všichni, nezávisle na předchozích zkušenostech, musí projít opravdu intenzivním akreditovaným výcvikem pro terénní sociální pracovníky. Absolvovali už na čtyřicet dní po dvanácti hodinách, čeká je poslední čtyřdenní blok, potom písemné a ústní zkoušky. Všichni samozřejmě oceňují možnost získat nové poznatky, ale vzhledem k nejisté budoucnosti je to zároveň také obět. Grant na jejich činnost u IQ Roma Servisu se vyčerpá do konce roku a úspěch dalších projektů zůstává ve hvězdách. Všichni jen doufají, že se v lednu nesejdou na úřadu

O integraci
romského etnika
se u nás hovoří
už dlouho.

Nějaké „změny
shora“ už náš
stát provedl, ale
kdo a jak se o ni
pokouší v praxi,
přímo v terénu?
Jak se pracuje
s Romy ve
vybraných,
problémových
lokalitych? Tyto
otázky mě
přivedly do
brněnského
občanského
sdružení IQ
Roma Servis,
které se zamě-
řuje na terénní
sociální práci
v romské komu-
nitě. V současné
době zaměstná-
vá pět terénních
sociálních pra-
covníků, kteří po
dvojicích monito-
rují vždy určitou
část Brna
s převážně
romským

obyvatelstvem. V IQ Roma Servisu mi umožnili sledovat po jeden den práci dvou „teréňáků“ - Jany Balázové a Marka Pechy.

práce. Vyprávění o školení mě inspirovalo k otázce, zda mají také jasně definovanou metodu práce. Načež Katarína ochotně přinesla třístránkovou kopii s precizně vypracovanými standardy. „*Náš metodika v podstatě vychází ze standardů, které vypracoval Člověk v úsni ve spolupráci s Radou vlády pro záležitosti romské komunity. V současné době tyto standardy považují za nejpřijatelnější. Myslím si, že nejvýstižněji specifikují roli terénního sociálního pracovníka,*“ upřesnila. Z diskuse o zázemí organizace nás vytrhla až Jana: „*Promiň, už bychom měli jít, raději chodím na schůzky o něco dřív.*“

Člověk miní

Při několikaminutové cestě tramvají směr Plotní ulice jsme narazili na dost závažných problémů souvisejících s možnostmi zvyšování vzdělanosti romského etnika. Jana začala „z gruntu“: „*Všichni vědí, že hlavním problémem Romů je nezaměstnanost, a s tou zase souvisí jejich nízká vzdělanost. Většina z našich klientů má buď základní vzdělání, mnohdy s bídou, nebo výuční list. Romové důležitost vzdělání dost podceňují. Přitom je velmi důležité začít už od nejútlejšího věku. Osvědčily se přípravy pro předškolní děti - tzv. multé ročníky, ale ty*

mají malou kapacitu. Ne všechny děti se tam dostanou. Proto jsme s Markem domluvili schůzku s paní ředitelkou mateřské školky na Plotní. Chceme zjistit, kolik tam dochází romských dětí, jaké jsou podmínky pro jejich přijetí, kolik by to rodiče stálo. Taký jí můžeme nabídnout pomoc. Můžeme zkontaktovat rodiče problémových dětí a domluvit jim. Ani nevíš, kolika rodičům je třeba vysvětlit, jak je důležitý, aby své děti posílali do školky a do školy. Sami si to jen tak neuvědomí, řeší jiné problémy.“

Po domluvě s ředitelkou by tedy rádi nabízeli služby této školky svým současným klientům. Jde vlastně o jediné zařízení pro děti předškolního věku v jejich lokalitě Dornych, Zvonarka, Komárov. Vše ale zkomplikovala zpráva, že příslušná městská část plánuje školku s téměř stoletou existencí zrušit. Provoz byl sice dočasně prodloužen do konce tohoto školního roku, ale zatím nikdo neví, co bude dál. Jana ředitelce navrhla, že se pokusí přivést do školky děti některých klientů. Zvýšení stavu může přece z pohledu úřadu působit jako argument pro zachování zařízení. Ředitelka na oplátku Janě nabídla, že děti mohou docházet třeba jen v dopoledních hodinách. Sníží

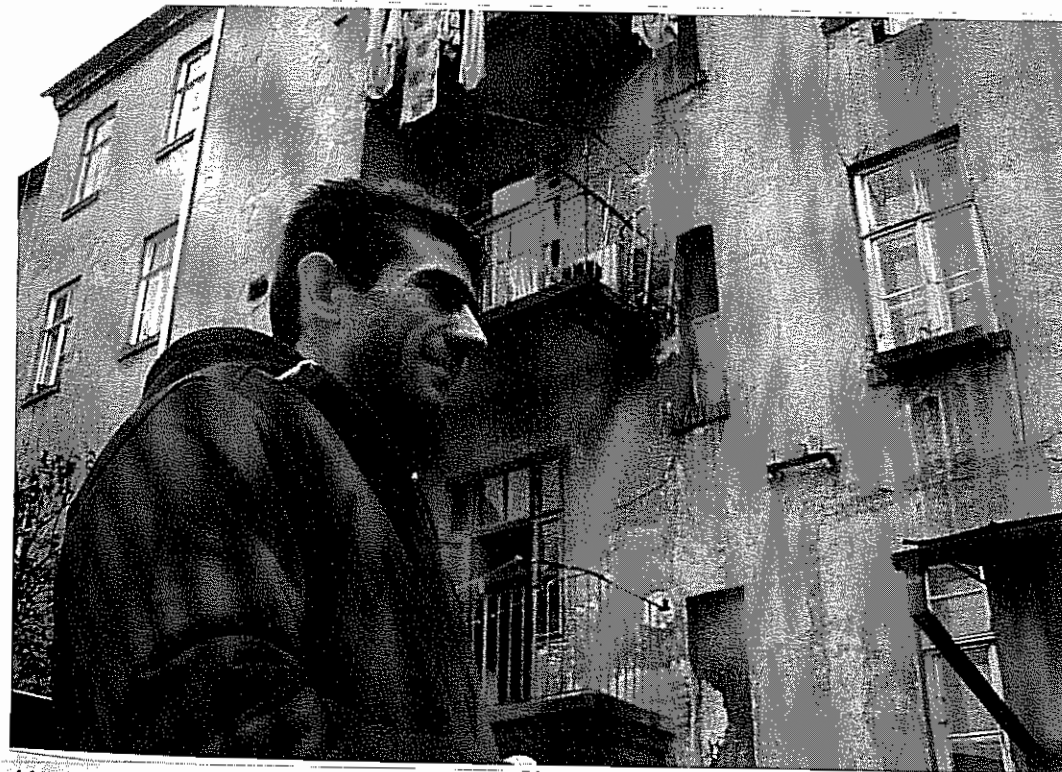
se tak denní výdaje, což rodiny s více dětmi určitě uvítají.

První velký úspěch

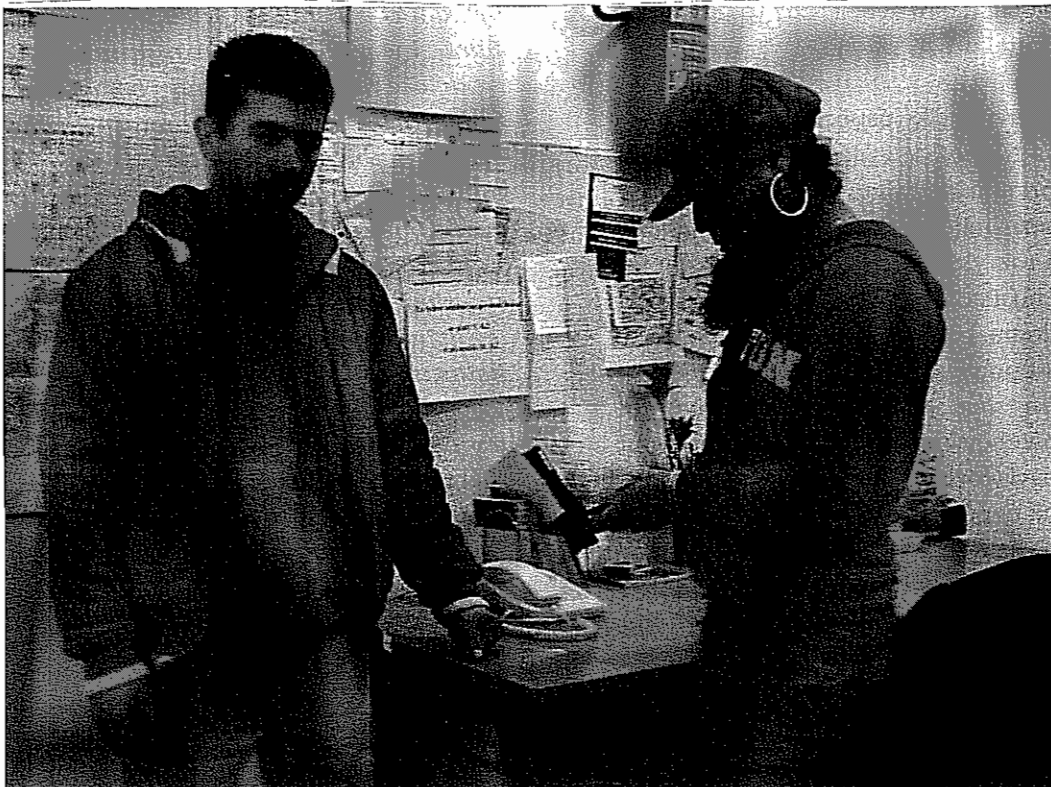
„No, teď se vydáme k našim úplně prvním klientům, na Dornych, č. 42,“ seznámil nás Marek s dalším plánem a rozvykládal se o prvním velkém úspěchu. Podařilo se jim přimět správce domu, Úřad městské části Brno-střed, k opravě pavlačí. „*Šlo o půlmiliónovou investici,*“ dodává pyšně. Zrezivělými plechovými vraty vcházíme do dvora pavlačového domu, který na mne rozhodně nepůsobí jako nově zrekonstruovaný. Naivně jsem si představovala čerstvě nahozené zdi a natřené okenní rámy, ale Marek mě vyvedl z omylu: „*S tímhle domem jsme začali vlastně v květnu,*

byl to náš první dům, první klienti. Barák byl v naprosto havarijním stavu, z pavlače padaly lidem kusy betonu na hlavu, ale ti to přehlíželi, protože každé už byl ke změnám skeptické, že už tomu nějak ani nevěnovali pozornost. Jsou tady sice lidi, kteří mají dlubky na nájmech, ale díky bobu, že jsme do toho stavební odbor dotlačili. Jsem stavař a můžu dosvědčit, že už tu brozila katastrofa.“

Stále trochu vyjeveně jsem si prohlížela nové pavlače, ne příliš úplně zábradlí, až můj pohled sklouzl dolů, k hromadě stavební suti na dvoře. To mi Marek hned osvětlil: „*Ne, to tu není po těch dělnících, to jedné nájemníci prováděli nějaký bytový úpravy. Vždycky přijdem a snažíme se ty lidi nakopnout k tomu, aby se*

Marek Pecha na dvoře domu Dornych 31.

Terénní sociální pracovníci Jana Balážová a Marek Pecha se v kanceláři IQ Roma servis chystají na monitoring určené části Brna.

začalo něco dít. Ale občas je to jako práce s malými dětmi. Pořád dokola.“

Zatímco Jana nabízela jedné z nájemnic možnost poslat alespoň dvě ze svých sedmi dětí do školky, povídala jsem si s Markem o jejich práci. Zajímalo mě, čím má být vybaven správný teréňák. „Pro tubletu práci určitě potřebuješ schopnost naslouchat člověku, jinak se nedozvíš, co potřebuje, ani jak mu pomoci. Stejně tak potřebuješ sociální citění, to v každém případě. Ale důležitý je taky vidět věci v realu a umět rozeznávat. Ne každé klient braje fér bru.“

„A jak postupuješ, když víš, že ti klient lže?“ napadlo mě.

„No rozhodně od něj nemůžu dát ruce pryč, je to můj klient, zvlášť když jsem přesvědčená, že je ta pomoc nutná.“

To už se vracela Jana s vítězným úsměvem. S klientkou se ještě domluvili na pevném termínu, kdy společně do školky zajdou, a pak jsme se vydali opět doslova a do písmene o dům dál.

A co děti! Mají si kde hrát?

Přešli jsme silnici a ocitli jsme se ve dvoře dvou sousedících domů. „Tak s tímhle domem máme taky velké plány,“ začala Jana. „Když jsme poprvé viděli tyhle baráky, kde je sice velký, ale neutržovaný dvůr, napadlo nás vypsát

projekt na vytvoření hřiště pro děti. Pokud to vyjde, budeme strašně rádi, protože tu bydlí spousta malých dětí, které si nemají absolutně kde brát. No, ale to první setkání s nájemnicí! To bylo něco! Sešlo se jich tu asi třicet a začali si jeden přes druhého stěžovat na děti a na hluk. Většina z nich s projektem nesouhlasila, protože hřiště by sem přitáhlo další děti z jiných domů. No ale asi po tříhodinové debatě se nám je podařilo přesvědčit, hlavně jsme pořád dokola zdůrazňovali, že ty děti sem chodí už teď, ale nemají se jak zabavit, že projekt by to mohl změnit.“

„Teď už se nás naopak pokaždé vyptávají, kdy už si děti budou mít kde brát. Dokonce za náma sami chodí s různými nápady, jak by to mohlo vypadat. Tady je vidět, že když s nimi dokážete komunikovat, tak se dokážou pro tu věc zapálit. Romové se zpočátku vždycky bojí změn, obzvlášť, pokud je přináší někdo úplně cizí,“ doplňuje spokojeně Marek.

Strasti a slasti práce v terénu.

Jak tak na dvoře rokujeme o dětském hřišti a dobrých i špatných nápadech, vyjde z domu asi tak šestadvacetiletá žena. Jana s Markem se trochu zarazí a nezvykle tíše, až opatrně pozdraví. Marek pokračuje: „Maminka je doma?“ „A důvod?“ oboří se na něj žena a stejným tónem pokračuje: „Co potřebujete?! Nikoho volat nebudete!“ Ani jsem nedutala. Jana mi pak polohlasem vysvětlila, že šlo o psychicky narušenou dceru jedné jejich klientky, která je z ní nešťastná, ráda by situaci řešila, ale bojí se o vnoučata. „I takové nepříjemné zkuš-

nosti nás potkávají. několikrát se stalo, že před náma klienti rovnou zabouchli dveře. Ale my jsme se vrátili. Pokud jde o sociální práci s Romy, tak v sobě člověk musí mít určitou dávku drzosti. Vždycky je důležitý se otřepat,“ dodává Marek.

O kousek dál však bydlí nejpříjemnější romská rodina, s jakou jsem se kdy setkala. Milá drobná Romka nás všechny pozvala do své miniaturní kuchyňky. Jedním dechem nás prosí, ať se probíhá hlavně nezouáváme, a hned zase nepředstíraně lamentuje, že vůbec nemá uklizeno. Před cizími, a obzvlášť před objektivem, se stydí. O focení nechce ani slyšet. Její manžel se se smíchem ptá: „Nebudeme v Rudým právu, že ne?“ Je to vyučený krejčí, už několik let bez práce, šitím si alespoň příležitostně přivydělává. Marek a Jana se snaží hledat práci nejen jemu, ale i jeho nevidomému bratrovi. Pan Kollárik je profesionální masér, ale posledních pět šest let nemůže najít práci. Přitom by se za novým zaměstnáním odstěhoval klidně i přes celou republiku. Jana s Markem pro něj shánějí adresy, procházejí nabídky různých zdravotnických a rehabilitačních zařízení a nabízejí jim letáky a dopisy s jeho propagací. On sám si zakládá i svoje webové stránky.

S úsměvem aneb neznáte Milana Mihoka?

Opouštíme poslední „pavlačák“ – fenomén brněnské romské komunity a vracíme se zpět do kanceláře. „Nevadí, že půjdeme pěšky?“ ptá se Jana a se smíchem dodává: „My rádi chodíme pěšky, jsme přece teréňáci. A v létě jsme ještě mobilnější – jezdíme oba na horských kolech.“

Před hlavním vlakovým nádražím míváme příslušníka městské policie a Jana se rozesměje ještě víc: „*To ti musím říct na diktafon. Vždycky, když nás zastaví policista, to už se nám s Markem stalo asi třikrát, Marek už rovnou při předkládání občanského průkazu předkládá i průkazku terénního sociálního pracovníka. To aby předešel otázce, proč se tady tak prochází. I když naše organizace loni celý rok spolupracovala s Městskou policií, řadová policisté o nás a naši práci nic netuší. Když nás jednou takhle jeden policista kontroloval a zjistil, že jsme brněňští terénní sociální pracovníci, začal se nás vyptávat na nějakého Milana Mihoka. Natvrdně si myslel, že známe všechny brněnské Romy, a nechápal, že i kdybych ho znala, tak mu informace o klientech nemůžu poskytnout. To, co se o policistech tvrdí, bude asi pravda. Je to fakt brozný.*“

Větrné mlýny

Po návratu do kanceláře jsme vpadli do lehce bojovné atmosféry. Všichni zaměstnanci se psychicky připravovali na schůzku s nájemníky domu na ulici Přízová 16. Na schůzce by se měla řešit petice, ve které si na nájemníky stěžují lidé z okolí. Tady jsem si dostatečně uvědomila, že ani terénní sociální práce není jen o konkrétních klientech a jejich problémech. I „teréňáci“ bojují s nedokonalým systémem a byrokratickým aparátem. S peticí vyplavaly na povrch problé-

my, které Katarínu jako vedoucí už dlouho tíží: „*Přijde mi, že jako nezisková organizace nejsme pro různé úřady místní samosprávy dostatečným partnerem. Petiční stížnost nám bez komentáře jen tak poslala předsedkyně kontrolního výboru. My bychom byli rádi, kdyby nás oficiálně požádala o spolupráci či řešení třeba té petice, kdybychom pro úřady fungovali jako rovnocenný partner – expert, který jim může zprostředkovat mnoho cenných informací ‚zdola‘. Naše ‚partnerství‘ zatím vůbec není o žádné interaktivní spolupráci, o důvěře na obou stranách a není to tím pádem plodný. Státní a nestátní sektor by si měl při vzájemné spolupráci vyměňovat své zkušenosti. Na základě toho by pak měla vznikat nějaká systémová opatření. Pokud to tak nebude, do budoucna se de facto nic nezmění. Ty věci se budou jenom propadat a propadat.*“

Z ulice Přízová, kde se lidé potýkají s existenčními problémy, kde bydlet a co jíst, jsem se po několika krocích vmísila do davu směřujícího k vánočně nazdobenému obchodnímu domu. Jako by ten svět jen o pár kroků dál ani neexistoval. Vědí vůbec mí spolunakupující o problémech, které se tam řeší? Znovu jsem si postupně promítla obličej Jany, Marka, jejich klientů a pak mi tam zničehonic naskočil obrázek ze školní čítanky: „Don Quijote bojuje s větrnými mlýny.“

Petra Zoubková

Nejlepší se jeví rozumná přísnost

• **Z jakého hlediska přistupujete k práci s Romy? Co je vaším cílem, motivací?**

Zprostředkovat, nabídnout setkání s Bohem. Prostředky jsou ale mnohem obyčejnější, prostší. Začíná to od malých dětí, končí to těmi největšími, na které si troufáme. Zprostředkujeme jim třeba i nějaké vzdělání, náplň volného času a sociální sféry.

• **Jaké tedy nabízíte aktivity?**

Letos jsme sepisovali, jaké budou kroužky, co můžeme, na co si troufáme. Nejpravidelnější a nejsystematičtější aktivita bývá školka, běží dopoledne, je dobře fungující. Pro větší děti máme volnočasové zařízení, doplněné hrou na hudební nástroje, zpěvem, dále probíhá vaření, kulečnick, vyučování, taneční kroužky, výuka hry na hudební nástroje. Hrají zde i rekreačně stolní tenis. Poskytujeme volnočasové aktivity, vzdělání, sociálně právní poradnu, která fungovala 1x týdně. Letos od podzimu funguje 3-4x týdně. Kromě toho řešíme často konkrétní

případy bytových, sociálních, ekonomických potíží.

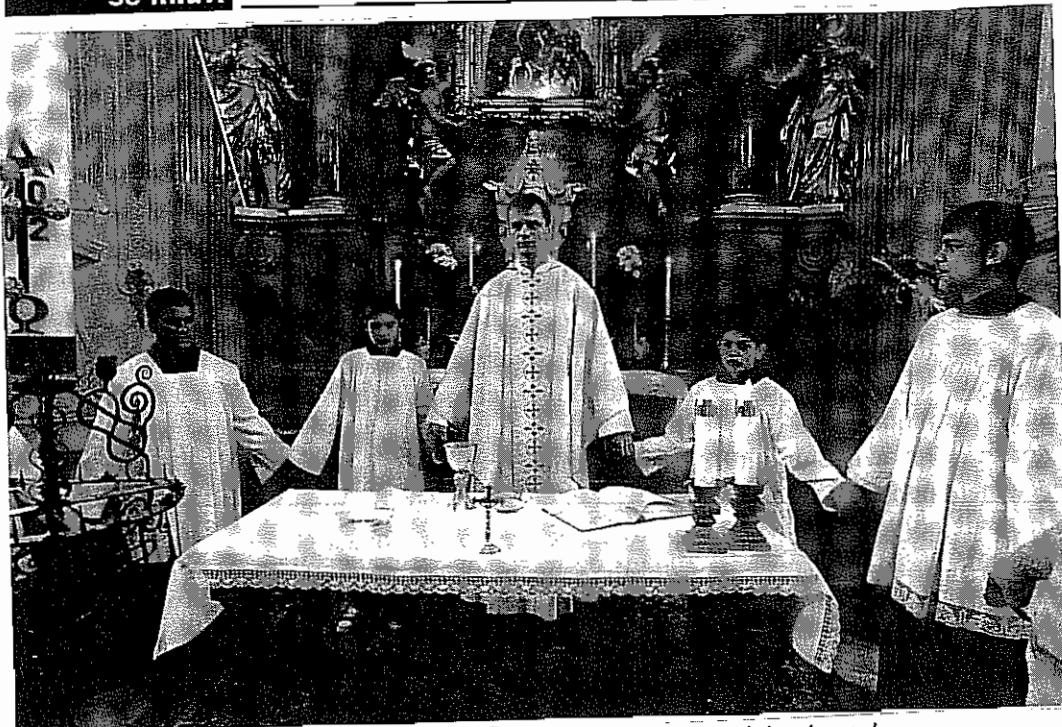
• **Kolik chodí romských dětí?**

Mění se to s počasím i aktivitou, která se zrovna pořádá. Když jsme udělali diskotéku, tak jich přišlo asi 320, což byl maximální počet. A minimální? Když jsme se vrátili z dovolených a byla extrémní vedra, tak za den prošlo farou asi osm dětí. Nějaký střed v současné době činí asi čtyřicet denně, teď, když se venku zhoršuje počasí a tady se topí, tak jich přibývá. Obvykle zimní stav je kolem osmdesáti.

• **Kolik lidí tvoří tým?**

Je tady zaměstnáno celkem pět lidí – jeden muž a čtyři ženy. Když to rozdělíme na Romy a Neromy, tak jsou to tři Romové a dva Neromové. Činnost školky leží na nich. Všichni jsou hodně zaměstnaní kolem domu – uklízení, hlídání, je zapotřebí s dětmi pořád být, aby nedělaly něco špatného, neublížily si, nenapadaly se. Také někdo z nás musí psát, vyhodnocovat a vyúčtovávat

Katolický kněz Jiří Rous se věnuje práci s romskou mládeží a dětmi už třináct let. Od roku 1999 působí v Brně-Zábřovicích, kde na místní faře nabízí nejen pro trávení volného času.

Jiří Rous slaví společně s ministranty bohoslužbu v zábrdovickém kostele.

granty, rovněž je zapotřebí, aby někdo pracoval na spojení života farnosti a činnosti pro Romy. Někdo se musí rovněž věnovat obyčejným papírovým povinnostem, i farním, takže práce je opravdu hodně. Kroužky jsou zčásti na těchto pěti lidech. Mají na starosti školku, taneční, vaření, posilovnu, a zbytek stojí zhruba na deseti dobrovolnících.

• Dospělým slouží jen sociálně právní poradna?

Lidé, kteří zde pracují ať už dobrovolně, nebo jsou tady zaměstnaní, se snaží programově docházet do rodin, aby věděli, co se v nich děje, vytvořili nějaké opravdové vztahy.

S některými rodinami to jde docela dobře, snadno a s některými rodinami nejde navázat kontakt vůbec. Toto máme

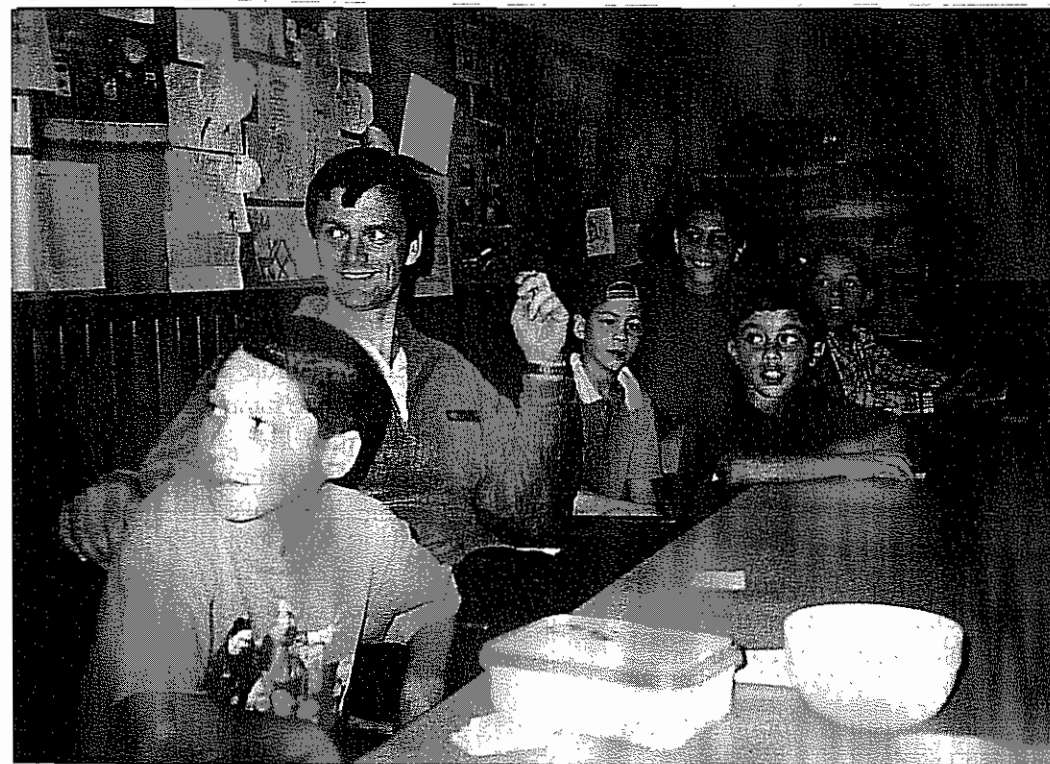
všichni na vědomí a pořád dokola si to připomínáme, protože to je docela důležité – ať se to daří nebo ne, má to smysl. Bez práce s celými rodinami se těžko hne kupředu.

• Z jakých částí Brna k vám chodí Romové?

Blízké okolí – Bratislavská, Francouzská, Cejl, Vranovská, spojky mezi tím, třeba Přadlácká, Příční.

• Kolik v této oblasti vlastně žije Romů?

Mně samotného by to zajímalo, protože statistiku jsem viděl naposledy před deseti roky. Říkala, že je jich tady 10 tisíc přihlášených, ale že je možné, že ve skutečnosti jich může být až čtyřnásobek. Když býváme s pracovníky Koordinačního centra prevence kriminali-

Jiří Rous vyjíždí s dětmi na víkendové pobyty.

ty Magistrátu města Brna, tak ti říkají, že v Brně je to zhruba na průměru populace, který činí asi tři procenta. Podle čísel, o kterých jsme s nimi mluvili, je to asi kolem čtyři procent.

• S kolika z nich jste vešli do kontaktu?

To je těžká otázka. Já mám subjektivní pocit, že znám každého druhého. Kontakty tady existují, ale těch, se kterými se dá provádět intenzivní práce, ve srovnání s celkovým počtem, je velmi malá část.

• Dá se říct, jaké metody a přístupy k Romům se vám osvědčily?

Jiné metody používáme, když se jedná o sport, jiné, když se jedná o vyučování

nebo o mateřskou školku. Nedá se jednoznačně říct, jaká metoda všeobecná zabírá. Nejvítanější je co největší mírnost, ale je málo efektivní. U velké části z nich je tendence toho zneužít, sáhnout po nabízené šanci. Nejlepší se spíše jeví rozumná přísnost. Z hlediska pedagogiky nás to staví před otázky takřka neřešitelné. Do dítěte se investují tři roky práce, starostí, námah a pak udělá nějakou katastrofální blbost – rozmlátí pingpongový stůl za deset tisíc korun. Pak máme dvě možnosti: buď říci – nic se nestalo, což je extrémní mírnost, anebo řekneme prostě: Podívej, škodu nám musíš nahradit. Ve chvíli, kdy nikdo není povinen nic nahrazovat, tak se všechno rozbíjí a celá práce nemá žádný pedagogický smysl.

Ukazujeme jim, že je tady svět, ve kterém si mohou dělat, co chtějí, a nemusí nést žádnou odpovědnost, což je úplně špatně. Na druhé straně, když prostě vím, že dítě nikdy nebude schopno nahradit ani ten stůl, ani jeho třetinu či desetinu, zůstává otázka, jak postupovat dál. Investovaly se do něho tři roky práce a dítě ve chvíli, kdy začne chodit po ulici, krást a fetovat, doopravdy během pár měsíců, přijde o všechno, co se do něj vložilo. Stojíme před problémem, kdy jsou obě řešení špatná. Tak jsme bezradní a nevíme, co na to říkat a co dělat.

• Ve své studii Romové vzhled do problému máte jako motto Einsteinův citát: „Je lehčí rozbít atom než předsudek.“ Myslíte, že se vám daří bourat předsudky?

Předsudky existují na obou stranách – i u bílých farníků. Těžko říct, na které straně jsou větší. Většinou se vynoří ve chvíli, když se přestává dařit. Ve chvíli, kdy všechno klapne, je v pořádku, tak se zapomene na nějaké rozdělování. Pokud je někdo napomenut, potrestán nebo někdo najednou má pocit určitého handicapu, tak se najednou předsudky vynoří v celé síle a vracejí se pořádku dokola. V těch lidech je silně zakořeněno nějaké podezření, třeba i špatná zkušenost, a té se velmi těžko zbavujete. Vždycky říkám těm, kteří se pořád litují, co jim Romové udělali, že skoro určitě nikdo z nich nemá tolik špatných zkušeností jako já.

• Jak na to reagují?

Bývají z toho překvapení. Někteří to nechtějí uznat, tak si o tom povídáme, a někteří potom přestávají chápat, že v té práci hodlám dál pokračovat.

• Dá se říct, jakou máte nejlepší zkušenost, vnímáte v něčem výsledky?

U konkrétních jednotlivců. U celé romské komunity vnímám posun spíš k horšímu. U těch jednotlivců, kteří projeví zájem, tak tam vidím velké výsledky.

• Na jaké zvyky a zvláštnosti nejvíc narážíte?

Studii jsem psal podle zkušeností svých i druhých lidí, takže narážíme na všechny zvyky a zvláštnosti, které jsem popisoval. Zvyky a zvláštnosti, které nám působí největší trable, jsou malá vytrvalost, malá

Na faře a v kostele v Zábrdovicích se konala loni i letos celonárodní romská pouť.

vůle překonat překážku, malá schopnost se zapřít. Tohle jsou věci, které se těžko překonávají.

• Jaké jsou nejčastější chyby a nedorozumění ve vzájemné komunikaci?

Zkušenost s romskými zvláštnostmi je zaplacená chybou. Neznal jsem třeba romské pojetí spravedlnosti, tzn., že když něco máš a nepotřebuješ to, tak to dej tomu, kdo to chce, a nesnaž se to rozdělovat podle toho, kdo si to zasloužil.

Nejkolosalnější chyby, po kterých následoval velký pokles zájmu o všechno dění a nepřátelské postoje, vznikl tehdy, když jsem vašim kolegům novinářům řekl věci po pravdě, naplno a bez obalu. Potom následovala válka. Romové si článek přečetli, pochopili, že se mluví o situaci tady, o lidech, kteří se tady vyskytují, a považovali to za strašnou urážku, ohrožení sebe. Bylo srovnání před farou, chodili nadávat do kostela apod.

• Vidíte z všeobecného hlediska možnosti řešení nelichotivé sociální situace Romů?

Státní koncepce jsou zpracované a každá další už jenom kopíruje předchozí. Východiskem byla v roce 1997 známá „Bratinkova“ zpráva. Všechny ostatní se od ní odrážejí, zásadní se jeví otázka vzdělání a zaměstnanosti. To jsou body, bez kterých se absolutně nezlepší situace Romů. Nedojde k posunu v situaci celé komunity, pokud se neposune otázka vzdělání a zaměstnanosti.

• Jak je to s vírou u Romů?

Romové se považují za věřící. Uznávají, že existuje Bůh, že Bůh se nějak rozhoduje, jedná. Programové ateisty znám tak tři,

je jich moc málo. Problém je v tom, že si svérázně vykládají křesťanskou víru, ať už obsah – čemu a kvůli čemu věříme, anebo to, k čemu nás potom následně zavazuje.

• Znáte u nás další kněze, kteří se věnují programově Romům?

V České republice existuje v rámci katolické církve systém pastorační Romů. Česká biskupská konference má svoji subkomisi, v jejím čele je biskup Josef Koukl. Národním ředitelem Romské evangelizace jsem já. Každá země, kde Romové žijí, má svůj vlastní systém, svého národního ředitele. U nás to byl asi pět let Pavel Procházka. Další místa, kde se pracuje s Romy hodně, jsou Toužim a celé okolí mezi Karlovými Vary a Mariánskými Lázněmi či v Ostravě salesiáni a v jiné čtvrti kněz Bogdan Stepiěň. V Toužimi působí Piotr Janczak a v Benátkách nad Jizerou Jaroslav Lízner.

• Žijí v Brně olašští Romové? Pracujete i s nimi?

Olašští Romové žijí v Brně také. Představují kolem deseti procent z celkové populace Romů. Určitě žijí olašští Romové na Bratislavské, máme je tady v okolí. Ze začátku k nám olašští Romové docházeli, ale byli velmi konfliktní, řečeno sportovní terminologií rychle nasbírali trestné body, a tím se sami vyfaulovali. Cítil jsem z toho víceméně úlevu, protože konfliktů v době jejich přítomnosti tady byl několiknásobně vyšší počet.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Činnost kulturně-vzdělávací romské organizace Drom v Brně představuje její ředitel Miroslav Zima. Drom prošel za dobu své existence řádný kus cesty. Jeho pracovníci nabízejí nejen volnočasové aktivity, ale také se zabývají otázkou vzdělávání a největším romským problémem – zaměstnaností.

Romská komunita obsahuje obrovskou škálu rozmanitosti

• Jak se vyvíjely sociální aktivity Dromu v rámci činnosti s romskou komunitou?

Středisko vzniklo v roce 1989, ale já znám situaci od roku 1995, kdy se vedle volnočasových aktivit a vzdělávacích aktivit projevila potřeba poradenství. Poradenství se ukázalo jako poměrně široká oblast, klientela se stále rozšiřovala, jak počtem, tak okruhem problémů. My jsme začínali zejména sledováním záležitostí dětí ve škole, postupně došlo třeba na různé sociální problémy, na bytovou problematiku, finanční situace apod. Časem vznikla potřeba, inspirovaná aktivitami Člověka v tísní, aby sociální pracovníci chodili přímo do terénu, protože existovala celá řada záležitostí, kdy se na nás neobrátili lidé, ale někdo jiný, jako z úřadu, ze školy, a tak mohli sociální pracovníci řešit problém přímo na místě.

Miroslav Zima

Nyní pracuje pět terénních sociálních pracovníků, kteří jsou ovšem z hlediska statutu zaměstnaní občanským sdružením IQ Roma, kde vznikl projekt. My s nimi úzce spolupracujeme. Tato terénní sociální služba funguje od loňského roku.

• Kam se od roku 1995 činnost Dromu posunula od volného času a vzdělávání?

Když jsem v tomto roce začínal, vnímal jsem jako jeden z nejdůležitějších problémů řešení konfliktů ve školách. Obešel jsem různé instituce, které pracují s Romy, a téma školství se ukázalo důležité. Na základě konzultací a doporučení školského úřadu a pracovníků škol se vydefinovala „pomoc školám“ jako nová funkce naší organizace. Ihned po zveřejnění této informace se na nás obrátily školy s přibližně čtyřmi sty žádostmi. Zabývali jsme se záškoláctvím, konflikty ve vztahu k rodičům, nenošením školních pomůcek, plus celou řadou dalších problémů. Na začátku jsem tu byl sám, organizace původně fungovala jako oddělení úřadu městské části. Nemohli jsme tedy požádat ÚP o využití nástroje veřejně prospěšných prací, tak jsme se obrátili na občanské sdružení Společenství Romů na Moravě a nastoupilo prvních pět pracovníků, kteří na základě požadavků škol docházeli do rodin a řešili různými způsoby výše zmíněné problémy. Ministerstvo školství později ustanovilo tuto funkci řádně ve svém resortu pod označením pedagogický asistent. Tito lidé se stali zaměstnanci škol a my jsme přestali zmíněnou funkci vykonávat. Zaměřili jsme se na jejich vzdělávání, organizovali jsme pro ně kurzy pedagogického minima apod.

• Potíže dětí v romských školách se podařilo odstranit?

Myslím, že ne. Existují pořád, ale atmosféru konfliktů se podařilo zažehnat, protože velmi často byl problém věcný, ale hodnotil se jako rasismus. V atmosféře věcného oboustranného

jednání se problém dařilo řešit.

Vzpomínám si, jak ze začátku asistenti přišli s tím, že jdou řešit rasismus do škol, a dlouho trvalo, než se vzájemně přesvědčili, že o rasismus nejde, což mělo vliv na samotné asistenty. Přehodnotili hierarchii hodnot, stouplá hodnota vzdělání. Celá záležitost měla pozitivní výsledek. Za nejpodstatnější považují, že Romové dostali úkoly, zodpovědnost. Do té doby pořád zůstávali v pozici klienta, toho, kdo byl opečováván, a najednou se dostali do situace, v níž zodpovídali za skupinu dětí, a získali jiný pohled na určité projevy. U projevů, které hodnotili jako rasistické, najednou zjistili, že to není tak jednoduché, jak si představovali.

• Jakou roli hraje to, zda je pracovníkem Rom, nebo Nerom?

Tato otázka je nejvýraznější v oblasti terénních sociálních pracovníků. Romové se najednou ocitli v jiné pozici, uvědomují si pohled zvenčí, ustávají názory typu, že jde o rasismus, a nastávají věcná hodnocení, spíše odborná než emocionální. Nedá se ovšem říct, že výsledek je lepší, než kdyby to dělal Nerom. Považuji za velmi dobré, když je v této práci kombinace obojího. Romská komunita obsahuje obrovskou škálu rozmanitosti. Někteří Romové sem přicházeli a říkali, že nepotřebují žádné romské středisko. Na straně druhé existovala zase skupina, která říkala: „Jak to, že tady nepracují jenom Romové?“ Chci říct, že se někdy setkáváme s tím, že Rom, který tu práci vykonává právě proto, že je Rom, se stává nedůvěryhodný před jiným Romem, protože ten si zvykl, že za ním chodila sociální pracovníce - Neromka atp.

• **Jak se vyvíjela práce, co se týká
volnočasových aktivit?**

Činnost v podstatě zůstává stejná. Máme nízkoprahovou klubovnu, kam chodí děti bez rozdílu věku a zájmu. Potom se z toho rekrutují děti se stejnými zájmy, se kterými se pracuje konkrétně. Tak vznikají kroužky, máme lektory, kteří pracují s dětmi v určitých hodinách, časech, místech. Existují kroužky hudební, řemeslné – keramika, košíkářská dílna, dále taneční kroužky, počítačové apod. Zvláštní skupina vznikla na ulici. Lektor pracuje venku – doučuje, chodí s dětmi na výlety, věnuje se dětem na ulici podle jejich zájmu. Největší zájem mají děti o taneční kroužek, docela zaujaly počítače, do keramiky také chodí dost dětí, tam totiž vidí konkrétní výsledky. Tance jsou především romské, hudba vychází z romských kořenů. Podporujeme cimbálku, protože obecně zájem o lidovou hudbu postupně klesá, většina mladých lidí preferuje elektrické nástroje.

• **Dá se zhodnotit, kam se za osm let
činnosti Dromu Romové posunuli a co
by byl ideál?**

Nedokážu to vyhodnotit statisticky. Obecně však vnímám, že vývoj spěje k tomu, že se u Romů zvyšuje hodnota vzdělání. Příмым výsledkem je stoupající počet studentů na SŠ a VŠ a rozhodně se zvyšuje počet Romů – pracovníků v sociální oblasti. Mají zájem o řešení problémů.

• **Mají zájem se requalifikovat Romové
ze střední generace?**

Pokoušeli jsme se uskutečnit projekty requalifikací, ale byli jsme zacílení hlavně

na mladé lidi. Nedávno jsme se začali věnovat další skupině – penzistům. Ve spolupráci s obecně prospěšnou společností Drom chystáme projekt v oblasti podnikání, určený právě skupině, na kterou se ptáte. Orientujeme se na podnikatele, kterým chceme dávat základní školení, pomoci v orientaci na trhu, získávání zakázek apod. Tímto chceme podpořit romské podnikatele, jejich malé firmy.

• **Podnikáte aktivity i pro seniory?**

Ano. Jde o projekt v rámci humanitárního programu Mezinárodní organizace pro migraci. Z prostředků určených Romům, kteří byli v době války stíháni, distribuujeme humanitární pomoc. Vidíme také společenskou potřebu, proto pro starší Romy organizujeme různá společenská setkání a zájezdy, na které s sebou berou i své děti. Zdá se mi, že je to aktivita, která v naší činnosti chyběla. Více jsme se zaměřovali na mládež, ale neznali jsme souvislosti v rodině, nyní jsme lépe poznali sociální prostředí v rodině.

• **Když se to vezme všeobecně, co se
vůbec neosvědčilo a co naopak funguje,
jaký přístup, metoda?**

Ve své praxi jsme se naučili přizpůsobovat činnost našemu okolí. Naplánovali jsme činnost, jak jsme ji vnímali, standardní, a to se neosvědčilo. Nakonec to bylo tak, že někdo přišel a řekl: „Já bych chtěl hrát fotbal“, a my jsme mu vytvořili pro tuto aktivitu podmínky. Tak to mělo přirozenější průběh. Už máme zavedený mechanismus, ale začátek byl těžký. Problém vidím také v tom, že nám nejde o profesionální skupiny, ale o to, aby-

chom nabídli dětem, které jsou na ulici, nějakou aktivitu. Rozešli jsme se proto s některými skupinami, které překročily tento rámec a staly se profesionálními. To už není naše záležitost. Sice jsem se střetl s připomínkami ze strany Romů, že tyto skupiny nepodporujeme, ale myslím si, že to už nepatří do naší činnosti. Nejde o to, abychom byli umělci, ale o to, abychom děti něco naučili, něco jim nabídli.

• **Je ještě nějaká sociální aktivita,
oblast, kterou jste nezkusili, kterou
plánujete do budoucna?**

Nejproblémověji vnímám, že neumíme řešit zaměstnanost, máme namyšlený projekt, způsob realizace, to je aktivita, kterou jsme nezkusili.

• **Chcete se zaměřit cíleně na zaměstnanost Romů?**

Ano. Teď to děláme jistým způsobem, ale ne systémově. Měli jsme myšlenku, že od 6. třídy ZŠ by byly sledovány určité děti ve školách, udělaly by se rozbor jejich schopností z hlediska dalšího studia a zaměstnání a tyto děti by se dále podporovaly ve studiu. Také by vzniklo tzv. Centrum asistovaného umístění se zaměřením na mládež i na střední generaci, na studium a rekvalifikace. V centru by se poskytovaly informace a služby týkající se zaměstnání apod. celorepublikově. Jenže náš návrh neprošel ve výběrovém řízení na získání grantu.

Ve srovnání se stavem, kdy jsme začínali, máme 14 zaměstnanců, z toho polovinu Romů. Myslím si, že je dobře, že se můžeme rozvíjet, ale potřebuje to ještě dopracovat. Zaměstnanost cítíme jako velký dluh. Je třeba legislativní změna,

aby existovala jistá skupina, která by se dala definovat jako nezaměstnatelná v běžně dostupné práci, a tudíž vhodná pro jiné nástroje aktivní politiky zaměstnanosti. V této souvislosti by se zákon o veřejně prospěšných pracích dal opravit tak, aby vyhovoval neziskovým organizacím. Získat pracovníka na veřejně prospěšné místo lze na rok, maximálně na dva, pak pracovníka opět ztrácíme, protože jako nezisková organizace nemáme prostředky na jeho zaměstnání. U toho člověka však nejde o plat, ale o jeho zapojení do společnosti, do činnosti, aby neměl pocit vyřazení, vyloučení.

• **Myslíte si, že je v sociální práci
opomíjena romská rodina?**

Myslím si, že ano. Nenačili jsme se takto pracovat, protože jsme vždy byli zaměřeni na mládež a děti. Zůstává fakt, že nepracujeme s rodinami, nemáme programy, které by se věnovaly celým rodinám – například tábory s rodinami. Je to užitečné, ale zatím jsme na to neměli kapacitu. Problém vidím také v tom, že nyní jsme orientováni na problémové rodiny. Z hlediska Romů zaznívá požadavek, abychom prezentovali dobré vlastnosti Romů, jenže převážná část naší činnosti směřuje do oblastí, kde se vyskytují problémy.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Chudoba, vysoká zadluženost, rychlé půjčky, intereš nebo lichváři

Úvod

Když jsem byl osloven, abych napsal pro své kolegy krátký text do sborníku učebních textů pro terénní pracovníky, rychle jsem to slíbil. Takový text je určitě potřebný. Nicméně, jak se blížil čas odevzdání materiálu do tisku, málem jsem si ten slib vyčítal, protože problém zadluženosti chudých lidí je těžko popsatelný na několika stránkách a já jsem chtěl, aby text byl srozumitelný a použitelný v praxi. Přemýšlel jsem několik večerů, jak takový materiál pro vás napsat. Nakonec vzniklo toto. Spíše nežli nějaký souvislý návod očekávejte několik poznámek a nápadů k tématům naznačeným v nadpisu, a kdykoliv začnete rozmotávat propletenec dluhů a finančních průšvihů vašich klientů, mějte na paměti, že:

- každá situace klientů je jedinečná
- existují podobnosti mezi jednotlivými situacemi
- mnoho problémů jde vyřešit
- některé vyřešit nejdou
- není to jednoduché

CHUDOBA, EXLUZE neboli VYLOUČENÍ a INKLUZE neboli ZAČLENĚNÍ

„Bída z lidí lotry činí a vlky z lesů žene hlad.“

(François Villon, většinu života chudý, dnes mrtvý a slavný francouzský básník)

I když to tak někdy nevypadá, naši klienti jsou většinou chudí. Hranice životního minima je vlastně hranicí chudoby. Způsob spotřebního chování - to znamená, jak a za co chudá rodina utrácí peníze - není závislá na etnicitě. Je závislá právě na dlouhodobé chudobě. Nenechte se mýlit řečmi o tom, že je to problém související nějak přímo s rompen a s tím, že se člověk narodí jako Rom. Chudoba je sociální problém všude na světě, ne problém v nějakém slova smyslu čistě romský. Souvisí sice s postavením Romů v takzvané „české“ společnosti, s diskriminací, kvalifikací, vzděláním a životní úrovní rodiny, ale nevěřím, že by měl někdo obecně genetické dispozice k tomu být a zůstat chudý. Společnosti obecně se mohou chovat tak, že pomáhají lidem, kteří tempo a vývoj - například

na trhu práce - nestíhají - pomáhají lidem se změněnou pracovní schopností, lidem po úrazu, slepým, hluchým, matkám, které jsou s dětmi samy, nebo jinak znevýhodněným a ohroženým skupinám nebo je zvyhodňují. Společnost to nedělá proto, že by byla nějaký lidumil. Dělá to proto, že je to pro ni výhodné. Omezuje tím například počty lidí, kteří musí být v drahé ústavní péči nebo ve vězení, protože jim nezbylo nic jiného nežli něco ukrást. Také obecně společnost funguje lépe, lidi více utrácejí, platí daně a ekonomika roste, když je mezi lidmi málo starostí například o bezpečnost na ulici nebo obav ze ztráty zaměstnání.

Společnost, která vyvíjí a realizuje taková opatření, která omezují dopady nějakých znevýhodnění na přístup k práci, bydlení, vzdělání a k podílení se na životě společnosti obecně, je společností spíše **inkluzivní**. Společnost, kde se lidé se znevýhodněním dostávají na okraj a do dlouhodobé chudoby, kterou nejde nijak řešit, je společnost spíše vylučující.

Exkluze je termín v sociální politice a v sociální práci nový, v současné době je hitem, který se používá i na místech, na kterých není příliš vhodný. Lidé ohrožení sociálním vyloučením - to znamená, že se v jejich situaci mísí několik ohrožujících faktorů, které nezvládají sami vyřešit - mají podobné charakteristiky, které zapříčiňují jejich další sociální propad a následně i sociální propad jejich dětí a okolí. Například jsou dlouhodobě nezaměstnaní, nemají peníze, nemají kvalifikaci. Je pravděpodobné, že jejich děti na tom budou velmi podobně - dostane se jim špatného vzdělání, nebudou mít přístup k právní ochraně a bydlou a budou zřejmě také nezaměstnaní atd.

Chudoba od jistého okamžiku reprodukuje sama sebe. A to je moment, ve kterém je potřeba jednotlivým rodinám pomoci a zkusit tento bludný kruh narušit.

Tedy:

Společnost, ve které žijeme, je konzervativní, na změny reaguje pomalu. Je společností, která dělá minimum opatření, aby se stala otevřenou a inkluzivní, aby znevýhodnění lidé měli šanci se začlenit tak, jak by chtěli. Na chudobu není zvyklá, protože ještě nedávno měli všichni stejně a aktivní opatření státu a obcí proti chudobě zatím zůstává pouze snem. Terénní práce může nepřiznivý trend propadu rodin do strukturální chudoby sledovat, přinášet o něm informace a zmírňovat následky. Nemůže chudobu systémově řešit, protože ta souvisí s ekonomickou situací, trhem práce a infrastrukturou konkrétního regionu.

VYSOKÁ ZADLUŽENOST

„S OK kartou je nakupování lepší!“
(Reklamní slogan firmy GE Capital Bank)

Aby nebyl pohled na chudobu tak pesimistický, je zde něco, co terénní práce může a má řešit. Kromě dlouhodobé nezaměstnanosti a dlouhodobé chudoby je mnoho našich klientů zadlužených. Ač zadlužení není trestné - s výjimkou dlužného za výživné, tedy za alimenty - má velký vliv na životy a osudy celých rodin. Terénní pracovníci se mohou dostat do tlaku okolí, aby nějakým způsobem ovlivňovali spotřební chování svých klientů - aby neutráceli za cigarety, pivo a podobně. Terénní pracovníci ale nejsou četníci, navíc něco takového, jako dikto-

vat druhým, co mají a nemají kupovat, není docela dobře možné. Ale zadluženost na nájemném, službách, alimentech, spotřebních úvěrech atd. je věcí, se kterou bychom měli nějak pracovat, protože následky neplacení nájemného mohou být velmi závažné. Bohužel veřejná správa nevyužívá všech možností, které jí zákon dává k tomu, aby růst dluhů zastavila nebo omezila. Mezi nejčastější věřitele našich klientů patří správci bytového fondu. Rodiny se dostávají do situace, kdy neplatí nájem. Neplatí-li nájem, v blízké době přestanou být dopláceni do ŽM v položce náklady na domácnost a dávky spojené s bydlením ztrácejí. Tím nastává situace, kdy by při dnešní praxi kontroly placení nájemného museli zaplatit z financí na výživu nájem, dostat potvrzení, a tím dokladovat sociálnímu odboru, že nájem zaplatili. To je ovšem prakticky nemožné. Podaří-li se toto naší rodině, dávka na nájemné a služby je jim poté navrácena a nájem může být nadále placen, ovšem vzniklý dluh již musí rodina hradit sama. To je situace pro klienty i pro majitele bytů ohrožující, ovšem úředníky na sociálním odboru starosti bytového odboru nepálí a tyto dva odbory v mnoha městech podle mé zkušenosti spolu nespolupracují. Ač sociální odbor by měl mít zájem, aby rodina – i vzhledem k nezletilým dětem v rodině – neztrácela bydlení, v praxi díky velkému počtu klientů a často i kvůli předsudkům, neprofesionálně a neochotě problémy spojené s neplacením nájemného neřeší. Zde je veliké ohrožení, zároveň ale i velká výzva a příležitost pro TP zprostředkovat dohodu mezi klienty a správou domovního fondu a sociálním odborem, jak se

nadále bude problém s nájemným řešit. Největší překážkou bývá neochota jak na straně klientů, tak na straně úřadu. Je třeba vysvětlit nevýhodnost celé situace, nastavit nějak komunikační mechanismy – kdo co udělá, jak se o tom navzájem dozvíme, co se stane, když nebude nájemné placeno, atd., a dosáhnout všestranné dohody a její dodržování nenásilně monitorovat.

Je-li rodina zadlužena na více stranách, sestavíme spolu s klienty nějaký přehled, co vše je třeba platit, a také nějaký seznam, u kterého si domluvíme, co je nejdůležitější a rodinu nejvíce ohrožuje.

Nejvíce problematické jsou **dluhy na alimentech**, protože za ně hrozí dlužníkovi nepodmíněný trest odnětí svobody a nepřítomnost jednoho z rodičů rodinu ohrozí, nehledě na to, že trest sám o sobě neřeší dlužnou částku, kterou je třeba stejně zaplatit. V praxi úřady obvykle žalují dlužníky již po několika měsících neplacení výživného. Je-li dluh zaplacen ještě před vynesením rozsudku, má se za to, že dlužník projevil účinnou lítost, a od potrestání se upouští.

Dalším ohrožujícím dluhem jsou **dluhy na spotřebních úvěrech** – Max karty, OK karty atd., kdy je nová praxe bank nabízejících tyto produkty podávat trestní oznámení na lidi, kteří dluhy nesplácejí. Ne pochopitelně za dluhy, ale snaží se dokázat trestný čin úvěrového podvodu, tedy že si někdo půjčku vzal, ale už v tomto okamžiku věděl, že ji nebude moci splácet. Za důkaz se běžně považuje, že klient si místo splácení dluhu na úvěrovém účtu založí účet jiný nebo si dávky vybírá v hotovosti. Pokud máte možnost s klienty mluvit o zamýšleném úvěru, je potřeba je informovat o všech

ohroženích a nevýhodách, které z této situace mohou vyplynout.

O dlužném nájemném asi nemá cenu psát, nicméně pro pořádek – po třech měsících, kdy nájemník nezaplatí nájem, pronajímatel může podat návrh na vyklizení bytu. Řada klientů je zvyklá, že soudy fungují pomalu, ale tato situace se zlepšuje a od podání návrhu k exekuci je doba stále kratší. Zároveň trh s byty je stále regulován nízkým nájemným a města se snaží naše klienty vystěhovat, domy opravit a draze prodat. Města se chovají jako každý jiný obchodník – snaží se fungovat a zároveň lidé, kteří města řídí, mají své zájmy, které jdou mnohdy proti zájmům naší cílové skupiny. Tady je řešením práce s úředníky a využívání institutu zvláštního příjemce dávků u rodin, které nájemné neplatí, a tím přerušit bludný kruh neplacení nájemného.

RYCHLÉ PENÍZE

„Potřebujete hotovost do dvou dnů? Žádný problém!“

Takových inzerátů je celá řada. Na první pohled lákavá nabídka, ze které se většinou vyklube doslova smlouva s ďáblem. Upsat se je jednoduché, ale splácet částku poněkud horší – úroky jsou závratné! Peníze směrem ke klientovi putují velice rychle – společnost zabývající se půjčováním peněz ochotně založí každého, kdo má alespoň kde bydlet. Situace se přirostří, jakmile zástupce takové firmy poprvé zazvoní a chce týdenní nebo měsíční splátku. Řada občanů si na splacení jedné půjčky vypůjčí další částku a hra začíná. Jiné možnosti samozřejmě existují, ale většina méně bonitních občanů ihned

zavrhne seriózní bankovní ústav a poohlédne se jinde. Týdenní úroky jsou lákavé a účinná reklama útočí právě na ty, kteří jsou finančně úplně na dně.

Inzeráty nabízející finanční hotovost naleznete všude – na zastávkách veřejné hromadné dopravy, ve výtahu činžovního domu nebo na sloupech osvětlení. Většina z firem využívá služeb inzertních novin, ti serióznější prezentují informace na vlastních webových stránkách. Nicméně, ať se o službách dozvíte jakýmkoliv způsobem, postup při sjednání úvěru je vždy podobný. Dotyčná osoba či firma (většinou nezveřejňuje jméno nebo svoji adresu) si s klientem domluví schůzku přímo doma nebo v restauraci (většinou nikoliv v sídle společnosti), kde na něj bude tlačit a snažit se vyřešit veškeré záležitosti okolo.

Některé společnosti nevydělávají na úrocích, ale na zástavách, které po jedné nesplacené částce zabaví. Společnost eFFE půjčuje peníze od 50 000 Kč za týdenní úrok od 1,25 %, to je ročně asi 65 procent. Pokud se dá do zástavy nemovitost, půjčí částku odpovídající přibližně 30-45 % z jejich reálné ceny a na motorová vozidla si můžete půjčit 25-50 % z jeho částky.

Pobočky nemá ani nejznámější ze společností zabývajících se půjčováním peněz, britská Provident Financial. Na internetových stránkách nebo z televizní reklamy se dozvíte číslo zelené linky, na které operátor podá základní informace o možnostech půjčky, zanesete osobní údaje zákazníka do databáze a zkontaktujete nejbližšího regionálního obchodního zástupce. Ten si se zákazníkem následně sjedná schůzku. Nepočítejte s tím, že byste si s operátorem zelené linky popo-

vat mezi prvními. V tomto prostředí se uvedená hypotéza jednoduše nepotvrdila.

Kdo je Rom?

Jako v mnoha jiných souvislostech, i zde nastává zmatek v tom, co se slovem „Rom“ vlastně rozumí. Zkušenost nás nutí soudit, že většina těch, kteří nějak tematizují etnicitu poskytovatelů sociálních služeb pro romskou klientelu, nemají vůbec ujasněno, v jakém významu slovo Rom používají, ba dokonce ani nevědí, že tuto otázku je třeba si položit. Proč je třeba si ji položit, vyplyne dále z textu. Navrhujeme pro potřebu další diskuse následující rozlišení běžně používaných významů slova „Rom“.

1. Rom jako antropologický typ. Rom je ten, kdo má například charakteristickou pigmentaci zejména vlasů a pokožky.

2. Rom jako nositel romské kultury v antropologickém smyslu. Rom je ten, kdo byl socializován do určitého komplexního integrovaného systému hodnot, principů sociální organizace, norem, způsobů řešení problémů apod., charakteristického pro nějakou část romské populace.

3. Rom jako příslušník romského národa. Rom je ten, kdo se cítí být příslušníkem nově se ustavujícího společenství lidí, považujících se za romský národ, své romství chápe jako svou národnost, užívá např. romštinu jako znak této příslušnosti atd.

4. Rom jako charakteristika připsaná zvnějšku. Rom je ten, kdo je za Roma považován významnou částí svého okolí.

K tomuto rozlišení se ještě vrátíme. Pro následující oddíl našeho pojednání nebude podstatné. Uvedme pouze ještě, že budeme v dalším textu používat

termínu „(romská) etnicita“ ve smyslu příslušnosti k Romům v jednom z těchto významů, a to s plným vědomím toho, že „eticita“ je termín vágní a bez takovéto technické definice takřka nepoužitelný.

Původ autorovy zkušenosti

Pilotní projekt terénní sociální práce společnosti Člověk v tísni, v jehož managementu má autor tu čest působit, byl před pěti lety založen s takovouto ideou: je třeba najít schopné lidi, kteří budou moci pomáhat zejména romským obyvatelům městských sociálně vyloučených lokalit (různých ubytoven, „holobytů“, ubytování pro „neplatiče“ apod.) s jejich nejpalčivějšími problémy. Projekt byl průlomový a jako na takový se na něj pohlíželo. Zakladatelé programu, kteří sami nebyli původně orientováni na sociální práci jako obor, vcelku logicky předpokládali, že těmito pomocníky by měli být schopní Romové, kteří díky etnické spřízněnosti se svými klienty budou mít k těmto klientům lepší přístup, klienti k nim budou mít větší důvěru (případně menší nedůvěru), pracovníci se s nimi lépe domluví, budou mít pro jejich problémy větší pochopení apod. Cílem jistě bylo také vytvořit team schopných lidí, kteří získají se svými klienty dobré zkušenosti pro práci v pomáhajících profesích, a přitom to budou lidé s romskou etnicitou. Projekt tak měl kromě cílové skupiny klientů – nejchudších Romů – zasáhnout, resp. posílit romskou střední vrstvu. Pracovníci byli tedy pro projekt vybíráni podle toho, jaké podle svých zaměstnavatelů měli nebo si mohli vybudovat postavení mezi svými klienty na daném místě, ve své cílové lokalitě. (Slovo „lokalita“ bylo již

tehdy prozíravě používáno pro vymezení cílové skupiny s ohledem na to, že existovalo vědomí, že klienti netvoří „komunitu“, protože místní společenství Romů mají obvykle charakter seskupení navzájem nepřibuzných nukleárních rodin, které jsou jedna od druhé odděleny subjektivně velmi silně vnímanými statusovými bariérami, a tedy jako komunity de facto nefungují.) Lidé, kteří toto kritérium splňovali, byli ve většině případů etničtí Romové.

Pilotní projekt uspěl do té míry, že byl přebírán a napodobován dalšími poskytovateli a vznikl dokonce program na podporu terénních pracovníků – zaměstnanců okresních a obecních úřadů, dotovaný ze státního rozpočtu. Tito další poskytovatelé převzali i praxi personálního obsazení místa terénního pracovníka – dnes jsou jimi povětšinou lidé vybraní mimo jiné s ohledem na svou etnicitu, přičemž otázka, jak se romská etnicita definuje a pozná, se neklade.

Je celkem pochopitelné, že profil poskytovatele sociální služby se musí přímo odvíjet od profilu této služby. Vlivem vnějších i vnitřních okolností postupně rostl tlak na profesionalizaci původního pilotního projektu až do bodu, kdy bylo managementem projektu rozhodnuto pracovat na jeho přeměně v profesionální standardní sociální službu, a byl tak postupně opuštěn původní „aktivistický“ charakter programu. Autor měl možnost sledovat a do značné míry také ovlivňovat to, jaké změny v personálním složení programu si tlak na profesionalizaci služby vynutil a z jakých důvodů k těmto změnám došlo a dochází. Odtud pochází autorova zkušenost s pojednávaným problémem.

Amatéri a profesionálové

Těchto dvou termínů se v souvislosti se sociální prací zpravidla užívá ve spojitosti se vzdělanostním zázemím poskytovatele. Profesionálem je například ten pracovník, který má ucelené vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání v oboru sociální práce, amatérem pak ten, kdo takové vzdělání nemá. Zdá se nám jasné, že i v tomto smyslu původně amatér se může stát velmi dobrým sociálním pracovníkem a naopak, i vzděláním profesionál může být pro tuto profesi zcela nezpůsobilý, protože při výkonu takové profese hraje roli mnohem více faktorů než akademické znalosti. Přitom některé faktory jsou podstatně důležitější, zejména vyrovnanost osobnosti pracovníka (např. to, zda nemá sklon k manipulaci, agresii, splyívání s klienty atd.), nebo jeho schopnost strukturovaně uvažovat o problému. Je také všeobecně známo, že sociální pracovník, má-li svou profesi vykonávat dobře, musí se vzdělávat průběžně během jejího výkonu a že vzdělávání v pomáhajících profesích by mělo být procesem nekončícím, nebo spíše končícím až odchodem z této profese nebo smrtí, podle toho, co nastane dříve.

V tomto textu budeme profesionálem mýnit toho, kdo byl pro výkon sociální práce vybrán na základě nejlepších předpokladů stran teoretického a praktického vzdělání, absolvovaných výcviků, předchozí pracovní zkušenosti v sociální práci a na základě testované schopnosti řešit problémy klientů. V případě autorova programu jsou první tři kritéria testována ve výběrovém řízení na základě životopisu a pohovoru o něm, poslední (a nejdůležitější) předpoklad na základě

ústního řešení modelového případu – jakéhosi hlasitého uvažování o problémech, zejména vztahových a etických, které tento případ může přinést, o informacích, které je třeba mít pro jeho úspěšné řešení, o tom, jak s modelovým klientem jednat v jednotlivých situacích atd.

Amatérem budeme nazývat toho, kdo byl pro výkon sociální práce vybrán především na základě jiných kritérií, tedy v případě problému, jímž se zabýváme, zejména předpokládané znalosti místní „komunity“, potažmo předpokládané etnické příslušnosti, která s takovou znalostí předpokládaně souvisí. Zdůrazněme, že označení amatér/profesionál je míněno jako čistě technické, a tudíž hodnotově neutrální.

Dá se očekávat, že jednotliví poskytovatelé budou silní zejména v těch ohledech, na základě kterých byli pro výkon své profese vybráni, tedy že profesionál bude lépe znát instituci, práva, teoretického zázemí poskytování služby, bude mít větší zkušenosti a technické dovednosti stran práce s klientem. Amatér, pokud je Rom, bude mít snazší vstup mezi klienty, bude mít lepší představu o tom, jaké skryté, „specificky romské“ danosti hrají v klientově případě roli. Tento předpoklad působil po jistou dobu i na praxi autora programu, takže byl deklarován a několikrát i skutečně úmysl sestavovat dvojice pracovníků ve složení profesionál (Rom nebo Nerom) a amatér – znalec prostředí, tedy Rom. I tato praxe se rozšířila z prostředí autora domácího projektu nebo byla nezávisle na něm provozována i u jiných poskytovatelů (viz citát v úvodu stati).

O tom, jak problematické je kritérium znalosti prostředí klientů, či dokonce

„komunity“, a o tom, že ještě problematictější je představa o spojitosti mezi takovou znalostí a „romským původem“, navíc nejasně pojatým, pojednáme později. Nyní se zaměříme na to, jaké problémy přináší vyzdvižení takto vybraného amatéra na post sociálního pracovníka. Vše, co bude v následujícím textu řečeno, platí samozřejmě pouze ve statistickém smyslu (tj. existují výjimky), ale právě v tomto smyslu to platí nepochybně.

První problém spočívá v tom, že předpokládaná znalost prostředí klientů nemůže být vlastním obsahem profese. Má-li být někdo sociálním pracovníkem a nikoliv jakýmsi konzultantem pro problémy (místní) romské populace, bude většinu náplně jeho práce tvořit poradenství klientům, případně případová práce, jednání s dalšími aktéry klientova případu, jako jsou úředníci státní správy a samospráv, učitelé apod., práce s dokumentací a dalšími texty, vyžadujícími odbornou erudici (např. texty právní povahy) atd. Pro výkon všech těchto činností je třeba mít a průběžně rozvíjet příslušné dovednosti. Profesionál je tak ve výhodě ve většině situací, které sociální práce s jakoukoliv klientelou přináší, zatímco amatér musí svou kvalifikaci zvyšovat úměrně tomu, jak málo byl připraven při vstupu do terénu – ve většině situací mu totiž není „znalost komunity“ nic platná. To se obzvlášť plasticky ukázalo v případech, kdy byla „do terénu“ vyslána dvojice profesionál-amatér. Situace v takové dvojici notoricky tihla k tomu, že amatér plnil své úkoly hůře než jeho kolega jednoduše proto, že ve většině případů to, co bylo potřeba dělat, dělat neuměl. Proto buď problém vůbec neřešil, nebo ho přenesl na kolegu-

profesionála nebo se dopouštěl chyb, které byly tím častější a tím závažnější, čím menší byla jeho připravenost. Profesionál proto přebíral na sebe většinu činností, byl přetížený a ve většině situací cítil, že ve svém kolegovi nemá potřebnou oporu. Nebo se dvojice rozpadla, oba pracovníci jednali zcela samostatně, a tím byl popřen účel, za kterým dvojice vznikla.

Co se týče důvěry klientů, má Rom výhodu nanejvýš na počátku své práce. Schopný profesionál si tuto důvěru časem získá, i když ho klienti nevnímají jako člena vlastní skupiny.

Dalším problémem, na který častěji narazíme u poskytovatelů-amatérů (nikoliv poskytovatelů-Romů!), je nedostatek schopnosti uvažovat o daném problému strukturovaně a hierarchicky, stanovovat priority či vnímat problémy v širších souvislostech. Nechceme přeceňovat význam formálního vzdělání pro rozvíjení takových schopností, ale zkušenost nám velí konstatovat zde souvislost. V autorově domácím programu bylo v minulosti zaměstnáno několik amatérů se základním vzděláním, kteří neprošli žádnou ucelenou přípravou na výkon své profese, nepočítáme-li kursy o dotaci několika desítek hodin. Počet pracovníků s takovýmto profilem postupně klesá (staří odcházejí, protože na ně nejvíce dopadá postupující profesionalizace programu, a noví již pochopitelně nejsou nabíráni). Dále zde pracuje skupina Romů se středoškolským vzděláním, zaměřeným na sociální práci, které ve smyslu námi zavedené definice označíme za profesionály. Mezi oběma skupinami je zřetelný rozdíl ve schopnosti analyzovat problematické situace, vnímat etickou komplikova-

nost případů, vnímat problémy v širších souvislostech. Amatéri se základním vzděláním tíhli ke zkratkovitým, namnoze hodnotícím interpretacím jednání klientů a dalších aktérů případu, k práci bez ujasněných priorit, k manifestně nepromyšleným postupům, k vnímání složitých problémů v neadekvátně omezené perspektivě. Amatéri s romskou etnicitou měli navíc sklon volit ze všech možných omezených perspektiv perspektivu etnickou. Například nepříznivé jednání osob, které se v případě vyznačovaly mocí (pracovníci samospráv, úředníci vůbec), bylo interpretováno jako „rasismus“, i když mělo jinou motivaci, např. ekonomickou či politickou, nebo prostě motivaci komplikovanou. Nebo rysy jednání klientů, které bylo možné interpretovat v kategoriích dejme tomu psychologických a na základě takové definice situace volit tomu odpovídající řešení, případně upuštění od řešení, byly interpretovány jako specificky romské (něco, co by psycholog patrně klasifikoval mezi poruchy osobnosti, charakterizoval pracovník jako klientovo „romské srdíčko“). Vnímání problémů tito pracovníci dále zatěžovali nerefektovanými autostereotypy, které, jak o tom ještě bude řeč, jsou mnohými osobami z okruhu „romské problematiky“ (nikoliv v autorově domácí organizaci) mylně považovány za onu žádanou „znalost komunity“. Příkladem budiž vágní představy o zvláštních povahových vlastnostech Romů, nebo o zcela rozdílné etiologii a průběhu, a tedy i prevenci a léčbě drogových závislostí u romských uživatelů. K omezené etnické perspektivě vnímání klienta a také sebe sama namnoze přistupoval postoj, že „tohle gádžové

jež jsou všeobecně známé, výrazně menší. Korporace, která chce provozovat sociální práci s romskou klientelou a bude se řídit autorovým doporučením, bude mít s velkou pravděpodobností team složený spíše z Neromů než z Romů.

Záměr dát šanci schopným Romům, aby se profesionálně podíleli na pomoci romským klientům, je přitom naprosto legitimní. Určí-li si poskytovatelská korporace toto za svou prioritu, měla by si stanovit minimální standard profesní připravenosti, kterou musí kandidát splňovat. Autor nemá nic proti tomu, aby poskytovatelé sociálních služeb byli Romové, považuje ale za kontraproduktivní, pokud by – s odkazem na etnicitu – byli pro tuto práci vybíráni lidé s nedostatečnými schopnostmi a dovednostmi. Autor je velkým příznivcem ucelených vzdělávacích programů na úrovni středního školství, které připravují především (i když nejen) Romy se základním vzděláním na výkon profese sociálního pracovníka.

Perspektiva klienta a občanský princip

Až doposud jsme se pojednávaným problémem zabývali z perspektivy poskytovatele a jeho zaměstnavatele. K perspektivě klienta odkazovalo pouze klíčové kritérium kvality poskytované služby. Co když si budou klienti přát, aby sociální pracovník, který jim má pomáhat, byl Rom? Nutno říci, že autor nezaznamenal mezi několika tisíci klienty, jimž je jeho domácí program k dispozici, ani jeden takový případ. Klienti si především přejí, aby jim pracovník pomohl, tedy aby jim co nejlépe pomoci uměl. Únavné variace na téma „Romům mají pomáhat zase Romové“ přicházejí výhradně od profesionálních romských nacionalistů (mezi

kterými jsou i etničtí gadžové), kteří se o postoj chudých sociálně vyloučených Romů nezajímají, a proto o nich také nic nevědí. Klienti, kteří se na oplátku nezajímají o romskou národnostní politiku, mají především právo na to, aby jim pro ně vytvořená služba byla nabízena v co nejvyšší kvalitě.

Dále je nutné se zmínit o tom, že pokud poskytovatelská korporace zařadí mezi priority své činnosti zaměstnávání Romů třeba i za cenu toho, že romského uchazeče upřednostní před neromským, který má přitom lepší profesní předpoklady, ocitá se v evidentním rozporu s občanským principem, který je navíc jedním z pilířů liberálního pojetí sociální práce. Na toto dilema nemá autor žádnou jednoduchou odpověď *a priori*. Můžeme ho pouze zařadit do nepřehledného souboru dilemat, která jak pomáhající profese, tak samotná romská problematika přináší.

(Autor zvláště upozorňuje, že nechce být proto, že odkazuje k občanskému principu, přiřazen k oněm populistům, kteří tohoto pojmu zneužívají v argumentaci proti programům pomoci romské menšiny. Je snad jasné, že argument „všichni máme stejná práva (a povinnosti), tak jakápak pomoc Romům?“ zapřahuje vůz před koně. Cílem všech smysluplných programů pomoci Romům přece usiluje o to, aby Romové, pokud jsou diskriminováni nebo znevýhodněni pro svou etnicitu, mohli svá papírová práva také skutečně užívat.)

„Kdo je Rom“ podruhé a co z toho plyne

Nyní je na čase vrátit se k rozlišení různých významů slova „Rom“, jak jsme

ho stanovili v prvním oddílu. V pojednání o autorově zkušenosti nehrálo roli, protože v jeho domácím programu nebyli pracovníci vybíráni ani podle jednoho z těchto kritérií (1 až 4). Romští amatéři i profesionálové byli, jak už jsme uvedli, vybíráni tehdy, pokud se u nich předpokládala znalost prostředí místní „romské“ lokality, schopnost vystupovat vůči klientům v místě v roli autority apod. I když se taková schopnost těžko ověřuje jinak než na základě vlastní dobré znalosti jak lokality, tak kandidáta, je jistě smysluplné takové kritérium sledovat. Následujícím pojednáním se tak vlastně snažíme reagovat na omyly, kterých se dopouštějí jiní, případně takové omyly předjímat.

Začneme bodem 2, protože jeho vyjasnění je podmínkou jasnosti ostatních.

Ad 2. Definici kultury tak, jak ji používají vědci, lze najít v každé učebnici kulturní/sociální antropologie nebo sociologie. Pro námi pojednávaný problém je podstatné pouze to, že rozhodující část kulturního systému – normy, hodnoty, způsoby řešení problémů, sociální struktura – je z velké části neuvědomovaná. Nositelé kultury je, pokud nejsou společenskými vědci, netematizují, nepojmenovávají; zkrátka se jimi analyticky nezabývají a namnoze o nich ani nevědí. Kulturu nelze zaměřovat za její viditelné a uvědomované prvky, jako jsou jazyk, zvyky, písně, lidová slovesnost vůbec, oblečení nebo jídlo. Z toho jasně vyplývá, že většinu nositelů dané kultury nelze bez dalšího považovat za odborníky na tuto kulturu. Tuto tezi může každý jednoduše ověřit tak, že, pokud není antropologem nebo sociologem, který studoval vlastní kulturní prostředí, se pokusí popsat svou

vlastní kulturu tak, jak to činí antropologové v případě kultur cizích. Zklamání je zde prakticky zaručeno. Tento triviální poznatek je v případě Romů v ČR ignorován se zarážející pravidelností. Zatímco na různé skryté aspekty života majoritní společnosti jsou dotazováni sociologové, ekonomové, právníci nebo třeba historici, jako odborníci na Romy vystupují v novinových článkách, televizních reportážích nebo dokumentárních filmech prostě ti, které autor považoval za Romy nebo kteří se za ně považují sami.

Nuže: člověk, který byl socializován do romského sociokulturního prostředí, není proto ještě jeho znalcem. Mají-li být sociální pracovníci, pracující s romskou klientelou, znalí sociokulturních daností, ve kterých se jejich klienti pohybují a které spoluvytvářejí, potřebují takové informace nejen Neromové, ale i Romové. O zavádějících autostereotypech, které sdíleli a používali někteří autorovi kolegové-sociální pracovníci, kteří se přitom považovali za znalce „svých vlastních lidí“, už padla zmínka. S uvědomovanými kulturními prvky, jako jsou například pravidla vztahující se k rituální čistotě a ke společnému jídlu, nebo k chování ženy k muži a naopak, se může, právě proto, že jsou uvědomované, seznámit a podle nich se řídit i nositel jiné kultury.

Nechceme samozřejmě popírat, že vlastní spřízněnost s danou kulturou, i když je nereflektovaná, a není tedy cíleně a uvědomovaně využívána, může být výhodou při neformální komunikaci s klienty a při utváření pracovního vztahu s nimi. Praxe ukázala, že tomu tak mnohdy je. Je však těžké posoudit, zda daný člověk je v tomto smyslu s kulturou

svých klientů spřízněn. Dále uvnitř jedné lokality mohou žít a namnoze také žijí rodiny a skupiny rodin, které se vzhledem k odlišnému osudu od doby migrace z původního prostředí na Slovensku velmi kulturně odlišily. Pokud je sociální pracovník příbuzný nějaké skupiny svých klientů a pokud s nimi vyrostl, je schopnost se mezi nimi neformálně pohybovat jistě zaručená, ale přináší to nezměrné problémy co do hranic vůči těmto příbuzným a zájmům rodiny a případně také problém bariéry vůči klientům z jiné příbuzenské skupiny, která se cítí být statusově výše nebo která je vnímána druhými jako statusově situovaná níže. Můžeme zde uvést, že v autorově týmu pracoval romský profesionál, který tuto situaci zvládal velmi dobře, a na druhou stranu romský amatér, kterého příslušnost k jedné z rodin v lokalitě vedla k tomu, že pro klienty z některých jiných rodin prostě nebyl k dispozici nebo oni nejevili o jeho služby zájem.

Závěrem tohoto oddílu přiznejme, že uvedené názory mají nádech spekulace. Je to zejména proto, že koncept kultury je těžko použitelný pro jednotlivé nositele, jedná se o princip bytostně kolektivní, hromadný. K jednotlivým jednáním a postojům jednotlivých lidí může říci jen málo. O to obezřetněji je třeba přistupovat k předpokladu, že poskytovatel-kulturně Rom nebo jeho klient budou mít ze své kulturní spřízněnosti zásadní výhody při spolupráci na klientově problému. Velmi zajímavý je v této souvislosti postřeh jednoho mého romského kolegy o tom, že je pro něj lepší pracovat dohromady s „gádžovkou“ (Neromkou), protože kdyby navštěvoval klienty sám, byl by podezříván z toho, že přichází

s nějakým vedlejším úmyslem, že chce klienta nějak podvést. Nepříbuzný Rom byl vnímán jako podezřelý, neromská žena jako neutrální. Samozřejmě by bylo možné uvést podobné epizody hovořící ve prospěch romství poskytovatele.

Zcela zvláštní je problém jazyka, romštiny. Autor se setkal se všemi myslitelnými odpověďmi na otázku, zda sociální pracovník, který pracuje s klienty mluvícími romsky jako svou mateřštinou potřebuje romsky umět. Autor nemá na tuto otázku žádnou jednoduchou odpověď. Je zcela jasné, že pro komunikaci s některými klienty je romština výhodou a u jiných je to jedno. Kolik je v ČR Romů, kteří dávají přednost romštině před češtinou, slovenštinou nebo nějakým romským etnolektem, nevíme a nemůžeme to zjistit. Jisté je jen to, že tento počet trvale klesá.

Ad 1. Fyzické charakteristiky nejsou součástí kultury. To znamená, že barva pleti, vlasů nebo očí nejsou v žádném smyslu znakem příslušnosti k nějakému sociokulturnímu prostředí. Ilustrací tohoto pravidla jsou lidé, kteří byli socializováni v nějakém typu romského sociokulturního prostředí (např. v romské osadě), ale neodpovídají svým zjevem zaužívané představě Roma (tj. mají například světlou pleť a oči), a na druhé straně ti, kteří mají fyzické rysy spojované obvykle s Romy, ale socializováni byli v neromském sociokulturním prostředí. Z toho vyplývá, že samotné fyzické vzezření nemůže být indikátorem toho, do jaké míry takto vyhlížející člověk zná sociokulturní prostředí nebo problémy romských klientů. Tento poznatek možná vyhlídí triviálně, přesto mnoho aktérů řešení „romské problematiky“, zejména politiků a donátorů, jedná v rozporu

s ním. Nejčastější je případ, kdy je nějakou činností pověřen nebo nějakou finanční částkou dotován člověk, který se jako „Rom“ legitimuje pouze svou barvou pleti. V této souvislosti si nemůžeme odpustit následující upozornění: i při obecně chabých znalostech kultury těch Romů, kteří dnes žijí již v několikáté generaci na území ČR, víme s jistotou, že pro část z nich je zejména barva pleti, očí a vlasů důležitým kritériem pro připsání sociálního statusu té které osobě. Vyšší status je však vždy spojován se světlejší barvou, a nikoliv, jak by možná někdo čekal, naopak. Jestliže se tedy někdo prohlašuje za Roma a na základě toho za povolaného reprezentovat jiné Romy a jediný prokazatelný mandát je spjat s jeho tmavou pigmentací, pak se jedná o mandát značně problematický paradoxně také proto, že ti Romové, kteří na barvu pleti, vlasů a očí dají, by ho na základě těchto vlastností zařadili spíše mezi spodinu než mezi elitu.

Ad 3. Pro ujasnění uvedme, že zde vycházíme z tzv. konstruktivistického pojetí národa, podle kterého nejsou národy přirozená, od pradávna existující společenství. Národ je idea a politický program, které se u jednotlivých přednárodních etnických skupin prosadily díky činnosti příslušníků intelektuálních a politických elit – nacionalistů, a to například v případě etnické skupiny Čechů ne dříve než v polovině devatenáctého století. Ve smyslu tohoto pojetí naprostá většina Romů žijících v České republice k romskému národu nepatří, a to zejména proto, že se za jeho příslušníky nepovažují. I když dobře vědí, že jsou Romové, není to jejich národnost, protože pojem národnost nepoužívají

a nic pro ně neznamena. Jejich primární a zcela privilegovanou kolektivní identitou je příslušnost k vlastní rodině. (Toto je podle autora mnohokrát opakovaného názoru jeden z nejdůležitějších důvodů, ne-li ten hlavní, proč se k romské národnosti v posledním sčítání lidu přihlásilo jen jedenáct tisíc lidí. Jak se trefně říká: na špatnou otázku – špatná odpověď.)

Podle tohoto předpokladu, jestliže je poskytovatel příslušníkem romského národa, tj. považuje se za něj, není to pro výkon jeho profese žádná výhoda ani nevýhoda. Klient bude v typickém případě k jeho nadšení pro romský národ lhostejný. Samozřejmě jako v případech jiných ideologií nebo věr neměla by ani tato ovlivňovat průběh poskytování služby, tj. výkon práce sociálního pracovníka. Snahy romských národních buditelů jsou pochopitelné a na tomto místě se vůči nim nebudeme nijak vymezovat. Měly by ale, jako jakákoliv jiná politická činnost, zůstat odděleny od výkonu pomáhající profese.

Ad 4. O případu, kdy někoho považujeme za Roma na základě toho, že ho považujeme za Roma, pojednávat nebudeme. Nestojí to za to.

Také se zde nebudeme pokoušet o závěrečné shrnutí celého textu. Místo toho popřejeme všem, kteří se v dobrém úmyslu snaží pomáhat znevýhodněným Romům, co nejvíce úspěchů.

Štěpán Moravec

Poznámka:

Text je součástí studie Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v ČR, kterou vypracoval Socioklub pro MPSV.

Nad úskalími terénní sociální práce z pohledu magistrátu se zamýšlí v dalším rozhovoru Bc. Ivana Panagopulu Nesétová, vedoucí Oddělení sociální prevence na Magistrátu města Ostravy. Oddělení sociální prevence, kde mimo dva terénní sociální pracovníky, jednoho sociálně-zdravotníka asistenta a šest sociálních kurátorů dále pracuje romský poradce, vede již sedm let. Předcházejících sedm let působil jako sociální pracovník.

Být partnerem pro minoritu i majoritu vyžaduje celou řadu znalostí

• **Daří se terénním sociálním pracovníkům (TSP) být „mostem“ mezi klientem či skupinou a úřadem? Co je nejobtížnější na této roli?**

TSP jsou mostem mezi klientem - rizikovým jedincem či skupinou, tedy mezi minoritou - a úřadem, který zastupuje majoritu. Tato role je pro TSP nesmírně náročná, být partnerem pro minoritu i majoritu vyžaduje celou řadu znalostí, dovedností, osobních předpokladů i chuť do vzdělávání.

Na počátku činnosti TSP je evidentně nutné odborné vedení za strany zkušených sociálních pracovníků, metodické vedení romským poradcem a vzdělávání. Pokud se tyto „základy“ vynechají, může

se stát, že TSP se v terénu „nezabydlí“ a bude zklamán on sám, klienti i nadřízený (instituce, která funkční místo TSP vytvořila).

• **Jaký přístup se osvědčuje vůči klientům a vůči úředníkům?**

Je nezbytně nutné, aby TSP uměl komunikovat se svými klienty, uměl jim naslouchat, vcítit se do jejich situace. Zároveň musí být TSP partnerem pro úřad, pro kolegy sociální pracovníky i jejich nadřízené.

Směrem ke klientovi má TSP náskok před svými kolegy sociálními pracovníky z úřadu, on sám je příslušníkem (většinou) komunity. Je tedy pro

členy komunity přijatelný, berou ho, je jejich, důvěřují mu. Aby TSP mohl být partnerem pro úřad a pro své kolegy sociální pracovníky, považují za důležité, aby došlo k vysvětlení jeho role v lokalitě, aby byl všem kolegům představen a kolegové byli požádáni a přizváni ke spolupráci s TSP. Sám TSP se musí vzdělávat a znát instituce v lokalitě, musí ovládat jednací jazyk, mít přehled v oblasti dávek SSP i ostatních dávek sociální péče. Toto je nekonečný proces, ve kterém se pozice TSP neustále vyvíjí.

• **Jaká úskalí se mohou při spolupráci s TSP vyskytnout?**

Je nezbytné vědět, že spolupráce s TSP nebude bezproblémová. Úskalí, kterými TSP při své činnosti projde, bývají velká a není jich málo. Pro TSP může být úskalím zvládnutí administrativy, dodržování předepsané pracovní doby i plnění zadaných úkolů ze strany nadřízeného.

Rovněž ze strany kolegů z jednotlivých úřadů můžeme očekávat (pokud jsme přeskočili úvodní fázi - jejich oslovení a požádání o spolupráci) projev nevěle nad faktem, že v jejich „rajónu“ působí cizí TSP.

Taktéž musíme čekat problémy ze strany komunity samé. Jakmile TSP její neoprávněné požadavky nemůže splnit, setkává se s velmi tvrdou kritikou své osoby a své práce právě ze strany členů komunity.

Považuji za velmi důležité, aby TSP dokázal být v rámci vzdělávání, odborného vedení a metodiky na tyto situace připraven, uměl je řešit. Přínosem je nadřízený či kolega, který mu při zvládnutí této náročné situace bude umět pomoci.

• **V čem spočívají rozdílné pohledy na administrativu mezi TSP a nadřízeným?**

Administrativa zůstává problémovým článkem činnosti TSP. TSP bere úkoly spojené s administrativou jako naprosto zbytečné, nepopulární, nic neřešící. Velmi často inklinuje k jejich neplnění. Tímto jednáním si komplikuje vztah se svým nadřízeným. V této situaci je velmi podstatné, aby nadřízený každému TSP vysvětlil důležitost administrativy a ukázal, jakým způsobem administrativní úkoly má TSP plnit.

• **Jaké bývají nejčastěji požadavky zástupců romské komunity?**

Nejčastějšími požadavky klientů na TSP bývá okamžité vyřešení dlouhodobě neuspokojivé bytové situace (i v případě, že ztrátu bytu si klient zavinil sám), vyřizování splátkových kalendářů, sepisování odvolání a psaní žádostí na poskytnutí sociálních dávek.

Nejčastějším požadavkem ze strany romské komunity žijící v jedné ulici bývá zajištění různých oprav a odklizení odpadků kolem domu.

• **Je možné změnit systém financování veškerých výdajů souvisejících s činností TSP? V čem považujete systém za nejproblematictější?**

V minulých letech tvořil nemalý problém systém financování veškerých výdajů souvisejících s činností TSP, zvláště pozdní termín převedení finančních prostředků na jednotlivé úřady, které činnost TSP realizují, protože na počátku kalendářního roku zmíněné finanční prostředky na účtech neměli. V letošním roce se systém změnil a v kalendářním roce 2004 by financování

činnosti TSP mělo probíhat neproblematicky.

• **Co vše patří do desatera TSP? Kdo je jeho „autorem“?**

Již v průběhu svého základního vzdělávání (DROM) se TSP setkávají se zásadami sociální práce, se zkušenostmi ostatních sociálních pracovníků. Právě při tomto vzdělávání si sami TSP spolu s přednášejícími vytvořili tzv. Desatero TSP, které obsahuje soubor pravidel, moudrů a zkušeností, které by každý TSP měl znát, respektovat a ztotožnit se s nimi.

• **V jakých oblastech by se dále měli vzdělávat TSP?**

Základním vzděláním každého TSP je dvoustupňové vzdělávání TSP realizované již třetím rokem pod hlavičkou DROM. Získané informace, dovednosti a zkušenosti pak TSP při aplikaci v praxi dále rozvíjejí. Velmi často se setkávám s tím, že TSP začne při práci studovat střední

školu, začne sám projevovat zájem o kursy, výcviky a další vzdělávací akce. I u TSP vnímám důležitost celoživotního vzdělávání, protože TSP musí být partnerem pro úřad, instituce a ostatní sociální pracovníky.

• **Můžete porovnat, jaké změny se staly za sedm let, co vedete odbor sociální prevence v oblasti TSP?**

V Ostravě jsme vytvořili první funkční místo TSP v roce 2000. Někteří z prvních TSP jsou dnes kmenovými zaměstnanci jednotlivých úřadů, což je jistě úspěch. Mnozí z nich studují střední školy. Vzrůstající tendenci má i kvalita vzdělávání. TSP jsou dnes připravenější, jistější, kompetentnější, rovněž zájem ze strany jednotlivých úřadů o navyšování počtu TSP se rok od roku zvyšuje.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Otazníky inkluze příslušníků romského etnika

Tentokrát se respondenti vyjadřovali ke dvěma zdánlivě triviálním otázkám:

1. **Jaké závažné problémy v každodenním životě podle vás překonávají Romové na rozdíl od majority?**
2. **Které z nich může řešit obor sociální práce? Jakou roli může sehrát sociální pracovník při řešení potíží Romů?**

Mgr. Jarmila Balážová,
novinářka a televizní moderátorka, **VŠ vzdělání – žurnalistika na UK v Praze.**

1. V první řadě Romové překonávají samozřejmě verbálně i neverbálně projevovanou nedůvěru a stereotypy zažitě v souvislosti s jejich původem. V tramvaji si před námi lidé drží kabelky, v práci si musíte vyslechnout mnohdy i pozitivně míněnou, leč iritující větu: ty ani nejsi Cikán, jsi tak pracovitý, poctivý, zodpovědný atd. Po sametovém převratu se vyostřila diskriminace, a to především v oblasti služeb, ale především se čím dál častěji setkávám s projevy fyzického i latentní rasismu. Zaráží mě zejména nedovolený přístup na diskotéky, do některých restaurací

a barů. Romští rodiče musí svým dětem vysvětlovat, proč s nimi nechtějí sedět spolužáci v jedné lavici a proč v žádném případě nechtějí vypadat jako oni. Dalším velkým problémem je lichva (mnohdy dokonce ze strany vlastních movitějších soukmenovců) a stále dramatičtější se rozrůstající ghettoizace - soustředování Romů do určitých lokalit, navíc označovaných jako místa pro neplatiče. To vše přispívá ke stigmatizaci Romů, kterou lze lehce vyjádřit: Rom je prostě někdo, kdo v 90 % nepracuje, není poctivý, má tendenci současný systém zneužívat, křičí, má spoustu dětí (aby ho uživily), je nevzdělaný a nepřizpůsobivý.

2. V podstatě celou řadu, ne-li většinu z nich. Je ale potřeba,

Jako téma posledního čísla letošního roku jsme zvolili stále citlivou oblast sociální práce s romskou komunitou. Opět jsem se snažila oslovit respondenty napříč celého spektra ziskových i neziskových, státních i nestátních organizací a institucí. Aby byli vyslyšeni především ti, kterých se téma dotýká z obou stran, vybírala jsem převážně ze sociálních pracovníků romského původu. Jejich výpovědi docela zdařile „nabourávají“ všeobecně oblíbený předsudek - stát se stará o Romy, kdy se Romové začnou starat o stát?!

aby se terénní pracovníci stali skutečnými, chtěnými partnery příslušných úřadů a institucí, někým, kdo se snaží pomoci oběma stranám. A především aby existoval jasně definovaný vládní program s cílem systematicky zlepšit postavení této menšiny v ČR. Konkrétně může sociální pracovník pomoci méně vzdělaným Romům při komunikaci s úřady a při minimalizaci problémů, které sami způsobují nebo mají. Důležitou roli hrají terénní sociální pracovníci v oblasti drogové prevence a prevence přenosných nemocí (výsledky romských streetworkerů jejich potřebnost dokládají), v oblasti vzdělávání (doučování romských dětí, přesvědčování rodičů o významu vzdělání apod.) Výborná je také asistence romských vychovatelek ve školách apod. Koneckonců mohou a měli by pomoci i při mapování a dokazování případů, kdy dochází k diskriminaci.

Viktor Selyt, Rada vlády pro záležitosti romské komunity

1. Prvním problémem, který většina Romů musí denně překonávat navíc, je nevstřícný až hostinný vztah většiny členů majority k Romům jako k etniku, a to jak lidí z ulice, tak úředníků, učitelů, policistů a dalších profesionálů. Většina Romů má již i tak těžký život pro nedostatek vzdělání a profesní kvalifikace, nezaměstnanost, špatnou sociální a bytovou situaci, zhoršený zdravotní stav atd. Tyto nedostatky uvrhují Romy častěji než ostatní do osidel lichvářů - zadluženost a často nesplnitelná zadluženost se stala situací mnoha romských rodin. Také škodlivé návyky (nikotinismus, alkoholismus,

gamblerství), vypěstované v mládí, zhoršují mnoha Romům život. I příslušníci majority se setkávají s podobnými problémy, ale většinou jednotlivě, mnozí Romové bojují se všemi najednou.

2. Jsem přesvědčen, že Romům chybí více znalostí a praktických dovedností než peněz. Dávky jsou jistě dobrá věc, pokud s nimi člověk umí hospodařit a pokud mu pomohou vyřešit dočasnou krizi, ve které se ocitl a z které zná cestu ven. Jinak potřebuje něco jiného - poradenství, doprovázení či asistenci při jednání na úřadech, cílenou komunitní práci, intervenci v jeho prospěch apod. Osvědčuje se terénní sociální práce, kdy pracovník bývá (alespoň zpočátku) klientům k dispozici téměř po celý den. Jeho hlavní ambicí je „vytáhnout rodiny z bláta“ a postavit na vlastní nohy. Sociální práce by měla směřovat k vlastní nepotřebnosti. Pokud sociální pracovníci učiní (samozřejmě ve spolupráci s učiteli a dalšími) ze svých klientů samostatné osobnosti schopné postarat se o sebe a osoby blízké, zůstane zbytek sociální práce pouze pro ty, kteří trvale osíří či jinak se octnou mimo systém. Hlavní metodou by tedy měla být prevence a pouze doplňkem hašení požárů.

Edita Pišojová, studentka politologie, sociální politiky a sociální práce na Fakultě sociálních studií MU v Brně. Před dvěma lety působila jako romský poradce přednosty OkÚ Karviná.

1. Rozhodně vstupují do kontaktu s majoritou s pocitem, že vůči nim existují předsudky (od Cikána nelze očekávat nic

pozitivního, nemá druhé straně co nabídnout, je v životě neúspěšný). Už od počátku si Rom myslí, že ve vzájemné interakci s členy majority nevystupuje jako rovnocenný partner. Příčin vidím mnoho: nízká úroveň vzdělání, vysoká sociální závislost na státním sociálním systému, nezaměstnanost, kulturní a historická determinovanost. Závažný problém spatřuji v tom, že si Romové obecně nevěří ve smyslu vlastní kvality a jedinečnosti.

Romskou problematiku je třeba vnímat komplexně a při jejím řešení zapojit všechny resorty a instituce, přičemž sociální práce jde napříč tímto spektrem. Jednotlivé programy (politika vzdělávání Romů, bytová politika atd.) by měly být vzájemně provázány působením sociálních pracovníků, ale i dalších odborníků. Za nejvýraznější a nejproblémovější aspekt života Romů, kde by měli sociální pracovníci a jiní experti vyvíjet větší tlak, považuji vzdělávání. Také si myslím, že se musí se pracovat tak, aby bylo posilováno sebevědomí a pozitivnější sebepojetí této menšiny v rámci společnosti. Změny by neměly přicházet jen „shora“.

2. A jakou roli může sehrát sociální pracovník? Máte-li konkrétně na mysli romské asistenty nebo terénní pracovníky pro lokality s převahou romské menšiny, myslím si, že jejich role je zatím téměř zbytečná a ubíjející. V jejich moci není ani zařídit Romům práci, ani změnit vlastními silami přístup úřadů apod. Možná namítnete, že to snad ani nemá v popisu práce, ale toto všechno Romové očekávají, že vyřeší. Myslím si, že většinová společnost a romská menšina se ještě pořád mívají ve svých očekáváních. Na

obou stranách chybí dostatečně silná vůle a tlak problémy společně řešit. Stalo se toho příliš mnoho, stále si ještě něco potřebujeme vyčítat. Proto si myslím, že nejdůležitějším posláním romského asistenta je vyvracet svým klientům představy o „gadžích“ a zprostředkovávat nové a příjemnější zkušenosti.

Vladimír Dirda, Mirka Čepová, terénní sociální pracovníci Společenství Romů na Moravě

1. Především jsou to otázky každodenní komunikace s úředníky na různých institucích. Jakmile vstoupí do dveří Rom, úřednice se začnou chovat odtažitě a mnohdy velmi rezervovaně, ať už jde o odbor bytový, sociální či jiný. Mezi největší problémy patří otázka ztíženého získávání bytů, nebo docházení sociálních dávek, které přímo ovlivňují další problémy, jako placení nájmu a docházení dětí do školy, neboť rodina obvykle nemá peníze na pomůcky. Celkově ale největší problém vychází z neschopnosti porozumění. Neustále zde existuje zaostalost některých romských rodin, která není řešena. Potíže vznikají, neboť to, co majorita řeší jako denní chleba a rozumí i složitějším výrazům v komunikaci, mnohdy pro Roma znamená nepřekonatelný problém.

2. Sociální pracovník může napomoci právě tím, že je můstkem mezi úředníky a „obyčejnými“ lidmi. Má trpělivost se svými klienty a dokáže opakovaně vysvětlovat, což na úřadech samozřejmě nefunguje. Mnohdy je schopen svou přítomností ovlivnit jednání vůči Romům. Sociální

pracovník také umí najít jiné alternativy řešení situací, ví totiž, kde shánět informace, a mnohdy jsou mu dostupnější z pozice vlastního postavení. Rozhodně je ale také třeba připomenout, že úředníci mnohdy nedokáží jednat s pracovníky romských a jiných nevládních organizací jako s partnery v jednání.

Lada Vargová, 27 let, vystudovala VOŠ, obor sociální pedagogika, v letošním roce končí studium na Pedagogické fakultě UK v Praze, obor speciální pedagogika-učitelství. Čtyři roky učí ve speciální škole v Karlíně a od roku 1997 pracuje v občanském sdružení Lače Čhave v Praze 4-Nuslích, kde je nyní předsedkyní.

1. Myslím si, že v každodenním životě překonávají Romové stejné problémy jako majoritní společnost.

2. Obor sociální práce může pomoci Romům řešit jejich problémy ve výjimečných životních situacích - vazba, výkon trestu, pomoc při řešení problémů spojených s bytovou otázkou či uplatnění na trhu práce. Zde se pak může sociální pracovník spolu s týmem dalších pracovníků - právník, kurátor pro národnostní menšiny, učitelé, výchovní poradci a další - spolupodílet na řešení problémů.

Bc. Věra Růžičková, 24 let, koordinátorka projektu Pavlač

zřizujícího nízkoprahový klub pro děti při občanském sdružení Ratolest Brno. Vystudovala kombinaci oborů psychologie a sociální práce na FSS MU Brno, v současné pokračuje ve studiu psychologie v magisterském cyklu.

1. Romská menšina se ve svém každodenním životě potýká s podobnými problémy jako členové majority. V řešení svých problémů jsou však Romové značně limitováni, ať už averzí většinové společnosti k Romům nebo vlastní nevybaveností znalostmi a schopnostmi, nutně potřebných pro přežití v dnešní „dravé“ společnosti. Dlouhodobým neřešením problémů a obtížných životních situací se problémy rozšiřují, zhoršují a vedou k rostoucí exkluzi a dezintegraci Romů.

2. Myslím, že sociální práce by měla být nápomocna právě při vybavování Romů znalostmi a schopnostmi, které jim k soužití s majoritou a k řešení každodenních problémů chybějí. Za důležitou pokládám sociální práci s dětmi, pomoc všem Romům se vzděláváním a rekvalifikací, podporu romských podnikatelů, usnadnění přístupu k informacím, podporu romské kultury, romské identity a v neposlední řadě romského sebevědomí. Úkolem Romů i gadžů je naučit se žít pohromadě bez vzájemných pocitů averze, nenávisti a ukřivdnosti.

Připravila Petra Zoubková

Dimenze a míra sociálního vyloučení příslušníků romské komunity v ČR

Boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení je v současném evropském sociálně-politickém diskursu prioritním tématem a heslem strategií sociálních politik většiny zemí EU. Jeho současným výrazem jsou národní akční plány boje proti sociálnímu vyloučení, které jsou tyto země nuceny na určité úrovni závaznosti přijmout, a ani Česká republika není výjimkou.

Pro potřeby účinného boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení je nezbytný jejich monitoring, pro který jsou vytvářeny metodologie měření. Výběr a tvorba indikátorů sociálního vyloučení pro potřeby jejich praktického použití v aplikovaném výzkumu v dané zemi i v mezinárodní komparaci stále zůstává předmětem diskuse, nicméně dochází k postupnému konsensu v jejich používání a sledování. Používané indikátory se soustřeďují do určitých tematických oblastí podle dimenzí sociálního vyloučení, které sledují. Tyto dimenze rámcově

představují postavení na trhu práce, vzdělanost, chudoba a bydlení, ale jsou někdy rozšiřovány o některé další dimenze, jako například dostupnost a využívání služeb, kvalita života, lidských zdrojů apod.

Sledované indikátory pomáhají monitorovat míru sociálního vyloučení v rámci dané země, ale zároveň umožňují ukazatele sociálního vyloučení diferencovat na základě určitých socioekonomických charakteristik, a tak identifikovat sociální skupiny, vystavené nejvíce riziku sociálního vyloučení. Mezi takové charakteristiky patří věk, pohlaví, vzdělání, ale také například etnická příslušnost.

V případě sledování dimenzí a míry sociálního vyloučení příslušníků romské komunity v ČR jsme zásadně omezeni problémem absence monitoringu etnický senzitivních dat, který by byl součástí veřejných statistik. Tento problém způsobuje zejména neexistence politicky korektní metodologie získávání takto

diferencovaných dat. Zatím nebyly vytvořeny politicky korektní a prakticky použitelné indikátory identifikace příslušníků romské komunity a zdá se, že tomu tak ještě dlouho bude, protože ani neaktuálnější vládní Koncepce romské integrace se s nastíněným problémem uspokojivě nevypořádala.

Vybrané charakteristiky této etnické a sociálně vymezené skupiny, které lze použít pro potřeby určení míry jejího sociálního vyloučení, jsou zatím k dispozici buď pouze v rámci zastaralých výzkumů, které logicky nereflektují proběhlé sociálně ekonomické změny ani sociálně demografické změny sledované populace, anebo pouze v rámci obecněji zaměřených výzkumů, které se na tyto charakteristiky zaměřují nepřímou či povrchně.

Aktuální výzkumy zaměřující se nějakým způsobem na romskou komunitu jsou zatíženy metodologicky. Například jedna z mála veřejných statistik, která se o identifikaci etnických skupin snaží, je sčítání lidí, domů a bytů. Etnické kritérium diferenciace dat se sleduje prostřednictvím sebedeclarace národnosti příslušnosti daného respondenta. Všeobecně se ví, že takto získané údaje za romskou národnostní menšinu se ve srovnání SLDB 1991 a 2001 zásadně liší a zároveň jsou experty považovány za značně podhodnocené. Zatímco v roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo asi 32 900 lidí, v roce 2001 to již bylo pouhých 11 700, avšak expertní odhady varují od 150 000 do 200 000 příslušníků romské komunity. Je nasnadě, že charakteristiky získané v rámci censů za romskou národnostní menšinu nemohou být považovány za reprezentující celou potenciálně sledovanou populaci. Základní

výběrovou chybu zde představuje chyba daná v podstatě jakýmsi samovýběrem.

Další dva aktuální výzkumy, výjimečně velikostí výběrového souboru, jsou z hlediska zobecnování výsledků zatíženy metodologií výběru vzorku. Výzkum interetnických vztahů (dále jen VIV), který proběhl v roce 2002 a jehož výběrový soubor tvoří 947 romských respondentů, byl totiž prioritně orientován na otázku soužití Romů a majority. Jednou z podmínek výběru respondentů bylo, že žijí v sousedství (minimálně v rámci ulice či blízkého okolí), takže z dosahu výzkumu zůstaly vyloučeny „prostorově vyloučené romské komunity“, označované také jako sociálně vyloučené romské komunity či lokality. Ze zřetele výzkumu tak unikly charakteristiky těch respondentů, které považujeme za totálně vyloučené. Zjištěné údaje tak charakteristiky romské komunity „jako celku“ zkreslují a nemožnou být považovány za reprezentativní.

Výběr vzorku mezinárodního srovnávacího Výzkumu integrace Romů perspektivami lidského rozvoje (The Human Development Challenge of Roma Integration Research – dále jen HDCRI) z roku 2002, který sledoval 1 006 romských respondentů, byl zase založen na kvótním výběru, kdy sledované kvóty vycházely ze sčítání lidu z roku 2001. Na základě těchto předpokladů se lze oprávněně domnívat, že údaje jak ze sčítání lidu, tak ze jmenovaných dvou výzkumů jsou zkreslené, z hlediska sociálního vyloučení pravděpodobně směrem k pozitivnějším údajům, což mnohá z nich také ilustrují (například podíl respondentů s vysokoškolským vzděláním v HDCRI představuje neuvěřitelná čtyři procenta).

Přesto, že zjištění uvedených výzkumů nelze považovat za reprezentativní pro celou potenciální romskou komunitu, pro rámcový popis míry sociálního vyloučení nám v současnosti musejí dostačovat.

V další části textu se již budeme podrobněji věnovat popisu podoby a míry sociálního vyloučení romské komunity a jeho základních příčin právě v těch oblastech, sledovaných jako klíčové. Jak již bylo řečeno, často zmiňovaný nedostatek kvantitativně orientovaných výzkumů a obecně statistik zaměřených na romskou komunitu stále ještě nebyl vyrovnán, takže velká část číselných údajů, které jsou uvedeny, není buď zcela aktuální, anebo reprezentativní a tam, kde je to možné, proto doplňují údaje expertní odhady. Ostatní generalizace kvalitativní povahy nejsou ve většině případů zjištěními nějakého zvláštního výzkumu, ale byly získávány dlouhodobě a jsou ve většině případů postaveny na publikovaných odborných studiích či tvořeny zkušenostmi a výpověďmi zejména terénních sociálních pracovníků, pracovníků veřejné správy a pracovníků neziskového sektoru orientovaných na vyloučenou romskou komunitu.

Postavení na trhu práce

Situace celé komunity romských obyvatel charakterizuje ztížený přístup na trh práce. Údaje o míře nezaměstnanosti romské populace se opírají jak o zastaralé (z roku 1998) odhady počtu Romů evidovaných na úřadech práce, kde dochází pravděpodobně k výraznému zkreslení mimo jiné z důvodu existence velkého množství neevidovaných nezaměstnaných, tak o aktuálnější kvalifikované odhady. Údaje tak varují od 19 %

nezaměstnaných (podle evidence) až k 70 % (kvalifikované odhady). Současné však situaci může ovlivňovat možnost nepravé nezaměstnanosti, nejčastěji vnímaná jako cílená registrace na úřadu práce, vedená snahou získat sociální dávky, zdravotní a sociální pojištění. V rámci VIV byla zjištěna specifická míra nezaměstnanosti Romů v roce 2001 čtyřnásobně vyšší oproti majoritní populaci a dosahovala 43 %, výzkum HDCRI hovoří o 46 % nezaměstnaných Romech z celku ekonomicky aktivních, přičemž míra nezaměstnanosti majoritních obyvatel představuje zhruba 10 %.

K hlavním příčinám vysoké míry nezaměstnanosti romské populace patří nízká vzdělanostní úroveň a kvalifikace napříč celou populací. 80 % populace má jen základní vzdělání, 90 % populace se nachází v 9. třídě klasifikace zaměstnanosti, což představuje pomocné a nekvalifikované dělníky. Co se týče vzdělanostní struktury uchazečů o zaměstnání, bylo 11 % Romů v evidenci bez vzdělání (oproti jednomu procentu z celkového počtu uchazečů), 76 % se základním vzděláním (oproti 33 % z celkového počtu uchazečů), 12 % vyučených (oproti 40 % z celkového počtu uchazečů). Vyšší stupně vzdělání měly u Romů v evidenci zastoupení minimálně (kolem 0,2 %).

Bezprecedentní část romské komunity má pouze základní (v mnoha případech nedokončené) vzdělání, představuje tedy nekvalifikovanou pracovní sílu a vzhledem k poměru nabídek pracovních míst pro nekvalifikované žadatele o práci a počtu nekvalifikovaných žadatelů o práci z řad romské komunity zůstává tak v konečném důsledku nezaměstnatelná.

Romové jsou zároveň nejvíce postiženi dlouhodobou a opakovanou nezaměstnaností. V roce 1997 podíl dlouhodobě nezaměstnaných v kategorii Romů činil 50 % a podíl Romů na dlouhodobě nezaměstnanosti byl 3x vyšší (44 %) než u ostatních uchazečů (14 %). Vzhledem k trendu, který vykazuje dlouhodobá nezaměstnanost v rámci celé společnosti, tedy zvyšování podílu dlouhodobě nezaměstnaných při více méně stagnující míře nezaměstnanosti (ve druhém čtvrtletí roku 2001 již dosahuje podíl dlouhodobě nezaměstnaných ze všech nezaměstnaných asi 53 %), je pravděpodobné, že roste i podíl dlouhodobě nezaměstnaných v kategorii Romů. Kvalifikované odhady hovoří o tom, že doba nepřetržitě nezaměstnanosti u romských nezaměstnaných nezřídka představuje deset i více let.

Vzhledem k vysoké nekvalifikovanosti populace se většina pracovních příležitostí omezuje na pomocné nekvalifikované, fyzicky náročné práce a sezónní a příležitostné práce v rámci sekundárního trhu práce.

Omezení v přístupu na trh práce, které způsobuje kvalita lidských zdrojů na straně nabídky pracovní síly příslušníků romské komunity, ještě dále znásobuje diskriminace na straně poptávky po pracovní síle. 57,5 % respondentů HDCRI deklarovalo zkušenost s diskriminací ze strany zaměstnavatelů.

Aktivní politika zaměstnanosti se v případě romských žadatelů o práci v podstatě omezuje jen na nabídku veřejně prospěšných prací. Kromě toho, že nabídka těchto míst bývá značně omezená, tento způsob zaměstnávání z dlouhodobého hlediska rovněž problém

neřeší, neboť poskytuje pracovní uplatnění jen dočasně. Většina pracovních příležitostí nabízených nezaměstnaným romským žadatelům o práci bývá na omezenou dobu, nezakládá pravidelný příjem, neposkytuje tak zaměstnanci potřebnou jistotu ani perspektivu, a tudíž ani náležitě nemotivuje. V důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti a perspektivy nezaměstnatelnosti ztrácejí tito lidé pracovní návyky, sociální dovednosti atd., dále se znehodnocuje jejich lidský kapitál, jejich znevýhodněná pozice na straně poptávky po pracovní síle se dále prohlubuje a uzavírá se kruh vyloučení z trhu práce

Příslušníci romské komunity ve velké míře využívají jediné pracovní uplatnění, které se jim nabízí, a to uplatnění v rámci tzv. šedé ekonomiky, kterým se jednak dostávají na hranici překročení zákona (zejména pokud zároveň pobírají podporu v nezaměstnanosti či dávky sociální podpory) a jednak vypadávají ze systému sociální ochrany (uzavírají nechráněné pracovní vztahy, ze kterých jim často ani neplyne zdravotní ani sociální pojištění).

Vzdělanost

Souvislost úrovně vzdělání s postavením na trhu práce ve smyslu čím vyšší úroveň vzdělání, tím lepší šance uplatnění na trhu práce ve všech jeho segmentech má všeobecnou platnost, pro romskou komunitu má však drtivý dopad. Zároveň nutno říci, že omezený přístup na trh práce je jakousi klíčovou oblastí, která utváří podmínky pro zahájení procesu sociálního vyloučení.

Podle výsledků sčítání lidu z roku 1991 mělo téměř 80 % Romů pouze základní vzdělání (včetně nedokončeného) a dal-

ších 10 % zůstalo bez vzdělání (včetně těch, co údaj nevedli). 80-85 % romské populace kterékoliv věkové kategorie má základní vzdělání. Odhaduje se, že více než 80 % romských dětí navštěvuje zvláštní školu. Ještě v roce 1970 bylo asi 70 % postproduktivního romského obyvatelstva negramotných. Z údajů za rok 1980 vyplývá, že romští muži dosahují v průměru 9,02 roku školní docházky, ženy 8,58 roku.

Romské děti oproti ostatním dětem propadají 14x častěji, 5x častěji dostávají druhý či třetí stupeň z chování, 30x častěji ukončují školní docházku v nižším než závěrečném ročníku a 28x častěji jsou převáděny do zvláštních škol.

Výzkum interetnických vztahů i HDCRI popsanou situaci potvrzují, i když získané údaje o úrovni vzdělání sledovaných romských respondentů vykazují o něco příznivější hodnoty, způsobené pravděpodobně výše diskutovaným výběrem vzorku. VIV zjišťuje 70 % podíl respondentů s pouze základním vzděláním, 21 % získalo výuční list, maturity dosáhlo pět procent a vysokoškolského diplomu dvě procenta dotázaných. HDCRI zjišťuje vyšší podíl vysokoškolsky vzdělaných respondentů (3,8 %).

Chudoba

Logicky lze předpokládat, že lidé dlouhodobě a opakovaně vylučovaní z primárního pracovního trhu nebudou adekvátně finančně a materiálně zabezpečeni. Příjmy dlouhodobě nezaměstnaných plynou pouze z dávek sociální péče, kterými se příjmy dorovnávají do životního minima dané rodiny. Životní minimum je však zkonstruováno tak, aby překlenovalo pouze krátkodobou nepříznivou

sociální situaci, která nejčastěji vzniká při ztrátě zaměstnání a trvá do nalezení nového pracovního místa, není v něm však zahrnuto riziko, že tato doba může být dlouhá až několik let. Pokud představuje jediný příjem po delší dobu, není možné z něj hradit zejména nákup nových předmětů dlouhodobé spotřeby či úhradu výdajů vznikajících při nečekaných životních událostech, neumožňuje poskytnutí žádných alternativních finančních služeb, a tím dále blokuje alternativní životní strategie (např. institucionalizované půjčky, spoření, pojištění apod.) Polovina romských respondentů VIV a 56 % HDCRI deklarovala závislost na dávkách sociální péče.

Bohužel, žádný z realizovaných výzkumů neposkytuje data, na základě kterých by bylo možno rámcově určit míru chudoby domácností romských komunit. Nejčastěji se vyjadřuje příjmy nižšími, než je 50 % mediánu příjmu domácnosti v dané zemi. V rámci VIV však byl použit indikátor měření subjektivní chudoby prostřednictvím otázky: „Jak vycházíte s příjmy?“ Ti, kdo na tuto otázku odpovídají, že s velkými obtížemi, bývají považováni za chudé. V rámci výzkumu tuto odpověď zvolilo 21 % Romů, ve srovnání s osmi procenty respondentů z majority.

Jedním z řešení, jak se vypořádat s materiální deprivací, umožňuje strategie půjčování peněz. Není divu, že se v rámci romské komunity objevil a dále se rozšiřuje nový fenomén lichvy, který v konečném důsledku chudobu prohlubuje a uzavírá bludný kruh sociálního vyloučení.

V rámci VIV si 13 % romských respondentů půjčuje peníze pravidelně, dvě třetiny alespoň občas.

Bydlení

Přístup k bydlení a jistota bydlení představují esenciální podmínky k uspokojování základních lidských potřeb. Úroveň bydlení se stává zároveň ukazatelem a determinantou životní úrovně. Několik málo studií na toto téma upozorňuje na ztížené podmínky v přístupu k bydlení a zhoršené podmínky úrovně bydlení právě v prostředí romských komunit.

VIV potvrzuje výchozí zjištění těchto studií. Příslušníci romských komunit totiž obývají z velké části (62 %) chátrající obytné čtvrti obepínající centra měst anebo (32 %) městské periferie. Zároveň Romové obývají klasické víceposchodové bytové domy a substandardní obydlí (tzv. holobyty), v jejich případě v drtivé většině (77 %) domy nájemní. Baršová ve zmíněné studii právě poukazuje na problém, který příslušníkům romských komunit vznikl v souvislosti s privatizací státního bytového fondu. Pravidla těchto privatizací většinou vylučovala osoby s problematickými nájemními vztahy a sociálně slabé nájemníky, ke kterým příslušníci romské komunity v drtivé většině náleželi, a docházelo tak ke strukturální diskriminaci romské komunity v oblasti bydlení.

Víšek (2002) se zaměřuje na proces sociálního vylučování a etnické prostorové segregace v důsledku výstavby a obsazování zmíněných holobytů, představující nestandardní způsob řešení sociálních problémů spojených s romskou komunitou, vedoucí ke vzniku ghett. Romskou komunitu v současnosti charakterizuje tzv. rezidenční segregace, tedy prostorová koncentrace příslušníků romské komunity v určitých lokalitách,

kde příslušníci romské komunity představují velké procento z celku. Z převládajících charakteristik romské komunity jde kromě etnické sídelní segregace také o segregaci sociální, neboť v těchto lokalitách žijí lidé, kteří zároveň patří k nejnižším vrstvám obyvatel. Jde o vytvoření větších, poměrně zřetelně ohraničených městských lokalit, kde se soustřeďuje chudé minoritní obyvatelstvo, což naznačuje defektní vývoj a proces sociálního vylučování v jeho nejextrémnější podobě.

Charakter zástavby a lokality, v nichž příslušníci romské komunity převážně žijí, předurčuje do jisté míry i úroveň jejich bydlení. Z VIV vyplývá, že romští respondenti pětkrát častěji obývali byty III. kategorie a 13krát častěji byty IV. kategorie v porovnání s respondenty z majority. Ve srovnání počtu osob na jeden pokoj vycházejí u romské části výběrového souboru průměrně 2,4 osoby na jeden pokoj, zatímco u majoritní části jde o 1,2 osoby na jeden pokoj. Nedostatek dostupných bytů je rozšířeným problémem, který se dotýká všech skupin obyvatelstva. Příslušníci romské komunity však náležejí k vyloučeným z jakýchkoliv alternativních způsobů získání bytů. Zároveň patří ke skupině charakterizované vícedětnými rodinami. Taková situace samozřejmě zapříčiňuje další negativní důsledky, jako nedostatek osobního a intimního prostoru pro každého člena domácnosti, nedostatek prostoru k učení či hraní v případě dětí, zhoršené hygienické a zdravotní podmínky atd. Celkově vede k životnímu standardu hluboko pod průměrným standardem společnosti. V rámci výzkumu HDCRI například 13 % romských

respondentů deklarovalo, že ne všichni členové domácnosti mají svou vlastní postel.

Závěr

Tato stať si kladla za úkol prostřednictvím používaných indikátorů a s pomocí dostupných dat ilustrovat situaci sociálního vyloučení v prostředí romské komunity v klíčových oblastech. Údaje je třeba brát s ohledem na metodologická úskalí výzkumů, v rámci kterých byly získány. Největší problém činí míra zobecnitelnosti uvedených dat na romskou komunitu jako celek, pro kterou v současnosti nemáme validní údaje. V horizontu příštích let zůstává zřejmě jedinou možností, jak podat podrobnější obraz o míře a mechanismech sociálního vyloučení

romských komunit soustředění se na výzkumy úzce na toto téma zaměřené a realizované v prostředí romských komunit, experty považovaných za sociálně vyloučené. Takovými výzkumy mohou být v současnosti připravované výzkumy: První, nazvaný Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit realizovaný na základě veřejné zakázky MPSV ve spolupráci organizace Člověk v tísni – společnost při České televizi, o. p. s. s univerzitou v Plzni. Druhý, zaměřený spíše na identifikaci mechanismů sociálního vylučování v prostředí romské komunity v Brně, se realizuje v rámci projektu MAMJET Institutu pro sociální otázky FSS MU v Brně.

Ivana Šimíková

LITERATURA:

- Analýza možností zintenzívnění a zefektivnění práce v zájmu předcházení sociálnímu vyloučení v romských komunitách a odstraňování jeho důsledků prostřednictvím k tomu určené agentury.** www.vlada.cz
- BARŠOVÁ, A. **Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. Role centrálních a místních politik při jejich vzniku a řešení.** Praha, 2001.
- BIČÁKOVÁ, O. **Zaměstnanost Romů.** Sociální politika 5/97, s.16.
- FRIŠTĚNSKÁ, H. **Východiska trpělivého přístupu.** Sociální politika, 1992, roč. 18, č. 8, s.11.
- Hlavní výsledky sčítání lidu domů a bytů 1991.** Český statistický úřad, Praha, 1992.
- KALIBOVÁ, K. **Romové z pohledu statistiky a demografie.** In: **Romové v České republice.** Socioklub, Praha, 1999, s. 91-114
- KAPLAN, P. **Romové a zaměstnanost neboli zaměstnatelnost Romů v České republice.** In: **Romové v České republice.** 352-377. 1999. Praha, Socioklub.
- KOTÝNKOVÁ, M. **Rozsah a průběh sociálního vyloučení v české společnosti.** In: **Sociální exkluze a nové třídy.** Sociální studia 5, Brno 2000, s. 115-125.
- Kolektiv autorů. **Romové, bydlení, soužití.** Socioklub, Praha, 2000.

Kolektiv autorů. **Romové ve městě**. Socioklub, Praha 2002.

Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti. www.vlada.cz

Koncepce romské integrace. www.vlada.cz

MAREŠ, P. **Problém nečerpání sociálních dávek**. VÚPSV Brno, 2001. (www.vupsv.cz)

National Action Plans on Social Exclusion on 2003. http://www.socialeurope.com/communique/week36_2003.htm

NAVRÁTIL, P. ŠIMÍKOVÁ, I. **Hodnocení projektů zaměřených na snižování rizika sociálního vyloučení romské populace**. VÚPSV, Brno, 2001.

NAVRÁTIL P. (ed.): **Romové v české společnosti**. Portál, Praha 2003.

Program podpory terénní sociální práce v romských sociálně vyloučených komunitách. (www.vlada.cz)

Předběžné výsledky sčítání lidí, domů a bytů. Český statistický úřad, Praha 2001. http://www.czso.cz/eng/

Report on Indicators in the field of poverty and social exclusion. Social Protection Committee, October 2001.

http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2002/jan/report_ind_end.pdf

Romové v České republice. Socioklub, Praha 1999.

SIROVÁTKA, T., RÁKOCZYOVÁ, M. **Rozsah a cílenost programů aktivní politiky zaměstnanosti v ČR, zájem o programy a motivace účastníků. Hodnocení programů aktivní politiky zaměstnanosti na lokálním trhu práce**. VÚPSV Brno, 2001. (www.vupsv.cz)

ŠIŠKOVÁ, T. **Romská menšina v Československu: o normách, pravidlech a vzorcích chování**. S-obzor: čtvrtletník pro kritickou sociologii, 2/1 (1993), s. 58-68.

Sčítání lidí, domů a bytů 1991: Podrobné údaje za obyvatelstvo; Česká republika. Federální statistický úřad, Praha, 1992.

The Human Development Challenge of Roma Integration: Romany People in Czech Republic: National Report. Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno.

VÍŠEK, P. **Holobyty jako nástroj etnické segregace**. In *Romové ve městě*. SOCIOKLUB, Praha 2002, s. 30-48.

Výběrové šetření pracovních sil. Český statistický úřad, Praha, 2001.

Výzkum interetnických vztahů: zpráva. Projekt PHARE: Improvement of Relations Between the Roma and Czech Communities. (CZ 9901.01) Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, Brno, 2002.

Zpráva o situaci romské komunity v České republice (tzv. Bratinkova zpráva). www.vlada.cz

Zpráva o situaci romské komunity v České republice a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti. www.vlada.cz

Základní východiska práce terénního sociálního pracovníka a návrh obsahu jeho práce

Materiál vychází ze zkušeností o. p. s. Člověk v tísni, která úspěšně realizuje program terénní sociální práce a kanceláře Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity, jež zajišťuje administraci programu podpory terénní sociální práce, realizovaného na základě usnesení vlády ze dne 19. dubna 2000 č. 386 k Zásadám poskytování účelových dotací z položky Podpora projektů integrace romské komunity kapitoly Všeobecná pokladní správa zákona č. 58/2000 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 2000. Materiál užívá také terminologii uváděnou Standardy kvality sociálních služeb Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Pomocným materiálem pro orientaci v terénní sociální práci je dále publikace kolektivu autorů Úvod do terénní sociální práce, vydané romským střediskem Drom v Brně r. 2002.

Cíl práce terénního sociálního pracovníka

Sociální terénní pracovník usiluje o zlepšení sociálních kompetencí sociálně vyloučených lidí v cílové komunitě

tak, aby se zvýšila jejich schopnost účastnit se na aktivitách běžných pro ostatní občany (vést *běžný způsob života*) a zabránilo se jejich sociálnímu vyloučení, a to zejména za předpokladu, že dlouhodobě individuálně pracuje s omezeným počtem klientů, rodin.

Návrh pracovní náplně terénního sociálního pracovníka

1. Poznává (mapuje) komunitu se všemi problémy jejích členů po všech stránkách tak, aby mohl navrhnout optimální řešení problémů jednotlivců i celé komunity.

2. O svých jednáních vede záznamy, na jejichž základě může dokladovat výsledky své práce, popisovat socioekonomickou, demografickou a vzdělanostní strukturu rodin v jednotlivých komunitách, jejich způsob života apod. Především vede tuto dokumentaci: kontaktní knihu, záznam o postupu práce s klientem (problém, strategie, dílčí řešení) a terénní deník.

3. Dopomáhá svou činností všem klientům k získání dokumentů, které jim umožní využívat v plném rozsahu obligatorních a fakultativních sociálních dávek,

pokud splňují podmínky nároku.

4. Působí jako poradce a prostředník pro klienty při vyřizování úředních záležitostí, při uplatňování nároků a při jednání s institucemi, a to i doprovázením klientů a asistencí při těchto jednáních.

5. Působí jako poradce a prostředník pro klienty při praktických činnostech (nakupování, hospodaření, vaření, šití, domácí práce, drobné opravy apod.).

6. Vede komunitu k udržení optimálních hygienických podmínek v místě jejich bydliště a jeho bezprostředním okolí.

7. Specifickými metodami sociální práce zajišťuje docházku dětí do školy.

8. Zvyšuje kvalitu trávení volného času dětí klientů tím, že pro ně organizuje (formou nabídky) hry a jiné volnočasové aktivity.

9. Soustavně pracuje s mladistvými klienty, zejména v oblastech vzdělávání (motivace k dalšímu vzdělávání), zdravotní a protidrogové prevence.

Zásady terénního sociálního pracovníka při naplňování obsahu práce

1. Sociální práci s klienty provádí v přirozeném prostředí jejich bydliště nebo komunity.

2. Při integraci Romů / klientů do systému společnosti pomáhá tak, aby byla zachována hodnotná specifika jejich materiální a duchovní kultury, která jsou v souladu s principy Koncepce romské integrace vlády ČR.

3. Činnost vykonává v souladu se všemi platnými právními předpisy a kodexem sociálních pracovníků (etickým kodexem).

4. Respektuje osobní cíle klientů (přání a potřeby).

5. Svou činností vyrovnává příležitosti

znevýhodněných klientů, a to tak, že napomáhá snižovat omezení plynoucí z jejich sociální situace.

6. Podporuje nezávislost uživatele (klienta) na poskytované službě.

Metody práce a kontroly terénního sociálního pracovníka

1. Poradenství a rozhovor (pomáhá klientovi využívat vlastní možnosti, cílem pracovníka je dovést klienta k informovanému rozhodnutí)

2. Informační servis (dodává klientovi potřebné informace)

3. Provázení (pomáhá klientovi nést nezměnitelnou situaci)

4. Konzultace s odborníky (konzultace vybraných problémů s odborníkem v dané oblasti)

5. Kontakt se souvisejícími institucemi a organizacemi (K-centry, občanskými poradnami, charitami, komunitními centry, školami, zdravotnickými zařízeními apod.)

6. Koordinační činnost (koordinace činností, do kterých se klienti zapojují, vyhledávání dobrovolníků z komunity)

7. Vyjednávání (pracovník se podle schopností klienta účastní jednání mezi ním a úřady či pouze poradí, jak má klient jednání vést)

8. Doprovod (doprovod klienta na instituci)

9. Vyjasňování (vyjasňování podmínek dalšího kontraktu)

10. "Dozor" (dává klientovi pevné hranice, ale nechává ho rozhodnout)

Typické problémy klientů vyžadující služby terénních pracovníků

-neplacení a dluhy na nájemném

(vyjednávání s cílem navést klienta na placení závazků - nájemného, služeb, stravného ve škole, školce - a splácení dluhů; pomoc se související administrativou)

- *využití příjmu* (vyjednávání a nácvik s klientem s cílem zvýšit jeho schopnost efektivně nakládat se svými příjmy)

- *docházka dětí do školy* (vyhledávání školní docházkou, vyjednávání a pomoc s cílem odstranit příčiny tohoto stavu)

- *domácí příprava dětí a mládeže* (především monitoring potenciálně patologických způsobů trávení volného času a navedení mladistvých klientů na způsoby alternativní - kombinace práce v rodině a na ulici)

- *toxikomanie* (monitoring, harm reduction, poradenství, osvětová činnost, navedení na kontaktní centra a případně léčebná zařízení atd. podle obecné metodiky „drogového streetworku“)

- *prostituce, gangy mladistvých apod.* (poradenství a asistence, spolupráce s referáty/odděleními sociální prevence takovou formu, která nepředstavuje pro klienta ohrožení)

- *možnosti vzdělávání a uplatnění pro děti* (možnosti dalšího směřování a rozvoje dětí na základě jejich osobního poznání a odhadu jejich schopnosti a motivace (školy, kroužky, učební obory, ZUŠ, střední školy), podpora žáků zvláštěních škol, kteří mají motivaci a možnosti přestoupit na základní školu)

- *zaměstnanost* (v krátkodobém horizontu zapojování nezaměstnaných

klientů do různých činností prospěšných pro komunitu s cílem udržovat a rozvíjet jejich pracovní kompetence a motivaci, ve střednědobém horizontu navedení klientů na programy obecně prospěšných prací a chráněných dílen či jiných komunitních rozvojových projektů, posléze pomoc při shánění řádného zaměstnání, motivování klientů k udržení pracovního místa)

- *zdravotní problémy* (monitoring hygienické situace a pomoc při jejím zlepšování, asistence v případech dlouhodobé nemoci, postižení nebo invalidity formou navedení na příslušné organizace poskytující zdravotní a sociální péči)

- *lichva (úžera, zájmy)* (monitoring „služby“ lichvářů, osvětlení zhoubnosti využívání půjček, pomoc klientům vyjít s jejich příjmy, aby si půjčovat nemuseli, v případě potřeby spolupráce s orgány činnými v trestním řízení)

- *občanství* (poradenství v případech neuděleného státního občanství ČR)

- *vyplácení sociálních a jiných dávek* (především řešení situace, kdy rodině nejsou vypláceny zákonné dávky)

- *bydlení* (asistence rodinám, klientům bydlícím v nevyhovujících podmínkách, pomoc při zlepšování těchto podmínek)

- *konflikty mezi rodinami, klientem a okolím* (vyjednávání, mediace konfliktu)

- *diskriminace a porušování lidských práv* (vyjednávání, mediace, základní poradenství, navedení na odbornou právní pomoc, podpora klienta)

Sebelepší školení nemůže obsáhnout všechny variace problémů

Mgr. Ladka Češková

• Co znamená, když terénní sociální pracovníci dobře zvládají svoji náročnou práci? Co si pod tím, pokud bych byl laik, mám představit?

TSP dobře zvládají náročnou práci, pokud znají dokonale svou lokalitu, umějí definovat klíčové problémy svých klientů, umějí je vyřešit, popř. kontaktovat kompetentní

instituce a jedince. Měli by také umět určit priority v řešení krizových situací, rozhodnout, jaký postup v dané chvíli klientovi pomůže. Měli by umět klienty motivovat k nastartování a udržení změn, měli by si umět získat respekt jak u klientů, tak u lidí, se kterými přicházejí do kontaktu. A v neposlední řadě by měli umět svou práci prodat.

Nejlépe asi bude uvést konkrétní příklad: rodina žije v domě, který město prodalo soukromému majiteli. Ten přijde za nájemníky s novou nájemní smlouvou říka, že ji nájemníci musejí podepsat, neboť s novým majitelem zároveň přicházejí i nové podmínky, a tedy nová smlouva. Rodina podepíše, aniž by rozuměla právním regulím a náročnému jazyku podobných smluv. Nová smlouva může obsahovat podmínky pro rodinu nevýhodně – od vyššího

nájemného až například po platnost nájemního poměru na dobu určitou. Možné důsledky takového, bohužel nikoliv ojedinělého případu jsou katastrofální: rodina není schopna splácet několikanásobně vyšší nájemné nebo se musí po uplynutí doby stvrzené ve smlouvě vystěhovat, aniž by měla kam. V tu chvíli už nastupují orgány péče o dítě s návrhem na odebrání dítě do ústavní péče, neboť rodiče jim nejsou schopni zajistit potřebné zázemí. TSP může celý tento scénář zásadně pozměnit: pracuje-li v lokalitě déle, potom by měl vědět, že se dům bude prodávat soukromému majiteli. Může s ním dopředu vyjednávat. Může upozornit nájemníky, že s novým majitelem nezaniká platnost „starých“ smluv, a nemusejí tedy vůbec nic podepisovat. Může se domluvit s klienty, že pokud by byli nuceni cokoliv podepsat, zavolají nejprve TSP a poradí se. Pokud tuto situaci TSP nestačil zachytit a nájemníci již byli donuceni podepsat nové smlouvy za nevýhodných podmínek, může jim pomoci podat podnět k soudu. V případě, že již je rodina nucena se vystěhovat, může ji TSP nakontaktovat na azylový dům, sehnat vhodnou ubytovnu, umožní obvolat příbuzné, poskytne psychickou podporu.

To je příklad situace, kdy

může TSP významně pomoci a v konečném důsledku ušetřit celé společnosti jak peníze, tak spoustu nepříjemností.

• Za jakých určitých podmínek platí radikální teze, že TSP nemusejí vědět, kdy byla bitva na Bílé hoře apod.?

Na základě shora uvedeného případu, jehož obdobu už většina TSP v praxi řešila, je patrné, že pro TSP jsou naprosto nezbytné vědomosti z praxe, nikoliv encyklopedické znalosti. Ruku na srdce – kolik z nás ví bezpečně, že s nově přichozím majitelem domu se nemění podmínky nájemného včetně původních smluv?

Připouštím, že v době zvyšujícího se tlaku na vzdělanost se může zdát výše uvedená teze radikální. TSP se však ve své praxi setkávají s problémy, které vznikly dlouhodobým zanedbáváním alarmující situace. Tu je potřeba řešit neprodleně a absolventi oboru sociální práce na univerzitách se do lokalit nehrnou zrovna po desítkách. Máme samozřejmě zájem, aby se naši absolventi dále vzdělávali, a v tomto smyslu je vybavujeme kontakty a informacemi o možnostech dalšího studia. V tuto chvíli však vycházíme z podmínek, které tady panují, a snažíme se zabezpečit pro TSP alespoň specializované vzdělání na velmi slušné úrovni.

programu školení pro zaměstnavatele TSP a editorkou devítidílných studijních materiálů pro TSP. Při realizaci kursů pro TSP a jejich zaměstnavatele úzce spolupracuje s kanceláří Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity. V roce 2002 vedla pracovní tým, kterému se podařilo získat akreditaci MŠMT pro Dvoustupňový vzdělávací program pro TSP; v tuto chvíli jej dokončuje prvních 32 frekventantů. V letech 2001-2002 působila v o. p. s. Člověk v tísni na projektu Phare 1999, v kterém organizovala vzdělávací programy pro TSP a okresní romské poradce.

• Myslíte si tedy, že profesionálem může být i TSP bez SŠ či VŠ vzdělání?

Může. Nerada bych kladla rovnítko mezi spojením vzdělaný TSP – dobrý TSP.

Zároveň však podotýkám, že se zvyšujícím se vzděláním stoupají šance TSP na efektivní řešení případů z terénu. Nejde totiž jen o teoretické znalosti, jejichž určité penzum má každý středoškolař či absolvent vysoké školy. Nedocenitelným faktem je nutnost studenta vyhledat si potřebné informace, rozhodnout o jejich platnosti a dál je použít v praxi. Sebelepšší školení nemůže obsáhnout všechny variace problémů a jejich optimálního řešení, a pokud není TSP s to upravit danou informaci pro konkrétní kauzu, jeho působení v praxi má své velké limity.

• Jsou neromští TSP hodně hendikepováni tím, že neznají tolik prostředků? V čem nejvíce?

Tuto otázku slyším velmi často a přiznám se, že s odpovědí na ni vždy váhám. Nejlépe by vám odpověděl TSP, který se nepovažuje za Roma, zda mu tento fakt někdy v lokalitě komplikoval práci. Ze zkušenosti vím, že hendikepováni jsou především necitliví, málo vnímaví a sociálně nepřilíh nadaní lidé jakéhokoliv původu. Národnost může být u téhož TSP v jednu chvíli zvýhodňující a v jiné situaci naopak determinující. Kloním se k názoru, že určující je nikoliv národnost, ale míra sociálních dovedností a profesionálních znalostí každého jedince.

• Čím je způsobeno, že v pozici TSP převažují muži?

Terénní sociální práce je fyzicky velmi náročná, ač se to možná na první pohled

nezdá. TSP jsou od rána v lokalitě, většinou bez jakéhokoliv zázemí: nemají si kam odložit věci, nemají kde v průběhu dne psát poznámky ani dokumenty, v zimě se nemají kde ohřát, kde v klidu a beze svědků mluvit s klienty. V jakémkoliv počasí musejí denně ujít několik kilometrů, vydat se do odlehlých obcí či částí města. Druhým důvodem je velká časová vytíženost – není neobvyklé, že TSP pracuje 12 hodin denně, a pokud nastane nějaká krizová situace, je ochoten do lokality jít i v noci. A v neposlední řadě je to určitě i z důvodu osobní bezpečnosti – řada TSP řeší ve svých lokalitách kauzy, které se pohybují za hranicemi zákona, což se jejich aktérům vůbec nezamlouvá. Může pak dojít k vyhrožování, popř. jiným nátlakovým akcím, v nichž pochopitelně obstojí lépe muži. V letošním kursu je kupodivu už zřetelná početní převaha žen, uvidíme, jak se situace bude vyvíjet dál.

• Kolik by měl být ideální počet romských TSP? Je počet sto dostačující?

TSP je všeobecně zoufale málo. Ideálem by bylo, kdyby zhruba na každých sto klientů žijících v lokalitách ohrožených sociálním vyloučením pracovali dva TSP. Ti by měli být samozřejmě zapojeni do bezvadně fungujícího systému, s podporou zaměstnavatelů, úřadů, škol, neziskového, s propracovaným systémem práce, vzdělávání, hodnocení, odměňování, setkávání profesní skupiny atp.

• Plánuje se vznik instituce, která by cíleně vzdělávala TSP? Co vše by podle vás mělo být náplní vzdělávání?

Nemám takové informace. Osobně nepovažuji instituci, která by cíleně

vzdělávala TSP, za optimální řešení. Na úrovni formálního vzdělání tady celkem obstojně běží pětileté maturitní dálkové studium na Evangelické akademii v Praze, jehož absolventi v řadě případů pracují jako TSP. Výhodou je nepochybně získání maturitního vysvědčení a kvalifikace „romský poradce“. Za životaschopný považují model středoškolského vzdělání prakticky v jakémkoliv oboru a následně specializované kursy. Pro vysokoškolačky např. se zaměřením na sociální práci kursy přinášejí řadu nových informací od lidí z praxe, nedocenitelnou zkušenost komunikace s ostatními kolegy z jiných lokalit, kontakty, informace z oboru, nácvik praktických dovedností.

• Na jaké bariéry naráží TSP při získávání vyššího vzdělání?

V první řadě je to časová náročnost: musejí odvádět kvalitní práci v lokalitách a zároveň řada z nich jezdí každý druhý týden na školení TSP. Jejich výkon je bedlivě sledován nejen nadřízenými, ale často i představiteli obce a také pracovníky kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské komunity, která administruje dotace na podporu terénní sociální práce ve vyloučených lokalitách. V drtivé většině mají TSP pracovní smlouvy na dobu určitou a ne všichni zaměstnavatelé mají zájem na dalším vzdělávání lidí, které budou vést maximálně 1 roku – rok. Další překážkou bývá věk – většina TSP, které máme v kursu, má své rodiny a jejich priority jsou nastaveny jinak.

Nezanedbatelným problémem je nutnost věnovat se předmětům, jež se svým obsahem přímo neváží k sociální práci (dějepis, zeměpis, filozofie, biolo-

gie.). Pro jejich studium se obtížněji získává motivace.

• Které znalosti jsou efektivní pro práci TSP?

Domnívám se, že se jedná o znalosti z oborů, které jsme zařadili do osnov Dvoustupňového vzdělávacího programu pro TSP. Jedná se o předměty:

- Psychologie práce v pomáhající profesi
- Terénní sociální práce
- Úřady práce
- Státní systém sociální péče
- Systém státní správy a samosprávy
- Vybrané kapitoly z práva
- Školský systém a volnočasové aktivity dětí
- Sociálně-patologické jevy
- Komunikační dovednosti
- Zaměstnanostní projekty a fundraising
- Prezentace práce a spolupráce s médii
- Spolupráce TSP s policií

• Co vás vedlo k založení Dvoustupňového vzdělávacího systému pro TSP?

Hlavní myšlenkou bylo poskytnutí základních informací z relevantních oborů TSP, z nichž 99 % nemá specializované vzdělání. Potom to byla snaha umožnit přístup ke vzdělání i těm TSP, kteří mají z nejrůznějších důvodů pouze základní vzdělání, a přesto jsou při dobrém vedení schopni odvádět kvalitní práci. Systém vzdělávání s sebou nese jako vedlejší produkty i další nepominutelná pozitiva: možnost setkání s lidmi z oboru, navázání spolupráce v rámci mikroregionů, nakontaktování se na odborníky, možnost konzultovat pracovní postupy, ujednání zápisů z terénu, metod a etiky práce, průběžné získávání aktuálních informací z oboru atp.

• **Můžete sdělit kritéria pro přijetí do cyklu pro začátečníky Dvoustupňového vzdělávacího systému pro TSP? Kolik TSP ukončilo tento cyklus?**

Řešíme dosud poměrně neobvyklou situaci, kdy se v terénu pohybují lidé, kteří oplývají nadšením, nikoliv však faktickými znalostmi alespoň základů z oboru. Především jim je náš vzdělávací program určen. Do prvního stupně jsou přijímáni TSP, kteří již tuto práci vykonávají nebo mají s potenciálním zaměstnavatelem dohodu o získání pracovního místa ihned po absolvování specializovaného vzdělání. TSP musí ovládat trivium a mít podporu zaměstnavatele. V letošním roce ukončilo 1. cyklus třicet TSP.

• **Můžete sdělit kritéria pro přijetí do cyklu pro pokročilé Dvoustupňového vzdělávacího systému pro TSP? Kolik TSP ukončilo tento cyklus?**

Do 2. cyklu jsou přijímáni absolventi 1. cyklu. V letošním roce to ještě také byli loňští absolventi vzdělávacího programu, jehož rozsah i obsah zhruba odpovídal 1. cyklu Dvoustupňového vzdělávacího programu pro TSP. 2. cyklus ještě stále probíhá; na závěrečné zkoušky se připravuje 32 frekventantů.

• **Co bude obsahem závěrečných zkoušek obou cyklů, které se mají konat v prosinci?**

Závěrečné zkoušky mají 2 části: písemnou a ústní. Písemné testy se konají 20. 11. a získání minimálně 50 % bodů bude podmínkou k přihlášení se k ústním zkouškám. Testové otázky se dotýkají všech výše zmíněných předmětů a jsou připravovány ve spolupráci s lektory, kteří tyto předměty učili. V ústní části

představí frekventant svou lokalitu a řešení jedné konkrétní kauzy. Nedílnou součástí je prezentace standardizovaných zápisů z terénu, jimiž jsou v tuto chvíli kontaktní kniha a terénní deník. Bodové hodnocení bude přidělovat 4členná komise a výsledný počet bodů (součet bodů získaných v písemné i ústní části) pak bude zapsán na certifikátu.

• **Co si laik má představit pod praktickým nácvikem modelových situací a jejich řešení?**

Zkušební lektoři disponují nepřehledným množstvím situací, do nichž se TSP běžně dostává, např. jednání na úřadech, ve škole, s klientem atp. Jak se v nich TSP dokáže orientovat a zachovat, záleží do jisté míry na neměnných faktorech a do jisté míry se dají některé vzorce nacvičit, například jak se bránit manipulaci při vyjednávání, jak nekonfliktně prosadit práva klientů, jak dojít ke kompromisu, jak „prodat“ svoji práci, jak motivovat klienta atd. Právě nácvik těchto dovedností je obsahem praktických předmětů, kterými jsou především Komunikační dovednosti, Psychologie práce v pomáhající profesi, Prezentace práce a spolupráce s médií a část předmětu Vybrané kapitoly z práva.

• **Z jakých oborů se rekrutují odborníci, na něž se mohou obracet TSP se svými dotazy z praxe i po skončení kursů?**

Za prvé jsou to především lektoři jednotlivých předmětů, za druhé někteří z hostů, které na kursy pravidelně zveme (např. pracovníci kanceláře ombudsmana) a za třetí zkušební TSP a jejich koordinátoři.

• **Co se probírá v kasuistických seminářích?**

Jedná se o skupinovou práci, při které jeden TSP prezentuje kauzu, na které pracuje a dostal se do slepé uličky, rozhoduje se, jaké z nabízejících se řešení je optimální. Při skupinové diskusi má možnost vybrat si z doporučených postupů, případně si nechat přiblížit jedno z nich (detailně popsat, sehrát rolovou hru.). Skupina může „vymodelovat“ varianty řešení, zužitkují se pochopitelně i zkušenosti ostatních z podobných kauz. Každou skupinu vede zkušený TSP s dlouholetou praxí a postupně se jeho vedoucí úloha mění více na „facilitátorskou“, jak se vyvíjejí i dovednosti frekventantů formulovat zakázku, diskutovat, doptávat se, hodnotit a shrnout nadefinované závěry.

• **Co se dá dělat pro to, aby romští TSP mohli lépe uplatnit své vědomosti a nebyli vystavováni diskriminačnímu jednání?**

Začnu-li od obecnější roviny, je potřeba vychovávat k toleranci nás všechny, celou společnost. Snažit se piplavou prací s novináři, s politiky, s učiteli a dalšími posunout vnímání jednotlivců na základě jejich projevu a dovedností, nikoliv na základě příslušnosti k etnické skupině. Na konkrétnější úrovni je potřeba romským TSP poskytnout maximální podporu ze strany zaměstnavatelů a představitelů obce. A v neposlední řadě musí od samotných TSP vyjít jasná deklarace profilovat se jako profesionál: vzdělaný, kompetentní, slušný a spolehlivý partner pro jednání.

• **Co bude obsahovat metodika či doporučení výběru správného TSP?**

Připravovaná metodika úzce souvisí s již akreditovaným kursem pro stávající a potenciální zaměstnavatele TSP, který se bude konat ve spolupráci s Institutem pro místní správu. Metodika ve formě brožury bude mít dvě části. V první bychom rádi zaměstnavatelům poskytli ucelené informace o náplni práce TSP, možnostech jeho vzdělání, úkolování, hodnocení práce, odměňování, postavení na obci a případné spolupráci s asistentem, včetně možností výběru TSP. To vše doplněné názory a zkušenostmi lidí, kteří zaměstnávají TSP již několik let.

Druhá část bude věnována zajímavým kauzám z praxe TSP včetně právního rozboru konkrétního případu.

• **Čím chcete přesvědčit zastánce „vysokého prahu“ ve vzdělání, že pro výběr TSP je důležité vycházet z hledisek cílové skupiny, tedy znalosti jazyka a situace v sociálně vyloučené lokalitě?**

V úvodu bych si dovoluila upřesnit, že považuji znalost romštiny za výhodu, nikoliv za dostatečnou kvalifikaci pro práci v lokalitách ohrožených sociálním vyloučením. Ty jsou sice z historického hlediska zatím převážně romské, ale lze předpokládat, že se struktura obyvatel bude postupně měnit a určujícím hlediskem bude nikoliv etnicita, ale sociální status. Tyto lokality budou mít jednou pravděpodobně přívlastek „chudinské“, nikoliv „romské“.

Druhým zpřesněním je fakt, že se necítím být se zastánci „vysokého prahu“ ve vzdělání v rozporu. Bylo by skvělé, kdyby v lokalitách pracovali vzdělání TSP společně s asistenty z řad obyvatel vyloučených lokalit, kteří nemají standardizované vzdělání. Jak jsem již uvedla

výše, dnešní stav tímto vizím neodpovídá, pracujme proto s tím, co je k dispozici. Pro město s vyloučenou lokalitou je nesporně lépe, když pro něj pracuje například člověk se základním vzděláním, který si na speciálně zaměřeném kursu doplňuje profesní znalosti a dovednosti, než aby s obyvateli lokality nepracoval nikdo.

• **Daří se získávat vhodné TSP pro model ve dvou? Nechybějí pro model ve dvou neromští TSP?**

Což o to, model ve dvou většinou funguje výtečně a není ani tak problém se získáním TSP, jak s jeho zaplacením. Spousta obcí považuje za úspěch, že disponuje prostředky na zaměstnávání alespoň jednoho TSP a druhého do dvojice považují za přepych. Asi si mohou uvědomovat výhody práce ve dvou (Rom x Nerom, muž x žena, mladší x starší.), ale možnosti rozpočtu obcí jsou omezené a druhý TSP nebývá prioritou.

• **Stávají se případy, že chtějí absolvovat vzdělávací program i rodinní příslušníci či dokonce klienti stávajících TSP?**

Ano, máme v kursu takové případy – loni absolvovaly závěrečné zkoušky matka a dcera pracující pro jednu neziskovku z Ostravy; letos jsou frekventanty také dva příbuzní, kurs absolvuje i manželka loňského kursisty. Velmi nás to těší. Stávající klienti občas také projeví o kurs zájem, ale těm nemůžeme z několika důvodů vyjít vstříc: jako TSP by nemohli být pro obec rovnocennými partnery, pokud by například měli dluhy na nájemném či službách spojených s bydlením. Také pro ostatní obyvatele z lokalit by bylo pravděpodobně nepřijatelné přijmout pomoc a radu od někoho, kdo se sám dosud potýká se stejným problémem.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

Činnost TSP musí být profesionální

PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D.

• **Jaké sociální dovednosti a profesní znalosti potřebuje TSP kromě vzdělání, aby dobře zvládal svoji náročnou práci? Můžete uvést konkrétní příklad?**

Prvním předpokladem úspěšné terénní sociální práce je její kvalifikovaná organizace. Jestliže si uvědomíme, že v současné době zůstává většina terénních sociálních pracovníků bez formálního vzdělání v sociální práci, považují za nezbytný předpo-

klad úspěchu terénního programu velmi dobrou organizaci a dostatečnou podporu týmu. Touto podporou rozumím zejména zajištění potřebného prostorového, sociálního a odborného zázemí, v tomto rámci pak jde o konání pravidelné supervize a doškolování.

Pokud jde o potřebné dovednosti, domnívám se, že je účelné nejprve vnímat úkoly kladené na terénního pracovníka. Profesionální TSP musí mít takové dovednosti a znalosti, které mu umožní tyto úkoly zvládat:

- všestranně podporovat a zprostředkovávat kontakty mezi jednotlivci, skupinami a formálními institucemi;
- poskytovat osobní poradenství (důraz na práva a povinnosti);
- mediovat konflikty uvnitř skupin či ve vztahu k druhým skupinám;
- podporovat smysluplné trávení volného času dětí, dospívajících i mladších dospělých;
- pomáhat při obtížích se školou;

Na dlouhodobé vzdělávání terénních sociálních pracovníků (TSP) klade důraz ve druhém rozhovoru rubriky Pohledy na věc PhDr.

Pavel Navrátil, Ph.D., vedoucí Centra pro studium integrace menšinových skupin při katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU. Na téže katedře vyučuje Teorie a metody sociální práce, a zabývá se sociální prací s menšinovými skupinami. Je editorem a spoluautorem knihy Romové v české společnosti, propagátorem profesního vzdělávání sociálních

pracovníků
a také členem
konzultační
skupiny Asociace
vzdělavatelů
v sociální práci
(ASVSP), která
pomáhá rozvíjet
standardy výuky
metod sociální
práce.

- podílet se na zprostředkování zaměstnání;
- zprostředkovat pomoc ve zvláště obtížných životních situacích;
- zmírňovat projevy agresivního chování;
- podílet se na snižování výskytu drogové závislosti;
- podporovat demokratické smýšlení a jednání;
- podporovat prevenci násilí;
- podporovat rozvoj osobní schopnosti řešit vlastní problémy;
- zprostředkovávat potřebné služby;
- podílet se na tvorbě vztahů důvěry ke společnosti a jejím institucím;
- podporovat kreativitu;
- podílet se na zastavení sociálního vylučování;
- podporovat sebevědomí a odpovědnost;
- hodnotit situaci jedince i lokality;
- podporovat kooperaci mezi jednotlivými institucemi a organizacemi;
- podporovat vědomí klientů o jejich právech a povinnostech;
- samozřejmě další, podle potřeby klienta a jeho situace.

• Jaké minimální vzdělání by měl mít úspěšný TSP? Co vše by mělo obsahovat?

Problematické vidím, že většina terénních sociálních pracovníků zůstává bez profesního vzdělání v sociální práci.

To zcela jistě omezuje možnost účinné pomoci v romských komunitách. Domnívám se, že minimální vzdělání TSP by mělo být na úrovni vyšší odborné školy. Uvědomuji si ovšem, že v současné době i při modelu terénní sociální práce, který se v současné době uskutečňuje, se obtížně dosahuje minimálního vzdělání. Nicméně, a to je třeba vidět, nekvalifikovaná pomoc bude pravděpodobně málo účinná a v některých případech může být i kontraproduktivní.

Potřebné vzdělání terénních sociálních pracovníků se musí opírat o minimální standard vzdělávání v profesi sociálních pracovníků. Do tohoto okruhu patří obecné předměty: filozofie a etika v sociální práci; úvod do sociologické teorie; úvod do psychologické teorie; teorie a metody sociální práce; praxe v terénu; metody a techniky sociálního výzkumu; úvod do právní teorie a praxe; sociální politika; sociální patologie; problémy etnických a menšinových skupin; zdraví a nemoc, sociální služby. Vedle těchto hlavních disciplín by měl TSP znát základy také sociální práce s rodinou a dětmi; sociální práce v oblasti zaměstnanosti; sociální práce s delikventy; sociální práce se starými občany; základy poradenství; sociální práce s postiženými osobami a případně další. Samozřejmě součástí vzdělává-

ní TSP v romských komunitách pak musí být kursy, které informují o historii, kultuře a specifikách sociální organizace života Romů. Je zřejmé, že zvládnout tato témata nelze jen v rámci doplňkového vzdělávání, ale naopak v plnohodnotném vzdělávacím programu pro sociální pracovníky.

• Myslíte si tedy, že profesionálem nemůže být TSP bez SŠ či VŠ vzdělání?

Profesionálem se člověk stává tím, že získá v první řadě potřebnou kvalifikaci a následně praxi. Profesi nelze ovládnout jinou cestou než vzděláním a praxí. Obě složky jsou nepostradatelné. Chápu, že v současné době bylo třeba reagovat na potřeby Romů bezprostředně a program terénní sociální práce se o to pokusil. Z dlouhodobého hlediska má však šanci pouze tehdy, pokud bude hledat oporu i v dobrém (vyšším odborném, vysokoškolském) vzdělání jednotlivých terénních pracovníků.

Vezměme si jako příklad situaci v péči o zdraví. Jestliže někde propukne epidemie vážné nemoci, nebude to jistě důvod, aby se o věc přestali zajímat lékaři a aby se udělaly rychlokursy pro laiky, kteří by měli s epidemií bojovat. Bylo by to naivní a neúčelné. V sociální oblasti však analogie takového postupu působí na některé lidi jako samozřejmá. Domnívám se, že se jedná o tragický omyl. I dobrovolnické aktivity vyžadují koordinaci, dohled a přípravu. Výkon profesionální terénní sociální práce však není dobrovolnou aktivitou. Jedná se o placenou aktivitu, která by měla mít standardní postupy a také samozřejmě výstupy (efektivitu).

• Může sebelepší vzdělání obsáhnout všechny varianty problémů, situací, do

nichž se dostává TSP? Zaručuje potřebné vzdělání TSP, že dokáže využít získané informace pro konkrétní kauzu?

Vzdělání garantuje, že student získal potřebné vědomosti a dovednosti, které se v daném oboru považují za standardní. Jak s nimi naloží ve své praxi, je samozřejmě výsledkem mnoha faktorů. V sociální práci do vlastního výkonu sociální práce intervnuje i osobnost sociálního pracovníka, která může podobu sociální práce výrazně ovlivnit. Vzdělávání v sociální práci na tuto okolnost reaguje a s osobností adepta na tuto profesi se pracuje (například formou sebezkušenostních seminářů) atp. Také proto považuji dlouhodobé vzdělávání sociálních pracovníků za nepostradatelné. Standardní vzdělávání sociálních pracovníků připravuje na řešení určitých problémů, studenti jsou informováni o jejich povaze, příčinách i o modelech jejich řešení. Samozřejmě, že se však v praxi může vyskytnout něco nového, co doposud nebylo dostatečně analyzováno a s čím se studenti během studia nesetkali. Do určité míry jsou k tomu studenti vychováni a připravováni důrazem na jejich samostatnost a tvořivost. Přestože se tedy mohou vyskytnout neočekávané situace, s nimiž se student během studia neseznamoval, jeho reakce budou jistější a budou méně chybné než u „nevzdělaného aktivisty“, pro něhož jsou všechny situace nové.

• Plánuje se vznik instituce, která by cíleně vzdělávala TSP? Co vše by podle vás mělo být náplní vzdělávání?

Domnívám se, že by bylo vhodné vzdělávání TSP institucionalizovat. Sociální práce je profesí, která své vzdělávací instituce již dnes má v potřebné

škále (sociální práce se vzdělává v úrovni vyšší a vysokoškolské). Není třeba zřizovat instituci novou, ale s využitím zkušeností, které jsou, by bylo možno vytvořit specializaci na některé ze škol, které sociální pracovníky vychovávají. Zdá se mi výborné, že existuje pětileté maturitní dálkové studium na Evangelické akademii v Praze, což považuji za vhodný začátek. Vzhledem k úzu, že sociální pracovníci by měli svoji kvalifikaci získávat až v rámci vyššího školství, však ani toto studium nelze považovat za konečné řešení. Za vhodný model studia pro kvalifikovaného TSP považuji (1) absolutorium na některé ze škol, které vzdělávají sociální pracovníky, (2) účast v odborných kurzech a výcvicích. Vyšší stupeň vzdělávání má mj. své odůvodnění i v tom, že starší absolventi jsou zralejší a lépe schopni pracovat se starostmi svých klientů. Ve Švédsku udělali zkušenost, že jeden z programů pro Romy byl neúspěšný právě proto, že Romové se cítili zahanbováni tím, že jejich problémy mají řešit mladí lidé!

• Preferujete, aby v romských komunitách pracovali romští TSP? V čem nejvíce mohou mít limity neromští TSP?

Dobře fungující TSP musí pracovat jak s Romy, tak s Neromy. Kontaktuje Romy a jejich rodiny, ale musí být schopen jednat a vyjednávat v institucích společnosti (školy, úřady). Domnívám se, že proto zde není etnická příslušnost rozhodující.

Samozřejmě, že zejména při prvotním vstupu do terénu bude osobní zkušenost a znalost sociálního a kulturního prostředí výhodou. Na druhé straně může však být i limitem, který vzhledem k osobní identifikaci s příslušnou skupinou může omezovat efektivní práci. Východisko

vidím opět v dobrém vzdělání, které formou sebezkušenostního výcviku umožní reflektovat různé stránky vlastní etnické příslušnosti. Co to znamená, že jsem Rom, Nerom, Slovák, Maďar, jak se to promítá do mých postojů a chování? Součástí vzdělávání TSP v romských komunitách pak musí být také kursy o romské historii, kultuře, sociální organizaci života, které by měly pomoci zvláště neromským posluchačům v pochopení specifik života Romů.

• V pozicích TSP převažují muži. Vidíte možnosti, jak získat pro práci TSP i ženy? Je vhodná tato práce i pro ženy, když mohou být vystaveny vyhrožování, situacím ohrožujících jejich osobní bezpečnost?

V současné době v pomáhajících profesích převažují spíše ženy, ale pokud jde o terénní práci, zůstává doménou mužů (i když i zde jsou výjimky). Práce TSP je bezesporu fyzicky i časově náročná a obsahuje i bezpečnostní rizika.

Domnívám se, že větší účast žen by mohla být ku prospěchu zejména tam, kde by se sociální práce více soustředila na přímou podporu výchovy dětí v rodinách. Zkušenost sociálních pracovníků i některé výzkumy potvrzují, že výchova bývá věcí romské matky. Zejména s nimi by pak sociální pracovnice mohly spolupracovat na podpoře integrace dětí. Zde však již hovoříme o rozšiřování pojetí TSP a o jeho doplňování o nové prvky.

• Počet sto romských TSP je nedostačující. Existují cesty ke zvýšení počtu TSP? Jak chcete motivovat zájemce o tuto práci?

Sociální práce se v romských lokalitách rozbíhá jen málo. Nedostatek sociálních

pracovníků zde vypadá dramaticky. Vzhledem k míře sociálního vyloučení Romů je potřeba kvalifikované pomoci sociálních pracovníků výrazně větší, než může nabídnou oněch sto TSP. Uvědomme si, že jde o potřebu intenzivní práce, která nekončí jednou návštěvou či rozhovorem. Domnívám se, že jeden TSP může obsloužit cca 10 rodin. Vedle TSP se však musí začít zvažovat, jak by měl vypadat celý tým pracovníků, který by v dané lokalitě mohl efektivně působit. TSP potřebují koordinátora, supervizora. Kromě TSP je však třeba dalších specializovaných sociálních pracovníků, kteří se mohou více soustředit například na práci v rodinách, s dětmi (viz výše) atd. TSP chápu jako součást komunitního týmu, který by měl v lokalitách působit.

K samozřejmým předpokladům rozvoje TSP patří podpora centrálních orgánů. Z části se tak již děje. Domnívám se však, že by bylo třeba stávající státní podporu více systematizovat (podporovat TSP všude tam, kde je vyšší koncentrace sociálně vyloučených), dále standardizovat (definovat podmínky, za nichž je možno TSP vykonávat).

• Překážkou k vyššímu vzdělání TSP je rovněž časová náročnost, někdy věk či nutnost věnovat se předmětům, které se neváží přímo k sociální práci. Lze některou z těchto překážek minimalizovat?

Profesionální práci nelze vykonávat bez potřebných znalostí a dovedností. Jestliže půjdete k lékaři, jistě od něj budete očekávat, že vám poskytne kvalifikovanou pomoc bez ohledu na svůj věk, či časové zatížení. I při TSP je však nutno odlišit různé úrovně potřebné odbornosti. Ne vše musí vykonávat sociální pracovník s vysokoškolským vzděláním, některé

služby mohou poskytovat sociální pracovníci s vyšším odborným vzděláním a jiné úkony mohou být svěřeny středoškolkům a dobrovolníkům. Tým by však měl vést vždy kvalifikovaný profesionál (minimálně bakalář v sociální práci).

• Jak hodnotíte vznik, činnost Dvoustupňového vzdělávacího systému pro TSP? Co by podle vás měla obsahovat závěrečná zkouška vzdělávacího programu?

Vznik Dvoustupňového vzdělávacího programu pro TSP samozřejmě vítám. Reagoval na stávající situaci a poptávku. Z mého pohledu považuji za pozitivní, že vytváří předpoklady pro kvalifikační růst TSP. V budoucnu bych ale přivítal, kdyby se stal oním druhým stupněm vzdělávání TSP, o němž jsem hovořil dříve (1. profesní kvalifikace; 2. specializační kursy). Terénní sociální pracovník (chce-li být sociální pracovník), musí absolvovat předepsané formální vzdělání a v navazujícím programu se může specializovat a odborně růst. V současné době může Dvoustupňový vzdělávací program sehrát i opačnou roli přípravky na další (formální) vzdělávání a měl by své absolventy k tomu vést.

V případě, že se vývoj nebude ubírat cestou profesního vzdělávání TSP v oboru, bylo by třeba o TSP hovořit jako o kontaktních pracovnících. Kontaktní pracovník pouze kontaktuje, ale není (a ani nesmí být) odpovědný za samostatné řešení problémů svých klientů. Profesní přípravu chápu také jako potřebnou pomoc těm, kteří později mají reálně sociální pomoc poskytovat. Nedám-li jim dostatečné znalosti a dovednosti, nemožnou uspět a jsou například více ohroženi syndromem vyhoření. Je to také otázka

odpovědnosti vůči klientům. Neposkytnu-
li pomáhajícím nejlepší možné vzdělání,
snižují šanci klientů na to, že jim bude
pomoceno.

**• Co se dá dělat pro to, aby romští TSP
mohli lépe uplatnit své vědomosti, nebyli
vystavováni diskriminačnímu jednání?**

V české společnosti se dále setkáváme
s projevy diskriminace, xenofobie i rasis-
mu. Velmi pravděpodobně, skoro jistě, se
s podobnými postoji a chováním setkají
i TSP. V tomto smyslu je třeba, aby se s tím
počítalo při jejich vzdělávání a přípravě.
V prvé řadě jde o to, aby TSP dobře
rozuměli svým právům a povinnostem,
potažmo právům a povinnostem svých
klientů. TSP musí být připraven jednat

s tzv. obtížným klientem a v tomto smyslu
jde o zvládnutí komunikace s někým, kdo
se chová jako obtížný klient. Součástí
vzdělávacího programu tak může napří-
klad být nácvik kontaktu s úředníkem,
který se chová diskriminačně. Jde o to
i takové střetnutí zvládnout ku prospěchu
svých klientů, např. bez agresivity, na-
dměrných emocí atp. Dokáže-li si TSP
v lokalitě svého působení vybudovat svoji
prestiž na základě své kompetence,
profesionality a širokého rozhledu, jistě
prospěje i svým klientům.

Rozhovor připravil Pavel Bajec

Romové:

Sociální exkluze a inkluze*

Roma people:

Social exclusion and inclusion

Úvod

Existuje široce sdílené mínění, že společnost má problém s Romy,
a na druhé straně se oprávněně ozývají hlasy, že nejen Romové
majoritní společnosti, ale i majoritní společnost Romům způsobuje
problémy a potíže (Hübschmannová, 1999). Pravdu mají nepochybně
obě strany, nehledě k tomu, že jde také o otázky společného
soužití a ochotu akceptovat „jiného“ jako „svého“. Současná česká
populace s tím nemá menší problémy než Romové a její lpění na
homogenitě, které dosáhla souhrou historických okolností i „vlast-
ním přičiněním“, je přinejmenším stísnující. Nejprve z horizontu
její každodennosti zmizeli Židé, potom Němci a nakonec se vytratili
i Slováci. Přišla tím o obohacující zkušenost prolínání se s jinými
kulturami a se střety s nimi, takže si v kontaktu s Romy v mnohém
neví rady. Většina jejich příslušníků i jejich organizací má potřebu
jednoduché univerzální civilizace (dané výlučně vlastními hodnota-
mi a vzorci jednání) a příslušníci jiných etnik či národů - jiných
kultur, již zde zůstali nebo se zde postupně nově etablojí, jsou silně
stereotypizováni s akcentem na to, co je od nás odlišuje. Přestože
v české společnosti nepřevládá nikdy silný sklon ke klasickému ra-
sismu, umožňuje mnoha jejím členům přesun akcentu v evropském
rasistickém diskursu z biologických na kulturní a nacionální faktory
zaujmout stanovisko kulturního rasismu (Anthias, 1995, či Glavanis,

Prof. PhDr. Petr
Mareš, CSc.,
pracuje od roku
1990 na
Katedře sociola-
gie FSS MU
v Brně, od roku
2002 jako
profesor; a na
Výzkumném
ústavu práce
a sociálních věcí
jako specialista.
Zabývá se
problematikou
sociálních pro-
blémů, zejména
otázkami chudo-
by, sociální
exkluze a inklu-
ze a nezaměst-
nanosti. V sou-
časnosti vede
výzkumný
projekt na téma
Sociální exkluze
a inkluze v ČR.

*Abstrakt:
Následující text
se zabývá
koncepty „inklu-
ze“ a „exkluze“
a aplikuje je na
situaci romských
komunit.
Romové se
nacházejí v ne-
přiměřených
rizicích, která
mohou sociální
exkluzi způsobit.
Patří častěji
mezi chudé
a nezaměstnané
skupiny.
Obvykleji než
jiné sociální
skupiny žijí
v chudých
oblastech
a v přeplněných
bytech. Mezi
nimi a majoritní
populací se
vykazuje sociální
distance a jsou
objektem diskri-
minace. Existují
tři cesty překo-
nání problému
sociální exkluze
Romů. Prevence*

1999), jež není pro své nositele tak dehonestující. Také Romové jsou zde vnímáni primárně jako příslušníci odlišného etnika a teprve sekundárně jako občané (oni, ne my) a veřejnost je posuzuje především podle předpokládané ochoty k asimilaci (stát se stejnými jako my). Nejen ve vztahu k Romům, ale i obecně je míra sociální a kulturní distance české populace ke konkrétnímu etniku přímo úměrná jeho kulturní odlišnosti.

Diskurs, v němž je dnes vedena diskuse na téma problémů společného soužití v české společnosti, je jednostranný v tom smyslu, že nevzniká z dialogu, a česká veřejnost o dialog s jinými kulturami ani příliš nestojí. Spíše stojí o pořádek, který je narušen již samotnou odlišností Romů, a „i když proti nim veřejnost nic nemá, chovají-li se slušně“ (rozuměno jsou-li jako my), kvituje s povděkem, přivede-li je někdo k pořádku (rozuměno přiměje-li je chovat se jako my). Zdaleka přitom nejde jen o legitimní požadavek zachování platných zákonů. Pro mnohé není ani důležité, zda je odkáze do patřičných mezí policie, nebo tak učiní holé lebky. Chybějící diskuse mezi kulturami a mizivá participace Romů na ni jsou přitom znepokojivé. Faktem je, že o Romech dnes hovoří především Neromové, což lze akceptovat v akademické rovině. O chudých také hovoří akademici, kteří chudobu jako příslušníci střední třídy nikdy nezažili, a o kriminalitě ti, kdo sami žádný kriminální delikt nespáchali. Větším problémem se to stává v politické a praktické rovině, kde nejde již jen o moc a sílu slova, ale o moc a sílu činu. I když je nutné pamatovat na to, že k sociálnímu vyloučení dochází i v symbolické podobě a mnohdy je právě symbolické vyloučení počátkem vyloučení sociálního a fyzického (přínejmenším je symbolické vyloučení schopno obojí legitimovat). Symbolickému vylučování se věnuje malá pozornost, i když moc a síla slova a obrazu, opřena zejména o masovou komunikaci, je jedním z nejvýznamnějších prostředků vylučování. V případě Romů jde zejména o soustavně, i když možná neintencionálně budovaný obraz „cizího“ v masmédiích.

Sociální exkluze

Je jistě sporné, zda expanze konceptů, jako jsou sociální exkluze a sociální inkluze, do úvah o chudobě či o etnických kulturách a soužití mezi nimi představují nový pohled na staré věci, nebo jde jen o přizpůsobení terminologie měnící se realitě (zejména změnám v sociální stratifikaci). Podle jedněch názorů umožňují tyto koncepty ostřeji vnímat nevýhody plynoucí ze sociální nerovnosti

ve společnosti, podle druhých názorů naopak umožňují politickým elitám rostoucí nerovnosti zakrývat. Významné však je, že se etablovaly v politickém diskursu a začínají zřetelně ovlivňovat ideologii i praxi sociální politiky zemí Evropské unie. Jejich používání je založeno na přesvědčení, že vedle klasického problému vertikálních nerovností se dnes ve společnosti objevuje stále naléhavěji problém nerovností horizontálních. Sociální exkluze totiž není ani tak o růstu míry nerovnosti, jako o mechanismech stanovujících hranice mezi těmi, kdo jsou a nejsou členy daného celku, a vyrazujících určité jedince i celé kolektivity z hlavního společenského proudu (Bauman, 2000). Dotýká se tak i identity osob či kolektivit, neboť se jejími mechanismy určuje, kdo kam patří či nepatří – jaká identita je mu upřena a jaká přisouzena. Zbavení identity vyloučením z členství pak většinou představuje i zbavení práv, jež jsou s tímto členstvím spojena, nebo alespoň ztížení možnosti tato práva prosadit (Často – jak je tomu i v případě Romů – vůbec si je uvědomit a formulovat).

Atraktivnost konceptů jako sociální exkluze spočívá právě v tom, že k této skutečnosti přihlížejí a jako základní sociální vztah chápou vztah přináležitosti (akcentují vztahovou složku problému, ostřeji ho vidí jako sociální vztah). Zdůrazňují dynamickou interakci strukturálních faktorů a sociálních nevýhod a vedle klasické polarizace nahoře a dole stavějí polarizaci uvnitř a vně. Vede to i k přehodnocování důsledků klasické vertikální nerovnosti. Například marginalizace osob na trhu práce je spojována nejen s jejich chudobou, ale stále více i s jejich sociální izolací a s oslabením jejich aktivního občanství. Existuje řada pokusů o vymezení dimenzí sociální exkluze. Percy-Smith (2000) uvádí ekonomickou (dlouhodobá nezaměstnanost, příjmová chudoba...), sociální (rozbití tradiční domácnosti, bezdomovectví, kriminalita, nechtěná těhotenství nezletilých...), politickou (nízkou účast ve volbách, upírání politických práv, neschopnost participace...), komunitní (devastované prostředí a obydlí, nedostupnost služeb, kolaps podpůrných sítí...), individuální (fyzický nebo mentální handicap či nemoc, chybějící vzdělání a kvalifikace, ztráta sebevědomí a sebeúcty...), prostorovou (koncentrace vyloučených...) a skupinovou (koncentrace uvede- ných charakteristik vyloučení v určitých konkrétních sociálních skupinách) dimenzi sociálního vyloučení. Obecně je sociální exkluze chápána nejen jako vyloučení z trhu práce (a dobrých příjmů), ale i jako vyloučení (často v důsledku diskriminace) z adekvátního bydlení, vzdělání, zdravotní péče, integrace v lokálních komunitách a občanství (Social Exclusion Unit, 2001) – suma

*sociální exkluze,
jejich motivace
k integraci
s otevřenou
volbou mezi
individuální
a kolektivní
strategií integra-
ce a dodržování
jejich základních
práv (týkajících
se především
zdraví, zaměst-
nanost, příjem
z pracovní
činnosti, vzdělá-
ní) a ochrana
před diskrimina-
cí.
Implementace
těchto práv je
ovšem nemožná
bez spolupráce
s Romy, náležejí-
cí k dosažení
obecných cílů
i každodennosti
jejich života.*

*Abstract:
The following text refers about concepts „inclusion“ and „exclusion“ applying them on the situation of Roma communities. Roma are disproportionately at risk of social exclusion. They are more likely to be poor and unemployed. They are more likely than others to live in deprived areas and in overcrowded housing. They are three way of tackling the problem of social exclusion of Roma. Preventing social exclusion, integrating them and getting the basic right them (in health, employment, work income*

sumárum jako vyloučení z obvyklého životního standardu, ale i z životních šancí a základních práv či odepření participace na dominující kultuře (nejde tedy jen o materiální dimenze).

Za základ sociální exkluze je považováno především vyloučení z placené práce, jež je důsledkem nedostatku základních kvalifikačních předpokladů vylučovaných. Úroveň toho, co je dnes považováno za základní kvalifikační předpoklady, přitom stále více roste (lingvistické i obecně vědní znalosti a dovednosti, zejména v oboru informatiky) a stále více se vymyká možnostem sociálně vylučovaných osob a kolektivit jich dosáhnout (vyloučení z příležitostí skrze nedostatečné vzdělání). Situace vylučovaných se může v této situaci stále víc zhoršovat, protože jim chybí to, co se nazývá lidský kapitál, to znamená primárně vzdělání, ale také to, co je kolem něho nabaleno, co se získává skrze skryté curriculum škol (Illich, 2001). Děti ve škole nezískávají jenom vědomosti, které potřebují k provádění povolání, ale učí se také, že práce někdy začíná a někdy končí, že musí splnit úkol, že výkon je spojen s odměnou, učí se poslušnosti vůči autoritě a jsou obecně infiltrovány hodnotami, ideologií a etikou práce. Romové jsou v tomto ohledu ve velmi nevýhodné situaci nejen v tom, že výrazně častěji nemají základní kvalifikační předpoklady, které by jim umožnily konkurenceschopnost na trhu práce (s přílivem levné pracovní síly z východu ztrácejí tuto konkurenceschopnost i na úzkém a nevýhodném segmentu sekundárního trhu práce, který nekvalifikovanou práci potřebuje), ale i proto, že pravděpodobnost získání těchto předpokladů je pro ně silně snížena. Jejich exkluze se tak nejen prohlubuje, ale i reprodukuje.

Romové nepochybně jsou podle přijaté definice sociálně vylučovanými jedinci: častěji než ostatní jsou nezaměstnanými a chudými, častěji obývají nevyhovující a přeplněné byty situované v devastovaných oblastech, nabývajících podoby slumů, mají ztížený přístup k řadě služeb, jejichž využívání je v majoritní společnosti standardem, jejich zdravotní stav je horší, než je obvyklé mezi majoritní populací, a snadněji a častěji se mezi nimi šíří epidemie, jejich děti navštěvují velmi často zvláštní školy. Všimněme si, že určení vyloučených nemá nic společného s rozpravami o jeho příčinách. To je jiný, i když související příběh, v němž se vedou spory o to, zda jde o důsledek strukturálních faktorů (teorie „blokování příležitostí“) a diskriminace, nebo o důsledek povahy kultury postižené populace a dispozic či chování jejich jedinců, a následně i spor o účinnosti jednotlivých nástrojů boje proti vylučování a jeho nezamýšleným důsledkům (Murray, 1998). Vyloučení je založeno primárně na individuálních charakteristikách vylučovaných, ale tyto

charakteristiky jsou produktem společně sdílené situace. Vyloučen může být totiž člověk na základě své osobní charakteristiky (to je případ handicapovaných osob), na základě svého jednání (například ve Velké Británii se ve výčtu sociálně vylučovaných ocitají také mladistvé osamělé matky) nebo příslušnosti k určité kolektivě - vyloučena může být celá kolektivita.

Sociální exkluze ohrožuje nejen vyloučené, ale i ty, z jejichž společenství jsou vylučováni. V tomto případě jak Romové, tak i majoritní společnost. Ta je ohrožována především oslabováním sociální koheze a sociálních vazeb a růstem napětí ve společnosti, zvýšenou kriminalitou, drogami, konflikty a finančními náklady kompenzace vyloučení z práce sociálními dávkami. Sociální exkluze má přitom tendenci sama sebe reprodukovat, a vytvářet tak pro vylučované jedince i kolektivity uzavřený kruh. Hovoří se o kultuře bídy (Lewis, 1966), o způsobu života, jenž je vnímán majoritní společností jako nežádoucí a jenž je v kontextu hlavního proudu společnosti i nefunkční (z hodnot a statků, jež jsou zde ceněny, jím lze dosáhnout jen málo nebo vůbec nic), i když je velmi efektivní strategií přežití v prostředí, v němž se vylučovaní koncentrují. K vytváření kultury bídy dochází většinou živelně, ale její etablování v určitých komunitách a územních oblastech mohou napomoci i intencionální akty (často jde o v sociologii dobře známé „nezamýšlené důsledky jednání“).

Romové jsou vytlačováni z kvalitnějších lokalit sousedskou nevráživostí nebo vysokými nájmy nebo se ocitají v deprivovaných městských zónách, z nichž „uprchly“ střední třídy (sdílím názor, že bydlení je jednou z nejtěživějších forem sociální exkluze Romů - spolu s nezaměstnaností, přičemž jsou oba fenomény úzce spojeny). K jejich koncentraci dochází ovšem i na základě aktivit obcí, které se snaží zbavit neplatičů nájemného jejich stěhováním do holobytů, aniž si uvědomují, že si zakládají na daleko závažnější budoucí problémy, než jsou dnešní ekonomické ztráty z neplaceného nájemného. Nezamýšleným a neracionálním důsledkem jejich „racionálního“ jednání jsou zárodky menších či větších ghet (takovým ghettem se může stát i jediná budova - jak názorně ukázala medializovaná kauza Matiční ulice), které jim za pár let zamotají hlavu. Poměry v nich jsou zcela analogické těm, které jsou popisovány jako modelové charakteristiky slumů (Willson, 1987). Romům zde hrozí, že se k absenci lidského kapitálu (podle měřítek univerzální civilizace - jimž jsou chtě nechtě podrobeni - zejména vzdělání a kvalifikace) připojí i ztráta dosavadního kapitálu kulturního a propadnou anomii. Některé příznaky anomie, jako jsou alkoholo-

and education, mainly). Their implementation is impossible for us without partnerships around common goals with Roma.

lismus, drogy, prostituce a odkládání dětí, v romské tradiční společnosti jen stěží představitelné, se již objevují.

Na rozdíl od našich samospráv si to ve většině zemí Evropské unie uvědomují (možná i proto, že s ghety a důsledky jejich existence již mají reálnou a déletrvajícím zkušenost) a snaha o smíšené komunity je součástí jejich základní strategie boje proti exkluzi. Gheta totiž velmi často vznikají právě na etnickém či kulturním základě, a to nejen proto, že jde o základní bázi vylučování ve většině evropských společnostech (i u nás se sice decentně hovoří o neplatičích, neplatiči jsou však fatálně většinou Romové), ale i díky tomu, že vyloučení hledají náhradní bázi solidarity: nenacházejí-li solidaritu ze strany společnosti jako celku, hledají ji mezi „vlastními“. To je také jeden z důvodů šířícího se odporu vůči většinové společnosti v tomto prostředí a například i šíření náboženského fundamentalismu v muslimských komunitách po celé západní Evropě. Terénní práce v komunitách (spíše než práce s komunitami) je proto jedním ze základních způsobů, jak se většina zemí Evropské unie snaží bránit sociální exkluzi. Velký důraz je přitom kladen na kvalitu samospráv a příslušných administrativ a na schopnost, ale i ochotu jejich úředníků akceptovat odlišnost příslušníků minorit (odlišného od nechápavého povzdechu mnohých českých úředníků, kteří přicházejí s Romy do častého kontaktu, „proč nejsou jako my“). Stejně jako na možnost minorit participovat na aktivitách komunit (včetně působení v rámci jejich administrativ, posilovaného cíleným nábojem příslušníků minorit do řad policistů a úředníků).

Inkluze?

Hovoří-li se dnes jedním dechem o exkluzi a inkluzi, zaniká přitom fakt, že nejde nezbytně o zrcadlové protipóly (Woodward a Kohli, 2001a). Na jedné straně musíme vzít na vědomí, že tato přímá souvislost platí jen pro funkcionální rovinu sociální integrace. Vyloučení deviantních skupin slouží k posílení inkluze – zvýšení soudržnosti a stability společnosti). Na druhé straně inkluze do jednoho společenství (například asimilovaných jedinců do hlavního proudu společnosti) může být doprovázena exkluzí z jiného společenství (například asimilovaných jedinců z romské komunity). Koncept sociální inkluze je často vnímán jen jako opak sociální exkluze, řada autorů však zdůrazňuje, že jde o svébytný koncept, jehož existence není od konceptu sociální exkluze beze zbytku odvozena. Oba koncepty jsou zasazeny do širšího kontextu sociální integrace, sociálního řádu a sociální příslušnosti a identity. Stejně jako sociální exkluze (a možná i více) je i koncept sociální inkluze nejednoznačný a má různý výklad. Klasický liberální koncept inkluze je založen na „rovnosti příležitostí“, solidaristický koncept sociální inkluze na „rovnosti přístupu a rovnosti potřeb“ a v současné diskusi o sociálním státu asi nejvlivnější koncept sociální inkluze, charakteristický pro aktivní občanství, je založen na „rovnosti participace“ (Lister, 2000). Není od věci připomenout to, neboť příklon k jednomu či druhému pojetí mění i vidění problému a přístup k němu. V tomto případě jde o otázku, zda usilovat o inkluzi Romů jako jednotlivců (liberální koncept), nebo jako kolektivity (zbývající dva koncepty) a jakými prostředky (prostřednictvím jejich emancipace, nebo bez ní).

Podle Lisabonského jednání Rady Evropy v roce 2000 je nejlepší ochranou proti sociální exkluzi zaměstnání a boj proti sociální exkluzi by měl být založen na vytváření podmínek ekonomického růstu a zaměstnanosti, na růstu lidského kapitálu (růst vzdělanosti a kvalifikace), na zlepšování zdraví a podmínek bydlení celé populace a na otevírání nových způsobů participace ve společnosti. Sází se přitom zejména na dva inkluzivní mechanismy. Na začlenění do placené práce pomocí tvorby pracovních příležitostí a rekvalifikací a na začlenění do komunitního života prostřednictvím komunitních aktivit. Na zaměstnání jako nástroj inkluze (Giddens, 2002) je kladen takový důraz z toho důvodu, že placená práce je v evropské společnosti stále nejen zdrojem živobytí, ale i identity jedince a formuje jeho obecněji determinované hodnoty i poměr ke společnosti. Hodnoty, normy a sociální vztahy s placenou prací spojené představují důležitý faktor společně sdílených osobních a kolektivních zkušeností. Vylučování Romů z trhu práce tak jen stvrzuje naši společnou kulturní odlišnost. Na druhé straně je redukce mechanismů inkluze na placenou práci ekonomizující simplifikací, která brání jejímu porozumění jako sociální aktivitě (Levitas, 1999). Paradoxem inkluzivní politiky založené na placené práci navíc je, že vylučuje ty, kdo z mnoha různých důvodů nemohou být ekonomicky aktivní, a selhává také v konfrontaci s omezenou možností dnešního pracovního trhu absorbovat všechny uchazeče o zaměstnání. Zvláště ty z nich, kdo jsou handicapováni nízkým vzděláním a kvalifikací, či stereotypizací jako nespolehliví a nelajální a k výkonu nemotivované pracovní síly – popřípadě oběma zmíněnými charakteristikami. Vyhledky Romů v tomto ohledu nejsou povzbudivé již s ohledem na obecný trend vytlačování osob z pracovních míst, která odpovídají jejich kvalifikaci, osobami s vyšší kvalifikací, než jaké je k výkonu práce na těchto místech zapotřebí.

To zvyšuje význam vzdělávání a přenáší zásadní řešení problému do další generace. Toto konstatování neznámá požadavek rezignace na řešení situace dnešních dospělých, ale chce upozornit, že o osudu jejich dětí se rozhoduje již dnes a vyžaduje to velké změny v myšlení Romů i majoritní společnosti. Mnoho již bylo řečeno o instituci zvláštních škol, které romským dětem nejen uzavírají cestu k dalšímu vzdělání, ale neumožňují romským dětem a dětem z majoritní společnosti sdílet společné zkušenosti. Není přitom důvodu nepustit romské děti do tříd obvyklých škol přesto, že jsou označovány za kulturně či dokonce mentálně opožděné, když jsou v nich integrovány tělesně či dokonce mentálně postižené děti z majoritní populace. Nikdo nemůže popřít, že představují komplikace a vyžadují zvýšené úsilí pedagogů, ale nelze rovněž popřít společný přínos tohoto postupu pro všechny děti v takovýchto třídách. Stejně tak jsou únosnou investicí i finanční prostředky a lidské úsilí věnované předškolní výchově a spolupráci s romskými rodinami, pomáhající odstranit diskrepanci kulturního kapitálu žáků prvních tříd (úspěch v nich je totiž založen na kulturním kapitálu majoritní společnosti, jímž romské děti disponují jen v omezené míře – zatímco jejich kulturní kapitál se zde zhodnocuje jen minimálně).

Vedle zaměstnání a vzdělávání se inkluzivní politika v evropských zemích obrací stále více nejen k vylučovaným jedincům (ochrana jejich práv, obrana proti diskriminaci a násilí, sociální podpora), ale i ke kolektivitám a ke komunitám. Komunitní centra

podporovaná terénní sociální prací poskytují základní poradenství a rozvíjejí schopnost komunit hájit společné zájmy a spravovat své záležitosti. Prostředky jsou věnovány i na rozvoj územních celků, v nichž se vylučování koncentrují (zvyšování nabídky pracovních příležitostí, zlepšování dostupnosti těchto oblastí a jejich životního prostředí, budování infrastruktury včetně zařízení pro volný čas a rozvoj sociálních služeb včetně zkvalitňování sítě školních zařízení). Důraz na tento inkluzivní mechanismus je někdy vnímán jako rezignace na inkluzi skrze placenou práci, ale má svůj význam a je i svěbytným způsobem, jak podporovat celý proces budování identity a emancipace, které nejsou konfrontační vůči majoritní společnosti. Neboť to je jeden z hlavních problémů celého společného soužití, viděno z pozice majoritní společnosti.

Koheze: integrace, nebo asimilace?

Celá diskuse o sociální exkluzi a sociální inkluzi je spojena s konceptem identity a s konceptem sociální koheze. V prvním případě je problémem, jak integrovat jedince i celé kulturně odlišné, ale nepočtené kolektivity do celku společnosti, aniž by se musely vzdát svého práva na identitu, sebeurčení a autonomii. V druhém případě jde naopak o to, jak společnost udrží svou integritu v situaci, kdy se stále více stává konglomerátem takovýchto jedinců a skupin (byť se to dnes zdá v české společnosti neaktuální, situace se může velmi rychle změnit). Také multikulturalismus s kolektivními právy není bez možných nezamýšlených důsledků. Jeho základní idea, že „budeme žít společně a zůstaneme svoji“, může vést až k tomu, že kterákoliv ze zahrnutých kolektivit (bez ohledu na to, zda majoritní či minoritní) „zůstane svou, ale odmítne žít společně s těmi ostatními“ a změní multikulturalismus v partikularismus. Emancipace Romů jako partikulární kultury odmítající sdílet společné hodnoty, normy a vzorce chování (způsobu socializace) nejen s majoritní společností, ale i s ostatními etnickými minoritami není zcela nemyslitelná. Nejde jen o Rom Romeha, gadžo gadžeha neboli Rom s Romem, gadžo s gadžem. Nelze pominout fakt, že snaha udržovat distanci založenou na požadavku kulturní čistoty může být znakem jakéhokoliv etnika a vyskytuje se jak mezi gadži ve vztahu k Romům, tak i ve vztahu Romů ke gadžům a dokonce i mezi jednotlivými romskými subetniky. Stejně jako rasové předsudky mohou být hluboko a niterně v určité kultuře založena i přesvědčení o rituální nečistotě jiných etnik jakožto jejich imanentní vlastnosti určující hodnotu jejich příslušníků – rituální nečistota, stejně tak i jako rasová méněcennost mohou být považovány za získané narozením a nezměnitelné.

Sociální koheze by měla být jednotou v rozmanitosti, jednotou různých životních osudů, životních stylů, a proto není možná bez dvou věcí. Na jedné straně bez snahy o dosažení konsensu o základních hodnotách jednotlivých kultur a o působení jejich sociálních institucí a na druhé straně bez vzájemného respektu aktérů tohoto snažení, jež je opřena o jejich emancipaci. V diskursu majoritní společnosti až příliš často znamená integrace či inkluze vyloučených a marginalizovaných jejich akulturaci a asimilaci (akceptaci našeho modelu světa, společnosti a společenských vztahů jakožto modelu univerzálního). Je-li v naší společnosti obecně úspěch (úspěchem máme na mysli obecně dosažení srovnatelného životního standardu a stejných životních šancí) závislý

na přijetí určitých hodnot a sledování určitých cílů a vedou-li k dosažení těchto cílů jen určité typy strategií, je inkluze možná jen dvojím způsobem. Akulturací vyloučených, neboli úspěšnou snahou přimět je, aby přijali tyto hodnoty a strategie, nebo na druhé straně akceptací některé z jejich hodnot, něco z jejich vidění světa, ale i z povahy jejich sociálních institucí. Něco podobného požaduje feministický požadavek přizpůsobit „mužský svět“ dnešní euro-americké civilizace ženám. To ovšem představuje nutnost vzdát se převládajícího etnocentrismu považujícího naše hodnoty a normy (ještě omezeněji – jejich dnešní obsah a formu) za jediné správné a možné. Lépe řečeno, přistoupit na diskusi a vyjednávání o některých z nich, především těch, které jsou z hlediska toho druhého nejspornější.

Možnými diferencemi a zdroji rozporů mohou být i základní sociální instituce. V prvé řadě rodina a postavení jejích členů v ní i povaha vztahů mezi nimi. Hrají-li v sociálním životě Romů rodiny a rody základní roli, musí nepochybně kontakt majoritní společnosti s nimi brát v úvahu jejich uspořádání i vzorce života v nich, i když je její vlastní uspořádání rodinného života tomuto modelu na hony vzdáleno. Integrálním aspektem sociální soudržnosti je solidarita a vždy je otázkou, s kým a taky proč mám být solidární. Je to otázka, kterou si mohou klást nejen členové majoritní společnosti (proč být solidární s Romy), ale i Romové (proč být solidární s gadži). Držet pospolu můžeme jen na základě určitého průniku identit, sociální blízkosti, stejných práv a povinností a analogických zájmů, ale také jen při důvěře, že dominující sociální instituce nám oběma tato práva zaručí, či před jejich porušováním nás oba ochrání a při dosahování vlastních zájmů každého z nás podpoří.

To souvisí s otázkami emancipace Romů. Otázku toho, jaký model emancipace je pro Romy nejvhodnější, si budou muset Romové vyřešit postupně sami a majoritní společnost jim může pomoci jen v tom, že jim pro to poskytne platformu a pomůže vychovat vzdělanou vrstvu (bez ní si lze případnou úspěšnou emancipaci jen obtížně představit) a snese i konfrontační formy této emancipace. Přitom lze jen obtížně předvídat, zda půjde o individuální emancipaci Romů jakožto členů občanské společnosti (liberalistický projekt), nebo o jejich kolektivní emancipaci prostřednictvím konstrukce romského národa. Přes skepsi některých sociologů, zdůrazňujících diferencovanost Romů, jejich rodinný a rodový partikularismus, absenci „soukromé osobnosti“ a „veřejnosti“ v romském prostředí, či nejednotnost jejich reprezentace (ostatně, měla česká společnost v průběhu své emancipace v 19. století jednotnou reprezentaci?), je i tato cesta otevřená. Zejména v druhém případě tento proces nebude pro majoritní společnost jednoduchý, protože přinese požadavek na přizpůsobení řady existujících společenských institucí odlišnostem v hodnotové orientaci, náboženství, životním stylu, formách solidarity Romů. Ve školství jakožto sociální instituci se například mohou střetnout majoritní populace a Romové v požadavku udržet socializaci svých dětí v systému svých vlastních hodnot (v případě majoritní společnosti může jít o snahu udržet monopol či alespoň dominanci vlastního hodnotového systému a způsobu socializace v něm jakožto univerzálně platných).

Závěr

Sociální exkluze jakékoliv kolektivity (stejně jako jedinců) je z hlediska hodnotového systému současné společnosti nepřijatelná a mobilizuje ji k hledání inkluzivních mechanismů. Mnohdy ovšem chybí reflexe toho, co má být cílem této inkluze, a hodnocení nejen ekonomické, ale i sociální efektivity snahy o inkluzi vylučovaných. V diskursu majoritní veřejnosti i v diskursu její reprezentace (zákonodárná, ale zejména výkonná moc) se přitom operuje s řadou pojmů, jejichž obsah není zcela jasný, jako je tomu v případě záměny integrace a asimilace. Není to nedůležité, neboť rovina „vědění“ mezi vědeckým poznáním a obecným míněním se konkretizuje v souborech praktik a institucí (Foucault, 1966). Má to tedy praktický dopad na povahu stanovovaných cílů a na volbu prostředků inkluze i na povahu každodennosti kontaktů mezi vylučovanými a majoritní populací. V celé diskusi o exkluzi a inkluzi obecně chybí velmi často hlas vylučovaných, u Romů tomu není jinak. Vnímáme-li, v souladu s trendy sociální politiky zemí Evropské unie, jako hlavní inkluzivní mechanismy zaměstnání a vzdělání, hodně se zanedbalo. Zejména v druhém případě to může být fatální, neboť jde o běh na dlouhé trati.

Použitá literatura:

- ANTHIAS, F. *Cultural Racism or Racist Culture? Rethinking Racist Exclusion. Economy and Society*, 24 (2), 1995.
- BAUMAN, Z. *What Does Means To Be Excluded: Living to Stay Apart or Together?* Pp. 73-88 in *Social Inclusion - Possibilities and Tensions*, ed. by Peter Askons and Angus Stewart. Houndmills: Palgrave, 2000.
- FOUCAULT, M. *Les Mots et les choses*. Paris: Gallimard, 1966.
- GIDDENS, A. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. Praha: Mladá fronta, 2001.
- GLAVANIS, P. *Race, Racism and the Politics of Identity*. Pp. 54-73 in *Patterns of Social Inequality. Essay for Richard Brown*, ed. by Huw Beynon and Pandeli Glavanis. London: Longman, 1999.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Několik poznámek k hodnotám Romů*. Pp. 16-66 in *Romové v České republice*. Sešity pro sociální politiku. Praha: Socioklub, 1999.
- ILLICH, I. *Odškolnění společnosti*. Praha: Slon, 2001.
- LEVITAS, R. *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Houndmills: Macmillan, 1998.
- LEWIS, O. *La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty - San Juan and New York*. New York, Random House, 1966.
- LISTER, R. *Strategies for Social Inclusion: Promoting Social Cohesion or Social Justice?* Pp. 37-54 in *Social Inclusion - Possibilities and Tensions*, ed. by Peter Askons and Angus Stewart. Houndmills: Palgrave, 2000.
- MURRAY, Ch. *Příliš mnoho dobra. Americká sociální politika 1950-1980*. Praha: Slon, 1998.
- PERCYSMITH, J. *Introduction: The Contours of Social Exclusion*. Pp. 1-21 in *Policy*

- Responses to Social Exclusion. Towards Inclusion?*, ed. by Percy-Smith, J. Buckingham: Open University Press, 2000.
- Social Exclusion Unit. Preventing Social Exclusion**. London: Social Exclusion Unit, 2001.
- WILLSON, J. W. *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- WOODWARD, A., and M. KOHLI (ed.). *Inclusion and Exclusion in European Societies*. London: Routledge, 2001.
- WOODWARD, A., and M. KOHLI. *European Societies: Inclusions/Exclusions?* Pp. 1-14 in *Inclusion and Exclusion in European Societies*, eds. by Woodward, A., and M. Kohli. London: Routledge, 2001a.

* Podporováno GA ČR, projekt 406/03/1007 „Sociální exkluze a inkluze v české společnosti“.

PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D.²⁾, pracuje jako odborný asistent na FSS MU v Brně, kde učí na Katedře sociální politiky a sociální práce.

Mgr. Ivana Šimíková³⁾ studuje v PGS programu na Katedře sociologie FSS MU a působí jako výzkumná pracovnice na VÚPSV Brno.

Komunitní sociální práce jako nástroj boje proti

sociálnímu vyloučení: příklad

„Strategie sociální inkluze Romů v Brně“¹⁾

Community social work in tackling social exclusion:

„Strategy of Romany social inclusion in Brno“

Jedním ze závažných soudobých problémů moderních společností je sociální vyloučení některých skupin. Odhaduje se, že v Evropské unii žije asi 60 miliónů lidí v chudobě⁴⁾. Ačkoliv chudoba nelze ztotožnit se sociálním vyloučením, patří k jeho symptomům. Některé skupiny jsou přitom sociálním vyloučením ohroženy více než jiné. Patří mezi ně zvláště osamělí rodiče, mladí manželé s dětmi, vícedětné rodiny, dlouhodobě nemocní a zdravotně postižení, lidé v penzi. Svěbytnou kategorií pak tvoří etnické a další menšinové skupiny. Sociální vyloučení se projevuje apriorní restrik-

cí šancí na úspěch ve světě, k jehož podstatným hodnotám právě úspěch náleží. V důsledku sociálního vyloučení jsou určití jednotlivci, rodiny, případně skupiny či celá lokální společenství (komunity) omezeny v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém i politickém a občanském životě společnosti. Zejména od roku 1996 se boj proti sociálnímu vyloučení stal díky Maastrichtské úmluvě sociální strategií Evropské unie. Jedním z nástrojů, který se v této souvislosti užívá, je také sociální práce.

I. Sociální práce jako nástroj překonávání sociálního vyloučení

Sociální práce je pravděpodobně jedinou profesí, která se se sociálním vyloučením potýká od svého ustavení. Sociální pracovníci si vždy kladli za cíl pomáhat chudým, zdravotně postiženým, sociálně izolovaným a frustrovaným jednotlivcům i rodinám (viz např. Matoušek a kol., 2001). To nové, co koncept sociálního vyloučení do sociální práce vnáší, je však „jiný“ úhel pohledu na povahu společnosti, nerovnosti v ní i na způsob, jak je řešit. Koncept sociálního vyloučení pomáhá sociálním pracovníkům více akcentovat nezbytnost preventivních opatření a potřebu výraznějšího zájmu o komunitní (sociální) dimenzi života. V následující kapitole pak vliv konceptu sociálního vyloučení na pojetí sociální práce pojednáváme podrobněji.

1.1. Povaha sociálního vyloučení

Existuje více interpretací konceptu sociálního vyloučení. Jejich souborný přehled poskytli vlivný text Ruth Levitas (1998)⁵⁾. V kontextu sociální práce je ovšem nezbytné nalézt takový pohled na sociální vyloučení, který jej umožní uchopit jako předmět intervence sociálních pracovníků. Jako takový musí být zvolený pohled na sociální vyloučení dostatečně ohraničený i obsahově jasný a konzistentní. Při rozdílných představách o sociálním vyloučení je ovšem obtížné takovouto definici nalézt.

Klíčová otázka, která o povaze sociálního vyloučení mnoho napoví, zní: „O vyloučení z čeho se vlastně jedná?“ Při odpovědi na tuto otázku vyjdeme z Parsonsova (1971) modelu společnosti. V něm autor popsal čtyři její základní systémy: (1) demokratický a právní systém, který podporuje občanskou integraci; (2) pracovní trh, který podporuje ekonomickou integraci; (3) sociální stát, podporující „sociální integraci“; (4) rodinné a komunitní systémy, které podporují interpersonální integraci. Sociální vyloučení může

Abstrakt:
Sociální práce je jedním z nástrojů boje proti sociálnímu vyloučení. Účelem této stati je na tuto specifickou roli sociální práce upozornit a ilustrovat ji na příkladu komunitního plánování. V centru textu stojí otázka: Jak lze využít komunitní plánování při překonávání sociálního vyloučení? Ve své stati se položenou otázku pokoušíme odpovědět v kontextu odborné literatury a také s pomocí příkladu procesu tvorby „Strategie sociální inkluze Romů v Brně“.

*Stat' strukturuje-
me do čtyř částí.
V první z nich
pojednáváme
o teoretických
a metodických
možnostech
sociální práce
při pomoci
sociálně vylouče-
ným, v druhé
části se zaměřu-
jeme na vybrané
aspekty komu-
nitní sociální
práce, v třetí
části pak ilustru-
jeme možnost
využití jednoho
z modelů komu-
nitní práce na
praktickém
příkladu. Čtvrtá
část obsahuje
rekapitulaci
tématu a stat'
uzavírá násti-
nem východisek
pro komunitní
práci se sociálně
vyloučenými.*

být chápáno jako bariéra, která znemožňuje participovat v někte-
rém z nich. V každé z těchto oblastí může být jednotlivec či skupi-
na jednotlivců postížena vyloučením. Sociální práce pak musí být
situována na hranici mezi těmito subsystémy společnosti a jedinci
či skupinami.

Podle Comminse (1993) je pocit sounáležitosti se společností
(subjektivně vnímané sociální začlenění) závislý na všech čtyřech
systémech. Občanská integrace znamená být rovným občanem
v demokratickém systému. Ekonomická a sociální integrace pak
znamená mít práci, mít ceněnou ekonomickou funkci, být schopen
využívat sociálních služeb poskytovaných státem. Interpersonální
integrace znamená mít rodinu, přátele a sousedy a sociální síť, která
může v případě potřeby poskytnout neformální zázemí, morální
podporu. Všechny čtyři systémy jsou tedy ve vztahu k integraci
významné. Lze také říci, že tyto systémy se vzájemně doplňují
a jsou komplementární. Jestliže je některý z nich slabý a funguje
nedostatečně, musí zbývající systémy převzít jeho funkce. Nejhůře
jsou na tom ti, jimž se zhroutily všechny čtyři systémy ⁶⁾.

Na Parsonsovo vymezení systémů společnosti, z nichž může být
jedinec či skupina vyloučen, dobře navazuje Pierson (2000), když
se pokusil identifikovat oblasti života, do nichž se sociální vylouče-
ní reálně promítá. Na základě zkušeností sociálních pracovníků
uvádí, že se sociální vyloučení obvykle projevuje přinejmenším
v některé z následujících oblastí života: (1) chudoba a nízký příjem;
(2) omezený přístup na trh práce; (3) nízká míra sociální podpory
a řídké nebo neexistující sociální sítě; (5) bydlení a život v kontextu
deprivované lokality a (6) vyloučení ze služeb.

Ad 1: Chudoba a nízký příjem je jeden z nejvýznamnějších elemen-
tů procesu sociálního vylučování. Bezprostředně souvisí s nezaměst-
naností a s omezeným přístupem na trh práce. Omezení mohou být
vyvolána různými příčinami. Na jedné straně mohou být dána jednak
nedostatkem kvalifikace a potřebných dovedností uchazečů o práci,
na straně druhé lze hledat příčiny v předsudečných postojích zaměst-
navatelů, v neochotě zaměstnávat specifické skupiny obyvatel.

Ad 2: Významnou komponentou sociálního vyloučení je charakter
sociálních vazeb, tedy tzv. sociální kapitál. Lze rozlišit sociální vazby
a sítě primárního typu (rodina, blízcí přátelé) a vazby a sítě typu
sekundárního (zprostředkované a formálnější vztahy) ⁷⁾. Vyloučené
skupiny obyvatel mívají narušené oba systémy vazeb, ve větší míře
však obvykle nemají ustavenou tzv. sekundární síť.

Ad 3: Další z oblastí, v níž se sociální vyloučení projevuje, je
charakter lokality. Projevuje se například nízkou kvalitou bytů,

nepřítomností rekreačních zařízení, podobou pozemních komuni-
kací atp. Vedle toho však má vyloučená lokalita řadu sociálních
charakteristik, které ji zřetelně identifikují. Jedná se zejména o níž-
kou míru sociální provázanosti obyvatel dané oblasti, obvyklou
menší intenzitou komerčních i občanských aktivit.

Ad 4: Obvyklým rysem sociálního vyloučení je nedostatečný
přístup k základním službám. Službami rozumíme spektrum rozlič-
ných služeb (veřejných, komerčních), které jednotlivci (rodiny,
skupiny) průběžně využívají. Služby lze rozlišit na ty, které jsou
vázané na bydlení, a na ty, které jsou využívány mimo byt. Do první
skupiny patří například zásobování domácnosti elektrickým prou-
dem, plynem, (teplou) vodou, ale patří sem také sociální služby
(pečovatelská služba). Ve druhé skupině jsou pak zahrnuty služby,
jako např. veřejná doprava, poštovní služby, lékařská péče (ambu-
lantní i nemocniční), ale také např. využití jeslí, školek atd.

V kontextu těchto charakteristik považuje Pierson (2000: 7) za
užitečné definovat sociální vyloučení pro potřeby sociální práce
jako proces, který určité jednotlivce, rodiny, případně skupiny či
celá lokální společenství (komunity) omezuje v přístupu ke zdro-
jům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, economic-
kém, politickém a občanském životě společnosti. Tento proces má
mnoho příčin i důsledků. Patří mezi ně chudoba, nízké příjmy,
diskriminace, nízká míra vzdělanosti, zdevastované životní prostředí
(tak typické pro slumy), často také etnická příslušnost. Díky tomuto
procesu mají lidé na významné období omezený přístup k institu-
cím a službám, sociálním sítím a rozvojovým příležitostem, které má
k dispozici většina obyvatel ve společnosti.

V naší souvislosti a také s ohledem na vstupní Parsonsovu (1971)
typologii společenských systémů je třeba dodat, že sociální vylouče-
ní postihuje také participaci na komunitním životě a v jistém slova
smyslu je to právě tato úroveň, v níž se sociální vyloučení určité
skupiny projevuje nejzřetelněji. S ohledem na potřebu zdůraznit
důsledky sociálního vyloučení v komunitní úrovni navrhuje
následující doplnění uvedené Piersonovy definice sociálního
vyloučení:

**Sociální vyloučení je proces (případně stav), který určité jednot-
livce, rodiny, případně skupiny či celá lokální společenství omezu-
je v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na
sociálním, ekonomickém, politickém a občanském životě společ-
nosti. Důsledkem sociálního vyloučení tak je významné snížení
možnosti participovat na životě místní komunity. Tento proces
(stav) má mnoho příčin i důsledků. Patří mezi ně chudoba, nízké**

*Abstract:
Social work can
be seen as an
instrument of
tackling social
exclusion. The
aim of the
article is to
present that
specific role and
draw attention
to an example
of community
planning. In the
centre of the
text is the
question: How
can be used a
community
planning in
tackling social
exclusion? In the
article I answer
the question in
the context of
theoretical
concepts and
then with the
help of the
example of
community
planning pro-
cess.*

příjmy, diskriminace, nízká míra vzdělanosti, zdevastované životní prostředí, často také etnická příslušnost. Prostřednictvím tohoto procesu jsou lidé odštěpeni na významnou periodu v životě od institucí a služeb, sociálních sítí a rozvojových příležitostí, které má k dispozici většina obyvatel ve společnosti.

Sociální vyloučení je devastující jak pro skupinu, která jím je postižena, tak i pro společnost, v níž k němu dochází. Zatímco pro sociálně vyloučenou skupinu tento stav znamená zhoršené životní podmínky, pro zbytek společnosti je pak existence sociálně vyloučené skupiny jednak důkazem její neúčinné solidarity⁸⁾ (což z dlouhodobého hlediska posiluje společenský cynismus), tak i potenciální ohrožení výbušnou situací, která vzniká vždy, když jsou určité skupiny obyvatel vystaveny mimořádně špatným životním poměrům.

1.2. Koncept sociálního vyloučení v kontextu sporu o povahu sociální práce

Koncept sociálního vyloučení přispívá k oborové diskusi o tzv. tradiční a „nové“ sociální práci. Rozdílné přístupy v této debatě reprezentuje dvojice pojmů vyjadřující ústřední teze těchto dvou odlišných pojetí sociální práce. Zatímco optiku tradiční sociální práce lze uvést konceptem „enabling“ (umožnit, uschopnit), který implikuje, že zájem sociálního pracovníka má být orientován na jednotlivce a jeho nedostatky (v jejichž důsledku vznikly klientovy obtíže), staví novější proudy v sociální práci do svého středu pojem „empowerment“ (zmocňování). Tento koncept odmítá stanovisko, že problémy musí být primárně zapříčiněny vlastnostmi klienta, a poukazuje také na strukturální aspekty problémové situace. Posledně zmíněná charakteristika konceptu zmocňování, tedy strukturální aspekt, je jednou z tezí, která se obvykle pojí také s konceptem sociálního vyloučení, a tento pojem tak lze chápat jako možně doplnění konceptuálního aparátu „nových“ proudů v teorii sociální práce.

Pierson (2002) se také domnívá, že koncept sociálního vyloučení je kompatibilní s aktuálními trendy ve vývoji etiky sociální práce. Tyto novější trendy dobře vyjadřují čtyři Clarkovy (2000) principy: (1) *Hodnota a jedinečnost každého jednotlivce*: každý jedinec má stejnou hodnotu bez ohledu na věk, pohlaví, etnickou příslušnost, tělesné a intelektuální schopnosti, příjem nebo sociální přínos. (2) *Nárok na spravedlnost*: každý jedinec má nárok na stejné zacházení podle přijatých zásad spravedlnosti (ochrana svobod, uznání lidských potřeb a spravedlivá distribuce zdrojů). (3) *Nárok na svobodu*: každá osoba a sociální skupina má právo na vlastní přesvědčení a jeho naplňování, pokud tím neomezuje svobodu druhých. (4) *Komunita je nezbytná*: člověk je v principu sociálně bytost a svůj život může žít jen ve vztazích vzájemné závislosti v komunitě.

Etické principy tradiční sociální práce akcentovaly jednotlivce a jeho specifika, nereflektovaly však jeho sociální zakotvení. Individuální zacílení tradiční sociální práce dokumentují široce akceptované etické axiomy Felixe Biesteka (1957): (1) individualizace, (2) nehodnotící postoj, (3) respekt vůči právu na sebeurčení, (4) zachovávání důvěrnosti vztahu, (5) kontrolovaná emoční angažovanost, (6) vyjadřování pocitů, (7) akceptace. Nutno však dodat, že i relativně vyhranění autoři, které lze považovat za

představitelé strukturalistického proudu v sociální práci, však upozorňují, že tradiční prvky sociální práce (např. práce s pocity klienta) nelze zcela odmítnout a že je třeba je spíše obohatit o nové aspekty (rozuměj zejména pochopení důsledků tlaku sociálních struktur).

Závažnou otázkou je, zda koncept sociálního vyloučení také implikuje některé teorie a modely sociální práce. Pierson (2002) uvádí, že díky krátké době, po kterou se koncept sociálního vyloučení využívá v rámci sociální práce, neexistuje žádný specifický model, jenž by se otázkou sociálního vyloučení zabýval výhradně. Upozorňuje však, že v sociální práci existuje celá řada perspektiv, teorií a modelů, které se zabývají otázkami chudoby a některými dalšími aspekty sociálního vyloučení. V jejich výčtu uvádí antiopresivní perspektivu, komunitní sociální práci a také teorii ekosystémů. Důvod, proč Pierson zmiňuje právě tuto skupinu modelů sociální práce, je zjevný. Všechny akcentují širší sociální souvislosti klientovy situace a jsou v tomto smyslu s pojmem sociálního vyloučení symetrické.

V naší souvislosti je významné, že jedním z modelů označených jako rámcově vhodné pro práci se sociálně vyloučenými byla také komunitní sociální práce. V následujícím textu se jí budeme věnovat podrobněji.

2. Komunitní sociální práce, komunitní plánování a sociálně vyloučení

Komunitní práce se od roku 1989 začala realizovat také v České republice. Kinkor (2003) popisuje některé aspekty vývoje komunitní práce u nás a dokumentuje jeho rozmanitost. Upozorňuje na specifický druh komunitních organizací (většinou nestátní neziskové organizace), které se zabývají přípravou rozvojových plánů a podporou participace občanů v plánovacích a rozvojových procesech. V souvislosti s reformou veřejné správy (decentralizace a důraz na komunální politiku) se však lze setkat s pojmem „komunitní plánování“ také v nové rovině, která chápe komunitní plánování jako relativně nový, demokratičtější způsob plánování ve veřejném prostoru (plánování sociálních a zdravotních služeb, urbanistické koncepce aj.), ale na rozdíl od dosavadní praxe také s podporou správních orgánů. V tomto kontextu je ovšem málo zřejmé, že komunitní plánování se vyvíjelo jako metoda sociální práce a je jedním z typů komunitní sociální práce.

V následující kapitole uvedu klíčové aspekty komunitní práce a komunitního plánování jako jednoho z jejích modelů a současně budu ilustrovat využití komunitního plánování při řešení sociálního vyloučení na příkladu tvorby „Strategie sociální inkluze Romů v Brně“.

2.1. Východiska komunitní sociální práce

Komunitní sociální práce patří spolu s individuální a skupinovou sociální prací k hlavním metodám sociální práce. Je ovšem skutečností, že komunitní pracovníci nepracují jen v sociálních službách, ale také například v institucích, které se zabývají zdravotní politikou, urbanistickým plánováním, bydlením a rozvojem komunity, politikou zaměstnanosti. Komunitní práce se uskutečňuje jak v rámci státního, tak i nestátního sektoru,

nelze ji obsáhnout jedinou teorií a ani vyjádřit jediným modelem práce s komunitou. Tento druh sociální práce má mnoho podob a forem a lze například odlišit organizaci komunity, sociální rozvoj, či sociální plánování. Sociální práce s komunitou má také své ideologické varianty: (1) pluralistické pojetí a (2) levicově radikální mutace.

2.2. Komunita jako předmět intervence

Předmětem zájmu komunitního pracovníka je komunita⁹⁾. Skutečností však je, že termín komunita je víceznačný a lze ho různě chápat¹⁰⁾ a definovat. V sociální práci se běžně setkáváme s dvojím vymezením pojmu komunita.

V prvním případě je komunita chápána jako teritoriální komunita. Za komunitu v tomto smyslu označují lidi, kteří žijí na společném území. Velikost území přitom není rozhodující. Může se jednat o lokalitu vymezenou sousedstvím, obcí, krajem nebo i státem či Evropskou unií. V druhém případě je v centru pozornosti sociálních pracovníků zájmová komunita. Komunitou v tomto smyslu se rozumí skupina lidí, kteří mají společné zájmy (lidé se stejným etnickým původem, postižením apod.). Oba přístupy se v komunitní sociální práci uplatňují rovnocenně. Někteří autoři k těmto dvěma typům komunity přidávají ještě třetí, který je charakteristický přítomností obdobných problémů a podmínek. Mohou mezi ně patřit například závislost na alkoholu nebo zaměstnání u stejného zaměstnavatele. Pokud jde o sociální práci se sociálně vyloučenými, jsou relevantní všechna uvedená hlediska. Exkludované skupiny mají svoje charakteristické teritorium (žijí obvykle ve zdevastovaných čtvrtích), zájmy (realizovat své potřeby jako rovnocenný občan společnosti) a specifické podmínky a potíže, které v souvislosti s důsledky sociálního vyloučení musí řešit (nezaměstnanost, chudoba).

2.3. Co je komunitní sociální práce?

Existuje řada definic komunitní práce, které reflektují její různá východiska a pojetí. Například Dunham (1958) definuje komunitní práci jako proces vědomého sociálního působení, které je zaměřeno na následující cíle (na všechny, nebo alespoň některé z nich). Má jít (1) o propojení potřeb a existujících zdrojů v komunitě; (2) o podporu skupinové solidarity a spolupráce v komunitě a (3) o posilování změn v komunitě. Brager a Specht (1991) označují komunitní práci jako metodu, ve které jsou jednotlivci, skupiny a organizace zapojeni do plánované činnosti s cílem ovlivnit společné problémy. Komunitní práce napomáhá rozvoji společenských institucí a zahrnuje dva důležité procesy: plánování (tj. vymezení problémových oblastí, diagnostikování případů a zformulování řešení) a organizování (tj. stanovení nezbytných strategií pro ovlivnění činnosti). V neposlední řadě uvedme definici Alana Twelvetreese (2002), který chápe komunitní práci jako proces asistence lidem, kteří chtějí zlepšit své vlastní komunity prostřednictvím kolektivní akce.

Pojetí komunitní práce bezprostředně souvisí také s politickými postoji a hodnotami. Popple (1995) upozornil, že komunitní sociální práci významně ovlivňují dvě makro teorie: (1) pluralismus a (2) radikálně socialistická škola. Pluralistické pojetí zdůrazňuje význam nátlakových a zájmových skupin, ke kterým obvykle patří například náboženské

skupiny, odbory, politické strany, profesní sdružení atp. Každá z těchto skupin má významný podíl na moci, který se vyvíjí a mění v čase. Smyslem komunitní práce zde je podporovat pluralitu názorů a zvláště pak zájmy skupin, které je nedokázaly artikulovat či prosadit. Radikální (socialistická) škola chápe komunitní práci jako prostředek politického boje o celospolečenskou změnu. Akcentují se marxistická a neomarxistická témata. Zatímco marxistické analýzy komunitní situace mívají přinejmenším ze sociologického hlediska podnětný obsah, z hlediska praktického nejsou úspěšné (Thomas, 1983)¹¹⁾.

Při práci se sociálně vyloučenými je povaha cílů komunitní práce velmi komplexní. Jde totiž o změnu životní situace skupiny lidí v mnoha jejích aspektech. Tomuto nároku dobře odpovídá definice Bragera a Spechta, kteří komunitní práci chápou jako aktivitu ovlivňující společné problémy a napomáhající rozvoji společenských institucí prostřednictvím plánované a organizované aktivity. Vzhledem k tomu, že radikální (socialistické) školy převážně kladou důraz na politické aspekty, pokládám za účelnější se pohybovat v rámci pluralistického pojetí komunitní práce, které je vázáno na profesi a ne na ideologii.

2.4. Vybrané principy pluralistické komunitní sociální práce

Komunitní sociální práce se v pluralistickém pojetí opírá o humanistické ideály a jeho prvotním východiskem je přesvědčení, že komunita je ve většině případů schopna řešit své problémy vlastními silami. Pokud občané žijící v komunitě chtějí změnu, jsou schopni ji provést. Občané sami by se měli podílet na utváření, nápravě a kontrole nejdůležitějších změn ve svých komunitách. Demokracie vyžaduje širokou participaci a aktivitu při řešení záležitostí své komunity, ale lidé se ovšem často teprve musí naučit společně kooperovat. Zatímco změny v životě komunity, které jsou vyvolány zevnitř, jsou významné a trvalé, změny vyvolané zvenčí tyto vlastnosti postrádají. Holistický přístup komunitní práce je schopen úspěšně řešit rozsáhlé problémy, které dílčí přístup (individuální práce s klientem) nevyřeší. Komunity občanů často potřebují pomoc při uspokojování svých potřeb, stejně jako někteří jednotlivci potřebují pomoc při řešení problémů nebo při uspokojování potřeb (Ross, 1955)¹²⁾.

V komunitní práci je klientem komunita se svými potřebami a zdroji. Pokud komunita není schopna své potřeby dlouhodobě uspokojovat, vznikají problémy. Komunita má své specifické možnosti, jak řešit své problémy a jak vytvářet nové transfery mezi zdroji a potřebami. Individuální práce zdůrazňuje vztah jednoho člověka k druhému, nástrojem skupinové práce je skupina, která napomáhá rozvoji osobnosti. V komunitní práci jde o proces uvnitř komunity, při němž se využívají její možnosti a zdroje. Identifikované sociální problémy mají být odstraněny vlastními prostředky komunity. Jelikož komunitní pracovník chápe komunitu jako nejvýznamnější element sociálního prostředí, musí s ní být dokonale obeznámen (musí znát klíčové osobnosti, činnost organizací, institucí, sociální, demografické a ekonomické charakteristiky aj.). Zajímavý příspěvek k analýze potřeb komunity u nás podává Igor Tomeš (2003).

Při práci s komunitami, jejichž příslušníci jsou ohrožováni sociálním vyloučením, lze

uvedená východiska plně respektovat. Je třeba však vzít v potaz, že dlouhodobý stav sociální marginalizace devastuje komunitu i co do schopností a kapacit řešit problémy vlastními prostředky. Role komunitního pracovníka je v sociálně vyloučených komunitách z tohoto důvodu často výraznější. Freire (1972) v této souvislosti hovořil o „kultuře ticha“, která lidem dlouhodobě žijícím ve znevýhodněných podmínkách znemožňuje vnímat povahu problémů i možná řešení. Tito lidé ztrácejí schopnost reflektovat sociální souvislosti svého utištěného postavení, a v důsledku toho o nich nehovoří a neřeší je (kultura ticha). Podle něj pak je prvním úkolem sociálního pracovníka umožnit lidem nahlédnout na situaci, porozumět jí (consciousness rising).

2.5. Komunitní plánování jako jeden z modelů komunitní práce

Komunitní sociální práce reprezentuje velmi širokou paletu rozmanitých perspektiv, strategií, modelů i technik. Již zmíněný Twelvetrees (2002) rozlišil dva principiálně odlišné přístupy ke komunitní práci: (1) profesionální komunitní práci a (2) radikální komunitní práci. Zatímco profesionální přístup je charakteristický podporou rozvoje svépomocných skupin a úsilím o zlepšení efektivity distribuce služeb na základě profesní kultury oboru, představitelé radikálního (socialistického) pojetí komunitní práce zdůrazňují potenciál komunitní práce ke změně existujících (míněno kapitalistických) společenských vztahů. Radikálně orientovaní sociální pracovníci se zabývají sociálními příčinami marginalizace a zaměřují na „zmocňování“ těch, kteří jsou bezmocní. Bezmoc je podle nich vyvolávána určitou sociální konstrukcí takových kategorií, jako je rasa, pohlaví, třída atd.

Detailnější typologii modelů komunitní sociální práce zpracoval Popple (1995). V tabulce 1 uvádím jeho třídění spolu se stručnou charakteristikou každého typu.

Pravděpodobně nejrozšířenějším modelem komunitní práce (v anglosaském prostředí) je model sociálního a komunitního plánování, ačkoliv jak tvrdí Twelvetrees (2002: 79), „jedinečnost komunitní sociální práce spočívá v modelu rozvoje komunity“. Oba modely mají ovšem mnoho společného a ne vždy je možné konkrétní komunitní projekt jednoduše přiřadit k jednomu z nich. Jádrem modelu komunitního plánování je (1) analýza sociálních podmínek, sociální politiky a poskytovaných služeb; (2) určení cílů a priorit; (3) návrh adekvátních sociálních služeb a mobilizace potřebných zdrojů; (4) implementace a evaluace služeb a programů.

V následující části uvádíme proces tvorby Strategie sociální inkluze v Brně, který proces komunitního plánování sledoval až do bodu (3). Vlastní implementaci a evaluaci služeb (bod 4) prezentovaný postup nezahrnuje, protože k ní dosud nedošlo a protože zabezpečení těchto aspektů nebylo součástí vyjednané role komunitních pracovníků. Text dále obsahuje reflexi postupu a upozornění na kritická místa, ve kterých mohou realizátoři podobného úkolu postupovat obezřetněji, než jsme jednali my.

Tabulka 1: Modely komunitní práce (upraveno podle Popple, 1995)

Model	Popis
Rozvoj komunity	Pomoc při vytváření svépomocných skupin, sociálních sítí a podpora dobrovolnické práce v komunitě. Sociální pracovník je v roli facilitátora, který podporuje skupinu, aby získala potřebné dovednosti a sebedůvěru pro zlepšování podmínek vlastního života v komunitě.
Komunitní akce	Přímá akce zacílená na změnu oficiální strategie, praxe nebo postojů mocenských skupin. Komunitní pracovník vystupuje jako aktivista.
Komunitní péče	Zlepšení situace obyvatel pomocí kultivace sociálních sítí a služeb dobrovolníků. Podpora zájmu lidí o dobrovolnou nebo neformální péči o potřeby bližních.
Komunitní organizace	Zlepšení koordinace činností různých sociálních služeb. Komunitní pracovník vystupuje převážně v roli manažera, organizačního pracovníka.
Sociální/komunitní plánování	Cílem je zlepšení plánování služeb, analýza sociálních problémů, hodnocení efektivity služeb a strategií. Komunitní pracovník se zabývá analýzou sociálních podmínek, tvorbou vhodných strategií, definicí cílů a priorit. Role sociálního pracovníka spočívá v podporování participantů, v jejich facilitaci.
Komunitní vzdělávání	Podpora sociální integrace specifických (deprivovaných) skupin nabídkou vzdělávacích programů. Sociální pracovník přijímá roli vzdělavatele a facilitátora.
Feministická komunitní práce	Zaměřena na reformu podmínek s ohledem na potřeby žen. Sociální pracovník vystupuje jako aktivista a facilitátor.
Antirasistická komunitní práce	Vytváří podmínky pro participaci diskriminovaných skupin na řešení politických a sociálních otázek. Komunitní pracovník přijímá roli aktivisty, dobrovolníka.

3. Proces tvorby Strategie sociální inkluze Romů v Brně (příklad procesu tvorby komunitního plánu)

Podnět k zahájení prací na předkládané Strategii sociální inkluze (dále jen Strategie) podala Rada pro rovnoprávné partnerství (dále jen Rada), která byla ustavena na půdě radnice městské části Brno-střed z iniciativy programu RRAJE (Roma Rights and Acces to Justice in Europe) jako dobrovolná instituce složená z představitelů jednotlivých odborů městské části (sociálního, bytového, odboru školství), představitelů státní správy

(úřad práce), zastupitelů příslušné městské části, představitelů neziskových organizací (Drom, romské středisko, IQ Roma Servis, SOZE) a zástupců romské komunity. Záměrem ustavení této Rady bylo zahájit diskusi o vzájemné spolupráci mezi zainteresovanými odborníky, pracovníky a institucemi při dosahování společného cíle, který byl definován jako integrace příslušníků romské komunity do společenství občanů města Brna. Vznikla potřeba vytvořit psaný materiál, který by se stal koncepčním podhoubím aktivit směřujících k takto definovanému cíli. O jeho zpracování byli požádáni dva experti. Jeden specialista na metody sociální práce a jeden sociolog. Motivem jejich zaangażování byla potřeba „objektivního“ nezaujatého hlediska, které by slučovalo různé úrovně pohledu na problém romské komunity v Brně a na možnosti jeho řešení.

3.1. Pracovní postup

Proces komunitního plánování směřuje k optimalizaci poskytování služeb v dané lokalitě. V našem případě jsme se však podle zadání zabývali pouze (1) analýzou situace, (2) určením cílů a priorit Strategie a (3) navržením možných řešení. Realizace Strategie, byť ji chápeme jako nedílnou součást procesu komunitního plánování, již nebyla zahrnuta do delegovaného úkolu. Takto definovanou roli jsme akceptovali a přijali, protože se nám jevila jako smysluplný příspěvek k řešení sociálního vyloučení Romů v Brně. Ve svých postupech jsme se inspirovali z řady teoretických zdrojů. Nicméně pokud šlo o vlastní postup, bezprostřední pomoc nám poskytla zejména trojice knih: „Tackling Social Exclusion“ od Johna Piersona vydaná v roce 2002; „Community Work“ dnes již klasického autora Alana Twelvetrees z roku 2002 a inspirující Venkov, města, média od Bohuslava Blažka z roku 1998.

1. krok: Volba strategie

Existuje mnoho metodologicky rozmanitých způsobů, jak přistoupit k tvorbě strategií v určité oblasti. Od těch tradičních, které spočívají ve sběru informací, v kvantifikaci problémů, expertním určení jejich hierarchie a navržení vhodných opatření až po ty náročnější, které předpokládají participaci všech, kterých se problém dotýká. V současné době se stále větší důraz klade na ty postupy, které jsme zmínili jako druhé v pořadí. Komunitní plánování, jak lze tento model obecně označit, vytváří vhodnou platformu pro práci s rozmanitými pohledy a zkušenostmi, které jeden člověk (jakkoliv vzdělaný expert) prostě nemůže mít. Ve své podstatě jsou participativní modely tvorby plánů a strategií odpovědí na demokratizaci společnosti, v níž se předpokládá, že odpovědnost za vlastní život patří do rukou každého občana. Při tvorbě Strategie jsme se také proto rozhodli vycházet právě z této hodnotové i metodologické pozice, kterou lze označit jako pluralistické pojetí sociální práce. Za jedno z kritérií této volby jsme také považovali výraznější akcent na profesionální aspekty komunitní práce než na ideologické, které převažují v radikální pojetí (socialistická orientace).

Kritické aspekty:

1. Volba strategie je klíčový krok, doporučujeme promyslet a prodiskutovat ji se

zadavatelem. Rizikem jsou nevyjasněná očekávání. V našem případě zadavatel preferoval expertní přístup, kdežto zpracovatel se orientoval na komunitní plánování participativního charakteru.

2. krok: Formulace východisek

Před vlastním započítáním práce jsme považovali za nezbytné formulovat vedle celkové linie postupu také další klíčová východiska, která měla vytvořit společnou bázi pro tvorbu Strategie. Zabývali jsme se (1) hodnotovým, (2) odborným a (3) metodickým hlediskem.

Hledisko závažnosti problému (hodnotová pozice) zdůrazňuje souhlas účastníků komunitního plánu s přesvědčením, že je třeba rozpoznat a řešit problémy Romů jako problémy vážné, které musí být bezprostředně řešeny. Životní situace, v níž se Romové nacházejí, je devastující. V jejím důsledku je ohrožen jak potenciál této skupiny, tak sociální soudržnost společnosti jako celku. Sociální vyloučení Romů není jen důsledkem vlastností příslušníků romské komunity, ale má široké příčiny historické, kulturní, ekonomické a zejména sociální. Za těchto okolností se společnost (správní orgány) musí cítit být odpovědná za řešení tohoto stavu.

V hledisku odborném jsme konstatovali, že klíčem pro odborné uchopení problému je koncept „sociálního vyloučení“, který vystihuje podstatnou míru problémů, jimž ve všedním životě musí čelit příslušníci romské komunity. Tento pojem je nejen komplexní, ale také aktuální. Boj proti sociálnímu vyloučení je také jednou z priorit Evropské unie.

Z hlediska metodického jsme vyšli z přesvědčení, že uspokojivého řešení lze dosáhnout jen na základě rozmanitých pohledů a aktivní spolupráce co největšího počtu subjektů, Romů i majority (problém se evidentně dotýká obou skupin obyvatel ČR). Rozhodli jsme se tedy vycházet z technologie tzv. komunitního plánování, která si cení interakce, participace a spolupráce.

Kritické aspekty:

1. Východiska je třeba diskutovat na fóru účastníků procesu a jako svébytný bod jednání by mělo být i jejich společné přijetí. Problematické je, že východiska mohou být vnímána jako něco nepodstatného a nepraktického, co není třeba řešit. Komunitní fórum (Workshop: Sociální inkluze Romů), mělo tendenci jít rychle dále a těchto aspektů si příliš nevímat. Východiska je třeba diskutovat, protože právě ona předurčují výsledek.

3. krok: Posouzení situace

Posouzení situace mělo dva stupně¹³. V prvním stupni jsme shromáždili veškerá dostupná data a informace o situaci Romů v Brně a o řešení jejich problémů. V druhém stupni jsme pak na základě těchto znalostí provedli kvalitativní rozhovory s místními experty (znalci poměrů).

V prvním stupni jsme k posouzení situace Romů v Brně použili několik vstupů. V první řadě jsme shromáždili dostupné dokumenty, informace a data (kvalitativní

i kvantifikující). Jednalo se převážně o rozmanité formální i neformální dokumenty, úřední podklady, výstupy šetření sociálních pracovníků, statistické údaje ze sčítání lidí, domů a bytů atp. Šlo nám o to, získat prvotní přehled o situaci romské komunity v Brně. Následně jsme zpracovali také informace o stavu řešení problematiky, ve smyslu přehledu institucí a činností zaměřených na dosavadní řešení situace Romů v Brně.

Po vstupním posouzení situace bylo provedeno (ve druhém stupni) 26 expertních rozhovorů, jejichž smyslem bylo doplnit a rozšířit poznání situace romské komunity a stavu řešení problematiky v Brně. O rozhovor byli požádáni zástupci nestátních či neziskových organizací, které svou činnost orientují na romskou komunitu, zástupci institucí státní správy a místní samosprávy, které se svou činností mimo jiné dotýkají také životních podmínek romské komunity, a nezávislí experti. Hovořili jsme s nimi o situaci romské komunity v Brně, o míře integrace romské komunity do života společnosti města Brna. Dotazovali jsme se také na stávající a potenciální nástroje integrace, na stávající a potenciální institucionální zázemí integrace a na silné stránky a nedostatky aktuálního stavu integrace. Zajímal nás názor dotazovaných osob na institucionální, věcné, politické či jiné překážky integrace Romů (viz Příloha 1). Jednou ze signifikantních informací, které výzkum přinesl, bylo zjištění, že mezi dotázanými nepanuje konsensus ani v pohledu na situaci, ani na nástroje řešení problémů romských komunit v Brně. Zatímco jedni zaujímali spíše názor, že aktivit zaměřených na romskou komunitu v Brně bylo realizováno mnoho a stále není vidět jejich pozitivní dopad, druzí se obávají, že situace sociálně vyloučených komunit v Brně je kritická a hrozí sociálním konfliktem a nebyla dosud přijata komplexní systémová opatření, která by mohla situaci změnit.

Kritické aspekty:

1. Ohledně některých problémů je relativně málo informací, případně jejich kvalita je nízká. Přestože je třeba ostražitý a reflektovat povahu i věrohodnost získaných informací, doporučujeme v této fázi nebát se pracovat i s údaji, které nejsou dostatečně prověřené. Údaje je možno chápat jako hypotézy, které se v následujícím procesu plánování mohou ověřit, nebo zamítnout. V případě zjištění, že údaje nebyly korektní, je pak samozřejmě třeba je bez diskuse zatratit.

2. Protichůdná stanoviska expertů jsou běžná. Je s nimi třeba zacházet obdobně jako s neověřenými údaji (tj. jako se zajímavými hypotézami). Diskuse a proces komunitního plánování pomohou mnohé objasnit.

4. krok: Zpracování pilotní verze Strategie

Výstupem čtvrtého kroku bylo zpracování pilotní verze Strategie. Jejím účelem byla stimulace další diskuse a tvorby finální verze Strategie v dalším kroku (viz Příloha 2). Pilotní verze Strategie vznikla na základě všech získaných informací a rozhovorů. Účelnost tohoto mezikroku se prokázala později při práci tematicky zaměřených pracovních skupin.

Kritické aspekty:

1. Tento krok je velmi náročný a vyžaduje značnou odbornou kompetenci. Je vhodné, aby zpracovatelský tým byl složen z několika expertů (min. dva, lépe tři), kteří si vzájemně pomohou a jsou schopni si práci vzájemně komentovat a supervidovat. Na základě všech získaných údajů a případných doporučení expertů má vzniknout pilotní text navrhovaného dokumentu. Potřeba je, aby v této fázi text obsahoval pokud možno všechna stanoviska, která se při dosavadním projednávání objevila.

5. krok: Angažování komunity: zřízení pracovních skupin

Získané výstupy z šetření (posouzení situace) i pilotní verze Strategie byly prezentovány na workshopu Sociální inkluze Romů v Brně, který se konal dne 21. října 2002 na půdě radnice městské části Brno-střed. Na uvedeném workshopu byly sestaveny dobrovolné ad hoc pracovní skupiny, které měly za úkol rozpracovat možnosti řešení sociálního vyloučení romských komunit v jednotlivých, předdefinovaných oblastech. Všichni účastníci obdrželi zpracované podklady, aby svoji činnost mohli bez problémů na dosavadní výstupy navázat.

Podarilo se dosáhnout toho, že účastníci workshopu reprezentovali většinu relevantních institucí a skupin. Jako problém se však již při samotném ustavení pracovních skupin ukázalo, že institucionální status Rady pro rovnoprávné partnerství je nedostatečný pro to, aby všichni přítomní předpokládali smysluplnost připravované spolupráce. Problém institucionalizace Strategie, který se nepodařilo do konce celého procesu tvorby Strategie úspěšně vyřešit, se jeví jako základní překážka v naplňování Strategie, a tím také jako základní strukturální limit užitečnosti Strategie jako takové.

Navržen byl vznik skupin podle dimenzí sociálního vyloučení, a to: (1) chudoba a nízký příjem; (2) omezený přístup na trh práce; (3) řídké nebo neexistující sociální sítě; (4) bydlení a život v kontextu lokality; (5) vyloučení ze služeb. Účastníci semináře se přihlásili k prvním čtyřem tématům. Vyloučení ze služeb se jako téma pro diskusi jeví relativně málo srozumitelné a možná také konfrontační (vzhledem k zásadním rozporům v pohledu na legitimitu využívání sociálních dávek romskými klienty).

Pro práci ve skupinách byl připraven scénář, který měl umožnit jejím členům vést strukturovanou debatu nad zvolenou oblastí sociální inkluze (viz Příloha 3). Práce ve skupinách vyžadovala facilitaci. Limitující bylo, že v některých skupinkách převládal pocit osudovosti („S tím nejde nic dělat“). Role facilitátora byla v tuto chvíli klíčová. Během práce skupin byl důraz kladen vedle obsahové diskuse také na organizační aspekty (kdy, kdo, co).

Z hlediska procesu komunitního plánování jsme považovali za potřebné, aby se prvotní expertní analýza (i když založená na vyjádřeních místních klíčových osob) předala k rozpracování a doplnění všem zainteresovaným subjektům v rámci komunity.

Kritické aspekty:

1. Zpracovaný podklad je vhodné distribuovat ještě před konáním setkání (cca 10 dnů předem).

2. Pro úspěch komunitního plánování je nezbytné, aby do procesu byly zapojeny relevantní instituce, neziskové organizace a další subjekty a osobnosti. Spíše je vhodné oslovit více potenciálních zájemců než na někoho zapomenout.

3. Témata do pracovních skupin je třeba předem prodiskutovat, aby každý účastník získal jasnou představu, o co běží. Účelnější je téma v průběhu jednání modifikovat než setrvat na prvotní formulaci, která je účastníkům málo srozumitelná.

4. Členství ve skupině je dobrovolné a volba určité oblasti byla i v našem případě záležitostí osobní preference. Doporučujeme však účastníky vyzvat, aby respektovali svoji odbornost, případně profilaci organizace, kterou reprezentují.

5. S facilitátory je třeba obsah práce ve skupinách předjednat. Důraz musí být kladen na cíl (smysl) činnosti pracovní skupiny.

6. krok: Činnost pracovních skupin

Způsob práce ve skupinách se odvíjel podle jejího složení. Svoji roli sehrála motivace, vzdělání i zkušenost jednotlivých členů s daným tématem. Prvotní předpoklad, že práce bude dokončena za tři měsíce, se ukázal jako lichý. Vzhledem k tomu, že práce ve skupinách byla dobrovolná a nebyla honorována, bylo třeba respektovat větší časové odstupy mezi pracovními setkáními. Výstupy práce skupin byly k dispozici v květnu roku 2003, tedy cca o čtyři měsíce později než podle původního předsevzetí. Vzhledem k tomu, že výstupy nebyly podřízeny vnějšímu harmonogramu, nebyl tento skluz ke škodě věci.

Kritické aspekty:

1. Skupinky vyžadují metodické vedení a supervizi. Práci nelze nechat „jen“ na jejich koordinátorech. Je třeba se pravidelně scházet a diskutovat obsahové i metodické nejasnosti a potíže.

2. Činnost pracovních skupin je závislá na jejich struktuře (vzdělání, profese, osobní angažovanost, věk atp.). Je vhodné posilovat diverzitu skupin. Prospěšné bylo, když v týmech působili kompetentní pracovníci příslušných (odpovědných) institucí.

7. krok: Kompletace textu a závěrečné zpracování

Výstupy ze skupin bylo třeba formálně upravit a zkompletovat. Tuto práci provedl opět prvotní tým s pomocí dalších spolupracovníků z Rady pro rovnoprávné partnerství. Vzhledem k odlišné úrovni zpracování jednotlivých témat i vzhledem k tomu, že určité aspekty v textech byly naznačeny, ale nedostatečně rozvedeny, rozhodli jsme se, že text ještě upravíme a doplníme. Nejednalo se však o zásadní (systémové) změny, nýbrž jen o drobná doplnění, která neměnila původní charakter textů. Vznikla tak druhá verze Strategie (viz příloha 4). Tento text jsme však stále nepovažovali za konečný a navrhli jsme dále Strategii předat všem účastníkům k připomínkovému řízení.

Kritické aspekty:

1. Nebezpečím této fáze může být snaha „odborně přikrášlit“ výsledky práce skupin. Skupiny jsou autentickou součástí komunity, a je tedy především jejich odpovědností, jak bude konečný dokument (Strategie) vypadat. Nemáme zde na mysli formální úpravy

textu, jeho drobná faktická doplnění či dotazení závěrů. Spíše jde o principiální změny většího charakteru, které by směřovaly proti duchu skupinou navržených cílů a nástrojů.

8. krok: Přerušování spolupráce a předání plánu komunitě

V této fázi jsme považovali náš úkol za naplněný. S ohledem na komunitní stránku celého procesu jsme se rozhodli práci „pro komunitu“ ukončit. Proces připomínkování jsme již nechtěli ovlivňovat meritorně, aby výsledný tvar nebyl a ani nemohl být považován za produkt expertního týmu.

Kritické aspekty:

1. Kritickým aspektem zde může být snaha přenechat veškeré koncepční a administrativní úkoly na expertech. Vhodným způsobem, jak tomu předejít, je uzavření dohody, v níž se zakončení spolupráce jasně vymezí.

2. Dobrý komunitní plán musí být vnímán jako produkt komunity. Proto je třeba zachovat velkou míru obezřetnosti, aby se z povolaných expertů nestali jeho autoři. Jejich role má charakter průvodců procesu, nikoliv autorský.

4. Podněty pro komunitní práci v sociálně vyloučených komunitách

Ve čtvrté části této stati shrnujeme podněty, které na základě předloženého příkladu i teoretických zdrojů (zejména Pierson, 2002) považujeme za vhodná východiska pro komunitní sociální práci v sociálně vyloučených lokalitách.

4.1. Strategie komunitní sociální práce

Jako klíčové principy komunitní práce v sociálně vyloučených lokalitách se nám na základě popsané zkušenosti i teoretických zdrojů jeví především (1) vytváření partnerství jako východisko strategie sociální inkluze; (2) podpora participace občanů a klientů; (3) tvorba center sociální pomoci přímo v lokalitách postižených sociálním vyloučením.

(1) Vytváření partnerství jako východisko strategie sociální inkluze

Základní podmínkou úspěšného boje se sociálním vyloučením v komunitě je tvorba partnerství mezi řadou různorodých organizací a institucí. Smyslem takového partnerství je tvorba společné strategie, v níž každá zúčastněná organizace má svůj díl odpovědnosti, nabízí určité zdroje a plní své úkoly. Mezi organizace, které mohou vytvářet koalici proti sociálnímu vyloučení, obvykle patří:

městské úřady a magistráty: Jejich role by měla být vůdčí. Jsou vybaveny potřebnými kompetencemi i autoritou, takže dokáží podnítit iniciativu potřebných partnerů a utvářené strategii mohou poskytnout formální status.

poskytovatelé veřejných služeb (policie, školy, odbory sociální péče, zdravotní služby, úřad práce): Jejich role je v boji proti sociálnímu vyloučení nenahraditelná. Setkávají se z řadou aspektů života sociálně vyloučených a mohou ho v součinnosti s partnery bezprostředně ovlivňovat.

nestátní neziskové organizace: Nestátní neziskové organizace realizují řadu specifických programů, které mohou napomáhat při řešení sociálního vyloučení. Jsou také nositeli kreativity a neformálního přístupu.

privátní sektor: Bez jeho pomoci nelze realizovat některé programy na podporu zaměstnávání. Také může být zdrojem finančních prostředků.

(2) Podpora participace občanů a klientů

Podporou participace se rozumí všestranná snaha zapojit obyvatele sociálním vyloučením ohrožené lokality do diskusí, plánování a úpravy služeb a programů, které jim mohou pomoci zvyšovat kvalitu jejich života.

V rámci sociální práce je pak možno uplatňovat různé nástroje, které zvyšují míru participace klientů a jejich rodin při rozhodování (posuzování zohledňující názory klienta, psané smlouvy zahrnující klientovy cíle, úkolově orientovaná práce zohledňující úkoly a cíle definované klientem, rodinné konference ovlivňující rozhodování o osudech dítěte, plánování služeb zohledňující názory občanů).

(3) Tvorba center sociální (komunitní) pomoci ve čtvrtích

Poskytování sociální pomoci a zejména její koordinace by se měly odehrávat přímo v dané čtvrti. Schopnost reflektovat potřeby komunity a samozřejmě i efektivní reakce může vycházet jen z místa, kde jsou problémy. Základní strategií sociálních pracovníků při podpoře osob, které jsou sociálně vyloučené, musí být řešení jejich hmotné nouze (nejlépe pomocí při získání práce, ale nejde-li to jinak, také pomocí při zajištění všech dostupných dávek). Nezbytnou součástí efektivní sociální intervence je také pomoc při rozvoji sociální sítě klientů, která je schopna zabezpečit řadu nezbytných nebo potřebných funkcí¹⁴⁾.

4.2. Klíčové dovednosti při procesu komunitního plánování

Komunitní plánování vyžaduje velké spektrum znalostí a dovedností. V následujícím výčtu shrnujeme ty úkoly, které jsme v průběhu popsaného procesu museli plnit (případně které jsme měli být schopni plnit): kontakt s jednotlivci, skupinami a organizacemi, analýza komunitních zdrojů a potřeb, návrh a realizace výzkumného šetření, definování adekvátních cílů a instrumentů sociální politiky, podpora při ustavení skupin, prezentace na skupinovém fóru, tvorba sítí vzájemné pomoci, facilitace efektivního rozvoje skupin, práce s konfliktem mezi skupinami, organizacemi i uvnitř skupiny, spolupráce a vyjednávání s jinými organizacemi a odborníky, vedení diskuse s lokálními politiky, vedení ústní i psané komunikace s jednotlivci, skupinami i organizacemi, práce s jednotlivcem včetně poradenství, práce se zdroji včetně času a rozpočtu, integrace dobrovolníků do různých forem činnosti, monitoring a evaluace vývoje, odchod z komunitní skupiny a zakončení její činnosti. Vedle uvedeného je také třeba upozornit, že nezbytnou výbavou komunitního pracovníka při procesu komunitního plánování jsou odborné znalosti řešené problémové oblasti (např. sociálního vyloučení Romů). Vedle toho se neobejde také bez širších znalostí socioekonomické a politické situace, bez

přesné znalosti relevantních organizací a institucí (politické subjekty, státní správa, místní samospráva, nevládní organizace).

Závěr

Tato stať měla odpovědět na otázku: „*Jak lze využít komunitní plánování při překonávání sociálního vyloučení?*“ V této stati jsme formulovali teoretická východiska, která mohou posloužit jako opora v diskusi o roli sociální práce při zvládnání tohoto aktuálního problému české společnosti (zvláště ve vztahu k Romům). Vedle toho jsme prezentovali příklad využití modelu komunitního plánování při tvorbě „Strategie sociálního vyloučení Romů v Brně“ a komentovali tzv. kritické body. Na závěr statě jsme navrhli hlavní východiska komunitní práce v lokalitách ohrožených sociálním vyloučením.

PŘÍLOHA I: Scénář rozhovoru s experty

1. Základní údaje o organizaci

Jak přesně zní úplný název Vaší organizace a jak jí říkáte v každodenním životě?

Kdo je zřizovatelem vaší organizace (dosadte název)? Je vaše organizace (dosadte název) po právní stránce samostatným subjektem? Do jaké míry podléhá činnost vaší organizace (dosadte název) rozhodnutím zřizovatele nebo jiného subjektu?

Kdy byla vaše organizace (dosadte název) založena?

Adresa organizace a kontaktní osoba:

2. Situace romské komunity

Co si myslíte o situaci romské komunity v Brně obecně? Je něčím odlišná od situace Romů v jiných oblastech ČR? Můžete ji blíže charakterizovat?

Můžete hlíže popsat situaci Romů s ohledem na zaměření činnosti vaší organizace (bytová problematika, školská)? (Pozn. JSOU-LI NĚJAKÉ MATERIÁLY - POŽÁDAT O NĚ!!!)

Které obtíže a problémy ve vztahu k romské komunitě považujete za nejzávažnější (obecně i ve vztahu k zaměření organizace)?

A které by se měly prioritně řešit (obecně i ve vztahu k zaměření organizace)?

Při debatách o problémech romské komunity se často používají termíny NÍZKÁ MÍRA INTEGRACE, SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ? Vystihují tyto pojmy problémy romské komunity v Brně? Proč ano/ne? Používáte i jiné pojmy?

Jak byste popsal vývoj situace romské komunity v Brně v posledních čtyřech letech. Mění se něco?

V čem vidíte příčiny stavu romské komunity v Brně (i obecně)?

3. Stav řešení problémů romské komunity v Brně

Do jaké míry je možné situaci romské komunity ovlivňovat? Jde to? V jaké míře leží odpovědnost za stav romské komunity na Romech a v jaké na většinové společnosti?

Pokud máte zkušenosti i z jiných organizací a činností ve prospěch romské komunity,

co považujete za efektivní? Co by se mělo dělat, aby se situace zlepšila (v příslušné oblasti i obecně)?

Uplatňuje město Brno vůči romské komunitě nějakou politiku? Pokuste se ji charakterizovat. Pocítil jste její dopad „na vlastní kůži“? Jak dlouho se tato politika uplatňuje? K čemu vedla?

Je tato politika města Brna účinná? Měla by být spíše posílena, nebo zmírněna? V jakém smyslu?

Co by podle vašeho názoru mohlo/mělo dělat město Brno, aby se situace romské komunity zlepšila (v příslušné oblasti i obecně)?

Domníváte se, že by mohlo město učinit nějaký krok, který by výrazně napomohl vaší organizaci při práci s romskou komunitou?

Které potíže, nedostatky a bariéry omezují možnosti vaší organizace při práci s romskou komunitou?

4. Zaměření a činnost organizace

4.0. Jakou roli při práci s romskou komunitou zaujímá instituce/organizace, kterou zastupujete? Týká se činnost vaší organizace romské komunity přímo/výlučně, anebo spíše nepřímo, v rámci širšího balíku problémů?

A) Všechny organizace

Jsou pojetí nebo kvalita poskytovaných služeb ovlivněny nějakým specifickým přístupem?

Komu je poskytujete? Komu poskytujete vámi nabízené služby (vykonávané činnosti) (dosadte výše uvedené činnosti nebo služby)? Kdo jsou Vaši klienti?

Jaké cíle si organizace klade? Proč to děláte?/Proč tyto služby poskytujete? Čeho tím má být dosaženo? Co tím má být zajištěno? Kdo z toho má mít prospěch?

B) Organizace, které se nezabývají jen romskou komunitou

Jakým způsobem (čím, proč) je vaše organizace zainteresována na řešení problémů romské komunity?

Jak velký podíl činnosti vaší organizace je orientován na problematiku romské komunity?

Co je náplní činnosti pracovníků Vaší organizace (ve vztahu k romské komunitě)? Které služby poskytujete?

Opírá se vaše činnost pro romskou komunitu o nějakou specifickou filozofii?

Jak byste vymezil/a cílovou skupinu, které jsou služby organizace určeny?

Jaké cíle si organizace klade při práci s romskou komunitou?

Dále otázky pro všechny organizace společně

4.10. V čem je podle Vašeho názoru instituce/organizace v rámci svých kompetencí pro integraci romské komunity úspěšná? A co se jí daří méně?

4.11. Jak hodnotíte efektivitu činnosti své organizace v této oblasti?

4.12. Co vaší organizaci v její práci s romskou komunitou nejvíce napomáhá a na jaké překážky ve své práci při snahách o integraci romské komunity nejčastěji narážíte?

4.13. Za jakých okolností by mohla dělat více? Co jí v tom brání (kompetence, personální zabezpečení, finance, nedostatek informací..)?

5. Spolupráce organizací

S kterými jinými institucemi/organizacemi/úřady/jednotlivci je pro Vás užitečné komunikovat?

Vyskytují se některé instituce (organizace), se kterými je pro Vás důležité komunikovat a přitom se komunikace nedaří?

V čem je podle Vás zásadní překážka? A jak by se dala situace vyřešit?

Setkáváte se s institucemi, organizacemi, které se zabývají výhradně problematikou romské komunity? Jak hodnotíte jejich činnost?

Jaké další instituce/organizace hrají v těchto snahách v Brně důležitou roli?

A které instituce/organizace tyto snahy maří, komplikují?

6. Cíle pomoci romské komunitě

K čemu (k jakému cíli) by podle vašeho názoru měly vést aktivity orientované na pomoc romské komunitě (v příslušné oblasti i obecně).

Jak by mělo vypadat žádoucí soužití romské komunity s většinovou společností (v příslušné oblasti i obecně)?

Co považujete za klíčové, aby těchto cílů mohlo být dosaženo (v příslušné oblasti i obecně)?

Považujete tyto cíle za reálně dosažitelné? Proč ano/ne? V jakém časovém horizontu?

Na závěr bych se Vás chtěl/a zeptat na Vaš názor týkající se připravované Strategie:

MMB již přijal dva dokumenty, které se týkají romské komunity v městě Brně: jeden z roku 1999 – „Strategický plán řešení interetnických vztahů mezi majoritní společností a romskou minoritou v městě Brně“ a druhý z roku 2000 – „Vize soužití mezi majoritou a minoritami v městě Brně“.

Co si myslíte o jejich potřebnosti a významu? Jsou podle Vás tyto dokumenty v něčem nedostatečné – v čem?

Co by měla obsahovat nová koncepce, aby splnila svůj účel?

Existuje podle Vašeho názoru nějaké klíčové opatření, které by koncepce měla zahrnovat?

PŘÍLOHA 2: Teze k naplnění cílů – podklady pro práci skupin (zkráceno – uvedeny jen dvě oblasti z šesti)**1. Boj proti chudobě formou zabezpečení dávek**

Kroky, které mohou pomoci

Při pomoci obyvatelům, kteří jsou ohroženi chudobou, je třeba:

Realizovat informační kampaně o dostupných formách pomoci (finanční i věcná podpora).

Soustavně poskytovat chudobou ohroženým obyvatelům potřebné informace o nárocích, které mají.

Poskytovat pomoc při vyřizování dávek a služeb.

Sbírat a vyhodnocovat informace o účinnosti poskytovaných dávek.

Poskytovat zpětné vazby místní samosprávě i státní správě o ne/účinnosti stávající politiky sociální politiky.

Vhodné nástroje

Vhodné prostředky, které lze využít:

zabezpečení terénní sociální práce (vyhledávání a práce s potřebnými)¹⁵⁾,
zřizování občanských poraden v postižených komunitách,
budování komunitních center.

Institucionální spolupráce

Efektivní pomoc obyvatelům, kteří jsou ohroženi chudobou, může být realizována při součinnosti s:

příslušné odbory ÚMČ a MMB,
romský poradce
neziskové organizace, které v lokalitě působí,
představitelé postižené komunity.

Identifikované problémy – v čem panuje neshoda

Z rozhovorů našeho výzkumu vyplynulo:
nejednota v postoji k legitimitě poskytování dávek Romům.

2. Boj proti chudobě formou odstraňování překážek v přístupu na trh práce

Problematika trhu práce je velmi specifická a vyžaduje samostatné zpracování. Zde se soustředíme jen na vybrané návrhy, které považujeme za důležité:

Kroky, které mohou pomoci

při pomoci obyvatelům, kteří jsou ohroženi omezeným přístupem na trh práce, je třeba:
vytvářet podmínky pro (další) vzdělávání,
vytvářet pobídkovou politiku vůči zaměstnavatelům pro zaměstnávání Romů,
vytvářet podmínky pro rozvoj podniků a firem ve vlastnictví Romů,
cíleně obsazovat místa ve státní správě a samosprávě Romy (vhodné na ÚP).

Vhodné nástroje

Vhodné prostředky, které lze využít:

afirmativní akce podporující zaměstnanost Romů,
rekvalifikační kurzy,
zřizování dotovaných míst,
udělování zakázek romským firmám.

Institucionální spolupráce

Efektivní pomoc obyvatelům, kteří jsou ohroženi chudobou, může být realizována při součinnosti s:

- úřad práce,
- příslušné odbory ÚMČ a MMB,
- romský poradce
- neziskové organizace, které v lokalitě působí,
- představitelé postižené komunity.

Identifikované problémy – v čem panuje neshoda

Z rozhovorů našeho výzkumu vyplynulo:
- nejednota v postoji k afirmativním akcím vůči Romům.

PŘÍLOHA 3: Otázky pro práci skupin

Instrukce pro facilitátora:

- Vysvětlíte svoji roli.
- Domluvte se, kdo provede (stručný) zápis na tabuli.
- Domluvte se, kdo bude vše prezentovat.
- Následující témata je třeba diskutovat v kontextu města.

Diskusní témata:

1. Uvažte, kterým tématům se bude vaše pracovní skupina věnovat (např. bydlení).
2. Uvažte, jak by vypadala situace (ve vaší oblasti) za ideálního stavu.
3. Uvažte, čeho by se dalo reálně dosáhnout za čtyři roky.
4. Prodiskutujte, co podle vašeho názoru nejvíce brání, aby se tohoto cíle mohlo dosáhnout. (uvažujte převážně v úrovni komunity a v rovině konkrétních řešení)

5. Lze to nějak ovlivnit? Jak?
6. Uvažte, které další otázky (témata) budete chtít na následujících schůzkách projednat (nejvíce 4-5).
7. Domluvte se, kdo připraví podklady pro další jednání (zpracuje svoji představu)!
8. Uvažte, které osoby (odborníci, aktivisté, představitelé komunity atd.) by měly být členem vašeho týmu (aby se dalo vše zrealizovat) a kdo je případně osloví.
9. Uvažte, kdo bude vaši skupinku koordinovat!!! A zvažte, zda není třeba určit další role.
10. Uvažte, zda považujete čas na zpracování akčních plánů za dostatečný (15. 12. 2002).
11. Uvažte a domluvte se, jak často se bude skupina scházet.
12. Uvažte, kde se budete scházet (kde bude příští schůzka).
13. Stanovte si termín příštího setkání.
14. Co dalšího je třeba udělat (připravit), aby skupinka mohla začít pracovat a dosáhnout svého cíle?
15. V případě dostatku času: zvolte jeden problém a diskutujte jeho řešení (vše zaznamenejte).

PŘÍLOHA 4: Strategické cíle a návrhy opatření v jednotlivých oblastech na základě činnosti pracovních skupin (zkráceno – uvedeny dvě oblasti z pěti zpracovaných)

A. Chudoba a nízký příjem (vyloučení ze služeb)

Za základní problémy v této oblasti považujeme:

dlouhodobá nezaměstnanost
dlouhodobá závislost na sociálních dávkách
chudoba, materiální deprivace
blokování alternativních životních strategií
zadlužování
prohlubování chudoby

Naším cílem v této souvislosti bude:

zabránit materiální deprivaci ohrožených rodin
zabránit prohlubování chudoby ohrožených rodin

V souvislosti s cílem 1 navrhujeme následující opatření:

- a) systematicky a dlouhodobě monitorovat úroveň vybavenosti domácností z hlediska základních předmětů vybavení (sporák, lednička, pračka, topná tělesa apod.) a v případě potřeby řešit jejich pořízení prostřednictvím odůvodněných účelově vázaných jednorázových dávek sociální péče

Provedou: terénní sociální pracovníci ve spolupráci se sociálními referáty příslušných městských částí

Termín plnění: 2003 – průběžně

V souvislosti s cílem 2 navrhujeme následující opatření:

- a) systematicky a dlouhodobě monitorovat nezbytné nečekané výdaje domácností, posuzovat jejich charakter a prostřednictvím spravedlivě přiznaných účelově vázaných jednorázových dávek sociální péče řešit jejich úhradu

Provedou: terénní sociální pracovníci ve spolupráci se sociálními referáty příslušných městských částí

Termín plnění: 2003 – průběžně

B. Omezený přístup na trh práce

Za základní problémy v této oblasti považujeme:

diskriminace ze strany zaměstnavatelů
nízká úroveň vzdělání a kvalifikace

Naším cílem v této souvislosti bude:

Intenzifikace provádění antidiskriminačních opatření u zaměstnavatelů v lokalitě
Vytváření příležitostí pro vzdělání a kvalifikaci

V souvislosti s cílem 1 navrhujeme následující opatření:

- a) vytvořit systém a institucionálně zabezpečit systém monitoringu diskriminace ze strany zaměstnavatelů

Provede: Úřad práce (povinnost ze zákona), **alt.** lze zabezpečit neziskovými organizacemi (při poskytnutí finančních prostředků)

Termín plnění: 2003 – průběžně

- b) podpořit činnost občanských poraden při sledování diskriminace ze strany zaměstnavatelů

Provede: Neziskové organizace (při poskytnutí finančních prostředků)

Termín plnění: 2003 – průběžně

V souvislosti s cílem 2 navrhujeme následující opatření:

- a) podporovat vytváření přípravných tříd pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí

Provede: zřizovatelé škol, **alt.** neziskové organizace (při poskytnutí finančních prostředků)

Termín plnění: 2003 – průběžně

b) podporovat využívání vychovatelů-asistentů

Provede: zřizovatelé škol, **alt.** lze zabezpečit neziskovými organizacemi (při poskytnutí finančních prostředků)

Termín plnění: 2003 – průběžně

c) zavést funkci školního sociálního pracovníka

Provede: zřizovatelé škol, **alt.** lze zabezpečit neziskovými organizacemi (při poskytnutí finančních prostředků)

Termín plnění: 2003 – průběžně

d) zřizování škol s celodenním programem

Provede: zřizovatelé škol, **alt.** lze zabezpečit neziskovými organizacemi (při poskytnutí finančních prostředků)

Termín plnění: 2004 – průběžně

e) tvorba programu včasné péče o děti ze sociálně vyloučených komunit

Provede: Odbor sociální péče MMB, **alt.** lze zabezpečit neziskovými organizacemi (při poskytnutí finančních prostředků)

Termín plnění: 2004 – průběžně

f) tvorba a podpora komunitních center s intenzivní soc. prací v rodinách Romů

Provede: Odbor sociální péče MMB spolu s neziskovými organizacemi

Termín plnění: 2003 – průběžně

g) podpora terénní sociální práce s orientací na děti

Provede: Odbor sociální péče MMB spolu s neziskovými organizacemi

Termín plnění: 2004 – průběžně

Dalšími cíli v této oblasti budou:

Komplexní projekt snižování nezaměstnanosti a zvyšování kvalifikace Romů

Díličí projekty snižování nezaměstnanosti a zvyšování kvalifikace Romů

Současné nástroje aktivní politiky zaměstnanosti, které jsou využívány neziskovými organizacemi, plně neodpovídají potřebám romské komunity. Problém je v tom, že jsou krátkodobé a nastaveny na následné přijetí a financování z prostředků organizace.

V souvislosti s cílem 3 navrhujeme následující opatření:

a) založit centrum asistovaného umístění

Cílem založení Centra asistovaného umístění (dále jen Centrum) je poskytnout co nejkomplexnější péči a služby příslušníkům cílových skupin, tedy nejen nabídku vol-

ných pracovních míst, ale také možnost dalšího vzdělávání, kursů či rekvalifikací a pomoci při startu podnikání, a to vše v návaznosti jak na zájmy, schopnosti a požadavky klientů, tak na poptávku na trhu práce.

Zmíněné aktivity by se však měly účinkem, pokud nezačneme pracovat již s kořeny problémů. Pro ošetření této oblasti je zde nabídka socializačních kursů, které pracují s motivací a postoji ke vzdělání a zaměstnání, sociálními dovednostmi, sebevědomím klientů apod. Program Centra je s ohledem na potřeby komunity třeba pojmut širěji, tedy ne pouze jako asistence při umístění do zaměstnání, ale také jako asistence při výběru studijního oboru a studijním umístění.

Pomoc žákům a studentům a jejich rodičům

V kompetenci a koordinaci Centra tedy budou mnohé aktivity a formy spolupráce, které byly popsány výše. Jsou to exkurze pro žáky, podpora studia, doučování, individuální práce s nadanými studenty, tvorba profesiogramů, poradenství pro uchazeče o studium. Centrum tedy bude mj. provádět individuální a skupinové poradenství pro žáky ZŠ a ZvŠ, absolventy škol a další zájemce z řad veřejnosti, související s volbou povolání a jejich následným uplatněním v praxi, organizovat besedy a exkurze pro žáky základních škol k volbě povolání. Své služby poskytne žákům základních a zvláštních škol, rodičovské veřejnosti, školským zařízením a dalším zájemcům.

Poradenství a školení pro uchazeče o zaměstnání

Centrum povede individuální poradenství uchazečům o zaměstnání. Úkolem Centra bude také na základě poptávky a nabídky na trhu práce a zájmu či schopností klientů pružně reagovat a připravovat nabídku školení a rekvalifikací, tuto nabídku průběžně upravovat a aktualizovat.

Poradenství pro podnikatele

Podnikatelský servis bude založen jako centrum pomoci a asistence jak při začátku podnikání, tak stávajícím podnikatelům z řad cílových skupin. Práce Podnikatelského servisu bude lokalizována podobně a ze stejných důvodů jako Centrum asistovaného umístění prostorově do blízkosti cílových skupin, a to zejména poradenská činnost.

Provede: Odbor sociální péče MMB spolu s neziskovými organizacemi

Termín plnění: 2004 – průběžně

V souvislosti s cílem 4 navrhujeme následující opatření

a) zavést program domovník – sociální asistent

Domy s romským obyvatelstvem převážně vyžadují určitý zvláštní režim. Cílem programu je účelně zaměstnat Romy jako domovníky – sociální asistenty formou veřejně prospěšných prací (ÚP). Tato pracovní funkce je v domech obývaných převážně romským obyvatelstvem velice potřebná. Jedná se nejen o nabídku pracovního místa a zajištění osoby, která bude dbát na pořádek v domě. S ohledem na postavení domovní-

ka v romské komunitě je to i možnost, jak přistoupit aktivně ke zlepšení kultury bydlení Romů i jejich sociálního postavení. Činnost domovníka – sociálního asistenta by měla přispět k odstranění neplacení nájemného (velice závažný a neřešený problém) a v dlouhodobé perspektivě také k postupnému rekonstruování těchto domů.

Provede: majitel domu a Odbor sociální péče MMB ve spolupráci s RK

Termín plnění: 2004 – průběžně

b) podpora úklidových prací

Jde o úklid veřejných prostor, parků, chodníků apod., vyklízení sklepních a jiných prostor. Investor tak nemusí najímat firmu pro tyto účely. Tím ušetří větší podíl finančních prostředků. Zaměstnavatelem může být ÚMČ, neziskové organizace. Finance lze čerpat z ÚP formou VPP.

Provede: ÚMČ

Termín plnění: 2004 – průběžně

c) podpora zaměstnanosti Romů v samosprávných orgánech

Jde o dva směry. V obecné linii jde o zvyšování podílu Romů zaměstnaných v samosprávných orgánech jako úředníci. V druhé linii jde o specifickou podporu terénní sociální práce, která se jeví jako úspěšný model sociální práce. Jak terénní sociální pracovník, tak úředník Rom v obecních službách usnadňuje komunikaci mezi úřadem a romskými občany. Zkušenost TSP ukazuje na nutnost působení těchto lidí v romské komunitě. Vytvořením stálých pracovních míst v této sféře se nabízí kvalitnější přístup úřadu k sociálně slabším a efektivnější řešení jejich i problémů úřadů.

Provede: ÚMČ, MMB

Termín plnění: 2004 – průběžně

d) specifikace zaměstnanosti Romů v rámci státních zakázek

Vypracování návrhu pro MČ a MMB o rozdělování obecních zakázek. Do rozdělování zanést kvótu o nutnosti zaměstnat 5-10 % Romů z každé obecní zakázky. Lze uvážit i jiná kritéria: například podle velikosti zakázky, počtu zaměstnanců firmy atp. Doporučujeme zvážit podporu romských firem jako přímých zaměstnavatelů romských občanů.

Použitá literatura:

- ADAMS, Robert, DOMINELLI, L., and PAYNE, Malcom. **Critical practice in social work**. Houndmills: Palgrave, 2002.
- BARŠOVÁ, A. **Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice**. Praha, 2001.

- BIESTEK, F. **The casework relationship**. Chicago: Loyola University Press, 1957.
- BLAŽEK, Bohuslav. **Venkov, města, média**. Praha: SLON, 1998.
- BRAGER, G., and SPECHT, H. **Community organizing**. New York: Columbia University Press, 1973.
- BULMER, M. **The social basis of community care**. London: Allen & Unwin, 1987.
- CLARK, C. **Social Work Ethics: Politics, principles and practice**. Basingstoke: Macmillan, 2000.
- DOMINELLI, L. **Anti-racist Social Work**. London: Macmillan, 1988.
- DUNHAM, A. **Community welfare organization, principles and practice**. New York: Thomas Y. Crowel, 1958.
- FREIRE, P. **Pedagogy of the Oppressed**. Harmondsworth: Penguin Books Ltd, 1972.
- IVANOVA, A. **Report on the situation of Roma in five CEE countries and how their human rights can be complemented with development opportunities**. UNDP, 2002.
- JOHNSON, L. C. **Social Work Practice: A Generalist Approach**. Boston: Allyn and Bacon, 1986.
- KINKOR, M. Komunitní práce. In MATOUŠEK O. a kol. **Metody a řízení sociální práce**. Praha: Portál, 2003, s. 253-270.
- LEVITAS, R. **The Inclusive Society? Social exclusion and New Labour**. Basingstoke: Macmillan, 1998.
- MATOUŠEK, O. a kol. **Základy sociální práce**. Praha: Portál, 2001.
- McNEIL, J. S., and WRIGHT, R. The American military community as attesting ground for the development of social welfare policy. **Social Thought**, 1979, vol. 2, no. 5, pp. 15-34.
- MILLAR, J., and MIDDLETON, S. Introduction. In BARNES and others. **Poverty and Social Exclusion in Europe**. Cheltenham: Edward Elgar, 2002.
- NAVRÁTIL, P. Integrace Romů: předběžné výsledky šetření. **Sociální práce/Sociálna práca**, 2002, roč. č. 2, s. 76-99.
- NAVRÁTIL, P. **Úvod do teorií a metod sociální práce**. Brno: Národní centrum pro rodinu, 2000.
- PARSONS, T. **The System of Modern Societies**. New Jersey: Prentice-Hall, 1971.
- PIERSON, John. **Tackling Social Exclusion**. London: Routledge, 2002.
- POPPEL, K. **Analysing community work. Its theory and practice**. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1995.
- PRUDKÝ, Libor. Komunita jako východisko. In NAVRÁTIL, Pavel, ed. **Romové v české společnosti**. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 83-103.
- Romové v České republice**. Praha: Socioklub, 1999.
- ROOM, Graham. Social exclusion, solidarity and the challenge of globalisation. **International Journal of Social Welfare**, 1999, roč. 8, č. 3, s. 166-174.
- ROSS, M. G. **Community organization: Theory and principles**. New York: Harper & Brothers, 1955.
- SIROVÁTKA, T. Zaměstnanost a materiální podmínky života Romů. In NAVRÁTIL, P. a kol. **Romové v české společnosti**. Praha: Portál, 2003, s. 155-164.

- THOMAS, D. N. *The Making of Community Work*. London: George Allen & Unwin, 1983.
- THOMPSON, N. *Anti-Discriminatory Practice*. London: Macmillan, 1997.
- THOMPSON, N. *Understanding Social Work. Preparing for practice*. London: MACMILLAN, 2000.
- TOMEŠ, I. *Analýza sociálních potřeb kraje, obce a regionu*. In MATOUŠEK O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 291-308.
- TÖNNIES, Ferdinand. *Community and Association*. London: Routledge & Kegan Paul.
- TRACY, E., and WHITTAKER J. *The social network map: assesing social support in clinical practice*. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 1990, Oct., pp 461-70.
- TWELVETREES, A. *Community work*. 3 ed. Houndmills: Palgrave, 2002.
- WILMOTT, P. *Community Initiatives: Patterns and Prospects*. London: Policy Studies Institute, 1989.
- YOUNGHUSBAND, E. L. *Report of the Working Party on Social Workers in the Local Authority Health and Welfare Services*. London: HMSO, 1959.

¹⁾ Tento text vznikl díky grantové podpoře GA ČR 403/03/1007 Sociální exkluze a inkluze v české společnosti.

²⁾ Korespondenci je možno zaslat na adresu: navratil@fss.muni.cz

³⁾ Korespondenci je možno zaslat na adresu: ivana.simikova@vupsv.cz

⁴⁾ Chudoba je delinována jako příjem nižší, než je polovina průměrného příjmu ve sledované zemi.

⁵⁾ Ruth Levitas (1998) upozornila na tři odlišné interpretace sociální exkluze. První označuje jako RED (the redistributionist discourse). Jedná se o interpretaci zdůrazňující potřebu redistribuce zdrojů. V jeho rámci se poukazuje na společenské skupiny, které žijí v chudobě, a hledají se sociální příčiny, které chudobu způsobují. Zastánci tohoto pohledu argumentují, že jediné prosřednictvím redistribuce statků ve společnosti jako celku, prostřednictvím zdanění, dávek a služeb, lze redukovat chudobu a nerovnost. V tomto přístupu se také zdůrazňuje, že příčinou sociálního vyloučení nejsou osobní postoje (např. k práci) nebo morální a kulturní charakteristiky. Druhá interpretace je označena jako MUD (the moral underclass discourse). Soudřívá se na individuální nedostatky, postojová a morální pochybení. Jeho představitelé zobecňují svůj úsudek na celé sociální skupiny. Deprivovaná čtvrt' je vnímána jako oblast, v níž žijí lidé s nedostatkem pracovní etiky anebo s kriminální minulostí. V rámci této interpretace se také například hovoří o problémech s naplňováním významných rolí (otec, matka). Představitelé tohoto pohledu argumentují, že sociální vyloučení vzniká v důsledku problematického (asociálního) jednání. Předpokládá se, že nejriziči lidé (underclass) je sociálně vyloučena, protože si osvojují nezdravé chování a má takové hodnoty, které potvrdí problematické chování. Třetí typ interpretace autorka označila jako SID (the social integrationist discourse). Jeho dominantním rysem je zacílení na sociální integraci prostřednictvím placené práce a přístupu na trh práce. Předpokladem tedy je, že sociální integrace a soudržnost společnosti je dosahována prostřednictvím účasti na práci.

⁶⁾ Pokud jde o Romy v Česku, zdá se, že jsou výrazně vyloučeni přinejmenším ze tří z uvedených čtyř systémů. Problematická je účast Romů v demokratických a politických strukturách společnosti, evidentní je jejich vyloučení z trhu práce, řada zjištění napovídá, že se rozpadá také jejich tradiční sociální systém. Pokud jde o sociální stát, mnozí předpokládají, že Romové jeho možnosti zneužívají. Domníváme se ovšem, že i zde by bylo možno identifikovat mnohé problémy, které omezují efektivitu státem poskytované pomoci.

⁷⁾ Zatímco v případě primárních vazeb jde o úzké vztahy, které jednotlivce zažívá v lésných (osobních) vztazích, sekundární vazby jsou výrazně volnější. O primárních vztazích platí, že jsou emocionálnějšího rázu, a o vztazích sekundárních pak, že mají více racionální podtext. V sekundárních silách získává jednotlivec významné informace o vzdělávání, volných místech atp.

⁸⁾ Nezanedbatelné nejsou ani ekonomické náklady na zabezpečení exkludovaných osob. Ze systému ve zvýšené míře čerpají, ale finanční prostředky do něho nepřináší. Zvýšená míra prostředků oslabuje solidaritu ostatních s exkludovanou skupinou.

⁹⁾ Jednou z prvních dichotomií, která pracuje s rozdílnou povahou komunit, bylo vymezení dvou typů společností GEMEINSCHAFT a GESELLSCHAFT (Tönnies). Zatímco ve společnostech typu GEMEINSCHAFT převažují vazby založené na přímých vztazích, ve společnostech typu GESELLSCHAFT jsou významné formální vztahy, které souvisí s délkou práce a odvíjejí se od individualizovaných zájmů.

¹⁰⁾ Mezi komunitními pracovníky je například široce rozšířena idealizovaná představa dobře fungující komunity jako jasně vymezeného celku, v němž panuje bezpečí a harmonické vztahy. Cílem komunitní práce v tomto „mytologickém“ pojetí pak je navrátit individualizaci rozvrácenou komunitu k ideálnímu stavu ze „ZLATÉHO VĚKU“. (Předpokládá se, že někdy v minulosti komunita měla harmonické parametry a ty je třeba obnovit.)

¹¹⁾ V literatuře je hojně zmiňován neúspěch anglického Komunitního rozvojového projektu (The Community Development Projects) v roce 1960. Cílem tohoto projektu měla být podpora místních obyvatel, aby konstruktivně užívali sociální služby a aby se redukovala jejich závislost na těchto službách. Sestavený tým sociálních pracovníků a výzkumníků odmítl konzervativní vysvětlení příčin chudoby a navrhl radikálně socialistické teze, které jako příčinu chudoby vyzvedly sociální strukturu společnosti a nerovnou distribuci moci a zdrojů. Tým však vedle své analýzy nedokázal navrhnout zásadní a realizovatelná opatření a také v důsledku toho bylo pozastaveno jeho financování.

¹²⁾ Podobně se základními východiskými komunitní práce zabývají McNeil a Wright (1979). Komunitní práce se týká členů komunity a jejich potřeb. Jejím cílem je obohatit život člověka rozvojem a podporou rovnováhy mezi komunitními zdroji a potřebami jejich členů. V komunitní práci je klientem komunita. Komunitou může být obvod, město, okres, slát nebo národ. Poměrně rychle se objevují komunity mezinárodní. Všeobecným axiomem v komunitní práci je skutečnost, že komunita je chápána a přijímána taková, jaká je. Všichni obyvatelé komunity mají nárok na poskytnutí zdravotnická a sociální pomoci. Cílem komunitní práce je zapojit do komunitního života všechny kategorie obyvatel. Neustále se měnící potřeby člověka a vztahy mezi lidmi i skupinami jsou hybnou silou v procesu organizace komunity. Uznává se představa, že všechny „nitky v tkanivu“ sociálního života lokality jsou vzájemně propojené. Komunitní sociální práce je součástí obecné sociální práce.

¹³⁾ O postupu posuzování situace klientů viz také Johnson (1986).

¹⁴⁾ Hlavní segmenty sociální síle jsou: (1) lidé sdílející domácnost; (2) rodina a příbuzní; (3) přátelé; (4) známí a kamarádi z práce a ze školy; (5) lidé z náboženských skupin, klubů, spolků; (6) sousedé; (7) instituce a jiní formální poskytovatelé služeb (Tracy and Whittaker J. 1990).

¹⁵⁾ V současné době je nezbytné rozšíření počtu romských terénních pracovníků a zpracování ucelené koncepce jejich práce.

Sociální práce s Romy prizmatem hodnot Romů

Social work with Roma by prismatic spectacles of Roma values

Úvod

Romové patří mezi nejvíce viditelné menšiny v České republice. Nejen pro svůj fyzický vzhled, ale především pro sociálně ekonomické problémy, které jsou s jejich životem spojeny. Od majority se odlišují jednak antropologickými znaky a specifickou kulturou, ale i ambivalentními strategiemi přežití. Ty jsou právě problematické pro jejich proces integrace do majoritní společnosti, o který se v poslední době obě strany pokoušejí. I po 14 letech existence svobodného státu se situace Romů (ekonomická, sociální, kulturní) nejen nezlepšila, ale spíše zhoršila, především z důvodu vysokého počtu Romů, kteří mají nízké vzdělání a jsou obětmi dlouhodobé nezaměstnanosti (Navrátil, 2002: 42; Příbyl, 1998). Proto si tato práce klade za cíl přispět k proudu zaměřenému na zintenzívnění integrace Romů do společnosti, a to z hlediska akcentování specifických hodnot, které jsou opěrnými body pro identitu Romů jako skupiny i jednotlivců.

Následující text je výsledkem rešerše literatury a některých výzkumů, není tedy podpořen vlastním výzkumem, je spíš jakousi přípravou na něj. Hodnotami Romů se u nás mnoho autorů nezabý-

ThMgr.

Stanislava Ševčíková¹⁾ je asistentkou na Katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně, kde také studuje v doktorském programu. Zabývá se teoriemi a metodami sociální práce, supervizi, etikou o hodnotami v sociální práci.

Abstrakt:
Článek diskutuje hodnoty Romů, tak jak je možné se s nimi setkat v sociální práci s Romy. Ukazuje hodnoty jako možné odrazové můstky pro možné přijetí sociálního pracovníka

romskou komunitou, jako člověka, který ctí její tradice, hodnoty a nepsané zákony. Dalším cílem stati je poukázat na specifickou kulturu, kterou Romové vyvinuli jako adaptační strategii na útlak a pronásledování ze strany majority. Text lze také číst jako průvodce po dosud ne zcela probádané oblasti světa hodnot a zvyků Romů.

Abstract:
This article is trying to discuss values of Roma people as they can be met in social work in the Czech Republic. It is trying to emphasize the values

vá. Můžeme jmenovat především Romku E. Lackovou a indoložku a pozdější romistku E. Hübschmannovou, ze současných Navrátila (2002, 2003) nebo Nedomovou (1998).

Příčin problémů romské komunity se svou pomalou integrací do majoritní společnosti je několik: fragmentarizace romské scény je natolik hluboká a jednotlivé skupiny, ať už máme na mysli olašské Romy, Romy migrující ze Slovenska nebo původní Romy obývající česká území – české a moravské Romy a německé Romy, Sinty; ani samotná rozmanitost zvyků slovenských Romů neumožňuje hovořit o specifických hodnotách Romů. Vždy následuje nějaké „ale“. Navíc je romská komunita u nás značně roztržštěná. Podle Hübschmannové (1999) si své znovuoživení chce odvodit od znovunalezení dávných tradic a hodnot. Komunistická asimilace, přesídlování a penalizování používání romského jazyka a následná přestrukturalizace průmyslu a s tím nesoucí nezaměstnanost (a často i nezaměstnavatelnost Romů) svobodných let po roce 1989 vykonaly své.

Na druhé straně nelze podceňovat diskriminaci (často implicitní, nevyjádřenou) Romů majoritou, ať už se jedná o diskriminační stereotypy (srov. Thompson, 1998: 77nn): marginalizaci, stigmatizaci, zneviditelnování nebo naopak přílišné zviditelnování, např. kriminality, ale i skutečný rasismus, který může být ideologický (u nás např. P. Bakalář) nebo faktický (rasistické projevy na veřejných místech) apod.

Hodnoty Romů je možné podle autorky uchopit dvěma způsoby: 1. záznamy vzpomínek starých Romů a jejich zakomponování a interpretace v jednotlivých komunitách a 2. texty vznikající romské inteligence, které již reflektují rozpad a rozklad romské komunity a identifikují problémové oblasti, jako je vzdělání, zaměstnanost, popř. nezaměstnanost a bydlení.

Terminologie

V následujícím se pokusím definovat některé pojmy, které jsou podstatné pro pochopení dalšího textu. Jsou to pojmy „Rom“, „hodnoty“, „identita a kultura“ a „vzorce chování“. Pomocí těchto pojmů se pokusím interpretovat hodnoty Romů, které podle mého názoru vycházejí právě z jejich kultury (ať se již vymezila pozitivně nebo negativně vůči majoritě), v nichž si osvojili určité vzorce chování, které některé přetrvávají dodnes, i když už ztratily svůj původní význam a obsah (někteří Romové např. věří, že nedojedené jídlo je třeba ihned vyhodit, a pokud je někdo ohřívá, je *degeš*, nečistý. Neuvědomují si však, že tento zvyk pochází z dávné Indie,

kde se v teple a vlhku potraviny opravdu kazí téměř „v ruce“ (Hübschmannová, 1999: 51).

Rom

Etymologicky znamená Rom „člověk“, „manžel“, podobně jako hebrejské „Adam“. Pojem „Rom“ není starý, pochází z I. mezinárodního sjezdu Romů v Londýně z roku 1971. Romové už nechtěli být dále označováni za „Cikány“, poněvadž toto slovo má v mnoha jazycích negativní význam: cigánit znamená lhát a podvádět. Kromě Cikánů byli Romové v historii označováni za Egyptany (kvůli tmavé barvě kůže a příchodu odněkud), popř. Bohémové (přicházející z Čech). Mnozí nevzdělaní Romové, kteří si však zachovali v sobě *romípen* (viz níže), pojem Rom nepřijímají a označují se za Cikány. V kontextu ČR bylo označení „cikán“ nahrazeno pojmem „novosedláci“ (Neubauern) nebo „novomadaři“ (Új-Magyar) (srov. www.romové.cz).

Ambivalence romské scény v České republice nutí definovat Roma „zvenčí“, a to především proto, že Romové po negativních zkušenostech s úředníky majority a s výrazně asimilační politikou komunistického režimu, kdy byla romština a vše romské potlačováno (běžně úřednice na sociálních referátech bývalých národních výborů říkaly romským matkám: „Vy učíte své dítě romsky, co z něj bude?“ (Lacková, 1997).

Dalším důkazem pro tuto teorii jsou čísla ze sčítání lidu v roce 1991 a především z roku 2001, kdy možnosti zvolit svou vlastní národnost jako romskou využilo jen 12 000 z předpokládaných 300 000 Romů (srov. Navrátil, 2003: 11) obývajících Českou republiku. Tak vznikla nutnost definovat, kdo je Rom. Možnosti jsou dvě: volba (viz Listina základních práv a svobod), která pro účel identifikování aktuálních problémů romské komunity selhala (viz výše), nebo normativní určení zvenčí. Za Roma je tedy pokládán příslušník indoevropské rasy, jehož antropologický typ se projevuje především snědou barvou a odlišným tvarem lebky²⁾ než majoritní společnost a popř. i členové majority, kteří žijí podobným způsobem života jako Romové (např. manželé a manželky) v romské komunitě. Tato klasifikace má své oprávnění právě proto, že Romové na rozdíl od jiných menšin vykazují prvky sociálního vyloučení: dlouhodobou nezaměstnanost, vzdělanostní strukturu orientující se převážně k dosaženému základnímu vzdělání, mnohdy i negramotnost, odkázanost na dávky sociálního státu a problémy s bydlením, dokonce i bez schopností orientace na trhu práce a bydlení.

as a possible springboard for enabling a social worker to be accepted by Roma community; the social worker being someone who respects their traditions, values and unwritten law. The second aim of the essay is to point out the specific culture and lifestyle of the Roma, which they have developed as a reaction to the oppression and persecution by majority and is trying to be a guide to of the world of Roma values and sacred customs which have not been fully investigated.

Postoje samotných Romů k vlastní identitě je možné charakterizovat jako *dobrovolná asimilace*, kterou Rom volí lepší život pro sebe a své děti³⁾, *postoj etnické vybraněnosti*, který zauímají především politici a umělci, a *nevýbraněný postoj*, který zauímá většina Romů. Někteří Romové využívají své snědé barvy k tomu, aby se tak skryli pod jinou národnost - Bulhar, Maďar, Ital. Podle klasifikace Navrátila se mohou strategie adaptačního chování dělit na asimilaci, integraci, separaci a marginalizaci, přičemž právě marginalizace a asimilace je vlastní romské komunitě v ČR. Marginalizaci odpovídá postoj poddání se osudu, rezignace na vlastní cíle a malá internalizace cílů majoritní společnosti (srov. Navrátil, 2003: 167).

Hodnoty

Pojem hodnoty se v běžné mluvě používá pro ty sdílené a ceněné ideje, které docházejí sluchu jako hodné o ně usilovat a jejichž platnost uznáváme (srov. také Velký sociologický slovník, dále jen VSS, heslo „hodnota“). Přestože o hodnotách v běžném životě často hovoříme, pokus o definování 1. co je hodnota obecně, 2. jaké hodnoty lidé vyznávají, je velmi obtížné. Jsou hodnoty univerzální nebo platné jen pro určitou skupinu? V psychologii se pojmem hodnota myslí určitá preference nějakého chování, postoj apod. Hodnoty jsou také páteří a interpretačním hlediskem nejrozličnějších sociálních teorií (srov. van Deth, Jan W; Scarbrough, E., 1998).

Jaké hodnoty však mají Romové? Co způsobilo, že přežili mnohá staletí diskriminace, separace, útisku a pronásledování? Co bylo hnacím motorem jejich snahy po zachování své identity a odlišnosti? Poněvadž se po staletí orientovali ve světě především ve skupině, sdílejí spíše „skupinové vědomí“ a jejich hodnoty krystalizovaly především v konfrontaci s majoritou, proto některé hodnoty, které se majoritě zdají sympatické, mohou být prostou reakcí na útlak (Říčan, 1998: 52).

Identita a kultura

Identita, podobně jako hodnoty, je neuchopitelná, skládá se z mnoha jemných částíček hodnot, zkušeností, osobnostních a komunitních prvků. Identita je dynamický prvek, který se utváří celý život, mimo jiné právě v konfrontaci s „jiným“, s životním úkolem.

Podle K. Woodward (1997) je identita souborem různých prvků (reprezentace, regulace, produkce a spotřeby), které jsou závislé na sobě navzájem a navíc také na kultuře, v níž se utváření identity děje. Můžeme tedy shrnout, že identita se mění také s materiálními podmínkami, v nichž daná osoba žije. Autoři Du Gay a Hall (1997) hovoří o kruhu identity, který je tvořen a regulován mimo jiné spotřebou, konzumací v rámci současné kultury.

Identita současného člověka a konzumní společnost se svou kulturou jsou tedy spojitě nádoby. Tuto spojitost lze právě velmi dobře pozorovat na Romech, kteří se vzrůstajícím vzděláním, integrací do společnosti a získáním stabilního zaměstnání přijímají ve větší míře sdílené hodnoty majority (Davidová, 1998). Jeví se proto jako mylné snahy z dosažené materiální (ale i duchovní) úrovně romské komunity, která je prokazatelně stigmatizována a demoralizována, konstruovat jakési hodnoty, které jsou

odlišné od majority (např. specifickou formu bydlení, která je vlastní pouze Romům). (Davidová, 1998).

Negativním prvkem pro utváření romského sebevědomí a identity je absentující pocit důstojného původu z dávné kastovní Indie, absence kladných hrdinů v dávných bájích a neusilování získat vlastní stát, popř. uskutečnit nějakou jinou hodnotu jako národ. Romové buď na tuto snahu rezignovali, nebo ji vůbec neměli (srov. Mann, 1992).

Vzorce chování

Máme-li na mysli Romy, dá se říci, že společně s identitou určité skupiny se vytvářejí i její vzorce chování, které jsou inherentní právě dané skupině. Tyto vzorce jsou charakterizovány kolektivní zkušeností skupiny, komunity, jsou navzájem předávány a tradovány verbálně i neverbálně. Tyto kulturní vzorce jsou komunitou přijímány a jedná se o „koherentní systém forem chování, hodnot a norem“ (VSS, heslo „vzor kulturní“), které jsou pro danou entitu typické.

Právě pro Romy je charakteristické, že vyvinuli ambivalentní vzorce chování, které ovšem vyplývají právě z ambivalentní zkušenosti s majoritou. Vzorce chování, v nichž členové romské komunity vyrůstají, nejsou zřejmě nikomu zvenčí, poněvadž tato komunita žije v izolaci od majoritní společnosti. Je to komunita, která určuje žebříček hodnot (kteří Romové jsou *degeš*, (rituálně) nečistí; že není možné okrást Roma; jedná se ale i o taková pravidla, komu důvěřovat apod.). Dodržování nároků, které komunita klade na jedince, znamená jeho souhlas k příslušnosti k ní a bere na sebe i důsledky, které s sebou tato volba přináší, např. solidaritu s hladovějícím členem komunity.

Multikulturní a mediální společnost konce 20. a začátku 21. století s sebou přináší množství kultur, životních stylů a jazyků, které nepodléhají nějaké hierarchii nebo hodnocení. Romové, podobně jako jiné národy a národnosti v minulosti, mají možnost rozvinout svou identitu a kulturu. Ovšem minulost, která znemožňovala Romům téměř všechny možnosti k rozvoji, k vedení lepšího života, způsobila, že Romové jakoby nedisponují ambicemi jako jiné národy (srov. Fonsecová, 1999: 81) a ani se jako jiné národy ve „fázi obrození“ nedovedou chovat. Jeví se, jako by si Romové stanovili jako svou metu pouze „přežít“. Možná dnes ani nedovedeme ocenit, jak vysoká tato meta byla, přihlédneme-li k roztržitosti romských osad, které žily jakoby pro sebe, a jejich vztah k různým skupinám, které měly rozdílný sociální status (Olaši, hudebníci, rituálně nečisté osady apod.).

Není možné zastírat, že jednou ze strategií Romů bylo, že vyvinuli dvojí morálku, jednu pro sebe a druhou pro majoritu. Tato dvojí morálka vznikala mimo jiné jako důsledek křivd a útlatku majoritou (romské osady směly vznikat „za potokem“, Romové usedlí byli obviňováni z deliktů kočujících Romů, jako je polní pych apod.).

Současná romská scéna se orientuje především rodově, navíc vazby mezi jednotlivými skupinami (Olašští Romové, Sintí, Romové ze Slovenska, negativně označovaní Rumungři, jinak servika Roma, tvoří asi 80 % romské populace u nás) nejsou silné, ba dokonce mezi nimi panuje nevráživost. Počet Romů v České republice dosahuje asi 2-3 % počtu obyvatelstva (Říčan, 1997: 27).

Romipen

„Romové věděli, co je čest, slušnost, úcta, poctivost, pobostinnost. Byli zdravější než dnes.“ (Hübschmannová, 1998: 29.)

Romskou identitu tvoří *romipen*, romství, nepsaný zákon, což je jakýsi soubor hodnot, tradic, které jsou univerzální a vlastní všem Romům. Toto tvrzení je samozřejmě velmi vzletné a stěží se dá v lidských podmínkách zcela uskutečnit. Romipen je totiž natolik abstraktní a uchopitelné spíše intuitivně, že je možné je přirovnat k Platónovým idejím, především dobra nebo k ideji lidství. Jaksi implicitně člověk chápe, co obsahuje, ale když přijde na konkrétní hodnoty a tradice, je třeba verbální (zvláště člověku stojícímu nikoli v centru romské komunity) vysvětlování nebo intuice. Např. právě v situaci, kdy Romové žijí své romipen (popř. je jejich komunita v důsledku nucené asimilace za komunistického režimu ve stadiu rozkladu), a na druhé straně příslušník majority, který si zvolil některou z pomáhajících profesí, v níž se s Romy setkává nebo žije jen v jejich sousedství.

Součástí romipen je tzv. *čačipen*, pravda, právo, spravedlnost, skutečnost. Pro sociálního pracovníka je důležité si uvědomit, že *čačipen* nerovná se chápání pravdy a spravedlnosti v pojetí majority, ale je často vůči tomuto chápání v diametrálním protikladu, právě v důsledku po staletí zažívaného utlačování a ponižování. Aplikace spravedlnosti podle *čačipen* je např. romské slovo *de man*, půjč mi, ale také dej. Romové nečekají, že musí půjčenou věc vrátit, protože oni by jednali také tak. „*O všechno jsme se dělili.*

Když měl jeden třeba jen drobeček chleba, rozdělil se o něj s deseti dalšími. Nebledělo se na to - moje dítě, tvoje dítě. Moje - tvoje, to je přece jedno, jíst potřebuji obě dvě. Platilo: „Když nemá ona, já jí dám, když nemám já, ona mi dá.“

(Hübschmannová, 1998). Pro Romy, pro které platilo „dnes mám já, zítra budeš mít ty“, je nepřijatelné, aby jeden člen komunity „měl“ (jídlo, oblečení, peníze) a druhý ne. Platila a stále platí zásada takto chápané solidarity.

Všechny aspekty *čačipen* - pravda, právo, spravedlnost a skutečnost přikře narážejí na individualistické chápání majority, přičemž je právě úkolem sociálního pracovníka tuto hluboce zakořeněnou romskou hodnotu vhodně interpretovat a dokázat sobě i svým klientům představit chápání majority a romskou vizi skutečnosti, a tím umožnit proces jejich integrace. Sociální pracovník by se měl stát jakýmsi tlumočnickem se znalostí realit jak romské komunity, tak majority. Tato práce je ideální i pro Romy, kteří se mohou a (snad je možné použít imperativu) musí stát průvodci po jedinečné a svébytné romské krajině.

Úcta

Jednou ze základních premis sociální práce je respektování důstojnosti a jedinečnosti každého člověka. Na první pohled se tato formulace jeví jednoznačná a bezproblémová. Při opakovaném kolizním setkání s Romy však může sociální pracovník nebo jiný příslušník majority zaujmout výrazně odlišný postoj, popř. přijmutí některého z negativních stereotypů, které romskou komunitu deklasují jako celek. Obě strany si přitom nemusí být vědomy porušení nějakých pravidel, protože na druhé straně jednou z hlav-

ních premis romipen je *pativ*, vzájemná úcta, na níž Romové velmi lpí (Balvín, 1997, Hübschmannová, 1998, 1999, Lacková, 1997). *Pativ* znamená čest, slušnost, poctivost, nikoho neurazit, neponížit, neříkat Romovi sprostá slova.

Na jedné straně tedy sociální pracovníci by měli ctít na základě svého profesního kodexu lidskou osobu, její důstojnost a individualitu, což se projevuje především respektem k rozhodnutí druhého (tedy např. i rozhodnutí stát se bezdomovcem, popř. nezaměstnaným). Na druhé straně Romové mají ve zvyku prokazovat si vzájemnou úctu, která je u nich stejně důležitá jako jídlo. „Mezi Romy byla vždycky největší věc vzájemná úcta.“ (Lacková, 1997).

Romové, ačkoli jim chybělo ono „vzednutí k budoucnosti“, si potřebovali zachovat i přes velmi těžké podmínky pocit lidské důstojnosti. Proto byla tak důležitá vzájemná úcta, ta nezávisela na bohatství, odvíjela se od člověka. Romové v dnešní době velmi často zakoušejí pohrdání majoritou a deklasování, např. v jednání s úřady, zaměstnavateli. Pokud sociální pracovník „zahraje na strunu“ úcty, zdá se, že se tak citlivě romské srdce může otevřít (srov. Hübschmannová, 1998, 1999, Lacková, 1997).

Úcta, jak bylo uvedeno výše, není romskou specialitou, ale právě Romové jsou na ni velmi citliví. Proto by si sociální pracovník ke svým kompetencím (Havrdová, 1999) měl velmi důkladně podtrhnout kompetenci „dát najevo úctu k partnerovi intervence, především k Romovi“.

Komunita, rod, rodina

Sociální inženýrství komunistického režimu (nucená asimilace, zákaz používání romského jazyka, nábor a přestěhování do pohraničních a průmyslových oblastí a mnohé finanční či věcné injekce) dostalo Romy do umělé situace, na kterou nebyli připraveni. Tento, dá se říci, „kulturní šok“ je připravil o „přirozené“ prostředí, v němž se Romové orientovali. Další ránu zasadil Romům paradoxně nový režim, který s sebou přinesl nezaměstnanost pro převážně nekvalifikované Romy, kteří vydělávali v minulém režimu jako nekvalifikované pracovní síly nemalé finanční částky.

Nezanedbatelnou úlohu jednotlivých komunit hrála i sociální kontrola, zvláště přísně se posuzovala sexuální morálka. V romské komunitě neexistovalo soukromí, vše se řešilo před celým kmenem. Pokud si (především) žena chtěla stěžovat, mohla své ublížení vyzpívat před celým shromážděním nebo příběh postoupit lepší zpěvačce. Významné slovo měli staří lidé, i při výchově dětí. „*Soukromí v českém pojetí Romové neznali a dodnes je zcela nechápou.*“ (Horváthová, 1998: 12nn.)

Destabilizace této instituce je jednou z příčin zvýšené kriminality Romů oproti majoritní společnosti. (srov. Navrátil, 2002: 64nn). Romové nutně chápali většinovou společnost jako nepřátele, dovednost přelstít nepřitele se v romské tradiční kultuře velmi vysoce cenila. Vlastnímu etniku se nesmělo škodit špatným chováním, toto se trestalo velmi přísně, pod to se zahrnovaly i drobné krádeže, které komunitu poškozovaly (většinou) u sedláků, kteří byli (často velmi špatnými) zaměstnavateli Romů. Traduje se romské přísloví: „Lakomý jako gadžo.“ (Hübschmannová, 1998: 110.)

Podle některých autorů právě vzhledem k různosti romských osad a nedostatečné

propracovanosti výzkumných metod (srov. Kumanová, Džambazovič, 2002: 504) typickou romskou rodinu ani popsat nelze. Nejvýrazněji však mezi hodnotami, které popisují tuto romskou komunitu, vystupuje soudržnost, mimořádně vyvinutá dnes především u olašských Romů, kteří se s jinými skupinami Romů programově nestýkají. Dalším významným faktorem bylo posouzení rituální čistoty osad. S osadami, kde se jedlo psí, popř. koňské maso, bylo shromážděním přísně zakázáno komunikovat, natož uzavírat sňatky. Situaci v těchto komunitách však dokresluje přísloví: „Z hladu sníš i psa.“

Davidová (1995: 104) uvádí, že základní jednotkou Romů není rodina, ale rod, původně patriarchální až pětigenerační rodina. Tato početná rodina, která dosahovala až 20 členů, žila v úzké symbióze prakticky v jedné obytné místnosti, kde se spávalo i na etapy.

Děti

Posvátnou hodnotou romipen jsou děti: „*Nejsou děti, není štěstí – nane čhave, nane bacht*“ (Lacková, 1997: 134). I tato hodnota však podléhá kultuře, v níž se žije. Romové, kteří dosáhli tzv. střední vrstvy, omezují svou plodnost jako ostatní, majoritní populace. Romové žijící v tradičních osadách mají plodnost 2x vyšší (Kalibová, 2001: 199). Přes mnohokrát zdůrazňovanou lásku k dětem nevytvořil se u Romů vztah k dětem analogický k majoritní společnosti. Mnohé romské matky v současnosti dokonce proti starým zvykům Romů své děti odkládají do dětských domovů (Hübschmannová, 1999: 58).

Děti, které vyrůstají v „přirozeném“ prostředí romské komunity, jsou spontánní a přirozené, nikdo se jim vlastně nevěnuje a současně jsou pod kontrolou a dohledem všech, jsou na druhé straně vystaveny extrémní zátěži a stresu, pokud se náhle dostanou do výhradně společenství majority. Děti jsou nejisté, nevědí, jak se mají chovat a co se od nich očekává. Jsou zvyklé na vysokou míru neverbální komunikace a na osobní blízkost své rodiny. Děti v tradiční romské komunitě nemají „svá“ území, pokoje, koutky, hračky. Výchova dětí je vedena spíše kolektivně (Hübschmannová, 1999).

Rozpad tradiční romské komunity s sebou přinesl také opomíjení posvátných hodnot romipen, jako je žužipen, rituální čistota. Ženy, které se při příchodu hosta chlubilily, že jsou čistotné, měly (a některé dodnes mají) oddělené nádoby na vaření i praní. Romská populace dneška podléhá větším zdravotním rizikům než majoritní populace. Romské děti jsou v horším zdravotním stavu, romských invalidních důchodců je šestkrát více než invalidních důchodců majority (Říčan, 1998: 39, podle Šišková, 1993). Protože rodiče romských dětí jsou dlouhodobě nezaměstnaní a odkázáni na sociální dávky, mají oni i jejich děti špatné stravovací návyky, konzumují nevhodnou stravu a mají mizivé zdravotní návyky. Jsou tak ohroženi častěji nemocemi ze špinavých rukou a z kontaminované vody (Šaško, 2002: 662). Přesto „zdraví“ za hodnotu a potřebnou devizu spokojeného života pokládá 30 % respondentů (Navrátil, 2003: 167).

Elena Lacková, romská aktivistka poválečné éry, objížděla romské osady. Vždy, když viděla povalující se odpadky, věděla, že s osadou je něco v nepořádku. Sehnala všechny ženy a společně odpadky zakopaly, pak je nabádala, aby tuto čistotu udržovaly i nadále (Lacková, 1997).

Peníze

Významnou hodnotou pro Romy jsou peníze. Podle Výzkumu interetnických vztahů se u Romů umístily na čtvrtém místě s 12,5 % odpovědí romských respondentů (srov. Navrátil, 2002: 72). Interpretace je nasnadě. Romové v minulosti ve svých osadách pracovali většinou za naturálie. Peníze se k nim dostaly jen zřídka. Více „při penězích“ byli spíše olašští Romové, kteří se zabývali handlováním koní (dnes prodejem ojetých automobilů) a romští hudebníci, kteří hráli i na panovníckých sídlech. Dokonce i „porádná“ slovenská vesnice si udržovala romskou kapelu (Zeman, 1997: 33).

Romové často okázale dávají najevo své bohatství. Jednou z příčin byla jejich interpretace nevraživosti majority: neměla je ráda, protože byli chudí. Bohatí, byť tmaví lidé majoritě většinou nevadí.

Religiozita

Romové, podobně jako jiné přírodní národy, vykazují jakousi „přirozenou religiozitu“, která se projevuje „čistotou srdce“: „*Uchovávali jsme si svou čistotu – čisté srdce. Romové si dovedli odpouštět a plakali si v náručí. Život byl lepší než dnes. Žili jsme v souladu s Bohem.*“ (Hübschmannová, 1998: 29.) K „víře“ se jich hlásí 60 % oproti 30 % respondentů majority (srov. Navrátil, 2002). Tento počet však neznamená, že by Romové v takové míře navštěvovali bohoslužby, ale právě označuje již jmenovanou přirozenou religiozitu. Pokud se Romové angažují v nějaké církvi, snadněji přejímají vzory a hodnoty (této nábožensky založené) majority.

Romové však nechávají především pokřtít své děti, poněvadž věří, že je křest ochrání od čarodějnic a duchů zemřelých. Duchové zemřelých mají velkou moc, působí až tak silně, že nutí konat či nekonat určité věci. Významnou úlohu sehrál také výběr rodiny kmotra, od něhož se očekával nějaký dar a jisté „poručnictví“ nad dítětem. Tím se posílilo ještě více posvátné rodinné pouto (Hübschmannová, 1999).

Romové mají fatalistický postoj ke svému životu. Za podstatné pro kvalitu svého života pokládají „štěstí“ (28 % respondentů), které je darem osudu a člověk si ho nemůže zasloužit např. tvrdou prací (srov. Navrátil, 2003: 167).

Bydlení

Romové na Slovensku v podstatě do dnešních dob žili a žijí v tzv. „polozemnicích“ (Mušinka, 2002: 634n), neboli v chatrčích s udusanou hliněnou podlahou. Některé chatrče byly částečně v zemi. Migrace druhé poloviny 20. století přivedla Romy do zástavby majority, která byla nastavena na dvougenerační bydlení majority a často nevydržela nápor širší romské rodiny, fajty. Romové si také zpočátku velmi obtížně navykali, že je třeba platit nájem, elektřinu, vodu nebo plyn, poněvadž na Slovensku v osadách za bydlení nic neplatili (Mušinka, 2002).

Romové na konci 90. let 20. století, kteří zkoušeli štěstí v uprchlických táborech západního světa, se stali také často obětmi nekalých podnikatelů, jimž prodali své byty a po neúspěšné žádosti o azyl po svém návratu neměli kde bydlet (viz zpravodajství ČT).

S mírou integrace Romů do majoritní společnosti je třeba říci, že romantický mýtus, vycházející z předpokladu, že Romové „potřebují“ bydlet v obydlí typu velká kuchyně a současně obytná místnost + ložnice, se stal minulostí. Většina Romů si přeje bydlet jen s užití rodinou, tzn. klasická rodina s rodiči a jejich dětmi, z toho 2/3 v běžném bytě bez zvláštních úprav (Mušinka, 2002).

Problémem již integrovaných rodin mohou být příbuzní širší rodiny, fajty, kteří k nim migrují např. ze Slovenska a kteří žijí a mají hluboce zakořeněnou zásadu solidarity bohatších Romů s chudšími (půjč = dej, apod.). Tyto vypjaté situace, kdy početná rodina příbuzných ze Slovenska finančně zatíží beztak již chudou početnou rodinu v Čechách, není ojedinělá a lze jen s úžasem pozorovat hloubku solidarity, která mezi Romy stále panuje (srov. Mareš, 1999: 56).

Vzdělání

Romové, kteří se po příkazu Marie Terezie usadili, získali i povinnost posílat své děti do školy. Tato povinnost se však v Uhersku, kam patřilo Slovensko, o jehož romské komunitě je v této stati řeč, ačkoli od poloviny 20. století bydlí v Čechách, nedodržovala. Romové byli chudí, měli často jen jeden kus oděvu a navíc museli pomáhat svým rodičům při obstarávání potravy. Rozšířil se také mýtus, že jsou Romové nevzdělavatelni, zřejmě proto, že se po staletí nedokázali integrovat do většinové společnosti. Romové si ale cenili vzdělání, především však v tzv. tradičních romských řemeslech. Dětem z kovářské rodiny se dávalo do kolébky kladivo a z muzikantské rodiny smyčec (Hübschmannová, 1999: 49).

Je málo známým faktem, že za první republiky byla založena speciální škola pro romské děti na Podkarpatské Rusi, která slavila své úspěchy (Kušnieriková: 2002).

Po II. světové válce se o vzdělávání romských dětí pokusil Miroslav Dědič v obci Květušín, na jehož odkaz navazuje celé hnutí, které se po roce 1989 pod vedením tehdejší ředitelky ZŠ Přemysla Pittra H. Balabánové (1998) pokouší integrovat romské děti do normálních škol, namísto toho, aby je ponechala „napospas osudu“ ve školách zvláštních, kam bývala většina romských dětí přerazována. Bylo nutné velmi hlasitě upozornit na to, že pravým důvodem nebyla snížená inteligence, ale frapantní neznalost češtiny, neznalost pojmů, barev, ale i zvyků a hodnot majority.

V současné době pokládá 72,4 % Romů (Navrátil, 2003: 170) za ideální stav pro své děti smíšené školy, výuku romských dětí společně s dětmi majority.

Integraci romských žáků do škol normálních napomáhá nově vzniklý institut „romského asistenta“, kde – většinou Rom – s absolvovaným alespoň speciálním kursem, pomáhá romskému žákovi jak ve třídě, tak s domácími úkoly a v komunikaci rodiny se školou. Romští asistenti mohou dnes dosáhnout i vyššího vzdělání, a získávají tak lepší kvalifikaci a potřebnou autoritu v komunikaci s ostatními učiteli, i s rodiči dětí.

Práce

Romové byli po staletí zvyklí obstarávat si živobytí ze dne na den. Neplánovali. Ostatně jakýsi pocit domova a zakořeněnosti vzniká tam, kde máme pochovány své

předky (srov. Davidová, 1998: 187), a Romové, o nichž mluvíme, kočovali ještě v 50. letech 20. století.

Komunistický režim protěžoval dělnická nekvalifikovaná povolání na stavbách a v těžkém průmyslu. Právě těchto míst se citelně dotkla transformace ekonomiky po roce 1989. Romy jako etnikum postihla strukturovaná nezaměstnanost. Za 14 let si však také Romové navykli, že jsou nezaměstnavatelní, a zvolili strategii přežití „závislost na sociálních dávkách“. Mnohdy se sami rodiče dožadují, aby jejich dítě bylo přemístěno do zvláštní školy, bylo s ním tak méně problémů a po ukončení povinné školní docházky přešlo na podporu v nezaměstnanosti a později na sociální dávky.

Teprve s postupem času začalo Romům docházet, že je třeba vzdělání, že je třeba vytvořit romskou elitu, která nejlépe dokáže zastupovat jejich zájmy. Stále je však alarmující vzdělanostní struktura Romů v ČR. Neukončené základní vzdělání má podle Navrátila (2002) 12,9 % Romů, ukončené základní vzdělání 56,3 %, vyučení dosáhlo 24,4 % a maturity nebo vysokoškolské vzdělání má 6,4 % Romů. Jejich sociální (kontakty, orientace na trhu práce) a kulturní (znalost českého jazyka) kapitál bude omezený i při případném zavedení takzvané afirmativní akce (tzv. pozitivní diskriminace) (srov. Navrátil, 2002: 44). Romové jsou postiženi především dlouhodobou nezaměstnaností (nezaměstnanost delší než rok). Patří sem 75 % nezaměstnaných Romů (a 50 % nezaměstnaných příslušníků majority). Z toho 1/4 nezaměstnaných Romů nebyla nikdy zaměstnána a 1/4 je nezaměstnána déle než 4 roky (2/3 majoritní populace nemají s nezaměstnaností žádnou zkušenost).

Dlouhodobá nezaměstnanost působí také na psychickou „schopnost pracovat“. Zvláště mladí lidé jsou ohroženi v tom, že si ani nemají příležitost osvojit pracovní návyky, a to je jedním z důvodů, proč se opakovaně stávají klienty úřadů práce (srov. Mareš, 2002: 72nn). Nezaměstnanost nepostihuje pouze „nezaměstnané“, ale i jejich rodiny, mění se význam a vědomí času, člověk je otupělý, nepřikládá důležitost mnoha „znamením“, která by jej mohla vyburcovat a pomoci mu vymanit se z apatie. Nezaměstnanost zanechává stopy jak na fyzickém, tak na psychickém zdraví (tyto změny pozoroval již ve 20. letech 20. století psychiatr V. E. Frankl, který se proti tomu pokoušel bojovat založením bezplatných poraden pro nezaměstnanou mládež).

Chudoba a sociální exkluze

S dlouhodobou nezaměstnaností je velmi úzce spojena chudoba. Podle Mareše (1999: 55) je chudoba v euroamerickém prostoru velmi úzce spojena nejen se sociálním vyloučením, ale i s etnicitou. Chudoba není jen nedostatek finančního kapitálu, ale i nedostatek kulturního a sociálního kapitálu a ztráta sociálního statusu. Podle Navrátila (2002: 46) polovina romských respondentů vychází obtížně se svými příjmy, z toho 21 % s velkými obtížemi a právě tito občané jsou pokládáni za „chudé“.

Je možné dovodit, že závislost na sociálních dávkách přispívá spíše k odkládání reálných potřeb, protože si jejich uspokojení nemohou lidé dovolit (Mareš, 2002: 75). U Romů však často dochází k ambivalentní situaci, kdy pobíratelé sociálních dávek „navenek“ působí bohatě. Pokud však jejich příjmy nepocházejí z kriminálních aktivit,

jedná se o „nezamýšlený efekt“, poněvadž Romové nemají stejnou strukturu konzumních návyků, v mnoha oblastech jsou skromnější (byty, dovolená, vybavení domácnosti, výdaje do vzdělávání).

Romové jsou také rizikovou skupinou, co se týče zadlužování. Dluhy a lichvářské úroky, běžné v romské komunitě, dostávají dlužníka do začarovaného kruhu, kdy po krátkodobém uspokojení svých potřeb není schopen platit ani úroky z úroků. V současné době se Policie ČR snaží proti lichvářství bojovat.

Sociální exkluze, neboli vyloučení podílení se určité části obyvatelstva na výtocích společnosti, je souhrnem selhání několika faktorů: demokratického systému, trhu práce, sociálního státu, rodiny (srov. Mareš, 1999: 165). Tyto myšlenky vycházejí z teorie, že moderní stát je zodpovědný za uskutečňování tzv. „univerzálního občanství“.⁴⁾

Romové, kteří žijí v novodobých ghettech některých měst a oblastí, jsou toho názoru, že by se jim lépe vedlo, pokud by žili asimilováni, rozptýleni mezi majoritou a při tomu odpovídajícím přizpůsobení hodnotám a normám majority (80,4 % respondentů) (Navrátil, 2003: 171).

Některé aspekty sociální práce s Romy

Sociální pracovník by se měl především nebát zahledět do vlastního nitra a otevřeně si přiznat svůj případný etnocentrismus, dále by se měl (i pomocí dalšího vzdělávání, sebezkušnostních seminářů) pokusit uvědomit si a pracovat s negativními stereotypy, které si doposud neuvědomoval, a to i v případě, že sociální pracovník je Rom. Z výše řečeného plyne, že mnohé požadavky, které jsou pro majoritu „samozřejmostí“, se mohou příslušníkům menšin, a Romům zvláště, jevit jako nepřekonatelné,⁵⁾ je zde trvalá absence pozitivních vzorů. Romové si často nejsou vědomi mnohých svých práv, nejsou si vědomi, že jejich práva mohou být realizovatelná, ba dokonce že smějí mít i nějaké přednosti vůči příslušníkům majority (Navrátil, 2003: 200). Je třeba upozornit na nebezpečí a rizika tzv. „dvojití identity“, kterou zakoušejí v důsledku pevného propojení s komunitou.

K sociální práci s Romy je nezbytná úcta, *pativ*, dále pravdivé a důkladné poznatky o Romech, jejich historii, mentalitě, zkušenostech zahraničních Romů. Navrátil (2003: 206-208) navrhuje dokonce přizpůsobení metod sociální práce pro romskou komunitu, jedná se např. o to, respektovat svět romského klienta; zintenzivnit neverbální složky komunikace; neočekávat (vbrzku) výsledky; snažit se ověřit, zda klient porozuměl, co se od něj očekává; nebát se komunikovat emotivně a především „aktivně předcházet syndromu vyhoření“.

Závěr

Autorka se v textu pokoušela přiblížit sociálním pracovníkům problematiku romských hodnot a náhledů na důležité aspekty lidského života, jako je vzdělání, práce a bydlení, jejichž neznalost může být vážnou překážkou v komunikaci s romskými klienty. Poněvadž však práce je jakýmsi úvodem k možnému vlastnímu výzkumu, není možno říci, zda se dotkla „všech“ citlivých oblastí (není možné mít k dispozici „veškerou“

literaturu, popř. již uskutečněné výzkumy), rozhodně se o to ale pokusila.

Evropská unie, jejímiž členy se v květnu 2004 staneme, klade vysoké nároky na úroveň svých občanů, ať se jedná o dodržování lidských práv, mezi něž patří politická, kulturní a hospodářská práva (srov. Listina základních práv a svobod, Šišková, 1998), tak se u nově přistoupivších zemí bude pokoušet zabránit odlivu především nekvalifikovaných pracovníků. To je také jedním z důvodů, proč tak „tlačí“ na urychlené vyřešení romské otázky v kandidátských zemích.

Ale i majoritní společnost těchto zemí zůstala Romům mnoho dlužna. Namísto rychlých a kosmetických řešení minulosti (asimilace, vysídlování, přidělování bytů) je nutné zvolit obtížnější cestu, která podobně jako analogie demokracie je nejlepší z mnoha nedokonalých řešení. O tom, že naše společnost nebyla dlouho dostatečně citlivá k Romům a jejich kultuře, svědčí fakt, že na místě koncentračního tábora, kde skončili téměř všichni čeští a moravští Romové, v Letech u Písku, stál donedávna vepřín. Až v roce 1997 zde byl, také z iniciativy V. Havla, odhalen památník padlým Romům.

Použitá literatura:

- BALVÍN, J. *Rasová diskriminace Romů ve školství a kultuře a možné cesty jejího překonávání*. In Balvín, J. a kol. *Společně. Spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství*. Ústí n. Labem: Hnutí R, 1997, s. 38-43.
- BALABÁNOVÁ, H. *Romské děti v českých školách*. In *Demografie*, 1998, roč. 40, s. 173-176.
- BIESTEK, F. *The casework relationship*. Chicago: Loyola University Press, 1957.
- DAVIDOVÁ, E. *Cesty Romů - Romano drom 1945-1990*. Olomouc: UP, 1995.
- DAVIDOVÁ, E. *Romové v Českém Krumlově*. In *Demografie*, 1998, roč. 40, s. 186-191.
- VAN DETH, JAN W.; SCARRBROUGH, E. *The Concept of Values*. In VAN DETH, JAN W.; SCARRBROUGH, E. *The impact of values*. New York: Oxford, 1998.
- FONSECOVÁ, I. *Pochovejte ma postojačky. Rómovia a ich cesty*. Bratislava: Slováry, 1995.
- FRANKL, V. E. *...A přesto říci životu ano*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996.
- HAVRDOVÁ, Z. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium, 1999.
- HORVÁTHOVÁ, J. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Praha: MŠMT, 1998.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Několik poznámek k hodnotám Romů*. In *Socioklub. Romové v České republice*, Praha: Socioklub, 1999.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. Olomouc: UP, 1998.
- KUMANOVÁ, Z., DŽAMBAZOVIČ, R. *Rómska rodina: na rozhraní mezi tradicionalitou a modernitou*. In Vašečka, M. (ed.). *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Inštitút pre verejnú otázku: Bratislava, 2002, s. 503-526.
- KALIBOVÁ, K. *Romové v Evropě z pohledu demografie*. In *Demografie* 2001, roč. 43, s. 125-132.
- KUŠNIERIKOVÁ, N. *Přístupy k vzdělávání Rómov v minulosti*. In Vašečka, M. (ed.). *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Inštitút pre verejnú otázku: Bratislava, 2002, s. 679-694.

- LACKOVÁ, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 1997.
- MANN, A. B. *Neznámi Rómovia. Zo života kultúry Cigánov – Rómov na Slovensku*. Bratislava: Ister Science Press, 1992.
- MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Slon, 2002.
- MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Slon, 1999.
- MUŠINKA, A. *Bývanie Romov*. In Vašečka, M. (ed.). *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Inštitút pre verejné otázky: Bratislava, 2002, s. 631-655.
- NAVRÁTIL, P. (koord.). *Výzkum interetnických vztahů: zpráva*. Brno: FSS MU, 2002.
- NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003.
- Nedomová, A. *Romská komunita v ČR*. In *Demografie*, 1998, roč. 40, s. 157-167, s. 281-296.
- PŘIBYL, M. *Několik poznámek k romské nezaměstnanosti*. In *Demografie*, 1998, roč. 40, s. 181-182.
- ŘÍČAN, P. *Socializace romských dětí ve škole*. In Balvín, J. a kol. *Romové a majorita*. Ústí n. Labem: Hnutí R, 1997a, s. 27-42.
- ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to, jak*. Praha: Portál, 1998.
- ŠIŠKOVÁ, T. (Ed.) *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha: Portál, 1998.
- ŠAŠKO, P. *Zdravotná situácia romskej populácie*. In Vašečka, M. (ed.). *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Inštitút pre verejné otázky: Bratislava, 2002, s. 657-678.
- THOMPSON, N. *Promoting Equality. Challenging discrimination and oppression in the human services*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London: Macmillan Press Ltd., 1998.
- VÍŠEK, P. *Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970-1989*. In *Romové v České republice*. Praha: Socioklub, 1999, s. 184-218.
- WOODWARD, K. *Identity and difference. Culture, Media and Identities*. London, Tjousand Oaks, New Delphi: Sage Publications, The Open University, 1997.
- ZAPLATÍLEK, M. *Skládání rozbitého zrcadla. Biografická (re)konstrukce romské identity v autobiografických vyprávěních české romské elity*. Diplomová práce. Brno: FSS MU, 2001.
- ZEMAN, V. *Problémy, otázky a cíle multikulturnej výchovy*. In Balvín, J. a kol. *Romové a volný čas*. Ústí n. Labem: Hnutí R, 1997c, s. 22-38.
- Ústava ČR a Listina základních práv a svobod, z. č. 1/1993 Sb. Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. (Zkr. VSS.)
- Internetové zdroje:** www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

¹⁾ Kontakt na autorku: ssevcko@fss.muni.cz.

²⁾ Nejde o rasistickou klasifikaci, ale následují tímto dělení renomované romistky M. Hübschmannové, (1998: 7; Romové 1, 1999: 94), kterou z rasismu obvinil rozhodně nelze.

³⁾ Existují Romové, kteří získali stěle a lépe placené místo a nechtějí být Romy, s Romy se nestýkají, nemluví romsky, ba dokonce ani neudrží jejich zvyky.

⁴⁾ Chudobu delinoval americký antropolog O. Lewis spíše jako subkulturu nebo životní styl. (srov. výše: Kultura, vzorce chování). Chudí žijí ve specifickém světě, který je neuprosně nůl přezít. Talo životní strategie jim však současně odebrat schopnost hledat a najít možnosti, jak se z této situace vymanit (srov. Mareš, 1999: 176), srov. také latinskoamerickou teologii osvobození, která staví na premise, že tenlo svět (rozuměj hospodářsko-politický systém) je vystavěn na tom, že chudí se stávají stále chudšími a bohatí stále bohatšími.

⁵⁾ Děti v první třídě, které neumí dobře česky, nezná základní pojmy, se kterými se v první třídě pracuje, jako jsou barvy, geometrické tvary, nemá základní sociální návyky. Dalším příkladem může být mladý Rom, jehož rodiče i příbuzní jsou dlouhodobě nezaměstnaní – nemusí mít vůbec žádnou představu, co dělat, aby ho nepostihl stejný osud.

Integrace Romů

z pohledu náhradní výchovné péče

Integration of Roma

children without family background

Úvod do problematiky

Děti, které dočasně nebo trvale vyrůstají bez rodinného zázemí, se stávají součástí náhradní výchovné péče zabezpečované státem. Početné zastoupení zde vedle majoritní populace mají také děti romských komunit. Náhradní výchovná péče (dále jen NVP) se realizuje buď v jednotlivých typech ústavních zařízení, která mají svá přijímací kritéria ve vztahu k životní situaci dítěte, nebo v náhradních rodinách (prostřednictvím adopce, pěstounské péče, opatrovnictví či poručnictví). Odborné studie, výzkumné analýzy, osobní zkušenosti i posudky zahraničních institucí upozorňují na závažné nedostatky stávající, státem garantované péče. Nestátní subjekty působící na poli NVP předkládají zodpovědným orgánům konkrétní návrhy na legislativní změny a nové nástroje sociální péče i politiky.

Vypracovaná řešení jsou inspirativní pro otázku integrace romských dětí bez funkčního rodinného zázemí, která by měla stát na předpokladu překonání sociálního vylučování Romů a zachování romské kulturní identity. Koncepce romské integrace, předložená Radou vlády ČR pro záležitosti romské komunity v lednu 2002, je chápána jako „plnohodnotné začlenění Romů do společnosti při zachování většiny kulturních specifík a odlišností, které je charakterizují a které si přejí zachovávat, pokud tyto odlišnosti nejsou v rozporu se zákony České republiky“ (Koncepce, 2002:15). Koncepce se v oblasti NVP zaměřuje pouze na postústavní péči pro mladé dospělé opouštějící ústavní zařízení či pěstounské rodiny (Koncepce, 2002:23). Cílem předkládané stati je prezentovat

Mgr. Karolina Krátká¹⁾ se v rámci PGS na katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně věnuje problematice romských dětí v náhradní výchovné péči. Pracuje jako vedoucí poradny náhradní rodinné péče a volnočasového centra pro znevýhodněné děti ve Sdružení pěstounských rodin v Brně.

Abstrakt:

Stat' se zabývá problematikou romských dětí bez rodinného zázemí a jejich umisťováním do ústavní a náhradní rodinné péče. Z hlediska zastoupení v populaci je podíl romských

děti v náhradní výchovné péči neúměrný, přitom romské děti jsou do náhradních rodin přijímány méně často než děti majoritní populace. Dlouhodobé výzkumy odborníků dokládají negativní dopady ústavní výchovy na vývoj dětí, které byly zbaveny kontaktu s rodinným prostředím. Stať upozorňuje na neexistenci asistenčních sociálních služeb v ohrožených rodinách a specializovaných forem náhradní rodinné péče. Zároveň poukazuje na nedostatky zájemců o náhradní rodinnou péči z řad romské

konkrétní návrhy opatření při řešení životní situace romských dětí, které dočasně nebo trvale postrádají zázemí rodiny.

Náhradní výchovná péče v České republice

V České republice je podobně jako v ostatních zemích Evropy přibližně 1-2 % dětí, které nevyrůstají u svých biologických rodičů. Přitom jen 2 % jsou úplní sirotci, tzn. že většina dětí v náhradní výchovné péči své rodiče má, ti se však o ně nemohou, nedokáží nebo nechťejí starat. Každý stát si vybudoval svůj specifický systém náhradní výchovné péče, v ČR je většina dětí postrádajících funkční rodinné zázemí umisťována do ústavní výchovy – v roce 2000 to bylo 20 000 dětí (Bubleová, Kovařík, 2003b:8). Statistické údaje o ústavních zařízeních do tří let věku dokládají, že v roce 2000 bylo z celkových 1 800 dětí 57 % odebráno z rodiny ze sociálních důvodů a 24 % z důvodu zdravotního ohrožení či handicapu (Šporcová, Winkler, 2003:65-68). Podle rozhodnutí příslušného odboru péče o dítě rodina nedokázala zajistit základní materiální zabezpečení dítěte, závažně zanedbávala jeho výchovu, popř. zdravotní péči. 48 % dětí se z těchto ústavních zařízení v roce 2000 vrátilo do původní rodiny, 28 % bylo svěřeno do adopce, 8 % do pěstounské péče a 16 % přešlo do jiných zařízení (Schneiberg, 2003:51-52). I přes tuto snahu umisťovat děti do rodinného prostředí vyrůstalo v roce 2000 v dětských domovech a výchovných ústavech 7 800 dětí, v ústavech sociální péče 10 500, 50 % ze sociálních důvodů (Bubleová, Kovařík, 2003b:8). Tito „sociální sirotci“ jsou na základě rozhodnutí soudu přidělováni do příslušných ústavních zařízení (kojenecké ústavy, diagnostické ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy či ústavy sociální péče), jedna třetina z nich je umisťována do náhradní rodinné péče (dále jen NRP). V roce 2000 bylo do ústavní výchovy přijato 2 117 dětí, do pěstounské péče 417 a do adopce 566 (Bubleová, Kovařík, 2003b:8).

Romské děti a ústavní péče

Podíl romských dětí v ústavních zařízeních je pracovníky NRP odhadován na více než 50 % (Bubleová, Kovařík, 2001:2), odborníky na romskou problematiku až na 60 % (Říčan, 1998:104). Výzkum zaměřený na děti v kojeneckých a dětských domovech do tří let uvádí 26 % v roce 2000 (Šporcová, Winkler, 2003), přičemž většina – na rozdíl od zdravých neromských dětí – přechází do školských ústavních zařízení (Schneiberg, 2003:52). Vzhledem k sociální situaci současných romských komunit a jejich sociální dezintegraci lze předpokládat, že značný podíl romských dětí je umisťován do

ústavních zařízení v předškolním a školním věku. Hlavním důvodem je především neutěšená bytová situace rodiny, nedostatečný příjem pro zajištění základních potřeb dítěte či neschopnost zajistit základní péči o ně. Tvoří-li romské děti 4 % dětské populace, do dětských domovů jich je umisťováno 15x více než dětí neromských (Říčan, 1998:104).

Bez podpory rodin prostřednictvím terénních a kontaktních pracovníků jsou romské děti odebírány a předávány do ústavních zařízení. Kontakty dítěte s původní rodinou bývají přerušeny a zůstávají zachovány prostřednictvím občasných návštěv. V současném systému přitom chybí nejen prevence ústavní výchovy, ale také sociální péče o rodiny, jejichž dítě bylo do ústavní výchovy umístěno. Situace rodiny se tak neřeší, stejně jako návrat dítěte do rodiny (Nová, 2003:13-16). V případě, že původní rodiče se svým dítětem vazby zcela přeruší, dítě je doporučeno k osvojení či přijetí do pěstounské péče. Ve stávající podobě jsou tato opatření vhodná pouze v případě, že vztah mezi dítětem a původním rodičem byl zcela přerušen na základě nezájmu, neschopnosti, kvůli závislostem, popř. zneužívání či týrání dítěte.

Alternativy ústavní péče

Adekvátní službou pro životní situaci ohroženého dítěte je z hlediska nastavení stávajícího systému především ústavní výchova. Prostřednictvím odborníků poskytuje specializované služby pro všechny druhy specifických potřeb dítěte. Jak ale dokládají dlouhodobé výzkumy prof. Matějčka, ústavní zařízení mají negativní vliv na psychický vývoj svěřenců. Následkem psychické deprivace dítě obtížně navazuje vztahy s druhými, potýká se se začleněním do společnosti, s vlastním sebeurčením, postrádá jasný smysl života. Absence rodiny – ať původní nebo náhradní – způsobuje časté selhání jedinců v dospívání či v samostatném životě v dospělosti (dle Šporcová, Winkler, 2003:58-64).

Současný stav je předmětem kritiky neziskových organizací působících na poli náhradní výchovné péče²⁾, ale také ženevského výboru OSN, který 31. ledna 2003 zhodnotil poslední zprávu o plnění Úmluvy o právech dítěte v ČR (Bubleová, Kovařík, 2003a:6). Z mezinárodního srovnání přístupů řešení situace ohroženého dítěte vyplývá, že v ČR chybí důraz na prevenci ústavní výchovy a individuální práci s rodinami v krizi stejně jako forma náhradní rodinné péče, která by umožnila umístit ohrožené dítě do náhradní rodiny na dočasnou dobu anebo dítě se specifickými potřebami do dlouhodobé pěstounské péče (Druhá, 2003:25-37;

populace. V závěru autorka navrhuje konkrétní opatření, která by se měla stát součástí koncepce romské integrace jako plnohodnotného začlenění do majoritní společnosti bez ztráty vlastní identity.

Abstract:

This study deals with relevant questions about Roma children without family background and their situation in the institutional care and substitutional family care. The quota of Roma children in the substitutional care is disproportionate in relation to their majority

population. In the Czech republic the solution for the majority of children without functional family background is to be placed in the institutional care. On the top of it Roma children are accepted in the substitutional family care less then children from majority population. Long-termed analysis proofed that children without family background, grooving in the institutional care, are psychically deprived and defavorisated far their life as adults. This study is calling to the fact that in the Czech republic the asistent support

Svobodová, Vrtbovská, Bártová, 2001, 2002; Bubleová, Kovařík, Pazlarová, 2002). Nové koncepce, které iniciují nestátní subjekty z oblasti NRP, nepochybují o nezbytné existenci ústavních zařízení. Volají však po snížení jejich počtu a specializaci na obtížně vychovatelné skupiny dětí (poruchy chování, různé druhy závislosti, aj.).

Pilotní projekty neziskových organizací, které se věnují terénní práci v sociálně ohrožených rodinách, dokládají úspěchy při řešení krizové situace. Poskytování podpůrné pomoci významně zamezilo umístění dítěte do ústavní výchovy (Bechyňová, 2003; Nová, 2003). Nezisková organizace STŘEP intervenovala do sociální situace rodin na základě doporučení opatrovnických soudů. Součinností s příslušným oddělením péče o dítě a se školou se sociální pracovníkům této neziskové organizace podařilo v letech 2001-2002 zrušit 100 % návrhů na ústavní výchovu (Bechyňová, 2003:20).

Poradna pro občanství poskytovala sociální služby rodinám, jejichž děti byly v ústavní výchově nebo jimž odebrání do ústavní výchovy hrozilo a kde byly zachovány citové vazby k dítěti, které se projevovaly soustavným zájmem o dítě a přáním získat je zpět domů. Vedle sociálního a právního poradenství se v sociální práci s těmito rodinami osvědčilo stanovení sanačního plánu rodiny a jeho plnění za asistence sociálního pracovníka. Vyřešení konfliktu rodiny s druhou stranou se uskutečňovalo prostřednictvím mediace, jejíž výsledky byly v pozitivním případě přijaty jako smlouva závazná pro obě strany. Doplnkem vhodných sociálních služeb je také domácí příprava dětí, která zahrnuje doučování, motivaci k lepší docházce do školy či zajišťování volnočasových aktivit (Nová, 2003:7-9). Podpůrné služby, které se osvědčily v projektech neziskových organizací, prozatím nejsou aplikovány na úrovni státu.

Romské děti a náhradní rodinná péče

Podle odhadů pracovníků z oblasti NRP (Středisko náhradní rodinné péče, Sdružení pěstounských rodin, MPSV, MMB) je počet romských dětí vhodných do náhradní rodinné péče výrazně vyšší než počet dětí majoritní populace. Naopak mezi žadateli o náhradní rodinnou péči je 99 % neromských. Absence náhradních rodin z romské komunity pravděpodobně vyplývá z tradiční kastovní a skupinové koheze a s ní související uzavřenosti (Říčan, 1998:47-48). Příčinou mohou být také zákonné požadavky na žadatele o NRP, které jsou v rozporu se současným socioekonomickým statusem romské komunity. Trvalý příjem ze zaměstnání, vhodné bytové podmínky a materiální zázemí jsou nezbytným předpokladem pro podání si žádosti o NRP.

Mezi současnými žadateli majoritní populace převažuje obava z přijetí romského dítěte do rodiny. V průběhu povinné přípravy žadatelů je psychology kladen důraz na ujasnění, jaké dítě jejich rodina chce a je schopna přijmout (Rotreklová, 2003). Mezi hlavní otázky patří, jaké by mělo mít dítě věk, pohlaví, zda může rodina poskytnout adekvátní péči dítěti se zdravotním omezením. Náhradní rodiče zároveň zvažují etnicitu dítěte, svou schopnost přijmout dítě s rozdílným kulturním dědictvím a akceptovat ho.

Podle zkušeností pracovníků z oblasti NRP převažují mezi žadateli obavy z dospívání romských dětí, z hledání kořenů a otázek po původu, zároveň z přijetí romského dítěte v širší rodině a sousedství. Dospívání romských dětí v náhradních rodinách je i odborníky z oblasti NRP považováno za rizikové. Konflikty vyplývají především z nevhodných výchovných postupů pěstounů a z nekritického zájmu o romskou komunitu dítěte v době dospívání (Kuřimská, Hamalová, 1999:58-59). Hlavní rizika při výchově romského dítěte vyplývají z potlačování jeho identity, tabuizování jeho kořenů i sounáležitosti s romskou komunitou (Říčan, 1998:125-127). Pracovníci zodpovědní za zprostředkování adopce či pěstounské péče proto kladou důraz na spárování vhodných osobnostních předpokladů žadatelů a potřeb ohroženého romského dítěte. Nalézt odpovídající rodinu pro sociálně osiřelé dítě je nezbytný předpoklad pro úspěšné fungování náhradní rodinné péče (Kovařík, Pazlarová, Bubleová, 1999:37-39). Podle výzkumu pěstounských rodin je výchovná péče o děti etnicky odlišné úspěšná u rodičů, kteří jsou celkově odolnější, mají zvýšenou kontrolu nad událostmi, nižší hodnotovou orientaci na úspěch a vnitřní duchovní oporu v podobě křesťanské víry (Sobotková, 2003a).

Perspektivy náhradní výchovné péče pro romské děti

Pro ohrožené děti romského původu je v současném systému náhradní výchovné péče obtížné nalézt vhodnou náhradní rodinu. Pokud k osvojení či přijetí do pěstounské péče nedojde, dítě vyrůstá v ústavním zařízení. Nehledě na skutečnost, že pro 2/3 dětí se alternativní řešení nehledá, neboť jsou kvalifikovány jako pro NRP nevhodné. Dlouhodobé výzkumy prof. Matějčka a prof. Koluchové přitom potvrzují, že ústavní zařízení (stejně jako dysfunctionální rodina) nemohou poskytnout naplnění základních psychologických potřeb dítěte a splnit předpoklady pro jeho zdravý vývoj (Matějček a kol., 1999:53-57, Koluchová, 2002). Nevyžadují-li to specifické potřeby dítěte, mělo by být ohrožené dítě umísťováno především do rodinného prostředí.

serves to families in crisis and diferent specialized forms of substitutional family care are missing, same as substitutional families from Roma population. The author suggests concrete meosures for the conception of Roma integration.

Mezi dětmi, pro které se po třech měsících od rozhodnutí soudu nenašla vhodná rodina v rámci kraje a jsou k 30. 9. 2003 v evidenci MPSV, je 66 % dětí romského původu (Průšová, Stará, 2003). Nepodaří-li se pro ně nalézt osvojitele v rámci ČR, jsou postoupany k mezinárodní adopci Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí. Od roku 2000 do září 2003 bylo umístěno do mezinárodního osvojení 160 dětí. Podle vyjádření pracovníků úřadu se jedná především o děti romského či poloromského původu.

Řešením je podle předkladatelů nových koncepcí (SNRP, DOM) obohacení dosavadních forem pěstounské péče, a to zavedením zejména krátkodobé pěstounské péče, terapeutické péče a pěstounské péče pro zvláštní případy, péče o adolescenty, nezletilé matky s dětmi, aj. V případě romských dětí je kladen důraz na přípravu romských asistentů a sociálních pracovníků na vyhledávání, výběr a přípravu romských pěstounských rodin tak, aby sociálně osiřelé romské děti mohly zůstat v rámci romské komunity (Kovařík, Pazlarová, Bubleová, 1999:39-40). Nové formy pěstounské péče by měly umožnit ozdravení původní rodiny, spolupráci na výchově dítěte a především zamezení nadměrně dlouhému pobytu dítěte v ústavním zařízení. Psychologové zároveň varují před přeceňováním ozdravení původní rodiny a před upřednostňováním zájmů rodičů před zájmy dítěte (Koluchová, 1999). Zdůrazňují, že pro dítě je nezbytná především životní jistota a perspektiva, která může být častým přesouváním dítěte z původní rodiny do náhradní a zase zpátky zásadně narušena (Sobotková, 2003b:11-12). Poučení čerpají z výzkumů ve Velké Británii, kde nejsou děti do 10 let věku umísťovány do ústavů, ale právě do krátkodobých specializovaných forem pěstounské péče.

Závěry a doporučení

Považuje-li Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity za nezbytné předcházet asimilaci romské komunity, podporovat její integraci a zachování jejích kulturních tradic v rámci majoritní populace České republiky, měla by se prostřednictvím příslušných opatření zaměřit rovněž na oblast náhradní výchovné péče. Současná podoba Koncepce romské integrace s nimi prozatím explicitně nepočítá (Koncepce, 2002). Aktuální pojetí se ve vyrovnávacích postupech zaměřuje pouze na specifickou skupinu adresátů sociální péče, kterými jsou mladí lidé odcházející po dovršení zletilosti z ústavních zařízení a pěstounské péče (Koncepce, 2002:23). Stejně tak v připravovaném programu včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí zdůrazňuje především zvýšení docházky předškoláků do mateřských škol (Koncepce, 2002:26). Vyrovnávací postupy prostřednictvím terénních pracovníků a osobních asistentů v problematice nezaměstnanosti, bytové otázky a vzdělávání jsou samozřejmě pro řešení životní situace ohrožených dětí a romských rodin v krizi nezbytným příspěvkem. Domnívám se však, že prevence ústavní výchovy a uzpůsobení náhradní výchovné péče potřebám romských dětí si vyžaduje specifická a cílená opatření.

1. Zaměřit sociální péči terénních a dalších sociálních pracovníků na ohrožené děti a rodiny v krizi. Asistovat při řešení jejich životní situace tak, aby se předešlo odebrání dětí z rodin z důvodu zanedbané či nedostatečné výchovy, spolupracovat a iniciovat jednání s příslušným odborem péče o dítě. Mezi vhodné podpůrné služby patří

- sociální a právní poradenství, doprovázení, zprostředkování při řešení konfliktní situace, doučování a individuální výchovná práce s dětmi.
2. V případě nutného odebrání ohroženého dítěte z romské rodiny v krizi zajistit umístění dítěte na přechodnou dobu do rodiny pěstounů se zaměřením na krátkodobou výchovnou práci s romskými dětmi. Pěstouni přijímají dítě na nezbytně dlouhou dobu a za přispění odborníků spolupracují s původní rodinou dítěte na tom, aby se mohlo do svého původního prostředí opět vrátit. V případě, že návrat dítěte do původní rodiny možný není, dítě je přijato do dlouhodobé pěstounské péče. Institut krátkodobé pěstounské péče je již funkční v řadě evropských zemích a i v České republice odborníci z NRP volají po jeho zavedení (Bubleová, Kovařík, 2003b). Výhodou navrhovaného postupu je, že dítě - nevyžadují-li to jeho specifické potřeby - nevyrostá v ústavním zařízení, ale v rodinném prostředí, kde si prostřednictvím každodenní zkušenosti osvojuje návyky a dovednosti pro samostatný život v dospělosti.
3. Zacílit vzdělávání romské komunity rovněž na problematiku ohrožených dětí a náhradní rodinné péče. Cílem je, aby se zvýšil počet romských žadatelů o adopci či pěstounskou péči a aby ohrožené romské děti mohly vyrůstat ve funkčních romských či smíšených rodinách. Nezbytným předpokladem zvýšení počtu žadatelů v rámci romské komunity jsou rovněž vyrovnávací postupy při plnění vstupních kritérií, vyřizování samotné žádosti a absolvování povinné přípravy.

Použitá literatura:

- BECHYŇOVÁ, V. Sebelepší legislativní úprava nezmění vnitřní postoj. In *Sociální práce*, 2003, roč. 2003, č. 2, s. 18-23.
- BUBLEOVÁ, V. *Závěrečná zpráva k projektu „Opuštěné romské děti do romských rodin“*. Praha: SNRP 2001, nepublikováno.
- BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J., PAZLAROVÁ, H. *Mezinárodní srovnání přístupů a forem realizace pěstounské péče se zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a reintegrace rodiny*. Praha: SNRP, VÚPSV 2002.
- BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Prohlášení neziskových organizací ke stavu systému náhradní péče a péče o dítě a rodinu. Náhradní rodinná péče*, 2003a, roč. 6, č. 2, s. 6-7.
- BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Současné problémy systému náhradní péče a monitorování situace českých dětí a jejich práv*. <http://adopce.com>, [on/line] [listopad 2003b].
- Druhá periodická zpráva o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích České republice z Úmluvy o právech dítěte (za období od 1. 1. 1995 do 31. 12. 1999)*. <http://www.detskaprava.cz>, listopad 2003.
- KOLUCHOVÁ, J. *Psychická deprivace a náhradní rodinná péče*. In *Sborník přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči*. Praha: MPSV, 1999, s. 15-21.
- KOLUCHOVÁ, J. *Psychická deprivace a možnost její nápravy*. In *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál 2002a, s. 84-90.
- KOLUCHOVÁ, J. *Tři příběhy*. In *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál 2002b, s. 91-95.

- Koncepce romské integrace Rady vlády pro záležitosti romské komunity. *Sociální práce*, 2002, roč. 2002, č. 2, s. 14-26.
- KOVAŘÍK, J., PAZLAROVÁ, H., BUBLEOVÁ, V. *Systémy přípravy pěstounů a osvojitelů*. Praha: SNRP, VÚPSV 1999.
- KOVAŘÍK, J., PAZLAROVÁ, H., BUBLEOVÁ, V. *Práva ohrožených a znevýhodněných dětí*. Praha: SNRP 2003.
- KUŘÍMSKÁ, D., HAMALOVÁ, V. *Rizikové faktory dětí v pěstounské péči z pohledu dlouhodobých zkušeností*. In *Sborník přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči*. Praha: MPSV, 1999, s. 56-59.
- MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999.
- Návrat dítěte do původní rodiny (závěrečná zpráva z realizace projektu)*. Praha: Poradna pro občanství, 2003, <http://www.poradna-prava.cz>
- PRŮŠOVÁ, L., STARÁ, A. *Evidence dětí a žadatelů MPSV ČR. III. celostátní seminář NRP*. Brno: Trialog 29.-30. 9. 2003, nepublikováno.
- ROTKREKLOVÁ, E. a kol. *Příprava pěstounů a osvojitelů. Metodické poznámky*. Brno: Trialog 2003.
- ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Praha: Portál, 1998.
- SOBOTKOVÁ, I. *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: MPSV, 2003a.
- SOBOTKOVÁ, I. *Výzkum provedený v pěstounských rodinách. Průvodce náhradní rodinnou péčí*, 2003b, roč. II, č. 4, s. 9-12.
- Statistika počtu dětí za roky 2000-2003 k 30. 6. 2003 umístěných do mezinárodního osvojení*. <http://umpod.cz>, [on-line] [listopad 2003].
- SVOBODOVÁ, M., VRTBOVSKÁ, P., BÁRTOVÁ, D. *Zpráva o stávajícím stavu náhradní rodinné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice*. Praha: DOM 2001.
- SVOBODOVÁ, M., VRTBOVSKÁ, P., BÁRTOVÁ, D. *Nová koncepce systému péče a podpory pro rodinu a dítě v České republice*. Praha: DOM 2002.
- SCHNEIBERG, F. *Ne všechny děti mohou do náhradní rodinné péče*. In *Sociální práce*, 2003, roč. 2003, č. 2, s. 50-53.
- ŠPORCOVÁ, I., WINKLER, J. *Potřeby dítěte a náhradní výchovná péče*. In *Sociální práce*, 2003, roč. 2003, č. 2, s. 54-69.

¹⁾ Veškerou korespondenci lze posílat na adresu: Karolína Krátká, FSS MU, katedra sociální politiky a sociální práce, Gorkého 7, 602 00 Brno, nebo e-mailem na adresu: 8930@mail.muni.cz.

²⁾ Středisko náhradní rodinné péče iniciovalo formou otevřeného dopisu kritické prohlášení, která podpořilo dalších 15 neziskových organizací (Bubleová, Kovařík, 2003a).

Přínos společensky účelných PRACOVNÍCH míst (SÚPM) zřizovaných zaměstnavatelem

A contribution of subsidised employments

I. Úvod

V posledních letech se stává nezaměstnanost významným ekonomickým a sociálním problémem. Důkazem je i letošní rok, kdy byla překročena hranice 10 %. Klíčovým nástrojem uplatňovaným vládou, který by měl vést k jejímu snížení, je politika zaměstnanosti. Ta je jedním ze základních prvků hospodářské strategie a politiky. Její těžiště se v souladu s principy politiky zaměstnanosti členských států EU stále více přesunuje od pouhého hmotného zabezpečení občana postiženého nezaměstnaností (tj. od pasivních opatření v podobě pobírání dávek) k aktivnímu přístupu k řešení tíživé situace nezaměstnaného, jehož cílem je návrat na trh práce či prevence nezaměstnanosti. Politika zaměstnanosti není však jen záležitostí resortu ministerstva práce a sociálních věcí, ale je provázána s ostatními resortními politikami, především pak s ekonomickou, sociální, regionální a vzdělávací politikou vlády.

Politika zaměstnanosti usiluje o dosažení rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou na trhu práce, produktivní využití zdrojů pracovních sil a zabezpečení práva občanů na zaměstnání. K dosažení těchto cílů využívá státní politika zaměstnanosti systém nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti.

Ing. Veronika Stehlíková¹⁾ je posluchačkou I. ročníku DSP, na České zemědělské univerzitě, katedře zemědělské ekonomiky. Zabývá se aktivní politikou zaměstnanosti, a to především specifickou podporou zaměstnanosti.

Abstrakt:
Politika zaměstnanosti je klíčovým nástrojem vlády ke snížení stále vzrůstající nezaměstnanosti. Její řešení však nespočívá v pasivním vyplácení hmotného zabezpečení v nezaměstnanosti, ale

především v aktivní politice zaměstnanosti. Jeden z institutů aktivní politiky zaměstnanosti je společensky účelné pracovní místo zřizované zaměstnavatelem, jehož efekty a uplatnění v okrese České Budějovice popisuje tento příspěvek.

Abstract:
The employment policy is a key instrument of government to decrease constantly increasing unemployment. Its solving but is not in disbursement of unemployment benefit, but first

Aktivní politika zaměstnanosti (APZ) pomáhá strukturálním změnám zaměstnanosti, sociálně-ekonomickému rozvoji v regionech, snižuje finanční náročnost státního rozpočtu na pasivní politiku zaměstnanosti, podněcuje k hledání nových forem a metod aktivního využívání lidských zdrojů a umožňuje zapojení jednotlivých skupin uchazečů do zaměstnání a snížení míry nezaměstnanosti.

APZ realizují v České republice především úřady práce (ÚP) řízené Správou služeb zaměstnanosti (SSZ) Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Při aplikaci nástrojů vycházejí jednak z doporučení SSZ a jednak z analýzy a prognózy trhu práce.

Mezi základní instituty uplatňované ze strany úřadu práce patří rekvalifikace, absolventská praxe (AP), společensky účelná pracovní místa (SÚPM), veřejně prospěšné práce (VPP), příspěvek na zřízení či provoz chráněné dílny či chráněného pracoviště pro občany se ZPS. Ze strany SSZ se jedná o investiční pobídky a dotace zaměstnavatelským subjektům zaměstnávajícím nejméně 50 % občanů se ZPS.

Každý nástroj APS je zaměřen na určitou problémovou skupinu, a tím samozřejmě přispívá k snížení nezaměstnanosti daného segmentu. AP mají pomoci zaměstnat obtížně umístitelné absolventy škol, chráněné dílny a pracoviště pomáhají tvořit místa pro občany se ZPS. VPP rozšiřují počet pracovních míst pro uchazeče o zaměstnání, kterým nelze zajistit jiným způsobem pracovní uplatnění (např. dlouhodobě nezaměstnané, lidi bez kvalifikace). SÚPM jsou nástrojem nejširším. Účel a charakteristika vytváření je vymezena § 5 zákona č. 9/1991 Sb. Poskytování finančního příspěvku je upraveno vyhláškou MPSV ČR č. 35/1997 Sb. SÚPM se rozumí a) nové pracovní místo, které zaměstnavatel zřizuje na základě písemné dohody s ÚP a je obsazováno uchazeči evidovanými úřadem práce, kterým nelze zajistit jiným způsobem pracovní uplatnění, b) nově zřízené pracovní místo pro uchazeče o zaměstnání evidovaného ÚP a začne vykonávat samostatnou výdělečnou činnost. Při tvorbě těchto míst nacházejí práci dlouhodobě nezaměstnaní, osoby se ZPS, uchazeči starší 50 let, osoby pečující o dítě atd. Realizovaný výzkum se zaměřil na SÚPM zřizovaná zaměstnavatelem. Na tato vytvářená místa se umísťují uchazeči o zaměstnání z evidence úřadu práce. Zaměstnavatel sepisuje smlouvu s úřadem práce, na jejímž základě je mu poskytována jedna z forem dotace (návrtná finanční výpomoc, dotace na úhradu mezd a jejich náhrad, dotace na úhradu úroků z úvěrů, jiná účelově určená dotace). Nejčastěji se jedná o dotaci na úhradu mezd (platů) a je-

jejich náhrad. Výši a dobu dotace si stanovuje úřad práce a vyplývají z konkrétní situace v regionu.

Rekvalifikace jsou jediným nástrojem, kde nedochází k tvorbě nových míst, ale ke změně dosavadní kvalifikace, získání znalostí a dovedností, které zvyšují úspěšnost uchazeče o zaměstnání.

2. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo s časovým odstupem vyhodnotit účelnost užití finančních prostředků od úřadu práce na SÚPM tvořené zaměstnavatelem.

Výdaje směřované do aktivní politiky zaměstnanosti se každým rokem zvyšují, je však velmi těžké zjistit účelnost takto vynaložených prostředků, neboť nedochází ke zpětné vazbě u zaměstnavatelů, již místa v rámci aktivní politiky zaměstnání tvořili. Snahou provedeného výzkumu bylo zjistit a popsat stav na vytvořených místech po skončení čerpání dotace.

3. Metodika

Práce byla postavena na dvou hypotézách. *První hypotéza* zjišťovala, zda finanční prostředky poskytnuté v rámci mzdových dotací u SÚPM tvořené zaměstnavatelem byly využity efektivně.

Efektivita byla měřena na základě porovnání relativních ukazatelů a zjištěných korelací mezi vybranými indikátory trhu práce, resp. politiky zaměstnanosti v okrese České Budějovice. Porovnávány byly tyto korelační proměnné: vynaložené finanční prostředky (stat. nezávislá) na APZ v Kč a počet vytvořených míst, vynaložené finanční prostředky na SÚPM (stat. nezávislá) a počet vytvořených míst, vynaložené finanční prostředky na APZ v Kč (stat. nezávislá) a průměrná míra nezaměstnanosti, finanční prostředky na SÚPM (stat. nezávislá) a průměrná míra nezaměstnanosti.

Dále byla efektivnost měřena na základě výdajů na 1 vytvořené místo (výdaje/počet vytvořených míst).

Míru zneužití je samozřejmě velmi obtížné zjistit. Byla stanovena na základě subjektivního názoru podloženého pozorováním v terénu.

Druhá hypotéza řešila otázku ohledně situace po skončení čerpání dotace, tj. zda jsou vytvořená místa u zaměstnanců rušena a pracovníci propouštěni. Zde se vycházelo z názoru, že mnoho firem přijímá pracovníky z důvodu dotace na mzdové náklady. Po skončení doby čerpání pak s těmito zaměstnanci rozvážou pracovní poměr a zaměstnají jiné pracovníky na novou dohodu s novou mzdovou dotací.

in the active measures. One of the active measures instituts is the subsidised employment, which effects and exercises in České Budějovice district are described in this subsidy.

Metodika, která byla pro sběr dat použita, byl standardizovaný dotazník vyplňovaný se zaměstnavateli, kteří využili finanční podpory ÚP v Českých Budějovicích a přijali do pracovního poměru uchazeče o zaměstnání z evidence ÚP. Dotazník byl vyplňován na základě osobního či telefonického kontaktu.

Výzkum proběhl celkem u sedmdesáti pěti podnikatelských subjektů, již byly příjemci dotace na úhradu mezd v letech 1999 až 2001. Každý rok bylo na základě náhodného výběru do šetření zařazeno 25 firem, které vytvořily SÚPM.

U některých organizací bylo vytvořeno i více míst v daném roce. Celkem bylo tedy v průběhu tří let šetřeno 107 SÚPM (výběrový soubor). V letech 1999-2001 bylo umístěno na SÚPM tvořené zaměstnavatelem 434 uchazečů o zaměstnání v okrese České Budějovice (základní soubor). Do dotazníkového šetření bylo zahrnuto 24,7 % z těchto vytvořených míst.

Vlastní sběr dat probíhal od září 2001 do února 2003. Důvodem tohoto rozložení bylo zachytit skutečný stav po skončení čerpání dotace po delší době.

Tab. 2: Doba čerpání dotace

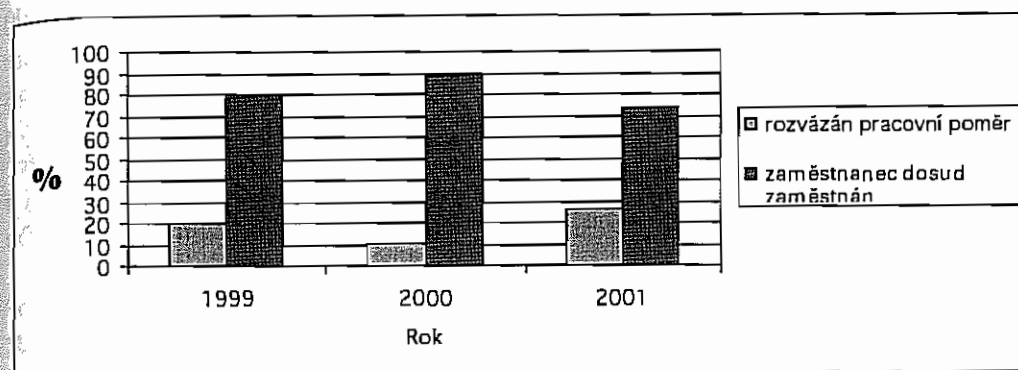
Období	Doba čerpání dotace
1998–červen 2001	podnikatelská sféra - 12 měsíců nezisková sféra - 24 měsíců
červen 2001–prosinec 2001	podnikatelská sféra - 6 měsíců nezisková sféra - nad 6 měsíců

Zdroj: ÚP České Budějovice

4. Implementace statistické analýzy

Hlavní úkolem výzkumu bylo zjistit, jaká situace vznikne ve firmě po skončení poskytování mzdové dotace. V roce 1999 zůstalo zaměstnáno 80 % zaměstnanců. V roce 2000 bylo v době šetření v pracovním poměru 89,3 % a v posledním roce výzkumu 76,5 %. Je zde vidět určitá sestupná tendence, ale v průměru zůstává zaměstnáno 80 % pracovníků. Pokud budeme brát v úvahu i pracovníky, jejichž pracovní poměr byl rozvázán ještě v době platnosti dohody a pracovník nebyl nahrazen jiným uchazečem o zaměstnání z evidence ÚP, dochází ke snižování počtu zaměstnaných pracovníků po uplynutí čerpání dotace v roce 1999 na 75,7 %, v roce 2000 na 89,3 % a v roce 2001 na 76,5 %. Při rozvázání pracovního poměru převažuje dohoda nad ostatními formami. Ve většině případů zájem rozvázat pracovní poměr vychází od zaměstnance. Pro něj se často toto místo stává „odrazovým můstkem“ pro dosažení kvalitnější a lépe placené práce. Lze tedy na SÚPM nahlížet jako na určitý institut, kde pracovník získává praxi, rozhled, zkušenosti a také prostor časem získat pro něj zajímavější místo.

Obr. 1: Situace po skončení dotace

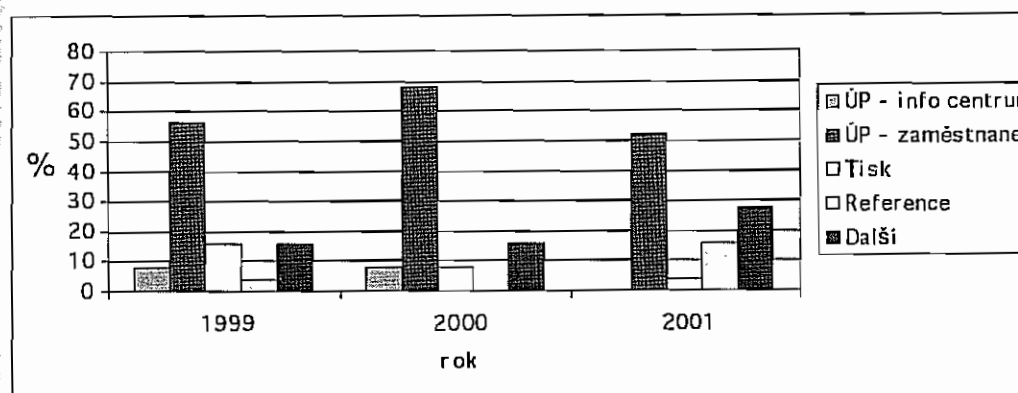
Zdroj: Vlastní výzkum

Nejčastější pracovní zařazení pracovníků podle KZAM je třída 4, 5 a 7. Jedná se nejčastěji o technicko-hospodářské pracovníky, dělníky a pracovníky v obchodě.

Důvodem k tvorbě místa je u většiny firem potřeba nového pracovníka, která vyplývá ze zřízení nového či rozšíření stávajícího provozu.

Dalším podstatným údajem zjištěným prostřednictvím dotazníkového šetření je zdroj informací o SÚPM. Tím byl pro 64 % v roce 1999, 76 % v roce 2000 a 56 % v roce 2001 úřad práce. Jeho podíl však pomalu začíná klesat a je nahrazován dalšími zdroji, jako je tisk, reference jiných firem a informace podávané v různých sdruženích (hlavně u neziskových organizací).

Obr. 2: Zdroj informací o SÚPM v %

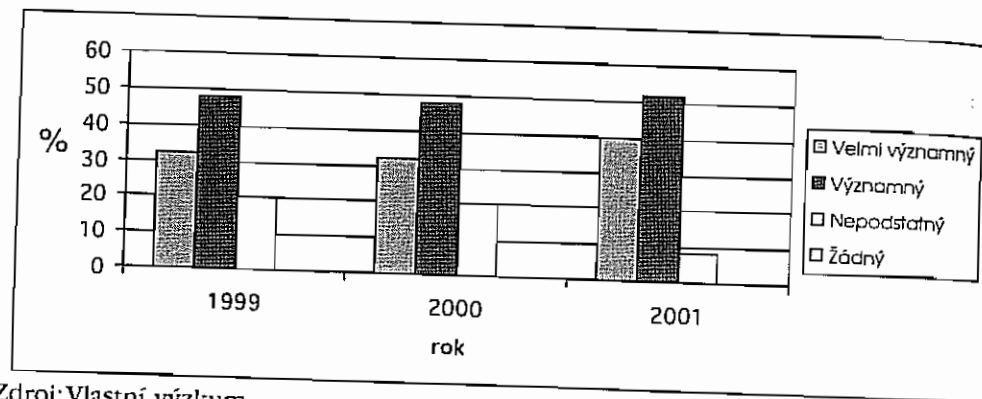

Zdroj: Vlastní výzkum

Finanční podpora zůstává hlavním motivem k tvorbě nových míst. V roce 1999 a 2000 ji za významnou považovalo 48 %, v roce 2001 52 % subjektů. Firmy k takto získaným mzdovým prostředkům přidávají své vlastní finanční zdroje na výplatu mezd a platů, které činí od 20 % až 120 %, průměr se pohybuje kolem 50 %.

Významný rozdíl je pozorovatelný u PO (a částečně u FO) a na druhé straně u neziskových organizací (NO). Pro neziskové organizace je finanční podpora často jedinou možností, jak krýt mzdové náklady. U PO nehraje mzdová dotace tak velkou úlohu, jak tomu je u NO. Zde je dotace chápána jako určitá forma kompenzace za umístění pracovníka s určitými problémy, jak zdravotními, tak i psychickými.

Obr. 3: Vliv finanční podpory zřizovaného místa na úsporu finančních prostředků

Zdroj: Vlastní výzkum

Závěr a diskuse

První hypotéza byla ověřena na základě zjištěných korelací a průměrných výdajů na jedno SÚPM tvořené zaměstnavatelem.

Korelační koeficienty:

• vynaložené finanční prostředky na APZ v Kč a počet vytvořených míst, $r = 0,93$

• vynaložené finanční prostředky na SÚPM a počet vytvořených míst, $r = 0,86$

• vynaložené finanční prostředky na APZ v Kč a průměrná míra nezaměstnanosti, $r = 0,83$

• finanční prostředky na SÚPM a průměrná míra nezaměstnanosti, $r = 0,72$

Korelační koeficienty u SÚPM jsou o něco nižší, než tomu je u APZ jako celku, přesto byla prokázána poměrně vysoká závislost mezi porovnávanými proměnnými.

*Průměrné výdaje na jedno vytvořené místo*²⁾ se pohybují kolem průměru za celou ČR (např. 2000: ČR - 36 333 Kč, ČB - 34 493 Kč; rok 2001: ČR - 48 720 Kč, ČB - 50 272 Kč).

Druhá hypotéza, že mnoho firem zaměstnává uchazeče o zaměstnání z ÚP jen z dů-

vodu získání mzdové dotace a že po skončení doby čerpání pak s těmito zaměstnanci rozvážou pracovní poměr a zaměstnají jiné pracovníky na novou dohodu s novou mzdovou dotací, se nepotvrdila na základě empirického šetření. V průměru zůstává zaměstnáno okolo 80 % pracovníků. Obecně lze výsledky vztáhnout na všechny firmy, jež pobírají dotace na SÚPM v okrese České Budějovice.

Někteří respondenti poukazovali na již zmíněné zneužívání. To se však ve větší četnosti neprokázalo. Podle odhadu na základě zjištěných údajů k zneužívání dochází u přibližně 5 % podnikatelských subjektů.

Realizovaný výzkum prokázal účelnost vynaložených prostředků na tvorbu SÚPM. Toto mínění potvrdila i většina dotázaných, která se shodla, že realizace APZ a tvorba SÚPM vede ke snižování nezaměstnanosti.

Doporučení

Okres České Budějovice patří k okresům s nejmenší nezaměstnaností v České republice. I přesto je zde APZ věnována náležitá péče. V posledních letech dochází k výraznějšímu nárůstu prostředků na APZ na úkor pouhého vyplácení podpor v nezaměstnanosti (např. rok 2002 - APZ tvořila 40,8 %). Tento nastolený směr koresponduje s politikou zaměstnanosti v EU a přibližováním ČR v této oblasti. Je proto důležité tento trend zachovat.

Jeden z problémů, které trápí každý úřad práce, jsou dlouhodobě nezaměstnaní. Jednou z možností, jak řešit právě tuto nezaměstnanost prostřednictvím APZ je využití institutu SÚPM tvořených zaměstnavatelem. Díky tvorbě těchto míst získávají uchazeči o zaměstnání, především dlouhodobě nezaměstnaní, pracovní uplatnění. Ti pak neztrácejí tolik důležitou pracovní morálku a návyky. Je mnohem účelnější občany zaměstnávat a vyplácet jim za práci mzdu než poskytovat dávky v nezaměstnanosti a dávky sociální péče.

Použitá literatura:

Zpráva o vývoji situace na trhu práce v okrese České Budějovice 1999, ÚP České Budějovice, České Budějovice 2000

Zpráva o vývoji situace na trhu práce v okrese České Budějovice 2000, ÚP České Budějovice, České Budějovice 2001

Zpráva o vývoji situace na trhu práce v okrese České Budějovice 2001, ÚP České Budějovice, České Budějovice 2002

Zpráva o vývoji situace na trhu práce v okrese České Budějovice 2002, ÚP České Budějovice, České Budějovice 2001

Výsledky politiky zaměstnanosti v letech 1998-2001, odbor trhu práce Správy služeb zaměstnanosti MPSV ČR, Praha 2002, ISBN 80-86552-27-6

¹⁾ Kontakt na autorku: Jihočeská univerzita, Zemědělská fakulta, katedra ekonomiky, Studentská 13, 370 05 České Budějovice, e-mail: Veronika.Stehlíková@seznam.cz, GSM: 608 342 353.

²⁾ Zde jsou porovnávány údaje za SÚPM za celek.

Abstrakt:
Tato práce se zabývá problematikou sociálního vyloučení konkrétní romské komunity v obci Dobrá Voda. Jejím cílem je provést analýzu zkoumané sociální reality a na základě výsledků výzkumu doporučit nejvhodnější metodické postupy, které budou základem pro budoucí projekt působení sociálních pracovníků v komunitě. V úvodní části práce jsou definovány základní pojmy a vysvětleny hlavní pilíře tradiční romské kultury. V další části práce jsou objasněna

Analýza sociálního vyloučení

v romské komunitě Dobrá Voda

Analysis of social exclusion

in a Gypsy community in the village of Dobrá Voda

Úvod

Analýzu sociálního vyloučení romské komunity v Dobré Vodě jsem prováděla jednak proto, abych formulovala doporučení, na základě kterých bude sestaven projekt sociální práce v této komunitě, a zároveň se stala tématem mé diplomové práce.

Konkrétní požadavek tedy byl analyzovat momentální kulturně sociální situaci v dané romské komunitě, na základě zjištěných faktů pojmenovat hlavní problémy v komunitě se vyskytující a doporučit nejvhodnější metodické postupy v rámci sociální práce. Tato dopo-

ručení se měla stát základem pro budoucí konkrétní projekt sociální práce v Dobré Vodě a tomuto požadavku je tedy podřízena celá struktura práce i její cíl, který je spíše prakticky zaměřen, i když uvedené interpretace se samozřejmě opírají o teoretické koncepty používané v rámci vymezeného tématu.

Cíl práce

Cílem práce je:
Provést analýzu sociálně kulturní situace romské komunity v Dobré Vodě, na základě výsledků výzkumu pojmenovat hlavní problémy a vyslovit doporučení pro budoucí sociální práci s touto komunitou.

Základním konceptem, který jsem používala při své snaze porozumět zkoumané sociální realitě, jejím vnitřním souvislostem a příčinám problémů, je koncept *sociálního vyloučení*. Proto jsem formulovala také základní výzkumnou otázku, jejíž zodpovězení mi pomůže při interpretaci zjištěných faktů a volbě nejvhodnějších metodických nástrojů.

Pomocná výzkumná otázka zní:
Lze v případě zkoumané romské komunity bovořit o sociálním vyloučení?

Základní teoretické koncepty

Základní teoretické koncepty, o které jsem se ve své práci opírala a které jaksi definovaly způsob nahlížení na sociální realitu, byly tři.

Sociální vyloučení

Podle Piersona (2002: 7) je sociální vyloučení proces, který odděluje jednotlivce a rodiny, skupiny a sousedství od zdrojů, které jsou potřebné pro participaci na sociální, ekonomické a politické aktivitě společnosti jako celku. Tento proces je primárně důsledkem chudoby a nízkého příjmu, ale jiné faktory, jako např. diskriminace, nízká úroveň vzdělání a zhoršené životní prostředí, ho podporují. Během tohoto procesu jsou lidé po významnou část svého života odděleni od institucí a služeb, sociálních sítí a příležitostí pro rozvoj, které většinová společnost využívá.²⁾

Byly vyvinuty indikátory, pomocí nichž lze usoudit na přítomnost vyloučení a odhadnout jeho stupeň, kterým trpí děti a mladí lidé, starší občané i celé komunity:

základní teoretická východiska (sociální vyloučení, kultura chudoby), která vymezují použitou „sociální optiku“. Dále jsou navržena praktická východiska jako vhodné metodologické koncepty. Následuje popis zkoumané sociální reality a prezentace výsledků výzkumu, které jsou rozděleny podle jednotlivých oblastí života komunity. Součástí jsou navrhovaná doporučení. Výsledkem práce je obecné shrnutí výsledků výzkumu a doporučení nejvhodnějších metodických postupů.

Abstract:
This thesis focuses on the problem of social exclusion of a sedentary Gypsy community in the village of Dobrá Voda. It undertakes an analysis of the social and cultural circumstances the Gypsies live in and, based on the results of this research, to recommend the best methodological approach for future social work in this community. The first part of the thesis defines the basic terminology used in the text and also the foundations of traditional gypsy culture. The next part describes the

- Počet dětí žijících v domácnostech nezaměstnaných
- Novorozeňata s nízkou porodní váhou
- Úmrtí zaviněná nehodami
- Časté absence ve škole
- Trvalá absence ve škole
- Těhotenství mladých matek mladších 16 let
- Počet dětí ve věku mezi 10. a 16. rokem věku ve výchovných ústavcích

Použití těchto indikátorů je samozřejmě orientační a je nutno přihlížet ke konkrétní situaci v dané komunitě a k vnitřní i okolní kultuře.

Kultura chudoby

Oscar Lewis v roce 1966 přišel s teorií, která rozlišuje mezi *chudobou* a tím, co nazývá *kulturou chudoby*. Zdůrazňuje, že tyto dva pojmy se v realitě velmi liší jak ve své podobě, tak hlavně v důsledcích. Jde především o to, že *chudobu* samu lze odstranit poměrně snadno, zatímco *kulturu chudoby* je eliminovat mnohem obtížnější, a to zejména proto, že se nejedná o samostatný sociální jev, nýbrž skutečně o autonomní *kulturní celek*, který má vlastní strukturu, vnitřní logiku a také vlastní způsob života předávaný v rodinách z generace na generaci. Lewis také uvádí několik hlavních charakteristik, které vykazuje kultura chudoby:

- *Vysoká míra nezaměstnanosti, nedostatečná zaměstnanost, či nízké mzdy pro nekvalifikovanou pracovní sílu*
- *Tendence k reprodukci sebe sama*
- *Nulová účast ve významných společenských institucích*
- *Lidé kultury chudoby vytvářejí málo bohatství a málo bo- dostávají zpět.*
- *Vědomí hodnot střední třídy je silné, lidé je hlasitě prohlašují za své, ale v realitě podle nich nežijí.*
- *Nepřátelství k základním institucím*
- *Špatná kvalita bydlení a přeplněnost příbytků*
- *Nízká úroveň vnitřní organizace*
- *Poblavní život začíná velmi brzy.*
- *Častý je zde také výskyt nízkého sebevědomí a slabého ega, nedostatečná vyjadřovací schopnost a nejasná sexuální identifikace.*
- *Velmi rozšířené přesvědčení o mužské nadřazenosti*

Situační teorie chudoby

Mareš (1999) ve své knize Sociologie nerovnosti a chudoby zmiňuje jistou analogii ke konceptu kultury chudoby. Tou je situační teorie chudoby, kterou popisuje také Wilson (1994, 1996).

Hlavní rozdíl zde spočívá v tom, že tato teorie považuje chudobu za důsledek různého přístupu ke kultuře. Tvrdí, že chudí se chovají odlišně ne proto, že mají odlišné hodnoty, ale právě proto, že jsou *chudí*. V tom spočívá základní rozpor mezi situační teorií chudoby a konceptem kultury chudoby. Situační teorie chudoby tvrdí, že příčinou chudoby chudých *nejso* jejich *vlastnosti*. A proto podmínkou pro odstranění chudoby je především vnější *změna situace* chudých – protože jejich osobnostní charakteristiky jim v zásadě umožňují využít nabídnuté příležitosti.

Fakta, která byla zjištěna ve výzkumu, jsem se pokusila interpretovat ve vztahu k dříve vymezenému teoretickému rámci. Na základě pojmenování základních sociálně kulturních fenoménů vyskytujících se v komunitě jsem s ohledem na povahu problému navrhla příslušná konkrétní doporučení pro další postup v rámci sociální práce. Nyní se je pokusím stručně shrnout.

Na základě provedeného výzkumu konstatuji následující zjištění:

Výsledky výzkumu

V rámci interpretace výsledků výzkumu jsem se zaměřila na několik základních hledisek života komunity:

Bydlení

Podoba bydlení, jak ji můžeme pozorovat v Dobré Vodě, jasně připomíná znaky kultury chudoby. Jedná se především o *špatnou kvalitu bydlení a přeplněnost příbytků*, která má za následek zásadní *nedostatek soukromí*. To jsou tři z několika hlavních atributů, kterými se tento kulturní jev vyznačuje.

Koncept sociálního vyloučení nejméně zhoršenou kvalitou bydlení přímo jako indikátor samotného sociálního vyloučení. Zmiňuje ovšem nízké příjmy, které nepochybně s úrovní bydlení souvisejí. V komunitě bylo zřejmé, že rodiny, které měly stálý příjem pocházející alespoň zčásti z placeného zaměstnání (nejčastěji muže), udržovaly svoje byty ve viditelně lepším stavu než rodiny, které měly příjmy nižší. O tomto naznačeném vztahu samozřejmě nelze říci, že je jednoznačně příčinný, ale nepochybně existuje. Nechci tedy tvrdit, že kvalita bydlení je závislá pouze a přímo na výši příjmu. Je jasné, že zde hraje roli mnoho hlubších kulturních

basic theoretical issues (in terms of both social exclusion and the culture of poverty) that define the „social metric“ used. Methodological approaches that can be used are also described. There follows a description of the social reality that was identified and the results supporting this research. This section is broken down into subsections including looking at their general life, then the family and finally their culture. It concludes with the main recommendations. The outcome of the thesis is general

summary of the results of my research and recommendations for the most relevant methodological approaches in this field of social work. The main conclusion is that the community is indeed socially excluded and exhibits characteristics of the culture of poverty. Secondary conclusions are to be found within the thesis and map out the future for social work.

a sociálních vlivů. Nabízí se ale možnost zvyšování kvality bydlení způsobem, kde by podpora příjmu hrála významnou roli.

Za důležité považuji zmínit, že kvalita bydlení může souviset s fenoménem sociálního vyloučení i v opačném směru. Totiž skutečnost, že je poměrně všeobecně známo, v jakých podmínkách obyvatelé Dobré Vody žijí, může být zdrojem silné sociální distance, např. ze strany obyvatel města T., spolužáků dětí apod.

Rodina

Výzkum jednoznačně ukázal, že dobře pozorovatelným jevem je v komunitě *častá absence dětí ve škole*, která je způsobena hlavně příležitostnou ekonomicky nepříznivou situací některých rodin. Tento fakt je jednoznačným indikátorem sociálního vyloučení. Je ovšem nutno zdůraznit, že se jedná pouze o některé rodiny a vždy jen dočasně. V komunitě nežije žádné dítě, které by školu zanedbávalo dlouhodobě nebo do školy nechodilo vůbec.

Dalším indikátorem sociálního vyloučení, na který výzkum poukázal, jsou *časná těhotenství dívek*. Ve zkoumané komunitě skutečně dívky přicházejí do jiného stavu kolem 16. roku věku, což má souvislost s brzkým ukončením školní docházky, resp. s jejím dalším „nepokračováním“ a také s následnou nezaměstnaností.

Dalo by se říci, že prakticky ve všech rodinách je alespoň jeden z dospělých nezaměstnaný, často oba. To implikuje fakt, že děti z komunity v Dobré Vodě *žijí v domácnostech nezaměstnaných*, což také indikuje přítomnost sociálního vyloučení.

Co se týče počtu dětí mezi 10. a 16. rokem věku ve výchovných ústavcích, je těžké o přítomnosti tohoto jevu v komunitě vyslovit jednoznačný závěr. Z rozhovoru s jednou z žen vyplynulo, že její dvě děti vyrostly v dětském domově na Slovensku, kde stále ještě žijí.³⁾ V dalších rozhovorech jsem na tuto skutečnost ale již nenarazila, a proto nepřikládám tomuto jevu váhu indikátoru sociálního vyloučení.

Slabost sociálních sítí způsobená především faktickou nepřítomností prarodičů v komunitě a navíc komplikovaná lokální izolovaností komunity⁴⁾ je faktor, o kterém se soudí, že výrazně prohlubuje sociální vyloučení a jde s ním ruku v ruce.

Během výzkumu se zdálo, že děti žijící v komunitě jsou velmi dobře adaptované na zdejší sociální a kulturní vzorce. Je pozorovatelná silná identifikace s prostředím. Výše uvedený případ dívek, které neobstály při pokusu o delší pobyt mimo komunitu a ve velmi odlišném prostředí, naznačuje, že je pravděpodobné, že děti velmi „úspěšně“ přejímají kulturní a sociální vzorce této komunity.

je zde tedy znatelná *tendence k reprodukci*, která je důležitým znakem kultury chudoby.

Dalším indikátorem tohoto jevu je *nestabilita partnerských svazků, nedostatečná zralost a spolehlivost mužů pro zabezpečení rodiny*. S tím také souvisí *silná soustředěnost rodin kolem osoby matky*, kterou lze ve zkoumané komunitě pozorovat velmi zřetelně. Ženy skutečně působí poněkud autoritativně a zdá se, že přebírají poměrně velký díl zodpovědnosti za chod domácností.

S problematikou bydlení, o které jsem hovořila v předchozí kapitole, úzce souvisí *nedostatek soukromí a bobatost společenského styku*, jež lze v komunitě vnímat doslova na každém kroku. Jedná se o další charakteristiku kultury chudoby. Na druhé straně se zde setkáme i s velmi *nízkou mírou vnitřní organizace*. To samozřejmě ztěžuje jakékoli snahy o dosahování společných cílů a komunikaci na této úrovni.

Zaměstnanost, finance

O tom, že členové komunity mají v průměru relativně *nízký příjem*, není třeba pochybovat. Domnívám se, že při lepším hospodaření s penězi v rodinách by bylo možno životní standard zdejších obyvatel zvýšit, nicméně za současného stavu je bezpochyby možné hovořit o *chudobě*.⁵⁾

Velkým problémem je v obci Dobrá Voda velmi *zhoršený přístup na trh práce*. Hlavním faktorem je teritoriální izolovanost obce, potažmo komunity a dále zde negativně působí faktory, jako nízká kvalifikovanost místních obyvatel nebo zhoršená pracovní morálka. Chtěla bych zdůraznit, že se zde ukazuje, že nízký příjem je skutečně velmi silným faktorem působícím na sociální vyloučení, protože – jak uvádím v kapitole Teoretická východiska – rodiny či komunity s dostatečným příjmem jsou obvykle schopny překonat většinu vlivů způsobujících sociální vyloučení. V Dobré Vodě by např. řešilo nedostupnost pracovního trhu vlastnictví auta. To ovšem v praxi kvůli nedostatku financí není možné.⁶⁾

V Dobré Vodě je možno zřetelně pozorovat i *vyloučení z veřejných služeb*, které zajisté souvisí s lokální izolovaností. Jedině možnost navštěvovat školu je – spoře, ale přece jen – zajišťována autobusovou dopravou. Ostatní služby jsou dosažitelné problematicky, což může mít vážné následky např. v případě okamžité potřeby rychlé záchrané služby apod.

Ohledně charakteristik kultury chudoby v komunitě figurují jako hlavní *vysoká míra nezaměstnanosti, nedostatečná zaměstnanost a nízké mzdy pro nekvalifikovanou pracovní sílu*. Se způsobem nakládání s finančními prostředky, hospodařením, sázením apod. souvisí další charakteristika kultury chudoby, totiž že lidé žijící v této *kultuře vytvářejí málo bohatství a málo ho dostávají zpět*. Jedná se o neefektivní či ztrátové používání finančních prostředků v důsledku jejich neustálého nedostatku.

S tím souvisí také v komunitě viditelná *silná orientace na přítomnost, slabá schopnost odkládat požitky* a *plánovat budoucnost*, které Mareš (1999) považuje za faktory udržující jedince ve stavu chudoby.

Navíc by zde bylo možno vystopovat i souvislost skladby nakupovaných předmětů se silným vědomím hodnot střední třídy. Stává se totiž velmi často, že místní obyvatelé po obdržení dávek nakupují např. dětem předražené hračky⁷⁾, které nikterak nerozvíjejí jejich osobnost, obecně předměty, které jsou objektem reklamy apod. Jsou ale dozajista přesvědčeni, že takové věci patří k tomu „lepšímu“ životu.

Kultura

Hlavní rysy tradiční romské kultury⁸⁾ se z kultury komunity v Dobré Vodě vytrácejí. Z výzkumu vyplývá, že se zde udržují spíše jako náznaky, rudimenty či známé, ale spíše prázdné pojmy. Na druhou stranu je kultura romských osad hlavním konstitučním prvkem identity místních obyvatel. Sami sebe nazývají „Cikány“ a je zde patrné silné rozlišení na „my“ a „oni“.⁹⁾

V komunitě je zřejmé výrazné ovlivnění kulturou majoritní společnosti v mnoha směrech. Obyvatelé Dobré Vody si velmi dobře uvědomují rozdíly, které existují mezi jejich způsobem života a tím, který vedou „bílí“. „Vždyť tu žijeme jako psi!“ Během rozhovorů se dokonce objevily výpovědi, které naznačovaly, že by informátoři rádi bydleli ve městě obklopeni majoritní společností. Otázka ovšem je, do jaké míry by byli schopni takové možnosti v reálu využít a bez větších problémů se mezi gádže zařadit. Je zjevné, že místní komunita velmi aktivně integruje hodnoty většinové společnosti, ale již obtížněji způsoby jejich dosahování.

Ze závěrů uvedených v předchozím textu (především v části prezentující výsledky výzkumu) vyplývá, že komunita v Dobré Vodě vykazuje mnoho znaků kultury chudoby. Je tedy zřejmé, že tyto kulturní vzorce mají velký vliv na utváření specifické podoby kultury ve zkoumané komunitě.

Během výzkumu se objevil další faktor, který má vliv na utváření místní kultury a který jsem v teoretické části nepředpokládala. Je jím vliv globální kultury. Hlavním kanálem šíření těchto specifických hodnot je především televizor. Ten je standardním vybavením každé domácnosti v Dobré Vodě, některé rodiny vlastní i dva – v každé místnosti je pak jeden. Pokud zdejší obyvatelé zrovna netráví volný čas¹⁰⁾ venku „klábošením“, sledují televizor, a to jak dospělí, tak děti. Oblíbené jsou zejména televizní seriály a telenovely, děti pak tráví čas hraním her na playstations. Tento neustálý proud lehce vstřebatelných informací a povrchních emocí nepochybně nepřispívá k obohacování místní kultury, spíše naopak.

Když tedy shrnu základní prvky, které utvářejí specifickou podobu kultury romské komunity v Dobré Vodě, jsou jimi:

- Kultura romských osad
- Kultura majoritní společnosti
- Kultury chudoby
- Kultura globální

Shrnutí praktických výsledků výzkumu a jejich interpretace

Romská komunita v Dobré Vodě vykazuje známky:

- Sociálního vyloučení
 - Kultury chudoby
- Charakteristiky těchto dvou sociálně kulturních jevů se vyskytují prakticky ve všech oblastech života komunity, a je proto možné konstatovat, že zkoumaná komunita je sociálně vyloučená a došlo zde také k vytvoření specifické formy kultury chudoby.

- Lze shrnout, že budoucí opatření by měla být zaměřena zejména na tyto oblasti:
- Zvyšování příjmů, zaměstnanosti a zaměstnavatelnosti členů komunity.
 - Usnadňování přístupu na trh práce, k širším sociálním sítím, veřejným službám a kultuře majoritní společnosti.
 - Zkvalitňování způsobu komunikace místních obyvatel jak uvnitř komunity, tak s vnějším okolím v tom smyslu, aby efektivně napomáhala dosahování osobních i společných cílů.
 - Snaha o vedení klientů tak, aby byli schopni uvažovat v delším časovém horizontu, vytvářet podmínky, které by klientům umožnily osvojit si strategii odkládání požitků a orientaci na budoucnost.
 - Zlepšování pracovní morálky a obecně vzorců chování, které klientům umožní efektivně komunikovat s majoritní společností.
 - Obohacování místní kultury.
 - Zvyšování předpokladů dětí pro úspěšné zvládnutí základní školní docházky.
 - Prohlubování důvěry mezi členy komunity a sociálními pracovníky zde působícími a pevného pracovního vztahu s jasně definovanými hranicemi, aby byly vytvářeny co nejlepší podmínky pro naplňování výše zmíněných cílů.

S přihlédnutím k charakteristikám doporučení, která byla shora shrnuta, lze také doporučit nejvhodnější metodické postupy. Protože výzkum ukázal přítomnost indikátorů sociálního vyloučení, doporučuji, aby byly všechny použité metody sociální práce zaměřeny především na sociální inkluzi. To především z těchto důvodů:

- Komplexnost momentální situace, kterou negativně ovlivňuje mnoho různých faktorů, takže i opatření musí mít komplexní podobu a působit v mnoha oblastech najednou.
- Dynamika objevených problémů, které mají tendenci se v čase měnit a rychle reagovat na měnící se faktory.
- Koncept pěti oblastí, ve kterých probíhá proces sociální inkluze (Pierson, 2002), se zdá velmi vhodný pro řešení typů problémů objevených v Dobré Vodě:
 1. Maximalizace příjmů a zajišťování základních zdrojů.
 2. Posilování sociálních sítí.
 3. Spolupráce s jinými sociálními institucemi a místními organizacemi.
 4. Vytváření možností pro efektivní spolupráci klientů, místních obyvatel a jejich organizací.
 5. Zaměření také na sousedící místní společenství.

Vzhledem k tomu, že místní komunita vykazuje dále také prvky kultury chudoby, doporučuji, aby byly vytvářeny podmínky pro „obohacování“ místní kultury. Dále je třeba v tomto směru:

- Pomoci komunitě k lepší vnitřní *organizaci*, která bude základem pro prosazování společných zájmů.
- Poskytnout členům komunity vědomí *sounáležitosti*, jasněji formulované a pevnější *identity* a také *kontinuity*, která je základním předpokladem pro budování jakékoli budoucnosti.
- Klíčovým bodem pak musí být zprostředkování zážitku *síly a schopnosti řídit, ovlivňovat a měnit vlastní životní podmínky*, efektivně se zasazovat za osobní i společné cíle.

Protože výše zmíněné cíle a doporučení vyžadují *dlouhodobou a systematickou* práci založenou na vztahu *důvěry* a důkladném *poznání* všech aspektů sociální reality, doporučuji, aby byly pro sociální práci s romskou komunitou v Dobré Vodě použity principy *komunitní práce*.

Za zejména důležité považuji využití konceptů *zplnomocnění* a *autonomie*. Domnívám se totiž, že *skutečné a trvalé* změny lze dosáhnout pouze tehdy, pokud se podaří, aby členové komunity *sami* svou situaci změnili takovým způsobem, o kterém se *sami* domnívají, že je efektivní, přirozený a proveditelný.

Problém diskriminace se během výzkumu neukázal být ústředním, a proto se domnívám, že principy antiopresivního přístupu je možno používat pouze doplňkově, resp. kdyby si to změna situace žádala.

Základním principem ekologického přístupu je vidění sociální reality skrze optiku mikro-, meso-, exo- a makro-systému. Je nutno konstatovat, že interakce v Dobré Vodě jsou omezeny na vztahy uvnitř komunity, vztahy se sociálními pracovníky a několika místními obyvateli a téměř absentující vztahy s majoritní společností v blízkém městě. To značně omezuje použití tohoto přístupu, a proto ho považuji také za pouze doplňkový.

Cílem této práce bylo *provést analýzu sociálně kulturní situace romské komunity v Dobré Vodě, na základě výsledků výzkumu pojmenovat hlavní problémy a vyslovit doporučení pro budoucí sociální práci s touto komunitou*.

Byl proveden výzkum a na základě zjištěných faktů jsem popsala základní rysy sociálně kulturní situace zkoumané komunity. Tyto informace jsem zasadila do dříve vymezeného teoretického rámce, což mi pomohlo pojmenovat jednotlivé jevy v jejich sociokulturním kontextu a poodhalit jejich příčiny a hlubší souvislosti. To dále usnadnilo vyslovit konkrétní doporučení, která vycházejí jednak z použitých teoretických konceptů a jednak ze specifické situace v komunitě.

V průběhu analýzy jednotlivých aspektů života zkoumané komunity jsem sledovala také výskyt indikátorů sociálního vyloučení, abych mohla odpovědět na pomocnou výzkumnou otázku. Odpověď na ni měla poskytnout základní indicie pro volbu nevhodnějších praktických metodických postupů pro budoucí sociální práci s komunitou. Tato odpověď zní, že v případě zkoumané romské komunity lze hovořit o sociálním vyloučení, a tak byly doporučené metody sociální práce zaměřeny převážně na sociální inkluzi.

Použitá literatura:

- ADAMS, R. *Social Work and Empowerment*. 2nd ed., Macmillan Press Ltd., 1996.
- ARMSTRONG, R. *New directions for community education*. *Community Development Journal*, 12, 2, 1977, s. 76.
- DOMINELLI, L. *Anti-oppressive practice in context*. In: ADAMS, R., DOMINELLI, L., PAYNE, M. *Social Work Themes and Asylum Seekers*. Cambridge: Independence, 1998.
- FREIRE, P. *Pedagogy of the Oppressed*. Pelican Books, 1985.
- HARTL, P. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.
- JAKOUBEK, M. *Kacířská esej o kultuře romských osad*. Katedra teorie kultury FF UK. Nепublikováno.
- JORDAN, B., JORDAN, C. *Social Work and The Third Way: Tough love as social policy*. London: Sage, 2000.
- LEWIS, O. *The Culture of Poverty*. *Scientific American*, 4/215, 1966, s. 19-25.
- MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.
- MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.
- PIERSON, J. *Tackling Social Exclusion*. London: Routledge, 2002.
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. Písek: Renaissance, 1996.
- WILSON, W. J. *Citizenship and the Inner-City Ghetto Poor*. In: Steenbergen, B. van: *The Condition of Citizenship*. London: Sage, 1994, s. 49-65.
- WILSON, W. J. *When Work Disappears: The World of the New Urban Poor*. New York: Alfred A. Knopf, 1996.

¹ Kontakt na autora: terezapanas@hotmail.com

² Vlastní překlad.

³ Je ale třeba také říci, že tato žena uvedla, že sama vyrostla v dětském domově a že dítě, které se jí narodilo před dovršením jejich 18 let, jí bylo automaticky odebráno.

⁴ Jedna z žen např. vyprávěla, že když bydlela kdysi v nedaleké obci spolu s příslušníky majoritní společnosti, spráležila se s párem starších lidí, kteří do látko plnili všechny lunkce prarodičů. Zdá se tedy, že by zde byla možnost sociální sítě dodatečně vytvářet.

⁵ Mám zde na mysli chudobu relativní, jak ji vymezuje ve vztahu k chudobě absolutní Mareš (1999, s. 110-115).

⁶ Přitom nejbližší pracovní příležitosti jsou pouhých 9 km od Dobré Vody. Navíc v současné době je běžné, že příslušníci střední třídy cestují za zaměstnáním i desítky kilometrů.

⁷ Jedna z žen byla např. nadšena tím, jak dlouho se dělí zabaví, když jí koupí „playstation“ za pouhých 500 Kč.

⁸ Tedy kultury romských osad, jak jsem ji delinovala dříve v textu.

⁹ „My“ jako Romové a „oni“ jako gádžové, bílí, příslušníci majoritní společnosti.

¹⁰ Vzhledem k faktu, že většina obyvatel v Dobré Vodě nepracuje, znamená pojem „volný čas“ pro mnohé z nich ve skutečnosti „všechn čas“.

Abstrakt:
Tato stať se zabývá významy alternativního trestu pro životní situaci mladistvých delikventů. Jejím cílem je porovnat empiricky zjištěné významy s představami literatury. Ve stati jsou vymezeny základní pojmy „význam“, „alternativní trest“, „obecně prospěšné práce“, „životní situace“, „mladistvý delikvent“ a „působení alternativního trestu na životní situaci delikventa“. Práce je ukončena bilancí významů alternativních trestů z pohledu dotazovaných i literatury

Význam alternativního trestu pro životní situaci mladistvého delikventa

The meaning of alternative punishment for the life situation of young offender

Úvod

Odborníci na penologii, ale i psychologové či sociální pracovníci se shodují, že mladistvým delikventům by měly být v co nejvyšší míře ukládány alternativní tresty a ne tresty klasické, především pak trest odnětí svobody. Tato stať je věnována výzkumné otázce: *Odpovídá význam, který mladiství delikventi přikládají vývoji své životní situace v době výkonu alternativního trestu, významu, který působení alternativního trestu na životní situaci mladistvého delikventa přikládají vybrané relevantní subjekty?*

Výběr této otázky vychází ze situace, kdy některé alternativní tresty mají v českém trestním právu již více než pětiletou tradici, doposud však nebyly provedeny výzkumy věnované vlivu alternativních sankcí na samotné odsouzené.

Svou statí bych chtěla přiblížit, jaké významy připisují mladiství delikventi působení alternativního trestu na svou životní situaci a nakolik se tyto významy shodují s těmi, které nejčastěji uvádí literatura. Domnívám se, že reflexe mladistvých delikventů o významu alternativního trestu mohou být cennou informací pro všechny subjekty, které se věnují práci s alternativně trestanými mladistvými delikventy. Poznatky této stati by mohly sloužit rovněž jako podklad pro další výzkumné studie.

V první části nazvané *Základní pojmy* se zabývám vyjasněním základních pojmů, které se vztahují k tématu význam alternativního trestu pro životní situaci mladistvého delikventa. Z pojmů vyvozují dílčí otázky. Ve druhé části nazvané *Metodika* představuji metody a techniky, které jsem použila pro zjištění údajů potřebných k zodpovězení výzkumné otázky. Ve třetí části nazvané *Význam alternativního trestu pro životní situaci mladistvého delikventa* interpretuji empirická zjištění, čímž odpovídám na dílčí otázky, a představuji tak významy, které mladiství delikventi přikládají působení alternativního trestu na svou životní situaci. V *Závěru* odpovídám na výzkumnou otázku a vyvozují možné aplikační využití mých zjištění.

1. Základní pojmy

1.1 Význam

Přikládat význam alternativnímu trestu znamená přisuzovat mu určitou funkci z hlediska hodnot, cílů a zájmů, které jsou pro daný subjekt důležité. Hodnoty jsou žádoucí jevy, o jejichž důležitosti subjekt v daném kontextu nepochybuje. Zájmy a cíle jsou nástroji, které nám v daném kontextu pomáhají hodnoty uskutečňovat. Zájmy vyjadřují zamýšlené změny nebo zachování podmínek za účelem dosažení preferovaných hodnot. Cíle vyjadřují očekávaný výsledek praktické realizace zájmů (Musil, 2003). Funkce vypovídá o působení určitého jevu na jevy jiné.

1.2 Alternativní trest

Alternativní tresty jsou takové tresty a opatření, které pachatel vykonává ve společenství (tj. na svobodě) a které obsahují některá

a závěrečným doporučením.

Abstract:
This thesis focuses on the meaning of a community sanction in relation to a life situation of a juvenile delinquent. Its aim is to compare the empirical meanings with those of the literature view. The thesis defines the basic terms „meaning“, „community sanction“, „community service order“, „life situation“, „juvenile delinquent“ and „impact of a community sanction on the life situation of a delinquent“. The conclusion of the thesis summarises the

various meanings of the community sanctions from the literature and interviewees point of view and presents final recommendations.

omezení jeho svobody prostřednictvím uložení podmínek a /nebo povinností (Válková, 1994). Alternativní tresty vycházejí z konceptu restorativní justice, jejímž hlavním principem je aktivní zapojení všech dotčených subjektů do řešení trestného činu. Alternativní tresty se neobejdou bez efektivního dohledu, kontroly a odpovídajícího zajištění podmínek výkonu, které v podmínkách české justice realizuje Probační a mediační služba ČR (Sotolář, Púry, Šámal, 2000).

1.3 Obecně prospěšné práce

Obecně prospěšné práce jsou typickým alternativním trestem. Spočívají v povinnosti odsouzeného vykonat ve stanoveném rozsahu (50-400 hodin) práce k obecně prospěšným účelům ve prospěch obce nebo jiné obecně prospěšné instituce, a to osobně, bezplatně a ve svém volném čase (Jelínek, 2001). Po odpracování trestu je proveden výmaz záznamu v trestním rejstříku. V případě nevykonání trestu jsou obecně prospěšné práce přeměněny v trest odnětí svobody.

1.4 Životní situace

Pojem životní situace je úzce propojen s konceptem sociálního fungování, protože koncept sociálního fungování klade důraz na schopnost člověka zvládat obtížné životní situace, které vznikají jako důsledek jeho nerovnovážné interakce se sociálním prostředím. Navrátil a Musil (2000:142) definují životní situaci jako „*mnohobvrstevnatost a neopakovatelnost faktorů, které brání nebo naopak usnadňují sociální fungování jednotlivce nebo klienta nebo specifické kategorie klientů*“.

1.5 Mladistvý delikvent

Delikvence mládeže (neboli *juvenilní delikvence*) do značné míry souvisí s neukončeným procesem biologického, mentálního a sociálního zrání, což vede ke společensky neschvalovanému řešení různých životních a konfliktních situací. Na delikvenci mládeže má velký vliv zejména výchovné působení rodiny, školy, pracoviště, avšak chování mládeže značně ovlivňují i neformální skupiny, zejména skupiny vrstevníků a způsob trávení volného času (Kapr, 1994).

1.6 Působení alternativního trestu na životní situaci delikventa

Podle autorů píšících o alternativním řešení trestních věcí mají alternativní tresty pro životní situaci delikventů následující významy: resocializace v přirozeném sociálním prostředí, reintegrace,

posílení odpovědnosti, eliminace stigmatizace, eliminace prizonizace a dalších negativních důsledků uvěznění, individualizace, aktivní participace na řešení trestného činu, represe a prevence.

Vybraná dílčí otázka se týká reflexe významů alternativních trestů mladistvými delikventy: *Jaký význam přikládají mladiství delikventi vývoji své životní situace v době výkonu alternativního trestu?* a tematicky vychází z literaturou uváděných významů alternativních trestů pro životní situaci delikventů.

2. Metodika

Pro účely této práce jsem zvolila *kvalitativní výzkumnou strategii* a nestandardizovaný rozhovor v kombinaci s polostandardizovaným rozhovorem jako hlavní *techniku sběru dat*. *Výzkumnou jednotkou* byl mladistvý delikvent, *výzkumný vzorek* tvořilo šest delikventů ve věku mladistvého nebo mladého dospělého, kteří aktuálně vykonávali trest obecně prospěšných prací ve městě Brně. Přestože se jednalo o kvalitativní výzkum, vycházela jsem ve své práci z *hypotézy*, že aplikace alternativních trestů nemá pro mladistvé delikventy takový význam, jak je obecně očekáváno v literatuře. Předpokládala jsem, že mladiství delikventi se významy uváděnými v literatuře buď vůbec nezabývají, anebo reflektují jen ty z nich, které nepatří mezi stěžejní principy alternativních trestů.

3. Význam alternativního trestu pro životní situaci mladistvého delikventa

V empirické části postupuji tím způsobem, že analyzuji výpovědi mladistvých delikventů o významu alternativního trestu pro jejich životní situaci a porovnávám je s významy prezentovanými literaturou. Na dílčí výzkumnou otázku - *Jaký význam přikládají mladiství delikventi vývoji své životní situace v době výkonu alternativního trestu?* - odpovídám ve třech tematicky členěných kapitolách. V kapitole 3.1 uvádím shodné významy alternativních trestů v literatuře i u dotazovaných, v kapitole 3.2 představuji nové významy z pohledu mladistvých delikventů a v kapitole 3.3 uvádím významy, které se objevují pouze v literatuře.

3.1 Shodné významy alternativních trestů: literatura a dotazování delikventi

Ve výpovědích dotazovaných mladistvých a mladých dospělých delikventů se s větším či menším důrazem objevují následující významy, které se tematicky shodují s významy alternativních trestů prezentovanými v literatuře: resocializace v přirozeném sociálním prostředí, reintegrace, eliminace stigmatizace, eliminace prizonizace a dalších negativních důsledků uvěznění, individualizace, aktivní participace na řešení trestného činu, represe a prevence.

3.1.1 Resocializace v přirozeném sociálním prostředí

Dotazovaní označovali obecně prospěšné práce jako příležitost polepšit se a dali resocializaci svůj vlastní obsah (neřídí opilý, má lepší přístup k práci, atd.). Z jejich výpovědí se však nepodařilo prokázat přímou souvislost mezi jejich resocializací a setrváním v přirozeném sociálním prostředí.

3.1.2 Reintegrace

Reintegrační funkci obecně prospěšných prací zohlednil pouze jeden z dotazovaných, který ve svých výpovědích vyjadřoval snahu o odstup od dřívějších špatných kamarádů.

3.1.3 Eliminace stigmatizace

Dotazovaní sice žádné stigmatizující reakce okolí v souvislosti s výkonem obecně prospěšných prací nezaznamenali, chovají se však, jako by k ní docházelo. Případně stigmatizaci se snaží předejít tím, že si místo výkonu trestu volí dále od bydliště. Podle jejich slov může stigmatizaci účinně omezit druh činnosti, kterou v rámci obecně prospěšných prací vykonávají. Za nestigmatizující přitom označují takovou práci, která se podobá „normálnímu zaměstnání“. Dotazovaní dále uvádějí, že významným přínosem obecně prospěšných prací je vymazání záznamu z trestního rejstříku, které následuje po odpracování trestu, neboť zabrání budoucí stigmatizaci ze strany zaměstnavatele.

3.1.4 Eliminace prizonizace a dalších negativních důsledků uvěznění

Dotazovaní si uvědomují nežádoucí účinky trestu odnětí svobody (negativní vliv spoluvězňů, nemožnost nápravy), a proto považují obecně prospěšné práce za lepší způsob potrestání.

3.1.5 Individualizace

Dotazovaní uváděli, že se v rámci uložení a výkonu obecně prospěšných prací setkávali se snahou příslušných subjektů individualizovat jejich trestní postih (např. probační pracovníci se snažili vyhovět jejich požadavkům ohledně místa výkonu i obsahu obecně prospěšných prací).

3.1.6 Aktivní participace na řešení trestného činu

Dotazovaní přistupují k výkonu obecně prospěšných prací spíše pasívně, neboť s jedinou výjimkou nejeví tendence přebírat zodpovědnost za následky trestného činu a podle svých slov už vůbec neusilují o urovnání konfliktu s poškozeným. Jediná dotazovaná se vyjádřila v tom smyslu, že si prostřednictvím obecně prospěšných prací odpykává svoje chyby a dělá něco užitečného pro okolí.

3.1.7 Represe

Dotazovaní se podle svých slov cítili být obecně prospěšnými pracemi nejvíce potrestáni v tom, že je jejich výkon omezil ve svobodném trávení volného času. Mezi další represivní dopady obecně prospěšných prací řadí majetkovou újmu a výkon ponižující práce.

3.1.8 Prevence

Dotazovaní uváděli, že se díky obecně prospěšným pracím (včetně dalších faktorů) ponaučili a už nehodlají v páchání další trestné činnosti pokračovat.

3.2 Nové významy alternativních trestů: dotazování delikventi

Dotazovaní mladiství a mladí dospělí delikventi přisoudili oproti očekávání literatury obecně prospěšným pracím tyto významy: stigmatizace, nerovná distribuce represe a prevence, naplnění trestní spravedlnosti nelegitimním způsobem, narušení psychické pohody, přínosné zkušenosti.

3.2.1 Stigmatizace

Dotazovaní často vyjadřovali obavy, že konfrontace s výkonem obecně prospěšných prací vyvolává stigmatizující reakce okolí, a to jak širšího (veřejnost), tak bližšího (rodina, známí). Stigmatizaci z okolí dávali dotazovaní do souvislosti se stigmatizací z práce. Práce, kterou dotazovaní považují za stigmatizující, může být podle jejich názoru příčinou stigmatizujících reakcí okolí. Jako stigmatizující přitom dotazovaní chápou zejména „ponižující“ práci s odpadky (vysypávání odpadkových košů, sbírání papírků atd.).

3.2.2 Nerovná distribuce represe a prevence

V porovnání s podmíněným odsouzením poldádali dotazovaní obecně prospěšné práce kvůli subjektivně pocítovanému vyššímu „omezení“ za represivnější. Podmíněné odsouzení naopak označovali za preventivnější, neboť s vyšší pravděpodobností vyvolává „zvnitřnění kontrolních mechanismů“.

3.2.3 Naplnění trestní spravedlnosti nelegitimním způsobem

Jeden z dotazovaných ve svých výpovědích demonstrativně upozorňoval, že by obecně prospěšné práce nejraději odpracoval jen „na oko“. Podle svých slov to lze učinit tak, že podplatí člověka, který v jedné organizaci zajišťuje výkon obecně prospěšných prací.

3.2.4 Narušení psychické pohody

Jedna dotazovaná výkon obecně prospěšných prací tají, protože se obává narušení svého partnerského vztahu. Utajování výkonu trestu u ní vyvolává pocit narušení psychické pohody, neboť podle svých slov není upřímná ani k sobě, ani k ostatním.

3.2.5 Přínosné zkušenosti

Dva dotazovaní reflektovali ve svých výpovědích pocit uspokojení ze smysluplné práce a získání nových dovedností jako přínosy výkonu obecně prospěšných prací.

3.3 Odlišné významy alternativních trestů: literatura

Z výzkumu vyplynulo, že ne všechny významy, které působení alternativního trestu na životní situaci delikventa přikládá literatura, se v praxi skutečně vyskytují.

3.3.1 Posílení odpovědnosti

Ve výpovědích dotazovaných mladistvých a mladých dospělých delikventů se neobjevily žádné indikátory, které by naznačovaly, že dotazovaní chápou obecně prospěšné práce jako prostředek posílení vlastní odpovědnosti.

Závěr

Cílem této stati je odpovědět na otázku: *Odpovídá význam, který mladiství delikventi přikládají vývoji své životní situace v době výkonu alternativního trestu, významu, který působení alternativního trestu na životní situaci mladistvého delikventa přikládají vybrané relevantní subjekty?*

Ve výpovědích dotazovaných je možno zaznamenat některé tendence vypovídající o tom, jak mladiství a mladí dospělí delikventi pod vlivem reflexe své životní situace v době výkonu alternativního trestu vnímají význam alternativního trestu. Tyto tendence lze shrnout v následujících tezích: Uložení obecně prospěšných prací nepředstavuje pro dotazované převratnou změnu jejich životní situace, zvláště v porovnání s trestem odnětí svobody, jehož potenciální dopad na svou životní situaci hodnotí velmi negativně. Uvažovaná změna životní situace by mohla nastat v případě, kdyby dotazovaní vykonávali jiný alternativní trest. V porovnání s podmíněným odsouzením se obecně prospěšné práce dotazovaným jeví jako relativně „represivnější“. Jejich represivní působení si dotazovaní spojují především s omezením svobodného trávení volného času. K samotnému výkonu obecně prospěšných prací přistupují dotazovaní spíše pasívně, objevují se u nich dokonce tendence záměrně se jejich výkonu vyhýbat, v ojedinělých případech i nelegitimními prostředky. Dotazovaní ve svých výpovědích nesignalizují ochotu přebírat zodpovědnost za následky trestného činu ani urovnat konflikt s poškozeným. Dotazovaní přisuzovali obecně prospěšným pracím jistý resocializační význam, přičemž každý z nich své „polepšení“ vnímal odlišně. Podobně dotazovaní označovali obecně prospěšné práce za nástroj vlastního „ponaučení“ ve smyslu prevence recidivy. Jako velmi pozitivní skutečnost na obecně prospěšných pracích dotazovaní hodnotili výmaz záznamu z trestního rejstříku, který zabrání stigmatizaci ze strany zaměstnavatelů. Téma stigmatizace je společné úvahám všech dotazovaných o působení obecně prospěšných prací na jejich životní situaci. Dotazovaní ve svých výpovědích naznačovali, že se v souvislosti s výkonem obecně prospěšných prací obávají stigmatizujících reakcí okolí. Práce, kterou dotazovaní pokládali za stigmatizující (např. vysypávání odpadkových košů, sbírání odpadků) vyvolávala v dotazovaných obavy ze stigmatizujících reakcí jak širšího, tak bližšího sociálního okolí.

Výše uvedené tendence se u každého dotazovaného vyskytují s různou mírou intenzity, což nám umožňuje vysledovat dva základní typy modelového uvažování o působení alternativního trestu na životní situaci mladistvého a mladého dospělého delikventa, a jeden typ smíšený.

První typ uvažování můžeme nazvat „angažovaný participant“, neboť tento delikvent přistupuje k výkonu obecně prospěšných prací aktivně s tím, že si vlastníma rukama

odpykává svoje chyby, které již nehodlá nikdy opakovat. Uložení obecně prospěšných prací chápe jako „šanci začít znovu“, bohatší o zážitek ze smysluplné práce prospěšné všem. Jeho protipólem je „nezúčastněný nespokojenec“, který k uloženým povinnostem přistupuje nezodpovědně a hledá způsoby, jak se jim vyhnout. Obecně prospěšné práce chápe jako nutné zlo, které ho „ochrání“ před vězením, neustále si stěžuje, že ho jejich výkon velmi omezuje. Obecně prospěšné práce pro něj představují podřadnou činnost, která ho degraduje v očích veřejnosti i jeho blízkého sociálního okolí a nepřináší mu žádný užitek kromě výmazu záznamu z trestního rejstříku. *Smíšený model* uvažování výrazně inklinuje k typu „nezúčastněný nespokojenec“, vykazuje však jeden významný znak, který ho přibližuje k „angažovanému participantovi“ (získání nových dovedností).

Představám literatury o působení alternativního trestu na životní situaci mladistvého delikventa je nejbližší „angažovaný participant“. Mezi dotazovanými má však tento model pouze jediného představitele, všichni ostatní inklinují k typu „nezúčastněný nespokojenec“. Je jisté na místě se ptát: Co tuto skutečnost způsobuje? To je ale již otázka pro další výzkum.

Přestože některé významy obecně prospěšných prací, které artikulují účastníci výzkumu, jsou blízké významům, které alternativním trestům připisuje literatura, zdá se, že interpretace významů alternativních trestů z pohledu mladistvých a mladých dospělých delikventů je odlišná od schémat prezentovaných literaturou. Vzhledem k tomu doporučuji pracovníkům, kteří přicházejí do styku s mladistvými a mladými dospělými alternativně potrestanými, aby si kladli následující otázky: *Považuje delikvent alternativní trest za způsob, jak se lépe včlenit do společnosti? Považuje alternativní trest za zdroj stigmatizace, anebo ochranu před ní? Považuje alternativní trest za příležitost aktivně se podílet na řešení trestného činu, anebo hledá způsoby, jak se výkonu trestu vyhnout? Považuje alternativní trest za přiměřeně represivní i preventivní šanci?*

Použitá literatura:

- JELÍNEK, J., SOVÁK, Z. *Trestní zákon a trestní řád*. Praha: Linde, 2001.
 KAPR, J. a kol. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. Praha: SLON, 1994.
 LORTIE, S., POLANSKI, M., SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. *Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v České republice*. Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR, svazek 59. Praha: Institut Ministerstva spravedlnosti České republiky pro další vzdělávání soudců a státních zástupců a Ministerstvo spravedlnosti Kanady, 2000.
 MAREŠOVÁ, A., VÁLKOVÁ, J. (eds.) *K problematice alternativních trestů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994.
 MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998.
 MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...*. Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2003. (V tisku)

- NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. Sociální studia*, 5, 2000, s. 127 - 163, 2000.
- OSMANČÍK, O. A kol. *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996.
- SOTOLÁŘ, A., PŮRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000.
- VÁLKOVÁ, H., MECERODOVÁ, L. (eds.). *Možnosti uplatnění sociální práce v trestní justici*. Sborník příspěvků z konference. Praha, Bonn: Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, 1995.
- VÁLKOVÁ, J. 1994. *Doporučení č. R (92) 16 Výboru ministrů členským státům k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství* (překlad). In MAREŠOVÁ, A., VÁLKOVÁ, J. (eds.) *K problematice alternativních trestů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994.
- VOJTĚCH, J. et al. *Výzkum institutu obecně prospěšných prací*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1998.
- ZEZULOVÁ, J. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

Vzdělávací proces prostupuje respektování jedinečnosti klienta

V pátém pokračování rubriky vás seznámíme se Zdravotně sociální fakultou Ostravské univerzity, kterou představují PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D., vedoucí katedry sociální práce ZSF OU, a PhDr. Alice Příhodová, tajemnice katedry sociální práce ZSF OU.

• Kdy byla vaše fakulta založena? Kdo stál u jejího zrodu?

Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity vznikla v roce 1993 jako nejmladší fakulta. V roce 1993 byl akreditován bakalářský studijní obor zdravotně sociální a geriatrická péče. Zdravotně sociální fakulta se prostřednictvím tohoto studijního oboru stala zakládajícím členem Asociace vzdělavatelů v sociální práci ČR.

Od roku 1993 jsem působil jako externí pedagog na Zdravotně sociální fakultě a v roce 1994 jsem byl požádán tehdejšími rektorem OU prof. Jaroslavem Hubáčkem o přípravu akreditace magister-

ského studijního oboru sociální práce. Akreditaci jsme připravovali s dalším externím učitelem ZSF OU doc.

Hubíkem. V únoru 1995 byl obor úspěšně akreditován jako obor sociální práce se zdravotnickým profilem ve studijním programu specializace ve zdravotnictví. V akademickém roce 1996/97 začali v magisterském studijním programu studovat vybraní absolventi bakalářského oboru zdravotně sociální a geriatrická péče. První absolventi oboru sociální práce se zdravotnickým oborem promovali v roce 1998. Mezi prvními členy katedry sociální práce založené v roce 1995 byli vedle jejího vedoucího doc. Hubíka a mne ještě

Pro lepší přehled ve školách se sociálním zaměřením jsme se rozhodli založit rubriku Školy se představují. Obor sociální práce se znovu stal oborem, který usiluje o svou profesionalizaci. Jednou z oblastí, která v tomto úsilí sehrává zásadní roli, je systém vzdělávání v tomto oboru. Za více než desetileté období, kdy se česká sociální práce začala opět profesionálně rozvíjet, vznikla řada školských institucí poskytujících specializované odborné vzdělání na úrovni středních, vyšších odborných a vysokých škol. Výuka

¹⁾ Kontakt na autorku: ajapokrupova@hotmail.com

sociální práce bere na sebe na rozličných školských pracovištích různou podobu. Každá škola představuje svůj vlastní přístup k sociální práci, zaměřuje se na určitou problematiku, jistým způsobem profiluje své absolventy, volí specifický postoj k praxi a roli svých studentů v ní.

Rubrika Školy se představují chce přinést lepší a ucelenější přehled o školách se zaměřením na sociální práci. Jejím cílem je poskytnout obraz o šíři škol, které vychovávají zejména budoucí sociální pracovníky. Chceme čtenáři

doc. Keller, doc. Čížková, RNDr. Loučková, Mgr. Popelková a PhDr. Sýkorová. Studijní obor sociální práce se zdravotnickým profilem byl úspěšně reakreditován v roce 2002.

V roce 2001 získal akreditaci na Zdravotně sociální fakultě OU doktorský obor sociální práce ve studijním programu sociální práce a sociální politika. První studenti byli přijati v akademickém roce 2001/2002. Program realizujeme formou interního i kombinovaného studia.

• Jaké je zaměření vaší katedry?

Cílem pětiletého magisterského studijního programu specializace ve zdravotnictví oboru sociální práce se zdravotnickým profilem (pouze interní forma studia) je příprava odborných pracovníků pro výkon povolání sociálního pracovníka.

Sociální práci chápeme v souladu s mezinárodně uznávanými definicemi jako profesi, která s využitím teorie lidského jednání a teorie sociálních systémů intervnuje v oblastech interakcí lidí s jejich prostředím, a tím podporuje sociální změny, řeší problémy v oblasti mezilidských vztahů a umožňuje lidem zvyšovat kvalitu jejich životů.

Profil absolventa oboru

vychází z definice sociální práce jako profese. Požadavky na znalosti a dovednosti vycházejí jak z minimálního standardu ve vzdělávání v sociální práci, tak i z profesních profilů definovaných jednotlivými zaměstnavateli sociálních pracovníků.

Přesto, že se jedná o studijní obor sociální práce se zdravotnickým profilem, nepřipravujeme absolventy pouze pro práci ve zdravotnictví, ale pro všechny oblasti sociální práce. Ukazuje se, že vědomosti z oblasti zdravotnictví jsou užitečné například i v sociální práci s rodinami a dětmi, se starými a zdravotně postiženými klienty.

• Jaké je podoba praxe na vaší katedře?

V souladu s minimálním standardem ve vzdělávání v sociální práci absolvují naši studenti 25 % celkového objemu výuky na odborných praxích. Studenti během studia absolvují dva typy praxí. Souvislou praxi je vykonávají o prázdninách, zejména v ústavních zařízeních, případně v zahraničí, a průběžnou praxi absolvují studenti od druhého ročníku jeden den v týdnu. Průběžná praxe ve třetím semestru se zaměřuje na sociální práci se starými a zdravotně postiženými občany, ve čtvrtém až šestém

semestru na sociální práci v oblasti sociálně právní ochrany dětí a na sociální práci s rodinou. V sedmém až devátém semestru si studenti volí praxi podle svého odborného zájmu, zpravidla v souladu s tématem diplomové práce. Praxe studentů supervidujeme prostřednictvím kasuistických seminářů.

Při této příležitosti je třeba poděkovat všem sociálním pracovníkům, kteří jsou ochotni se našim studentům na praxích věnovat. Jako malé poděkování za jejich práci nabízíme přednáškový cyklus pro sociální pracovníky z praxe, který pořádá naše katedra vždy v zimním semestru. Přednášky zajišťují členové naší katedry podle svého odborného zaměření. Přednášky se těší velkému zájmu.

• Spolupracujete s některou další školou podobného zaměření?

V prvé řadě spolupracujeme se všemi školami, které jsou členy Asociace vzdělavatelů v sociální práci ČR. Vzhledem k postupnému vzniku evropského vzdělávacího prostoru je pro nás důležitá spolupráce se zahraničními školami. Jedná se čtyři školy v SRN, o dvě školy v Rakousku, jednu školu ve Francii, jednu školu ve Finsku, tři školy ve Velké Británii, jednu

školu v Irsku, jednu školu ve Španělsku, dvě školy v Itálii, jednu školu v Nizozemí, jednu školu v Estonsku a jednu školu v Polsku. Naším nejvýznamnějším partnerem na Slovensku je Fakulta zdravotnictví a sociální práce Trnavské univerzity.

Spolupráce spočívá ve výměně učitelů a studentů v rámci programu Erasmus Sokrates, ale i ve spolupráci na projektech, například projekt v rámci 5. rámcového programu EU se školou v Paříži nebo projekt Leonardo se školami v Německu, Finsku, Francii, Velké Británii a Itálii a pracovišti praxe v těchto zemích a u nás. Výsledkem studijních pobytů studentů jsou nejen diplomové práce zpracované výhradně s využitím cizojazyčné literatury, ale i další stipendia získaná našimi studenty například pro studium doktorských programů v zahraničí.

• Můžete přiblížit specifika a odlišnost vaší katedry?

Za specifikum naší katedry považujeme to, že našim studentům nabízíme pro každou základní metodu sociální práce, nebo lépe řečeno typ intervence, samostatný kurs v rozsahu od jednoho do tří semestrů.

Za specifikum považujeme i to, že již třetím rokem u nás probíhá dvousemestrální kurs Sociální práce v Evropě, který

umožnit srovnání škol na základě jejich zaměření, specifík, ideových východisek a pojetí výuky. Formou stabilních otázek představíme v této rubrice školy poskytující vzdělání v oblasti sociální práce z České republiky. Její součástí bude i seznámení se stěžejními projekty škol.

je přednášen v angličtině a učí v něm výhradně učitelé z našich partnerských škol v zahraničí.

Za důležité považují rovněž to, že studenti participují na realizaci nejen výzkumných projektů naší katedry, ale pracují i v projektech, které jsou zaměřeny na nové metody práce s klienty. V současné době probíhá na naší katedře ověřování metody sociální asistence pro rodiny s dětmi s výchovnými a výukovými problémy. Tento projekt je realizován na základě grantové podpory Magistrátu města Ostravy a ve spolupráci s úřady městských obvodů v Ostravě.

• Jak vypadá život studentů v prostorách školy?

Výuka probíhá v budově Zdravotně sociální fakulty na ulici Fráni Šrámka v Ostravě-Mariánských Horách. K dispozici máme učebny a jeden víceúčelový sál pro 140 posluchačů. V budově se nachází studovna a počítačová učebna. Další počítačové učebny a studovna jsou k dispozici v dalších budovách Zdravotně sociální fakulty a univerzity.

Z iniciativy studentů vznikl v budově školy klub, který je využíván nejen k neformálním společenským setkáním studentů, ale organizuje i přednášky zajímavých hostů.

Bohatý kulturní a společenský život probíhá i na kolejičkách, kde jsou naši studenti ubytováni.

• Na jaký hodnotový systém je orientována vaše katedra?

Celý vzdělávací proces prostupují hodnoty, které jsou hodnotami sociální práce od jejího vzniku, a to respektování jedinečnosti klienta a jeho autonomního

rozhodování, orientace na solidaritu a sociální spravedlnost.

• Informace o přijímacím řízení:

Přijímací řízení na obor sociální práce se zdravotnickým profilem probíhá v termínu od 7. do 11. 6. 2004. Přihlášky ke studiu se podávají do 28. 2. 2004.

Vlastní přijímací zkouška má formu písemných testů:

- společenskovední test
- psychologický test
- test z biologie

Informace o přijímacím řízení, včetně vzorů otázek, lze nalézt na webových stránkách www.osu.cz/fzs/

Přijímací řízení do doktorského studia sociální práce bude probíhat v červnu 2004 formou ústní zkoušky. Přihlášky ke studiu se podávají do 31. 5. 2004. Součástí přijímací zkoušky je posouzení projektu disertační práce, kterou uchazeč předkládá přijímací komisi.

Informace o přijímacím řízení budou rovněž zveřejněny na webových stránkách www.osu.cz/fzs/

Informace o studiu lze získat na dni otevřených dveří Zdravotně sociální fakulty Ostravské univerzity, který se koná 22. 1. 2004 v budově na ulici Fráni Šrámka 3 v Ostravě-Mariánských Horách.

• Představení projektu:

Katedra sociální práce je partnerem v mezinárodním projektu evropských škol sociální práce, které usilují o realizaci společného vzdělávacího programu European Master of Social Work. Jedná se o inovativní vzdělávací program, který si klade za cíl připravit odborníky pro oblast řízení sociální práce na evropské

úrovni. Program lokální a národní odlišnosti neunifikuje, ale využívá je a rozvíjí jejich přínos pro ostatní koncepty sociální práce.

Projekt realizují tyto partnerské školy: Canterbury Christ Church University College (UK), Univerzita Salford (UK), Katolická univerzita Eichstätt (D), Univerzita Ostrava (CZ), Univerzita Kuopio (FIN), Katolická univerzita Lille (F), Univerzita Utrecht (NL), Univerzita Trento (I), Univerzita Kalábrie (I), The Ramon Lull University, Barcelona (ES), Univerzita Tartu (EE).

Do současné doby jsme společně

rozpracovali čtyři základní výukové moduly (povinná část studia) a tematické volitelné semináře, vytvořili mezinárodní tým odborníků pro jejich výuku a zpracovali základní akreditační dokument. V akademickém roce 2003/2004 byla zahájena výuka na Canterbury Christ Church University College (UK), Katolické univerzitě Eichstätt (D) a Katolické univerzitě Lille (F). V dalších letech by se postupně měly přidávat další školy.

Rozhovor připravil Pavel Bajer

K problému resocializácie mládeže po ukončení ústavnej výchovy v špeciálnych internátnych školách, ktoré sú ešte komplikovanejšie, sa vyjadrujú Branko Tupý a Libuša Radková. Ich príspevok hovorí o tom, akým spôsobom pomáhajú v Komunitě Kráľovnej pokoja v Radošine zvládať toto obdobie rómskym chlapcom a ako sú schopní zaradiť sa do života. Branko Tupý je zakladateľ a moderátor Komunity Kráľovnej pokoja v Radošine pri Piešťanoch, občianskeho združenia ktoré sa stará

Možnosti resocializácie rómskych chlapcov

opúšťajúcich ústavnú starostlivosť

Riešenie problémov rómskej populácie dostáva mimoriadne rozmery už nielen na úrovni domácej, či už vládnej alebo mimovládnej, ale i medzinárodnej. Európska únia kriticky hodnotí celkovú situáciu niektorých skupín Rómov a žiada nápravu.

V našom príspevku sa nechceme zaoberať kľúčovými problémami Rómov ako je nízka úroveň vzdelania, nezamestnanosť, kriminalita a pod., ale vybrať jeden dielčí problém a tento riešiť už dnes a rovnako aj perspektívne, a to v rámci súčasných našich možností. Tento problém sme našli práve v riešení situácie rómskych chlapcov, ktorí opúšťali zariadenia ústavnej starostlivosti, patriace u nás do rezortu Ministerstva školstva. Súčasťou nášho príspevku je malý výskum, ktorý sme realizo-

vali v štyroch zariadeniach na výkon ústavnej výchovy (dve osobitné školy a dve odborné učilištia) a v dvoch zariadeniach, v ktorých je umiestnená mládež po ukončení ústavnej výchovy. Išlo všetko o zariadenia, z ktorých pochádzali naši chovanci (Tupý, 2003).

Celkove išlo o skupinu 204 respondentov z čoho bolo 123 chlapcov, t.j. 60 % a 81 dievčat, t.j. 40 %. Z týchto 204 bolo 63 % Rómov a 37 % ostatných.

Vzdelanie rodičov respondentov bolo:

Neukončené základné	6 %
Základné	87 %
Učňovské	7 %

Respondenti boli:

Deti žijúcich rodičov	72 %
Polosiroty	22 %
Siroty	6 %

Z pohľadu sociálneho pracovníka išlo u rodičov o dve prevládajúce skupiny – o alkoholikov a o rodičov vo výkone trestu.

77 % otcov a 73 % matiek boli alkoholici
38 % otcov a 20 % matiek bolo vo výkone trestu

V období nariadenia ústavnej výchovy dieťaťa boli

rodičia manželiv	43 %
druh a družkav	40 %
rozvedení	17 %

95 % respondentov malo súrodencov, z toho 73 % vlastných a 27 % nevlastných.

Súrodenci žili v náhradnej rodinnej starostlivosti 15 %
ústavnej starostlivosti 50 %
vlastnej rodine 15 %
(narušenej rodine)

U 79 % detí počas ústavnej výchovy neprejavili rodičia o svoje deti záujem.

Mentálna úroveň týchto detí bola stanovená:

Hraničné pásmo s IQ 70-80	25 %
Ľahká mentálna retardácia s IQ 50-69	60 %
Stredná s IQ 35-49	13 %
Ťažká s IQ 20-34	2 %

Tieto deti v 18 rokoch musia opustiť zariadenia ústavnej starostlivosti a sú často odkázaní na „ulicu“.

V roku 1993 bola založená Komunita Kráľovnej pokoja v Radošinej s cieľom pomáhať rómskej chlapčenskej mládeži po ukončení ústavnej výchovy v ich resocializácii a reintegrácii do spoločnosti.

Títo chlapci sa po ukončení ústavnej starostlivosti, hlavne špeciálnych integrovaných škôl, ocitajú niekedy doslova na „ulici“ a sú bez akéhokoľvek zázemia. Keďže podobné zariadenie pre dievčatá už existovalo v Banskej Bystrici, rozhodli sme sa venovať skupine chlapčenskej mládeže.

Bolo treba v prvom rade nájsť vhodný objekt s príslušnou pôdou. Nitriansky biskup Ján.

Ch. Korec poskytol komunitě bývalý biskupský kaštieľ v Radošinej, ktorý však bol po prinavrátení cirkvi v dezolátnom stave a vyžadoval kompletnú rekonštrukciu. Núdzovo sme sa nastahovali do jednej izby a začali hľadať prostriedky na obnovu budovy. K budove patrila i poľnohospodárska pôda, ktorá mala podľa našich predstáv umožniť komunitě s rómskymi chlapcami pestovaním a živočíšnou výrobou existenciu.

V roku 1994 prišli prví štyria chlapci a po nich ďalší ôsmi. Tak sme teda začínali. Jeden z prvých problémov bolo naučiť týchto chlapcov v ich 18 rokoch akejkol'vek zodpovednosti a vzťahu k práci. Vedeli

o mladých chlapcov, ktorí dovŕšili 18 rokov a boli odchovancami Špeciálnych internátnych škôl. Libuša Radková pracuje ako vedúca Katedry dobrovoľníctva na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave.

sme, že všetci prišli o rodinu a vyrastali v rôznych ústavných zariadeniach, ktoré sa o nich starali na úrovni ich biologických potrieb. Okrem toho, že nemali kam ísť a stali by sa mnohí, ak nie všetci, bezdomovcami, nemali žiadne predpoklady pre plnohodnotný život dospelého občana.

Postupne sa nám podarilo získať rôzne zahraničné i domáce granty, zrekonštruovať budovu a prijať ďalších chlapcov. Celkovo prešlo našou komunitou 50 chlapcov vo veku 18-29 r. desať si našlo zamestnanie a dva sa oženili.

Dnes bývajú chlapci v samostatných izbách po štyroch a zapájajú sa do všetkých domácich a poľnohospodárskych prác. Striedajú sa tak pri prácach v kuchyni, teda pri príprave stravy a varení, upratovaní objektu, praní, žehlení. Veľkým pomocníkom pre formovanie ich vzťahu k všetkému živému, k citovému dozrievaniu ich osobnosti a zodpovednosti vôbec je starostlivosť o domáce zvieratá. Striedajú sa pri prácach v záhrade, na poli a pri úprave okolia. Tí schopnejší a zodpovednejší preberajú starostlivosť o kravy (máme ich 7), prasce (10), kozy (4), kone (2), zajace, sliepky alebo psíkov. Produkty zvierat ako sú mlieko, mäso, vajcia využívame v kuchyni. Chov zvierat je pod veterinárnym dohľadom.

K tomu patrí starostlivosť o 60 hektárov poľnohospodárskej pôdy a jej obrábanie. Preto sme si postupne zabezpečili i stroje ako je traktor, sejačka, rozmetávadlo, kosačka, ba aj kombajn.

Na jednotlivé práce prideliujeme chlapcov podľa ich zdravotného stavu a ich schopností. Niektorí z nich sú poberateľmi invalidných dôchodkov.

Spolupracujeme s vedením obce cez verejnoprospešné práce, kde majú možnosť získať prvé skúsenosti zo zamestnaneckého pomeru a učia sa hospodáriť s vlastným príjmom. Tiež im ukladáme zarobené peniaze do banky a väčšina má tiež založené stavebné sporenie.

Základ resocializácie a reintegrácie do spoločnosti býva výchova prácou a život v komunite smerujúcej k rozvoju zodpovednosti.

S chlapcami spolu žijeme, denne vedíme psychoterapeutické rozhovory, kde im vysvetľujeme naše zámery a hodnotíme ich pracovné výsledky. Prichádzajú bez pracovných návykov, zručností a vôbec bez pozitívneho vzťahu k práci a povinnostiam.

Súčasne je treba u chlapcov rozvíjať ich vzdelanie, niektorí nemajú dokončenú ani základnú školu.

Medzi aktivity, ktoré v nich pestujeme na rast ich osobnosti, sú rôzne tréningy konverzácie, spevu, asertívneho správania, sebaaprijatia, empatie a najmä tréningy na spracovanie emócií a vyrovnanie sa s komplexmi.

Nie malým problémom je pre nich budovať vedomie, že patria do spoločnosti, ktorá ich prijme alebo odmietne podľa ich vedomostí, zručností a najmä podľa správania. Snažíme sa nadviazať kontakt s vlastnou rodinou. Po čase adaptácie v našej komunite navštívia v sprievode minimálne dvoch členov komunity svojich rodičov. Konfrontujú sa so spôsobom života rodičov, súrodencov, ale častejšie len jedného z rodičov v rómskych osadách a rozhodujú sa. Rodina ich väčšinou odmieta a sama zápasí o prežitie. Tieto návštevy, i keď ich chlapci prežívajú niekedy bolestne, považujeme

za potrebné a užitočné. Mnohí sa na rodičov vôbec nepamätajú a nechcú sa do prostredia svojich bývalých rodín vrátiť. Príliš dlho žili iným životom i samotná rodina ich dávno opustila a stratila o nich záujem.

V komunite musia platiť i určité pravidlá, ktoré treba chlapcom pravidelne vysvetľovať a zdôrazňovať. Prijaté určité obmedzenia znamená tiež predchádzať vzniku problémov, súvisiacich s ich intelektuálnou a osobnostnou úrovňou. Toto však je podmienené pozitívnou motiváciou smerom byť dobrým človekom, vedieť sa ovládať a pracovať na sebe. Táto motivácia musí prevládať nad represívnymi opatreniami spojenými s niektorými obmedzeniami.

V rámci osobného voľna navštevujú chlapci rodiny v obci a chodia im pomáhať. Veľmi užitočné sú pre nich pobyty v rodinách, kde majú možnosť vytvárania nových vzťahov medzi ľuďmi, kde raz budú sami žiť.

Usporiadame pre nich tiež rôzne výlety, ojedinele i zahraničné.

Hlavným našim zámerom, je vychovať chlapcov k samostatnosti a zodpovednosti.

Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, najmä jej Katedra dobrovoľníctva vytvorila v komunite detašované pracovisko, kde chodia študenti sociálnej práce na praktickú výučbu a výchovu.

Mnohí z chlapcov sa naučili vystupovať i pred publikom ako aj médiami napr. televíziou a hovoriť o svojom živote, nielen smerom k minulosti, ale najmä do budúcnosti.

O problémoch Rómov u nás existujú mnohé práce a štúdie. Avšak málo je takých, ktorí sa veľmi konkrétne a osobne venujú niektorej z oblastí rómskej problematiky. Naše desaťročné skúsenosti ukazujú nielen užitočnosť a potrebu takých zariadení, ale jednu z ciest, ako im pomôcť. Nie je v našich silách vyriešiť vzdelanosť Rómov na Slovensku, zvýšiť ich zamestnanosť na trhu práce, meniť celospoločenský pohľad na ich spôsob života a správanie. Ale je v našich silách bez predsudkov robiť niečo konkrétne, i keď len s malou skupinou. Rómovia nepotrebujú kritikov, ale ľudí schopných vnímať potreby iných a reagovať na ne v rámci vlastných možností.

Kontakt na autory:

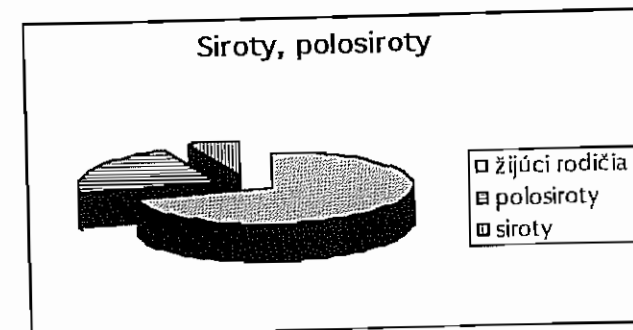
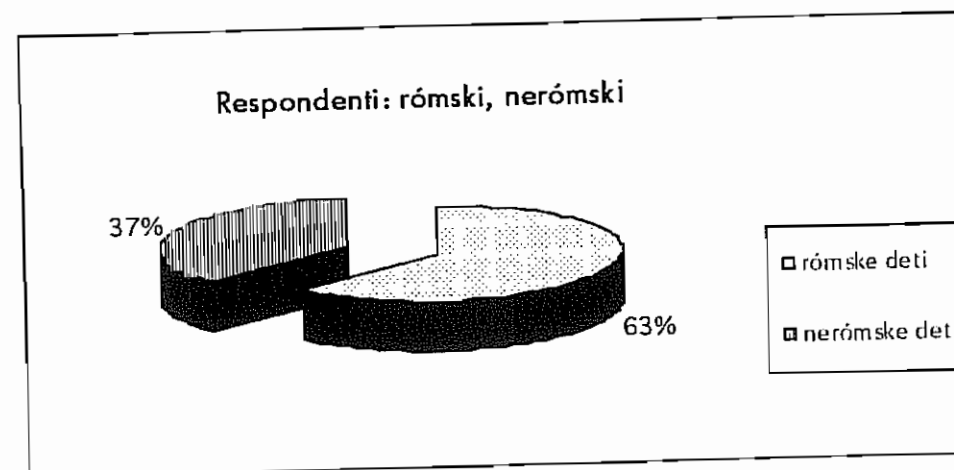
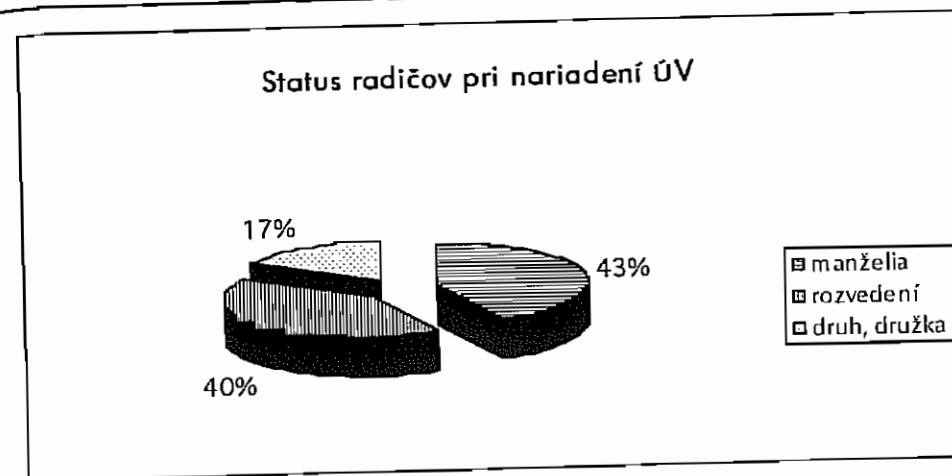
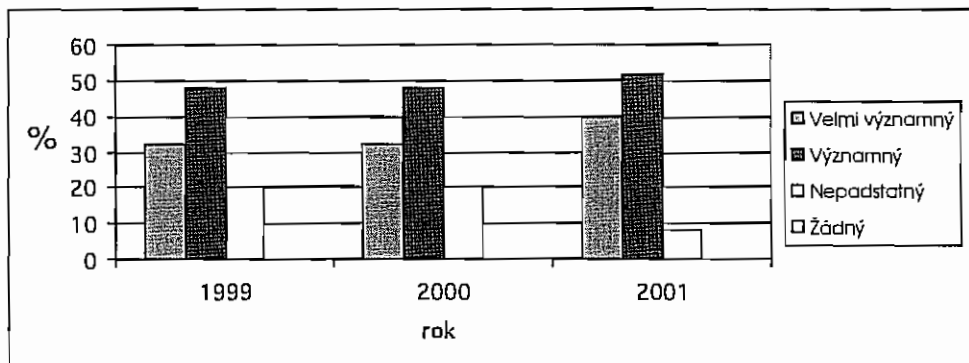
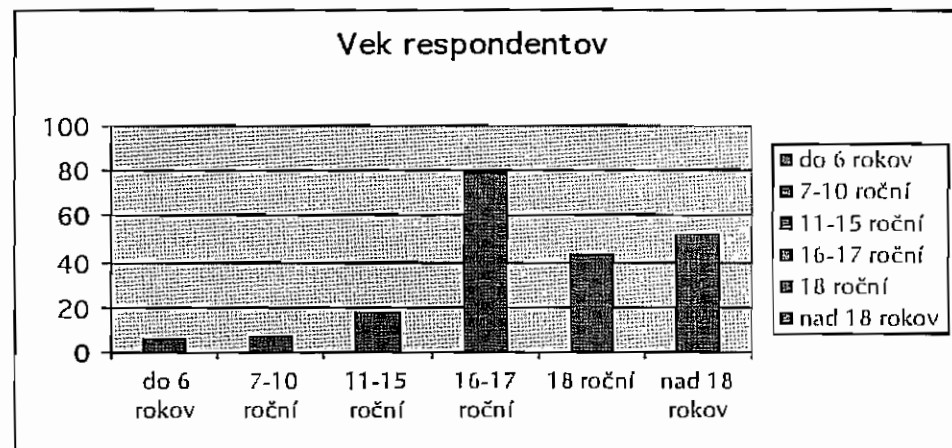
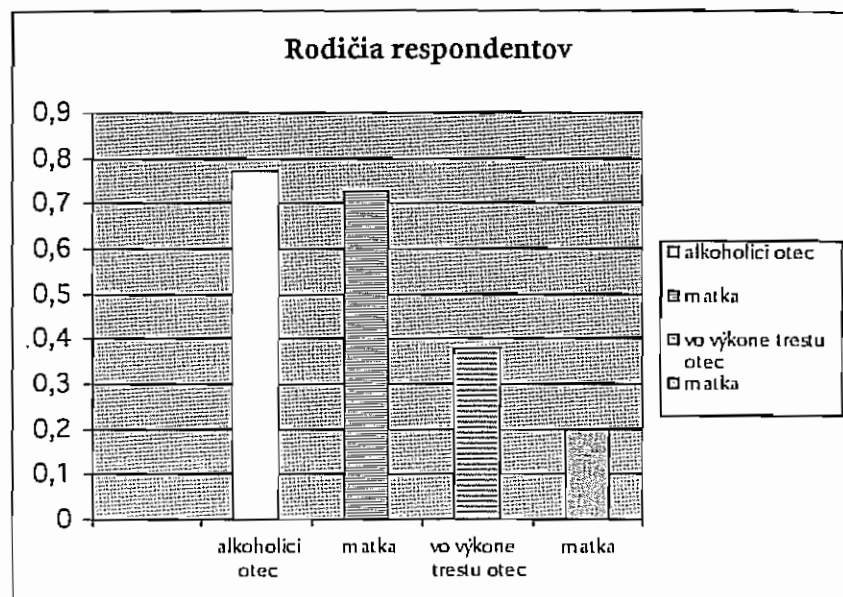
PhDr. Mgr. Branko Tupý, PhD., Komunita Kráľovnej pokoja, Piešťanská 11/18 – kaštieľ, 956 05 Radošina
e-mail: komunitakp@mail.pvt.sk

Doc. Ing. Libuša Radková, PhD., Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity, Univerzitné námestie 1, 918 43 Trnava
e-mail: libusa.radkova@post.sk

Použitá literatúra

TUPÝ, B. Sociálne problémy integrácie detí po ukončovaní ústavnej výchovy. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Trnavská univerzita, 2003.

Príloha

Marek Veselý (ed.), Úvod do terénní sociální práce, DROM – romské středisko, Brno, 2002.

Terénní sociální práce (dále jen TSP) s romskou komunitou je u nás jevem celkem novým, v porovnání například se streetworkery zabývajícími se drogově závislími. V podstatě se ale také jedná o práci v terénu. Neoslovují se ovšem potenciální klienti na ulici, nýbrž se vytipují problematické oblasti a rodiny, se kterými pak terénní sociální pracovníci pracují. Netřeba podotýkat, že příslušnost k romskému etniku či alespoň znalost romského jazyka a kultury jsou nespornými přednostmi a výhodami, které se pak uplatňují při práci s klienty. Brožura o TSP, která se nám dostává do rukou, plní jednu lví službu. Pokouší se čtenáře seznámit jak s kontextem TSP, tak s terénní sociální prací samotnou.

Nenápadná brožurka Úvod do terénní sociální práce vznikla hlavně z iniciativy brněnské romské příspěvkové organizace – DROM. Tento sborník příspěvků lidí, kterých se TSP nějakým profesionálním způsobem dotýká, vydal DROM u příležitosti letošní kampaně proti rasismu podporované vládou. Ta vzhledem k legimitizaci TSP učinila již v předešlých letech nesporně klíčový krok, protože uskutečňuje od podzimu 2000 program, v jehož rámci zaměstnávají okresní a obecní úřady terénní sociální pracovníky přímo pro romské komunity. Autoři též vyzdvihují důležitost působení neziskových organizací v nejproblémovějších oblastech a fungování terénních sociálních programů. Rovněž v souvislosti s tím zdůrazňují, že je třeba vytvořit strategii sociální práce, která bude pomáhat lidem,

kterí se již dlouho ocitají na hranici segregace a umožní jim vrátit se zpátky do společnosti.

Sborník tvoří jednotlivé příspěvky lidí do problematiky TSP jakkoli zainteresovaných a v oblasti TSP působících. Setkáme se tak s pohledem na TSP ze strany koordinátora terénních sociálních pracovníků, který porovnává zkušenosti s TSP ve světě, ale také se dává čtenáři možnost podívat se na TSP nejen očima pracovníka na úřadě, ale i tzv. zevnitř, například očima právě členů romských komunit. Na situaci chudých Romů jako na fenomén chudoby coby globálního problému se zaměřuje konzultant Úřadu vlády SR. Ostatní tvůrci sborníku se zamýšlí nad významem a postavením TSP, etnickou segregací a jejími riziky a důsledky v souvislosti s obcemi. Brožura obsahuje i popis toho, jak funguje TSP po stránce organizační a finanční, jak se TSP vzdělávají a jak se na TSP dívá magistrát (konkrétně ostravský) nebo jak probíhá spolupráce TSP s institucemi. Ve druhé části sborníku je uvedena kasuistika čtyř případů a na závěr ještě slovníček pojmů.

Po úvodním slovu Romana Křištofa, tajemníka Rady vlády pro záležitosti romské komunity, následuje sedm samostatných kapitol, zabývajících se problematikou terénní sociální práce z různých úhlů pohledu. Vrátime-li se podrobněji k jednotlivým kapitolám, pak rovnou k úvodní, v níž se Mgr. Štěpán Moravec, pracovník Člověka v tísní – společnosti při ČTI, o. p. s., a koordinátor terénních sociálních pracovníků, zabývá fenoménem sociálního vyloučení. Nejprve se na celou problematiku menšin (především těch nejhudších) dívá v celosvětovém kontextu a potažmo i na způsoby vzniku

vyloučeného společenství. Moravec téma pozoruje i pohledem samotných aktérů, tj. očima těch, kteří jsou uvnitř jednotlivých lokalit či ghett. Ti zase mají pocit, že jim nikdo nerozumí, majorita se k nim automaticky chová nepřátelsky, a ani oni sami kolikrát nerozumějí, co po nich například úředník chce. A právě proto je tak významná role TSP, pracujícího v lokalitě, kterou zná.

Nad celou problematikou TSP se zamýšlí ing. Karel Novák, komunitní aktivista a konzultant Úřadu vlády SR při zavádění programu TSP. Jeho pohled se zaměřuje na chudobu coby problém globální, tj. na chudobu v českém prostředí a na kulturu chudoby. Zamýšlí se i nad velice negativními dopady, které má pro děti vyrůstající v prostředí sociálně vyloučeném – „mají charakteristiky ghetta – velmi nízká sociální organizace, životní strategie jsou zaměřené na přítomnost, neexistuje zde vlastnictví, příslušníci těchto komunit mají velkou nedůvěru k okolnímu světu“. Dětem chybí správný příklad dospělých ve smyslu výchovy a vzdělávání, a tím pádem těžko mohou „změnit svoji situaci podle příkladu jiných“. Novák zmiňuje východisko, které navrhuje již Oscar Lewis: „Hlavním řešením je trpělivá a každodenní práce sociálních pracovníků, kteří budou odhalovat kořeny chování chudých. Ta může pomalu zvyšovat kvalitu jejich života a zapojit je mezi střední třídu.“

Příspěvek ing. Petra Víška, ředitele Socioklubu, se zaměřuje na etnickou segregaci, její rizika a důsledky pro obce. Jako hlavní dvě dimenze vytěšňování vidí jednak dimenzi právní (tj. především v případech vystěhování, uzavírání neplatných smluv o nájemném apod.),

a dále pak dimenzi politicko-ekonomickou se dvěma intenzívními faktory – „objektivní ekonomický tlak na revitalizaci městských center a uplatňování krátkodobých politických zájmů samosprávných orgánů“. Jako další Víšek uvádí rozměr technický a urbanistický, kde se jedná o problémy s bydlením, znehodnocování bytu (napojování se „na černo“ na sousední elektrické rozvody apod.)

Ke konceptu organizace a financování TSP se ve svém příspěvku vyjádřil David Beňák, DiS, z Úřadu vlády, koordinátor programu TSP Rady vlády pro záležitosti romské komunity. Přestože TSP nemá v ČR dlouhou tradici, je třeba zmínit dva programy, které k její expanzi nemalou měrou přispěly, a sice terénní program o. p. s. Člověk v tísní a program Podpory terénní sociální práce Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity. Beňák připomíná dva základní modely TSP, uplatňované v TSP právě při práci se sociálně vyloučenými klienty. Jsou jimi „nestátní neziskový model“ (NNM) a „model veřejnoprávní“ (MV). Typickým je pro NNM jeho vícezdrojové financování, díky němuž se stal tento model na jednu stranu flexibilnější (zejména ve smyslu reflektování na potřeby klienty) než druhý, ale zároveň zde zůstává i nejistota, zda organizace získá finance na své aktivity také v dalším roce. V MV jsou terénní sociální pracovníci zaměstnanci obcí a okresních úřadů s příspěvkem od Rady vlády pro záležitosti romské komunity. Autor ještě zmiňuje eventuální možnost spojení obou modelů, a to tak, že by si například obec mohla službu poskytování TSP v romských komunitách objednat u místní nestátní neziskové organizace.

Velice aktuálně navazuje příspěvkem na téma Vzdělávání terénních sociálních pracovníků Mgr. Ladka Češková z romského střediska DROM, ředitelka vzdělávacího programu pro TSP. Jako prototyp TSP nevyzdvihuje ani muže, ani ženy, ani staré, ani mladé, vše zkrátka záleží na osobnosti toho či onoho pracovníka a jeho přístupu k dané problematice. Právě z důvodu velkého rozptylu, co se týče věku i dosaženého vzdělání budoucích TSP, byl uveden v praxi dvouступňový vzdělávací systém pro TSP; cyklus pro začátečníky, kteří ještě neabsolvovali na téma TSP žádné školení, a dále cyklus pro pokročilé, kde se podporuje nejen rozvoj samostatnosti, ale spadají sem i nácviky modelových situací a potažmo i jejich řešení.

Celé vzdělávání má i další výhodu pro své účastníky, mohou zde potkat TSP, kteří přestože působí v sousedních městech, tak o sobě nevědí. Dochází tak k přirozenému rozvoji spolupráce mezi městy či obcemi a jejich účinným propojením.

Jako předposlední se k tématu TSP vyjadřuje Bc. Ivana P. Nesetová, vedoucí Oddělení sociální prevence Magistrátu města Ostravy. Velice „nenásilnou“ formou přibližuje své zkušenosti s TSP, popisuje úskalí, která se mohou při výkonu TSP vyskytnout, počínaje obtížemi a neshodami při spolupráci s úřady, ale i nadřizenými, přes problémy, které mohou nastat při samotných jednáních se zástupci romské komunity, až k problémům, které s sebou nese financování veškerých výdajů TSP a veškerá administrativní činnost, kterou může nejdén TSP vnímat jako zbytečně zatěžující činnost.

Posledním v řadě příspěvků je článek o spolupráci terénního sociálního pracov-

níka s institucemi PhDr. Michala Kratochvíla, který působí jako terénní sociální pracovník při o. p. s. Člověk v tísni - společnosti při ČT. Zaměřuje se na předcházení nedorozuměním při komunikaci TSP s institucemi, kdy je třeba si vyjasnit svou roli (TSP) a pracovní náplň, zejména jednání se o TSP romského původu. Ukázalo se, že instituce v tomto případě jednají s takovým TSP s určitou rozpačitostí či dokonce nedůvěřivostí.

Druhou polovinu brožury tvoří kasuistiky, v nichž jsou popsány čtyři problematické situace klientů, které se terénní sociální pracovníci snažili řešit. Za přínosnou v této části považujeme především teoretickou diskuzi, ve které se po právní stránce rozebírají nejen samotné okolnosti problematických situací, do nichž se klienti dostali, ale analyzuje se i postup samotných terénních pracovníků. Tyto ukázky z terénní sociální práce jsou velmi dobrým vodítkem k tomu, co si vlastně pod terénní sociální prací představí.

Velkým kladem a přínosem publikace není jen velká odbornost, jakou očividně disponují všichni přispěvatelé, ale také shrnutí v angličtině a slovník důležitých pojmů, které se v jednotlivých textech vyskytují.

Příspěvky autoři psali jednoduchou, až laickou formou. Jejich záměrem zřejmě bylo, aby text zůstal co nejsrozumitelnější nejen pro terénní sociální pracovníky a pracovníky nejrůznějších romských organizací, ale také pro laiky, kteří se s touto tematikou nikdy předtím nesetkali. Vytknout se dá možná lehká chaotičnost celé brožury, kdy se někteří z autorů vyjadřují k TSP jen nepřímo. Jejich příspěvky jsou zase ale na druhou stranu

podstatné pro pochopení situace, ve které se romská komunita nachází.

Kristina Peláková, Martina Veldová

• • •

Marie Svatošová: O naději s Marií Svatošovou. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2003.

Pečujete o těžce nemocného? Jste sami vážně nemocní? Zemřel vám někdo blízký, nebo si zoufáte pod tíhou svého životního úkolu? Pak si určitě přečtete tuto knihu. Opakem zoufalství je naděje a právě této zázračné substance najdete v knize skutečně hodně. Ani na jediné řádce není zbytečné slovo. V každé ze čtyřiceti krátkých kapitol objevíte spoustu povzbuzujících příkladů a argumentů ze života skutečných lidí i z literatury. Možná budete jako já žasnout, plakat, smát se a vůbec radovat se z nově posílené naděje, ale může se také stát, že se budete hněvat a „ošívat“, protože autorka na mnoha místech knihy mistrně útočí na naše běžné lidské slabosti, jako jsou například strach, pýcha, poraženectví, nedůvěra, nevíra či odmítání Boží pomoci, které nám zabraňují účinně pomoci těm, kteří to potřebují. Právě útěcha a vzor, který nám dávají druzí lidé tím, že se povznesou nad své utrpení a smíří se svým osudem, prolíná celou knihou.

Každá kapitola zahajuje citátem, předznamenávajícím její téma, například kapitola Slzy nad zlato začíná slovy afrického přísloví: „Člověk nemůže utřít plačícím slzy bez toho, že by si navlhčil ruce.“ Autorka zde vybízí ty, kteří se snaží pečovat o nemocné a trpící, aby se nestyděli za své emoce či slzy, protože

právě „v dnešním přetechnizovaném a odlidštěném světě je to možná ještě výmluvnější a ještě potřebnější, než tomu bylo dřív“ (str. 30). Právě upřímné projevení naší účasti může být tím pravým, co pomůže truchlícím vstát a jít dál.

Autorčina slova útěchy a povzbuzení znějí tak silně a moudře nejen proto, že vycházejí z každodenní více než dvacetileté zkušenosti s rodinami umírajících, ale také proto, že autorka svá pobídnutí vyslovuje z pozice člověka naprosto důvěřujícího Bohu a jeho záměrům. Přemýšlím ostatně nad tím, jestli vůbec lze o tématu konečnosti člověka psát a zároveň nevěřit v možnost posmrtného života, nazývaného v knize „život ve věčnosti“. I ohledně těchto častých otázek svých pacientů – tedy co bude „pak“ – otevírá Marie Svatošová s přívětivým nadhledem a citlivostí pohled do svých inspirativních postupů.

Autorka knihy se stala nejen úspěšnou spisovatelkou (její kniha Hospice a umění doprovázet vyšla v 30 000 nákladu), ale též iniciovala vznik hospiců u nás, na jejichž chodu se nadále aktivně podílí získáváním dotací. Přesto si myslí, že by nemocní, pokud je to jenom trochu možné, měli mít možnost prožít své poslední dny ve známém prostředí, tedy nejlépe doma v kruhu svých nejbližších. Zároveň však s porozuměním vysvětluje, jak nadlidsky těžký může být pro mnohé lidi úkol „doprovázení“. Nemocný se projevuje někdy velmi mrzutě až agresivně, trpí depresí. To vše patří k boji s těžkou nemocí – nejprve šok, pak hněv, smlouvání, deprese, rezignace a nakonec smíření. Tyto zákonitosti objevené Elizabeth Kübler-Rossovou mohou pomoci každému, kdo nechce být těmito

nečekanými změnami chování zaskočen. Někdy se také stává, že pacient se již smíří se svým osudem, zatímco jeho blízcí stále bojují, smlouvají, zůstávají ve stresu. V těchto těžkých chvílích může být pomoc pracovníků hospicu tím nejlepším – dává oběma stranám možnost odpočinout si, nabrat dech a s ním i sílu nezbytnou k přijetí nezměnitelné situace.

Jak moc zůstává situace nemocného nezměnitelná, nikdo stoprocentně neví – dokonce ani lékař. Přesto však závažnost nemoci nesmíme nemocnému tajit. M. Svatošová zaujímá ke lži jednoznačné stanovisko – tzv. milosrdná lež bývá ve svých důsledcích krutě nemilosrdná – bere vážně nemocnému možnost připravit se, zařídit se podle skutečného stavu věcí, dát si na poslední chvíli do pořádku své vztahy. Autorka k tomu ještě dodává: „Pravda není klacek, kterým mohu člověka mlátit po hlavě. (...) Je třeba ji sdělovat velmi citlivě a zachovat naději. A není vždy nutné ji vyslovit hned celou, ale po částech. (...) Tak, jak to (nemocný) potřebuje vědět a jak je schopen to chápat“ (str.17).

A na závěr ještě o tom, jak tato kniha vznikala. Marie Svatošová se svěří, že návrh nakladatelství, aby knihu napsala, přišel v nejméně vhodný čas – v období ztráty a oplakávání vlastní maminky. Od svého zpovědníka na své nářky dostala radu: nechat slzy téct, nesoustředit se na ně a raději v tu chvíli navázat spojení se svou maminkou. Autorka dále přiznává, že v tomto stavu smutku většinou sedala k počítači, aniž by tušila, co bude v příštích minutách psát. Zkusila se tedy spojit svou maminkou a najednou psaní „šlo“. Pak už jen žasla, když si napsaný text vytiskla. Není už jen to další nádherné

svědectví – důkaz naděje, že láska překonává i smrt?

Edita Hrstková

...

Petr Macek: Adolescence, Portál, Praha, 2003.

Ta dnešní mládež je hrozná! S tímto povzdechem na adresu dospívajících se jistě většina z nás, snad již dospělých, setkala ať už v běžné konverzaci, či ve vlastních myšlenkách. Současně však tušíme, že takové hodnocení současných mladých lidí je poněkud přehnané, a vzpomeneme-li si na vlastní léta dospívání a podobný způsob hodnocení ze strany dospělých, pak jsme ochotni uznat, že i nespravedlivé.

Proč dospělí často nerozumějí dospívajícím? A jaká vlastně „ta dnešní mládež“ je? Čemu věří? S jakými problémy se potýká? Jaké má plány do budoucna, má-li jaké? A jakou roli v životě mladých lidí hraje rodina, škola, vrstevníci a širší společnost?

Na tyto a mnohé další otázky lze najít odpověď v knize českého sociálního psychologa s bohatou odbornou erudicí a výzkumnou praxí, Petra Macka, která nese název Adolescence. V roce 2003 vyšlo již druhé vydání této publikace, doplněné o aktuální výsledky výzkumu českých adolescentů, realizovaného v roce 2001.

Adolescenci nazývají psychologové období života člověka, pro jehož počátek je charakteristické pohlavní dospívání jedince. Ukončení tohoto období již není tak zřetelné, vymezují ho spíše psychologická (dosažení osobní autonomie),

sociologická (převzetí role dospělého), případně pedagogická (ukončení vzdělávání a vstup na trh práce) kritéria. Z hlediska věku lze adolescenci umístit mezi 10. a 20. až 25. rok života.

Nutno podotknout, že vydělení mládí jako specifického životního období, podléhá vlivu společenských hodnot a potřeb. Specifický význam byl období adolescence přisuzován před současnou moderní kapitalistickou společností naposledy v antice.

Podobně jako se mění podoba společnosti, proměňují se i některé významné rysy adolescence, především její sociální reprezentace. Tradiční psychoanalytický pohled zdůrazňující především biologické determinanty vývoje adolescentů, který akcentoval dramatičnost a konfliktovost tohoto životního období, postupně ztrácí na adekvátnosti. Nahrazují jej novější perspektivy, jež berou v úvahu kromě osobních faktorů i sociální a kulturní determinanty vývoje. V základu těchto teoretických přístupů, uvedených ve druhé kapitole, leží Havighurstův koncept vývojového úkolu, jehož konkrétní podobu pro adolescenci definoval Erikson, a to v termínech dosažení identity – vytvoření vlastního Já.

Spletitým světem adolescence a adolescentů, jak ho vidí současní psychologové, nás Macek provádí ve třetí kapitole Procesy a změny v adolescenci. Ačkoli socializace jedince probíhá v podstatě po celý jeho život, právě v adolescenci tento proces nabírá na intenzitě. Úspěšnost této etapy má rozhodující vliv na další vývoj jedince. Socializaci v adolescenci završuje jeden z vývojových přechodů – přechod do dospělosti.

Nicméně adolescence již přestala být

pouze „přípravou na dospělost“ a získala autonomní společenský význam. Už po druhé světové válce se jako výraz protestu proti hodnotám a způsobu života dospělých rozvíjí specifická kultura mladých. V současnosti si původní opoziční charakter uchovávají jen některé skupiny, často chápané jako extremistické, na druhou stranu zde existuje široký proud kultury mladých silně zasazen komercializací – vyvinul se rozsáhlý „průmysl pro teenagery“. Adolescence je nyní vnímána a masmédií prezentována jako žádoucí hodnota a vytoužený životní styl celé společnosti.

Subkultury mládeže jsou v současné době výrazem nedostatečného smysluplného začlenění mladých do širší společnosti dospělých, což vede k formování vlastní identity prostřednictvím náhradních cest – účes, oděv, jazyk, hudba. Mnohdy bizarní vzezření příslušníků různých subkultur má pak hlubší příčinu než jen excentrické sklony určitého adolescenta.

Adolescenci rovněž charakterizuje celá řada vývojových změn (pubertální, kognitivní, emocionální, vztahové a utváření identity), se kterými se musí mladý člověk vyrovnávat. Schopnost úspěšně se vyrovnat s těmito změnami však závisí nejen na osobnosti adolescenta a na širším společenském kontextu, ale významnou roli stabilizačního faktoru hraje rodina. Fungující a komunikující rodina výrazně snižuje pravděpodobnost rizikového vývoje adolescentů, který často ústí do sebepoškozujícího či společensky nebezpečného chování.

V poslední čtvrtině knihy dává Macek možnost vyjádřit se k žité realitě v adolescenci samotným aktérům – dospívající

mládeži. Činí tak prostřednictvím prezentace závěrů rozsáhlého výzkumu adolescentů v Evropě a USA z počátku 90. let a jeho druhé vlny uskutečněné v ČR v roce 2001. Toto srovnání poskytuje jedinečnou možnost reflektovat význam společenských změn pro život jedince, zde konkrétně adolescenta. Autor se zabývá jak změnami v osobnostním vývoji adolescentů, tak proměnou mnoha aspektů každodenního života.

Jelikož v základu lidského jednání stojí hodnoty, které daný jedinec vyznává, uvedu příklad generačního posunu z oblasti hodnot. Zatímco na počátku devadesátých let vnímali čeští adolescenti jako jednu z významných hodnot dobré mezilidské vztahy, čímž se naprosto odlišovali od ostatních Evropanů, na počátku 21. století se tato interpersonální orientace, podle některých filozofů pro Slovany typická, oslabila vlivem (post-)moderní relativizace hodnot, a to ve prospěch individualismu a orientace na přítomnost.

Přestože tato kniha patří k tzv. odborné literatuře, je napsána čtivým a i pro laickou veřejnost srozumitelným způsobem. Odborná veřejnost pak kromě kvalitního obsahu ocení i bohaté odkazy na odbornou literaturu a výzkumy.

Jana Havlíková

• • •

Zbyněk Vybíral: Psychologie lidské komunikace, Portál, Praha, 2000.

Slovo komunikace se v poslední době objevuje všude kolem nás. Jen v několika málo oblastech lidského zkoumání se s tímto všeřikajícím (ovšem v jistých

případech také nicneřikajícím) výrazem neoperuje a nevyužívá se ho v nejrůznějších kontextech. Rámcovější či detailnější přednášky o komunikaci, v jakékoli její možné formě, se najdou na každé univerzitě, na každé fakultě a snad i na každé katedře. Nezáleží na tom, je-li daná univerzita zaměřena spíše humanitně, nebo spíše technicky. A o tom, že odborně a také téměř vznešeně znějící pojem komunikace se najde téměř všude a lze si za ním představit skoro cokoli, svědčí například přejmenování Asociace reklamních agentur na Asociaci komunikačních agentur.

V roce 2000 vydalo nakladatelství Portál knihu Zbyněka Vybírala Psychologie lidské komunikace. Publikace vznikla rozšířením a přepracováním skript, která vyšla již v roce 1997 pod názvem Úvod do psychologie komunikace, určených jako studijní text pro výuku předmětu Interpersonální komunikace vyučovaného na Fakultě řízení a informační technologie v Hradci Králové.

Autor se domnívá, že psychologie lidské komunikace si zaslouží být vytyčena jako samostatný předmět vědního zájmu. Podle něj může být na lidskou komunikaci nahlíženo jako na autonomní oblast teoretického i experimentálního bádání, jež má vlastní výzkum a především jazyk, neboť se společně s N. Postmanem a Ch. Weingartnerem kloní k názoru, že to, co činí obor oborem, je právě jeho jazyk.

Přestože komunikaci zkoumají kulturní a sociální antropologové, etnologové, lingvisté, sociologové, psychologové a další, přestože právě komunikace se dostala do centra pozornosti tolika disciplín, měla by se podle autora ustavit jako samostatný obor. Důvod k tomuto

roku dává potřeba syntetických soudů o komunikaci člověka. Proto považuje za nezbytné propojit dosavadní poznatky z nejrůznějších oborů. Před samotnou psychologií stojí úkol překonat jisté schizma minulosti (nahlížení na komunikaci z hledisek sociální psychologie versus nahlížení z hledisek kognitivní psychologie). „Jedním z cílů této knihy je přesvědčit čtenáře, že zkoumání lidské komunikace není aplikovanou subdisciplínou v rámci jedné „širší“ psychologie (sociální), ale že překračuje hranice tradičně členěných disciplín – a také je propojuje“ (str. 10).

Stěžejní a neustále přítomnou součástí lidského komunikování jsou mentální reprezentace komunikujících o druhých lidech a o světě, situační a osobní kontext a záměrná sebepojetí a sebereprezentování. Základní teze autora tak zní (str. 10, 11): „Každá lidská komunikace je ovlivněna mentálními reprezentacemi účastníků, a to jak uvědomovanými, tak mimovědomými, stereotypizovaným posuzováním druhých lidí, kontextem či řadou kontextů komunikace a celkovými sebepojetími jednotlivých účastníků. Rozpracování této teze, její objasnění z různých úhlů pohledu, podpoření fakty a seznámení čtenáře s rozlehlým příhraničním územím z okolí této teze bylo autorovým cílem.“

Psychologii lidské komunikace rozdělil Vybíral do dvou velkých celků. První část se zabývá obecnou analýzou lidské komunikace. V první kapitole se čtenář seznámí s tím, co si představit pod pojmem komunikace, a s dalšími základními pojmy. Řeč nebude jen o tradičních definicích komunikace, ale autor se zmíní i o úskalích těchto definic. Dozvíme se, jaké má lidská komunikace vymezení

a funkce. Pozornost také věnuje kontextu, jak vnějšímu, tak vnitřnímu. Po seznámení s pojmem kontext se čtenáři dozvědí něco o kontextových modalitách s kontextem úzce spojených. První kapitola obsahuje také text o komunikačních kompetencích, intencích a způsobech komunikace. Mezi základní pojmy patří i komunikační manévrování, kam náleží například mystifikace nebo dvojná vazba, recepcce zpráv (přijímání a dekodování) a rozbor čtení zprávy podle D. R. Hofstadtera. Podle jeho teorie každou zachycenou zprávu rozkládáme na tři roviny – rámcové sdělení, vnější sdělení a konečně vnitřní sdělení.

Druhá kapitola knihy rozebírající problematiku konstruktů, které si vytváříme o sobě a o světě, začíná krátkým filozofickým úvodem o podmínkách našeho poznávání. Vybíral dále pokračuje popisem kognitivních východisek při komunikaci. Z konceptů kognitivní a sociální psychologie vybírá témata týkající se především osobních konstruktů, představ o vlastní zdatnosti (self-efficiency A. Bandury), modelového učení a stereotypů. Celá třetí kapitola se věnuje neverbální komunikaci.

Po nonverbální komunikaci přichází na řadu analýza slovní komunikace. V této kapitole se seznámíme s pojmy denotace a konotace. Pamatuje se zde také na vývojovou psychologii, konkrétně v podkapitole věnující se vývoji slovního komunikování u dítěte. Čtenáři zde rovněž naleznou důkladnou, nikoliv však vyčerpávající, analýzu komunikačního aktu a s ním spojených promluvových jednotek.

V páté kapitole autor popisuje, jakým způsobem komunikace vytváří skuteč-

nost, a klade si gnoseologickou otázku, jedná-li se o vytváření skutečnosti, nebo jen o její zrcadlení. Na konkrétních příkladech pak Vybíral ukazuje, jak je skutečnost za pomoci slov a jazyka konstruována. Tato kapitola dále pojednává o vztahu myšlení a jazyka, psychologii slangu a lehce se dotkne tématu rostoucího používání a vlivu anglicismů a amerikanismů ve slovním komunikování.

Poslední kapitola v oddílu věnovaném analýze komunikace rozebírá komunikaci s veřejností, jinými slovy masovou komunikaci. Po úvodu, vysvětlení psychologických rysů masové komunikace a osvětlení základních pojmů týkajících se tohoto speciálního druhu lidské komunikace, jako například propaganda nebo bandwagon efekt, přijde na řadu mimo jiné reklama nebo podkapitolka o vlivu internetu na komunikaci mezi lidmi.

Druhou polovinu knihy tvoří speciální rozbory lidského komunikování. Zajímá-li někoho, jak lze aplikovat teorii her na lidskou komunikaci, pak si přijde na své hned v první kapitole této části knihy. Čtenáři se mohou dále seznámit s tím, jak vidí komunikaci transakční analýza a další psychologické směry. Ušetřena popisu nezůstane ani módní asertivita a podnikneme v kapitole Pře sofistiku a rétorické filozofie: inspirace ze starověku výlet do dávné historie. A kdo se chce dozvědět, v čem tkví rozdíl mezi zdravou a nezdravou komunikací, měl by zalistovat ke konci knihy. V závěru nalezneme krátké medailónky autorů s inspirativním vlivem na psychologické rozbory komunikace.

Jak píše sám autor, jeho kniha je určena pro kohokolí. Nepředpokládá žádné speciální vzdělání, pouze ochotu přijmout odborný jazyk vyjadřování a schopnost

porozumět mu. Psychologie lidské komunikace opravdu nevyžaduje žádné odborné vzdělání. Termínů není ani moc, ani málo, jsou vždy pečlivě vysvětlené, byť se někdy zdá, že vysvětlení se podává jako pro žáky základní školy. Matoucí však i pro speciálně vzdělaného čtenáře může být používání kurzívy, tučného písma a nadužívání uvozovek. Snažil jsem se odhalit, jaký klíč určuje zvýraznění různých slov, ale nedopátral jsem se. Jednou je termín napsán tučně, jindy kurzívou, někdy zůstane v uvozovkách, což činí text velice nepřehledným, ztěžuje orientaci v něm a také mate čtenáře tím, že není jasné, co se považuje za skutečně důležité či stěžejní.

Další výtky se vztahují k připojenému rejstříku. Spojení jmenného a věcného rejstříku nebylo nejšťastnějším řešením. Nejen že takové řešení působí jako pletení „jablek s hruškami“, hlavně ale komplikuje orientaci a vyhledávání v rejstříku. V rejstříku také chybí některé odborné názvy a jména, se kterými se seznámíme v textu. Za každou kapitolou nalezneme výběr literatury, který se ale v některých případech plně nepřekrývá s úplnými bibliografickými odkazy v závěru.

Poněkud zavádějící a v jistém smyslu i přehnaně dramtizující mi přijdou závěry týkající se internetu a internetové komunikace, lze to také tvrdit o kapitolách týkajících se softwaru obecně. Konkrétní příklad vidím například v tvrzení na straně 122, kde autor zmiňuje vyhledávání informací. Každý vyhledávací software ovšem používá jiný algoritmus pro vyhledávání a třídění výsledků, nemluvě o tom, že uživatel sám může (a v některých případech velice přesně)

specifikovat, jak budou odkazy na požadované informace řazeny, a není tedy možné obecně tvrdit, že řazení záleží vždy na míře nadbytečnosti.

Téma lidské komunikace má nesmírně široký záběr. V žádném případě není v lidských silách, aby na 250 stranách informoval autor o všem, co se komunikace týká. Nelze proto očekávat, že Vybíralova kniha přinese komplexní a detailní pohled na celou lidskou komunikaci. Jak se však tvrdí na přebalu knihy, je Psychologie lidské komunikace šířkou záběru v českém prostředí ojedinělou monografií, jež provází čtenáře průřezem klasického i soudobého zkoumání zejména interpersonální komunikace. Ač se jedná o oficiální komuniké, nelze s ním zas tak moc nesouhlasit. Pokud se však někdo zajímá o speciální výřez z oblasti komunikace, například o komunikaci masovou, měl by sáhnout po speciální publikaci, kde najde i potřebný úvod. Zajímá-li se však někdo o komunikaci jako celek, případně by se rád seznámil s tím, co všechno se pod pojmem komunikace může skrývat, pak mu tato kniha – i přes jistý typografický chaos – poslouží jako dobrý úvod.

Zdeněk Soukup

• • •

Dana Němcová: Matka Tereza s Danou Němcovou, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002.

Knihy zrcadlí vnitřní svět dvou pozoruhodných žen. První z nich – Matka Tereza může být zvláště pro pracovníky v pomáhajících profesích archetypálním vzorem milosrdné lásky a účinné pomoci. Druhou

je Dana Němcová, známá osobnost českého disentu 70. a 80. let, která se v minulosti i v současnosti aktivně zabývala sociálními otázkami, zvláště pak problematikou uprchlíků a migrantů. V současné době také předsedá správní radě Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové a rovněž patří mezi členy Rady vlády pro lidská práva a Komise MV ČR pro integraci cizinců. Její práce byla oceněna několika významnými oceněními.

Publikace uvádí 40 krátkých citátů Matky Terezy. Dana Němcová pak nad nimi rozvíjí své úvahy. Velký přínos této knihy vidím v tom, že autorka, aniž by si to kladla za cíl, zpřístupňuje širší veřejnosti „slova Matky Terezy, která nám znějí jakoby z jiného světa, který neodpovídá světu našich každodenních zkušeností“ (str. 73). Matka Tereza byla především řeholní sestra, která se vyjadřovala téměř výlučně v náboženské terminologii. Tím, jak autorka rozvíjí úvahy a přemýšlí nad dílem Matky Terezy, činí snazším se orientovat v jejím odkazu a brát si inspiraci pro náš život i pro pomoc potřebným. Autorka díky své bohaté zkušenosti s prací s uprchlíky a potřebnými si uvědomuje, jak je zapotřebí budovat a rozvíjet ve společnosti univerzální hodnoty – lásku a lidskou důstojnost. Toto jsou rovněž hodnoty, které byly vždy zřejmé a patrné i v práci Matky Terezy. Autorce nejde však o naivní či romantické představy o lásce. Lásku vidí především jako ochotu naslouchat, hledat společná řešení a budovat vzájemnou důvěru. Vidí v ní naději pro lidstvo. Jak sama uvádí: „Láska je jako látková výměna, nezbytná pro život. Koluje tělem lidstva jako krev a činí je vynalézavým

pro skutky, které se líbí Bohu" (str.33). V zachování lidské důstojnosti spatřuje pak nejhlubší základ vzájemné lidské, rasové či náboženské snášenlivosti. Autorka svými úvahami dává impulsy k tomu, jak se může skutečná láska projevat konkrétně v pomoci druhým. Skrytý motiv, který však neustále vyplouvá na povrch, v této knize je docílení stavu, který autorka slovy Matky Terezy opisuje následovně: „Milovat musí být tak normální, jako je žít, jako je dýchat, den po dni až do smrti“ (str. 15).

Dana Němcová ve svých úvahách neustále osciluje kolem vnitřního světa každého z nás. Bez budování tohoto světa nevidí ani možnost, jak by mohli lidé mezi sebou žít. „Mnoho z nás je na útěku před sebou samotnými. Zrychlující se tempo života, technické možnosti a lákavá šidítka nás odvádějí stále dál a dál od našeho nitra, od nás samotných, ale také od sebe navzájem. Nemáme čas hledat odpověď na zásadní otázky našeho života“ (str. 65). Ve svých úvahách inspiruje a nabízí cesty, jak z tohoto bludného kruhu ven a jak najít klid a smíření se sebou samým.

Dana Němcová patří k velkým obdivovatelům díla Matky Terezy, ale nejen to. Snaží se aktivně uvádět v život odkaz tohoto díla při své práci s potřebnými, zvláště pak s uprchlíky. Uvědomuje si, že tato práce je nesmírně namáhavá a že lidé, kteří neúnavně pracují jako charitativní či sociální pracovníci, nejsou finančně a ani jinak ohodnoceni za svou námahu. Stejně jako Matka Tereza, která svou prací velmi významně přispěla ke zvýšení citlivosti lidí vůči chudobě a sociálním problémům, i tato útlá kniha může vyvolat obdobný efekt a posílit víru lidí

v pomáhajících profesích ve smysluplnost jejich práce.

Tuto knihu připomínáme v souvislosti s nedávným blahořečením Matky Terezy papežem Janem Pavlem II. (říjen 2003), kdy se této misionářce dostalo posmrtně jednoho z nejvyšších církevních ocenění. Přestože autorka ve svých úvahách používá náboženskou terminologii, která možná místy bude působit na čtenáře emotivně, může být kniha inspirující a povzbuzující pro práci pracovníků v pomáhajících profesích. Knihu doporučuji jako oddechovou četbu zvláště v nadcházejícím vánočním čase.

Jitka Navrátilová

• • •

Daniela Vodáčková a kol: Krizová intervence, Portál, Praha, 2002.

Portál je jedním z českých nakladatelství, která se snaží cíleně zaplnovat mezery v původní české odborné literatuře v oblasti pomáhajících profesí. A nutno dodat, že často se mu to daří velmi kvalitně. Je tomu tak i v případě Krizové intervence zpracované autorským kolektivem pod vedením Daniely Vodáčkové. Svědčí o tom mimo jiné i fakt, že kniha – i přes svou relativně vysokou cenu – byla již několik měsíců po vydání beznadějně vyprodána. Portál naštěstí v relativně krátké době zařídil její dotisk, takže v současné době by Krizová intervence měla být v knihkupectvích opět dostupná.

Dá se předpokládat, že původním záměrem vydání knihy bylo vytvoření manuálu pro práci na krizových pracovištích. Důvody k přípravě publikace totiž

Vodáčková v úvodu ke knize vysvětluje následujícím způsobem. Jednalo se o to, představit dvě základní metody krizové intervence, a to krizovou intervencí tváří v tvář a telefonickou krizovou intervencí s tím, že se postupně ukázalo jako nezbytné probrat celý kontext, do něž jsou obě metody zasazeny. Pečlivá snaha komplexně uchopit téma vnímám jak ze struktury knihy, tak i ze samotné formy jejího zpracování. Volba tohoto přístupu umožňuje čtenářům podrobné seznámení se základním tématem, ale zároveň i s jeho mnoha specifickými polohami, například i ve smyslu velké variability cílových skupin klientů. Kniha proto ve své konečné podobě funkčně přesahuje nejen do oboru sociální práce, ale také do řady dalších oborů pomáhajících profesí.

Základní terminologie knihy vychází z pojmů krizová intervence (dále jen KI), krizová pomoc, krizová práce či krizové služby. V úvodu knihy nalezneme definici pojmu KI (str. 60) a pojmu krizová pomoc (str. 53), nicméně definice již neobsahují jejich vzájemné vymezení. Pojem krizová práce (ale také krizové služby) není definován vůbec, ani není naznačeno, v jakém smyslu bude používán. Na druhou stranu je evidentní, že kniha vychází ponejvíce z praxe a rozhodně neaspiruje na ryze teoretickou práci, kde by celý výklad stál na přesné definici pojmů. I přesto se domnívám, že v některých ohledech by možná poněkud přehlednější práce s odbornou terminologií mohla knize přece jen prospět.

Téměř výhradním autorem prvního dílu knihy, který tvoří bezmála polovinu celé publikace, nazvaného úvodem do problematiky, je Daniela Vodáčková. Tato část rozhodně aspiruje na více než jen na

„úvod“ do problematiky KI. Skutečným úvodem do problematiky se dají nazvat spíše první tři či čtyři kapitoly. Další kapitoly se totiž věnují již samotné podstatě KI. Najdeme zde podrobný manuál základních technik a metod krizové intervence (jak tváří v tvář, tak telefonické krizové intervence), ale rovněž oddíl věnovaný práci s emocemi. První díl dále obsahuje podrobný popis jednotlivých forem KI (jak z hlediska zaměření na jednotlivce či různé cílové skupiny, tak z hlediska organizačního uspořádání) a věnuje se také specifickým požadavkům KI kladeným na pracovníky. Nejsou zde opomínuta ani témata etiky práce v rámci KI, právní aspekty KI a specifika KI pro riziko syndromu vyhoření.

U tématu etiky práce v KI se krátce zastavím. Kromě skutečnosti, že je toto tématu věnována jedna celá subkapitola, prolínají de facto celou publikací živoucí příklady toho, v jaké formě se v samotné praxi setkáváme s různými etickými tématy a dilematy. Většina příkladů obsahuje i naznačení, jak lze s etickými dilematy při práci s klienty zacházet, aniž by si zároveň jediný z autorů kladl za cíl dilemata zcela a jednoznačně vyřešit. Domnívám se, že kromě jiného je právě velká citlivost k etickým otázkám jedním z důvodů, proč publikaci zařadit mezi skutečně výjimečné tituly.

Ještě poslední poznámku k prvnímu dílu Krizové intervence. Daniela Vodáčková v něm hojně pracuje s kasuistikami. Zpracování kasuistik v prvním díle knihy považuji za velmi názorné pro pochopení vhodnosti či nevhodnosti aplikace jednotlivých technik a metod práce během KI v té či oné situaci. V čem

tkví jejich názornost? Kasuistiky totiž Vodáčková předkládá nejčastěji ve formě rozhovoru v přímé řeči, který bývá podle potřeby prostřídán popisem konkrétního chování jeho účastníků, komentáři autor-ky a upozorněními na možné pracovníko-
vy „pasti“, jinými slovy náměty, na což se vyplatí dát si pozor. Stejně názorným způsobem autorka pracuje i s kratšími ukázkami práce s klienty, kdy je jejím záměrem poukázat jen na určitou fázi KI. Takový způsob nakládání s kasuistikami umožňuje opravdu skutečnou ukázkou KI krok za krokem. V tomto smyslu se autorce podle mého názoru podařilo přesáhnout meze určité nesdělitelnosti některých ryze praktických postřehů v rámci odborných textů.

Druhý díl publikace, rozdělený do čtyř částí, se věnuje specifickým tématům v KI. Rozdělení témat prvních tří částí jistým způsobem vychází z Baldwinovy typologie krizí, zpracované již v prvním díle knihy (str. 34-38). První část je věnovaná krizím z očekávaných životních změn s přesahem do krizí vývojových, další část se zabývá krizemi, které mají původ v náhlém traumatizujícím stresoru. Třetí část druhého dílu publikace pojednává o krizích v kontextu psychopatologie (s možným původem v krizích vývojových) a o neodkladných krizových stavech.

Rozsah témat druhého dílu považuji opravdu za úctyhodný. Sahá od KI u dětí, rodin a dospívajících až po KI u seniorů. Autoři zde pojednávají KI v kontextu psychopatologie, KI ve vztahu k poruchám příjmu potravy, ve vztahu k drogové závislosti a k dalším tématům. Podrobné zpracování nabízí problematika KI u týraných a zneužívaných osob a samozřejmě také sebevražedná temati-

ka. Kniha se nevyhýbá ani tzv. gender oblasti, a dokonce ani tématům psychospirituálních krizí. I přes velkou různorodost témat, která může asociovat riziko roztržitého a nestejnorodosti, je nutno dodat, že všichni autoři metodologicky vycházejí z první části knihy. Látku probranou v prvním díle knihy propracovávají tentokrát již v kontextu jednotlivých specifických témat.

Většina autorů v druhém díle užívá při práci se specifickými tématy řadu ukázek z praxe, což se ukázalo být velmi funkční již v prvním díle knihy. Důraz, stejně jako v prvním díle, kladou na důležitost pracovníkovy sebereflexe a poznání vlastních citlivých námětů.

Závěrečná, čtvrtá část druhého dílu mapuje psychosociální podpůrný systém v oblasti krizové pomoci, služeb a intervence; jejím autorem je Zuzana Nováková. Tato tematická část celou publikaci obrazně a zároveň i smysluplně uzavírá. Důraz přitom klade na důležitost fungující a kooperující sítě spolupracujících organizací a na využitelnost systému sociální ochrany při práci s klienty, přičemž zde popisuje v základních rysech systém sociální ochrany. Zuzana Nováková v kapitole věnované psychosociální síti subjektů nabízí několik způsobů, jak vnést do spolupracující sítě určitou strukturu. V textu pak pracuje se strukturou subjektů rozdělených podle resortů (sociální, zdravotnický, školský a ostatní). Rozdělení resortů přináší sice menší přesnost, na což Nováková sama upozorňuje, ale pro potřeby této publikace je asi opravdu nejvíce vhodné. Výčet subjektů, obsahující jejich základní charakteristiku, doplňuje popis konkrétních služeb, které mohou být různými

subjekty klientům poskytnuty. Jen v krátkosti bych upozornila na použití nepřesné terminologie. Použitím pojmu sociální kurátor pro mládež (str. 505), se směřují dvě profese – kurátor pro mládež a sociální kurátor, které mají rozdílnou klientelu.

V oddíle, který se věnuje justici, ochraně práv a pořádku, mě zarazí ignorování existence Probační a mediační služby (dále jen PMS). Překvapivé je to i z důvodu, že v publikaci jsou uvedeny případy, kdy krize může určitým způsobem souviset s trestním stíháním klienta. A v takových případech pak může mít včasný kontakt s PMS (a případná spolupráce klienta na přípravě zprávy pro soud) pozitivní vliv na výsledek trestního stíhání, a tedy i na řešení celé krizové situace. Poněkud nejasně vypadá vnitřní struktura zmiňovaného oddílu. Autorka zde například blíže definuje postavení soudu a roli soudců, posléze se věnuje státním zastupitelstvím, ale tentokrát již roli státních zástupců nezmiňuje. Kromě toho státní zastupitelství připomíná jen v kontextu občanskoprávního řízení. Při popisu řízení před soudem se autorka opět soustřeďuje pouze na občanskoprávní řízení, aniž by to bylo výslovně řečeno, případně aby byly alespoň naznačeny možné rozdíly mezi občanskoprávním a trestněprávním řízením. Zůstává otázkou, zda by v tomto oddíle nebylo vhodné zmínit odbor odškodňování Ministerstva vnitra ČR a existenci Fondu pro oběti trestné činnosti.

Na konci knihy mohou čtenáři najít rejstřík. Škoda, že některé pojmy užitě v publikaci chybějí (například: dekompenzace – str. 37, 145, bifurkační bod – str. 30, integrovaný záchranný systém – str. 399). V jistém smyslu se jeví rejstřík

také trochu nepřehledný. Třeba u hesla týrání (str. 543) chybí odkaz ke kapitole Specifika KI u domácího násilí, ale najdeme zde odkaz k heslu násilí (str. 541), u kterého již čtenář odkaz k této kapitole najde. Nejde ale ani tak o výtky, jako spíše o náměty, jak rejstřík v případě dalších vydání více propracovat.

V úplném závěru publikace se nachází krátký oddíl věnovaný autorům publikace (dohromady šlo o 19 autorů). Autoři se představují poněkud netradičním způsobem. Mimo jiné i odpovědí na otázku, jakými potížemi, problémy a nejistotami sami ve své praxi procházeli. Z odpovědí vyplývá, že problémy a nejistoty bývají během praxe zcela přirozeným jevem, ale zároveň i výzvou, na kterou je potřeba reagovat. Zvláště pro studenty a začínající pracovníky může být takovéto sdělení velmi důležité a zároveň povzbuzující, protože problémy a nejistoty během praxe jsou sice – stejně jako krize v životě člověka – nebezpečím, ale zároveň i příležitostí.

Pavla Müllerová

• • •

Jiří Příbáň: Sociologie práva, Sociologické nakladatelství, Praha, 2001.

Kniha pedagoga Jiřího Příbáňe představuje novou kapitolu v původní české tvorbě na poli sociologie práva. Přestože české myšlení má v tomto hraničním oboru mezi sociologií a právem silné kořeny (připomeňme např. díla Emanuela Chalupného či Inocence Arnošta Bláhy), tento slibný základ nebyl po dlouhá desetiletí významným způsobem původní českou tvorbou doplňován. Publikace

Sociologie práva si proto explicitně vytyčuje tento cíl: nejenom zaplnit bílá místa na poli sociologické produkce, ale být i jejím originálním obohacením. Kniha vycházející v ediční řadě Základy sociologie je určena širšímu okruhu čtenářů, jmenovitě sociologům, právníkům, ale také zájemcům o politickou filozofii i teorii. Rozsahem záběru témat se tedy jedná o značně ambiciózní projekt. Dílo má řadu předností, především přehlednost a značnou pečlivost ve zpracování řady bibliografických odkazů přímo v textu, které zvidavému čtenáři nabízí další zdroje informací. Kniha je strukturována tradičně, snad až příliš konzervativně. První část věnoval Příběh vydefinování nejen předmětu zkoumání sociologie práva, ale i výčtu a charakteristice klíčových témat tohoto myšlení, jmenovitě tématům sociální integrity a diferenciaci, socializace a sociální anomie či sociální konformity. Dále se v první části jednoznačně přihlašuje k optice, kterou bude nahlížen tento předmět ve čtvrté části knihy – k právu jako jednomu ze sociálních systémů. Tato teoretická perspektiva – systémový přístup – zkoumá právní systém jako jeden ze systémů společnosti, přičemž každý systém funguje podle vlastního kódu. Jedná se tedy o Luhmannem rozpracovanou teorii autopoietických systémů. Metodologicky aplikuje funkcionální analýzu práva, kdy je „právo chápáno jako komplex vzorců chování, který plní ve společnosti jisté funkce, například reguluje sociální vztahy, odstraňuje sociální konflikty, odkazuje na pozitivní vzorce chování neprávní povahy.“ (str. 22).

Po této úvodní části přistupuje Příběh k diachronnímu zkoumání, kdy se na

základě historického ukotvení věnuje vztahu práva a politického řádu v moderních společnostech. Vymezuje dva základní principy politické filozofie tvořící ideový základ, na kterém se utvářely moderní společenské vědy: „Princip smluvně svobodného občanství, zdůrazňující subjektivní práva a svobody, a princip ochrany a podřízenosti občanství státní moci, zdůrazňující státní povahu každého občanství a suverenitu státní moci“ (str. 33). Na jedné straně tedy jedince nadaného právy, které s sebou koncept občanství nese, a na straně druhé suverenita státní moci. Přítomnost této dichotomie autor reflektuje jako vztah subjektu a objektu, moderní sociologickou terminologií nazvaného jako vztah jedince a sociálního systému. Pedagog také vidí analogii mezi rostoucí složitostí společnosti a postupnou diferenciací jednotlivých právních institutů. S příchodem moderní společnosti tak došlo k celkové změně vztahů ve společnosti, napříště založených na „svobodných a rovných, tj. smluvních vztazích“ (str. 37). Na úrovni společnosti / sociálního celku je tato jedinečnost smluvního vztahu reflektována v novodobém přirozenoprávním myšlení jako společenská smlouva, založená na základních hodnotách novověku: „Individuality člověka, jeho schopnosti být tvůrcem a organizátorem vlastního světa, a dále ze svobody a rovnosti jako neoddělitelných konstitutivních prvků ideje novodobého občanství“ (str. 38). Po tomto obecnějším historickém zakotvení přistupuje autor k představování jednotlivých koncepcí myslitelů, například Hobbese, Locka či Kanta. V tomto ohledu vychází Příběh čtenáři vstříc, avšak vzhledem k omezené

mu prostoru, který kniha nabízí, považuji za sporné, nakolik je toto představování hlavních myšlenek autorů, jejichž díla jsou přístupná v češtině a jejichž hlavní myšlenky lze čerpat z četných dějin filozofického myšlení, nezbytné. Ve snaze o co největší komplexnost potom musí zkrátit svůj výklad a představení děl českému čtenáři méně dostupných.

Ve třetí části, již konkrétně nazvané Dějiny sociologie práva, pak Příběh vytyčuje samotné mezníky sociologie práva. Zcela oprávněně začíná výklad u Maxe Webera a jeho přínosu sociologicko-právnímu myšlení. Seznamuje však čtenáře s tak elementárními tezemi, jako odkouzlení světa či typy panství, dostupných jak v překladech Weberova díla, tak například v Kellerově Úvodu do sociologie (1992). Naproti tomu je zajímavé představení konceptu živého práva Eugena Ehrlicha, jako „těch pravidel, která společnost fakticky a spontánně uznává a dodržuje“ (str. 81). Ehrlich, autor rozlišování práva, typického pro angloamerickou právní kulturu: práva zákonného a práva živého. Následně již pedagog seznamuje konkrétně se situací v americké právní vědě na počátku 20. století představením díla Roscoea Pounda a Karla N. Llewellyneho. Zvláštní kapitolu věnuje vývoji českého myšlení, které po slibném a průkopnickém začátku bylo tak nemilosrdně přidušeno.

Poslední část, Právo jako sociální systém, zaujme sociologicky formovaného čtenáře pravděpodobně nejvíce. Pojednává o ryze sociologických tématech – vztahu moci a násilí ve společnosti či o jejich legitimitě. Navíc se pedagog nevyhýbá ani zařazení ryze postmoderního autora, který rozrušil tradiční předsta-

vy o moci a jejím působení (viz exkurs k Foucaultově analytice moci). V této části přibližuje autor odklon od přirozenoprávního ukotvení práva a jeho legitimizaci z jiných opor. Napříště je do pozitivního práva, zbaveného fundamentální opory v tradici, vnesen prvek temporality, kdy se svrchovaným kritériem „stává budoucnost a očekávání důsledků, k jakým nově ustanovená právní pravidla mohou vést“ (str. 129). Tím se završuje úděl krajní reflexivity, kterou je pozdně moderní společnost tak charakteristická, snad až posedlá, a zároveň je do ní vnesen prvek křehkosti, kdy nepodléhá jiným než procedurálním kritériím společně se vždy nejistým odhadem budoucích následků. Příběh dále rozebírá i další aspekty, například práva jako uzavřeného či otevřeného systému. Každopádně knihu tolik informačně nabitou a myšlenkově stimulující nelze než doporučit zájemcům o tuto nelehkou problematiku.

Alice Navrátilová

• • •

Daniela Vizinová; Marek Preiss: Psychické trauma a jeho terapie (PTSD), Portál, Praha, 1999.

Dílo D. Vizinové a M. Preisse Psychické trauma a jeho terapie (PTSD) nás uvádí do problematiky extrémně psychicky a fyzicky zasažených lidí. Psychické trauma není ojedinělým tématem v práci sociálních pracovníků, psychologů, psychoterapeutů či jiných pomáhajících profesí. Jeho krajní forma se v našich zeměpisných podmínkách v poslední době objevila až s katastrofálními povod-

němi na Moravě v roce 1997 a v Čechách v roce 2002. Mezi události, které PTSD (posttraumatickou stresovou poruchu) působí, patří bezprostřední zkušenost s válkou, nehoda, přírodní katastrofa, člověk se stává svědkem nebo obětí znásilnění, sexuálního obtěžování, sexuálního zneužívání v dětství, fyzického útoku, zanedbávání, šoku nebo ohrožení zbraněmi (str. 33). PTSD nejsou ušetřeni ani schizofreničtí pacienti a pacienti trpící panickou poruchou, kde choroba většinou navazuje na traumata z dětství.

PTSD není ani jevem v lidské historii novým: zcela jistě ji zakusili lidé v obou světových válkách, američtí vojáci za vietnamské války, uprchlíci, lidé perzekvovaní státní totalitní mocí nebo oběti jaderných havárií, kteří jsou v předkládaném díle ve Speciální části také explicitně jmenováni. Z toho plyne, že kniha není určena výhradně pracovníkům, kteří bezprostředně pracují s oběťmi válek, ale i těm pomáhajícím pracovníkům, kteří se setkávají s krajním neštěstím psychického i fyzického ohrožení svých klientů.

Studie může být chápána jako solidní návod k praktické terapii posttraumatické stresové poruchy, jejímiž oběťmi jsou především oběti válek na obou stranách, vojáci i civilní obyvatelstvo, lidé, kteří prošli peklem koncentračního tábora, či na vlastní kůži zažili bezprostřední ohrožení smrtí, hladem, extrémními podmínkami. Autoři dokládají kasuistikami svých klientů, jak se projevuje PTSD u lidí, kteří měli to štěstí, že se dostali z válkou postižených oblastí.

Oba autoři předkládané publikace nabízejí vlastní praktické terapeutické zkušenosti a solidní zázemí odborných znalostí. Kniha zabírá i oblast diagnostiko-

vání choroby a seznamuje čtenáře s historií toho, jak se PTSD jako seriózní choroba dostávala do medicínských diagnostických kritérií.

Odborná veřejnost šedesátých let 20. století zpočátku hovořila pouze o psychickém traumatu, charakterizovaného vnější, extrémně děsivou příčinou, která znamená přímé ohrožení života a psychické integrity a působí totální pocit bezmoci (str. 16). Veškeré adaptační mechanismy člověka jsou smety a zůstává holé lidské bytí na nejhlubším stupni ponížení a bezmoci. Člověk není schopen reagovat na elementární interakce ze svého okolí a potřebuje pomoc, kterou většinou není schopen ani vyhledat.

Autoři významně akcentují radikálnost a hrůzu z negativního prožitku, která se zmocní oběti, u níž posttraumatická stresová porucha vzniká. Základními příznaky PTSD bývají nadměrné vzrušení, nežádoucí příznaky a příznaky stažení. Nadměrné vzrušení znamená důsledek permanentního očekávání ohrožení. Organismus se přese vše pokouší ohrožení překonat, ačkoli je to ve skutečnosti nemožné. Mezi příznaky tohoto stavu patří poruchy spánku, neschopnost adaptace na jiné podmínky a silný strach. Mezi nežádoucí příznaky patří častý flashback, stálé opakování téhož traumatického zážitku. Důsledkem toho se člověk (například v nemocnici) může i chovat, jako by byl a jednal (!) v inkriminovaném okamžiku. Člověk je však emocionálně zcela přemožen a není schopen reakce ani na flashback, ani na reálné situace. Konečně příznaky stažení či sevření představují určitý stav strnulosti, bezmocnosti, neschopnosti jakékoli reakce poté, co byl konfrontován s trau-

matizující skutečnosti. Dochází dokonce ke změně stavu vědomí (str. 21).

Proměnlivé faktory ovlivňující PTSD jsou velmi individuální, patří k nim věk člověka, momentální stav fyziologicko-psychosociální stability, osobnost jedince, schopnost zvládnání stresu aj.

Asi nejzávažnějším důsledkem PTSD bývá velmi častá trvalá změna osobnosti člověka, který peklem hrůzy prošel. Zkušenost, kterou absolvoval, má tak závažné důsledky na psychiku i fyziologické funkce, že často znamená trvalé ochromení některých jeho psychických a fyziologických funkcí. Mění se způsob vnímání, přístup ke vztahům s ostatními lidmi i k okolí. Osoba žije v trvalém napětí, očekává neustále nějakou katastrofu, projevuje nedůvěru k okolí, trpí stálým pocitem beznaděje či prázdnoty, depresí a neschopností vyjádřit své pocity. Dále může mít pocit radikální odlišnosti od ostatních, což ji paralyzuje ve všech ostatních vztazích.

Autoři na základě vlastních zkušeností nabízejí kognitivně-behaviorální terapii, kterou praktikovali u svých klientů pocházejících z Bosny a Hercegoviny. Důkladně se věnují psychoterapii dětí, kde vymezují pro jednotlivá věková údobí charakteristické symptomy a nabízejí vboďnou terapii (kresba, hra, drama) a upozorňují na nebezpečí, že pokud dítě o traumatu nemluví, neznamená to, že je má zvládnuté (str. 74nn).

Autoři popisují i „terapii na dálku“, kterou prováděli v Bosně po skončení války – museli nejprve vyhledat laického terapeuta, zacvičit ho a při krátkých návštěvách provádět supervizi. Zmiňují i problémy, kdy například jistota jiného, stářejšího místa vedla terapeutku k odchodu, což patří

k nestabilitě poválečného stavu.

„Terapie psychického traumatu není technicky složitá nebo náročná na dlouhý výcvik – o to více klade nároky na trpělivost a odolnost“ (str. 139). Práce s klienty (pacienty) zasaženými PTSD klade však velké nároky na osobnost terapeuta, je důležité aktivně se bránit syndromu vyhoření a citové zploštělosti. Terapeut, slyšící hrůzné příběhy svých klientů, má tendenci k velké emocionální angažovanosti, kterou ovšem klientovi nepomůže. Je nutná stálá a kvalitní supervize a mentální hygiena.

Autoři navrhuji tzv. psychosociální program pro oblasti, kde se významně vyskytuje PTSD. Upozorňují na obtíže spojené například s přímým zasláním humanitární pomoci, která může skončit v rukou překupníků.

Přílohu tvoří psychologické testy k určení diagnostiky PTSD.

Knihu je možné doporučit jak pracovníkům pomáhajících profesí, zabývajícími se výše uvedenými klienty, tak i studentům těchto oborů, poněvadž kniha nabízí solidní uvedení do problematiky a umožňuje čistější pohled na tuto „neobvyklou“ realitu, na odvrácenou tvář globalizovaného světa.

Stanislava Ševčíková

• • •

Pavel Barša: Panství člověka a touha ženy – feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem, Sociologické nakladatelství, Praha, 2002.

Širokému čtenářstvu předkládaná kniha nepopře osobní autorovu identitu, která je postavena na filozofickém vnímání

světa. Zvolené téma feminizmu proto Pavel Barša zasazuje do jednoho ze čtyř – podle názoru autora nejpodstatnějších, nikoli však všech existujících – teoretických proudů, které kritizují osvícenskou představu postavení člověka a jeho rozumu v centru světa, kterým je pánem. Těmito směry je radikální ekologismus, poststrukturalismus, komunitarismus a multikulturalismus. Baršou vnímaný feminizmus jakožto „politika identity“ je tak obdobou multikulturalismu, přičemž feminizmus samotný pak představuje „vzpouru žen proti takové definici obecného lidství, která nelegitimně univerzalizuje zvláštní rysy, jejichž nositeli jsou v rámci moderní kultury muži“ (str. 13).

Jednotlivé kapitoly knihy utvářejí její celkově jasnou strukturu, upevněnou třemi antropologickými alternativami feminizmu – humanistického, diferenčního a poststrukturalistického. Humanistický feminizmus vnímá muže a ženu jako kulturně a sociálně zakotvené jedince, mezi kterými by měla být rovnost. Proto hlásá, aby i na ženy byly uplatněny morálně-politické přístupy, které byly původně formulovány muži a pro muže. Diferenční přístup naproti tomu zdůrazňuje fyzickou odlišnost mužů a žen a snahu o dosažení kolektivní rovnosti mužů a žen jako dvou skupin. Mimo jiné kritizuje ve společnosti často demonstrováné rozdíly mezi „rozumnou myslí a tělem obtíženým vášněmi“ (str. 18). Poststrukturalisticky orientovaný feminizmus naproti tomu kritizuje liberální pojetí muže a ženy vnímané jako rovnocenné bytosti, respektive člověka s určitým (abstraktním) jástvem. Autoři tohoto směru stejně jako zastánci dife-

renčního feminizmu si uvědomují biologickou odlišnost mezi mužem a ženou. Snaží se dekonstruovat dichotomii muž / žena, která tvoří osnovu patriarchální kultury, „nejde mu už o osvobození individuálního člověka ani o osvobození ženy jakožto skupinové identity, ale o emancipaci ze samotných patriarchálních kategorií „člověk a „žena““ (str. 19).

Nutno podotknout, že Baršova kniha shrnuje obrovské spektrum přístupů feministických autorů / autorek zdůrazňujících či kritizujících principy liberálního humanismu či psychoanalytický přístup Freuda a jeho nástupců, ať již strukturálních a vztahových psychoanalytiků (Lacón, Winnicott) či na ně navazujících feministek (Chodorowová, Benjaminová, Kristevaová, Cixousová, Irigarayová). Kniha je proto nabita značným množstvím informací, přičemž ne se všemi částmi knihy se musí každý čtenář nutně identifikovat, což připouští samotný autor. Umožňuje tak čtenáři vybrat si pouze ty části knihy, které jsou blíže jeho jazyku, ať již je to oblast politické a morální filozofie, psychoanalýza, sociologie, sémiologie či teorie umění. Z důvodu expanzivního rozsahu Baršovy knihy se omezím pouze na jednu její část, ve které předkládá ideje liberálního humanismu a jejich vztah k feministickým postojům

V této sekci knihy autor předkládá přístupy tří již naznačených feministických proudů. Zástupci (či spíše zástupkyně) těchto smýšlení s principy liberálního humanismu buď souhlasí, či je mírně modifikují, anebo naopak vůbec nesouhlasí. Příkladem příznivého postoje k liberálním myšlenkám může být morální psycholožka Carol Gilliganová, rozlišující mužskou morálku spravedlnosti

neustranných pravidel a ženskou etiku péče a odpovědnosti. Mužská morálka se díky identifikaci mužů s otcem v průběhu socializace projevuje následným poměřováním vztahů mezi lidmi na základě rovnosti versus nerovnosti či autonomie versus útlaku. Ženská etika péče, pramenící z přetrvávající identifikace s matkou během individuálního vývoje života, se naproti tomu projevuje důrazem na protiklady spojení a odpojení či přijetí a opuštění. Praktický projev tohoto pohledu na muže a ženy spočívá ve skutečnosti, že „každý z nich může být škodlivý, je-li jednostranně posílen na úkor svého opaku: neblahým sklonem mužů se považovat svůj vlastní názor na druhé za nestrannou perspektivu a uzavírat ostatní do těchto svých představ o nich; neblahým sklonem žen je zase vcítovat se do druhých natolik intenzívně, že při tom zapomínají na sebe“ (str. 28). Dále poměrně velmi podrobně rozebírá názory představitelk dílčích feministických přístupů a jejich vzájemnou kritiku. Zatímco naznačené liberálně orientované feministky počítají se svobodným jednotlivcem, kde žena má specifické rysy a morální nároky, představitelka diferenčního feminizmu Carole Patemanová poukazuje na skutečnost, že „svobodný jedinec“ vnímaný liberály má maskulinní povahu. Neodpovídá proto specifickým rysům a morálním nárokům žen, kdy ženy jsou dokonce ve společnosti pod „útlakem“, neboť záruka svobody a moci je poskytována pouze mužům. Výrazným rysem této části knihy je vytržbená lehkost, s jakou autor zasazuje postoje jednotlivých feministicky orientovaných autorek do klasických liberálních teorií od dob počátků humanismu. Text

působí ve svých dílčích částech jasně, strukturovaně a čtivě. Přesto se místy jeví náročným kvůli Baršovu specifickému filozofickému jazyku. Ten spočívá v užívání sofistikovaných interpretací značně rozsáhlého myšlenkového tkaniva filozofie liberálního humanismu, neboť se jedná o sofistikované interpretace a ukotvení do kvantitativně obsáhlých myšlenkových přístupů.

Baršův filozoficko-politický přístup se zřetelně projevuje i v ostatních částech knihy. Příkladem může být rozbor Freudovy perspektivy patriarchální ideologie – nadřazenosti mužů ve společnosti – a navazující strukturalistické psychoanalýzy Lacena. Rozboru jednotlivých konceptů těchto autorů předchází „uchycení“ tématu dílčích autorů do již existujících konceptů existencialismu a fenomenologie. I přes tuto poměrně značnou náročnost kladenou na pozornost čtenáře na začátku každé z šesti částí knihy se jeví toto dílo unikátní. Dílčí subkapitoly strukturované líčí jednotlivé přístupy, které vkusně zasazují do složité sítě existujících přístupů. Tuto knihu doporučuji všem, kteří se zabývají vývojem feministického myšlení, byť by využili pouze některé z částí knihy.

Pavel Horák

• • •

Oldřich Matoušek a kol.: Základy sociální práce, Portál, Praha, 2001.

Známý autor řady odborných publikací Oldřich Matoušek se dlouhou dobu zabýval myšlenkou vydání české učebnice pro studenty sociální práce a příbuzných oborů, ve které by našli základní

a ucelené poznatky důležité pro svou specializaci.

Jedním z ústředních pojmů, jak této publikace, tak samotného oboru, je solidarita. Její chápání a konkrétní projevy byly ovlivněny nejen epochou, ale i kulturou té či oné země, náboženskými a filozofickými vlivy. Poprvé se můžeme setkat s kodifikovaným právem, v kterém lze nalézt principy sociální péče, v Mezopotámii. Vliv náboženství, zejména buddhismu, islámu, judaismu a následně křesťanství, na vznik sociálních služeb je v jednotlivých společnostech nesporný. Již ve středověku nacházíme po celé Evropě útulky, chudobince a špitály řídicí se přikázáním lásky k bližnímu. Autor zde otevírá otázku, zda poskytované služby opravdu odrážejí takovou lásku, anebo se odvíjejí od ideje odměny dobrých skutků a strachu z posledního soudu.

Filozofické proudy zastoupené od starověkých myslitelů Aristotela, Platona až po autory 20. století (Machiavelli, Campanella, Locke, Rousseau, Mills, Kant, Comte, Masaryk atd.), se zabývají nejen tím, kdo by měl být poskytovatelem péče a komu má být určena, ale také obecnými otázkami, „co je dobro a co dobro není“ (str. 79). Navrhují společenské systémy, které by zaručovaly spokojenost a řád. Za zmínku stojí především Luther, jehož myšlenka, že by se o chudé měl starat především panovník, není sice nová, ale teprve po jeho intervenci se začala prosazovat. Prvním velkým počinem panovníka v této oblasti bylo vydání tzv. „chudinského zákona“ královnou Alžbětou roku 1601. Toto ustanovení můžeme chápat jako první zákon tohoto druhu, který nepočítá s církví jako institucí, jež by měla za zaopatřování chudých

a hendikepovaných nést odpovědnost, tak jak tomu bylo doposud. Na druhé straně protestanská vize praví, že se má každý starat o své potřeby, a kdo může, ať si z nouze pomůže vlastníma rukama, tj. prací (str. 38).

Na vznik sociální práce jako samostatné profesní specializace si ale musíme počkat až do období konce 19. století. Předcházelo tomu vyvrácení převládajícího názoru, že příčinou sociálního selhání je osobní nedostatečnost a neschopnost, či dokonce lenost lidí, kteří se ocitli „na dně“ (str. 98). V polovině 19. století se rozrůstají organizace, kde se neprovdaným ženám umožňuje pečovat o chudé a nemocné. V této době také vznikají první organizace pro mládež (YMCA, YWCA, oratoře Dona Bosca). Rovněž se rozšiřuje myšlenka profesionalizace sociálních pracovníků, resp. pracovníc – ženy toto nové zaměstnání považovaly za nástroj emancipace (str. 101). Od počátku 20. století se objevují první specializované školy sociální pomoci v Amsterdamu, New Yorku a Londýně.

Pochopitelně jiným vývojem prošla sociální práce v západních zemích a jiným u nás. Řeholní řády spravovaly nemocnice a chudobince, kam se ovšem přednostně přijímali lidé s tzv. nadačním nárokem, tj. dávali klášteru či špitálu už dříve dary. Ve 13. a 14. století nastal takový nárůst nemajetných, že se církev dokázala postarat opravdu jen o nejpotřebnější. Proto některá města iniciovala vyplácení veřejných lékařů, na druhou stranu se však bránila proti migraci žebráků, které hromadně vyháněla za hradby, bez ohledu na to, zda se jednalo o chudé, nemocné nebo děti. Až do vlády Josefa II. měla oblast poskytování sociální

péče převážně církevní charakter, potom její vliv výrazně oslabil. Začaly vznikat farní chudinské ústavy, později obecní chudinské pokladny, ze kterých byla hrazena péče o obecní chudé a do jisté míry i pro přistěhovalé.

První opravdu velký problém, který v nově vzniklém samostatném Československu nastal, tkvěl v nedostatku potravin, protože zemědělské produkty narychlo zabavil rakouský stát. Vláda tak musela dotovat dovoz potravin ze zahraničí, aby předešla hladomoru. V době celosvětové ekonomické krize ve třicátých letech se rapidně zhoršila situace mnohých rodin. Důsledkem nezaměstnanosti narostla nemocnost a úmrtnost, sociální i psychická stránka lidí upadala, a tím pádem se znásobil i výskyt sociálně patologických jevů (str. 119). Vznikl tak prostor pro institucionalizaci sociální práce. Za její zakladatelku u nás je považována Alice Masaryková.

Postupným historickým vývojem se oblast sociální práce přesunula od dobrodinců, církevních řádů a spolků k zajišťování panovníkem, potažmo vládou. Problémy sociální práce se staly hlavní náplní sociální politiky. Z nastavení politiky toho kterého státu vyplývá zaměření, nástroje, cíle, aktéři a finanční zabezpečení sociální politiky. Setkáváme se s pojmem *walfer state*. Poskytované sociální služby se rozdělují podle mnoha kritérií, jedním z nich je, jaké metody a postupy jsou užívány, resp. jakou teorií sociální práce se poradenští pracovníci řídí. Tyto teorie většinou pocházejí z oblasti psychologie a do sociální práce byly v pozměněné a upravené podobě implantovány. Mezi nejzákladnější řadíme humanistickou a existenciální teorii,

transakční analýzu, logoterapii, systematický přístup, kognitivně-behaviorální teorii, přístup orientovaný na úkoly atd. Speciální metody mají antiopresivní teorie a přístupy k práci s menšinami. Tato oblast zůstává zvláště u nás teprve v plenkách, ale vzhledem k politickému vývoji bude nutno přehodnotit stávající přístupy užívané v praxi.

Překládaná publikace se uceleně a systematicky zabývá historickým vývojem sociální práce v kontextu s náboženskými a filozofickými a sociálně politickými proudy. Představuje základní pojmy a problémy, které vycházejí z praxe, navíc proložené praktickými ukázkami. Tematické členění kapitol doplňuje seznam literatury a celou knihu pak věcný a jmenný rejstřík. Přestože je představována jako učebnice, má spíš charakter sborníku, což ale nijak nezmenšuje její kvalitu. Jak si sám autor přeje, měla by sloužit především při vzdělávání budoucích sociálních pracovníků, určitě ji však využijí i profesionálové z oblasti. Kniha patří do rozsáhlejšího projektu učebních textů, které se připravují.

Jitka Vyvozilová

• • •

Ian Stuart-Hamilton: Psychologie stárnutí, Portál, Praha 1999.

Kniha britského psychologa Iana Stuarta-Hamiltona *Psychologie stárnutí* představuje odborný, přesto srozumitelně podaný a čtenářsky přitažlivý úvod do poznatků z oblasti gerontologie a gerontopsychologie. Autor se v knize snaží oslovit zejména studenty psychologie, sociální práce, sociologie nebo medicíny,

navíc však usiluje být přístupný širší veřejnosti. Právě proto se autor snažil nepřepřilňovat text odbornými pojmy a detaily jednotlivých studií. Čtenáři, kteří by se chtěli o určitých tématech dozvědět více, najdou na konci každé kapitoly zařazen podrobný seznam doporučených knih vztahujících se k probírané problematice. K uvedeným knihám Stuart-Hamilton navíc dodává své postřehy, doporučení a poznámky, které se týkají například dostupnosti nebo srozumitelnosti doporučených děl. Rozsáhlá bibliografie je také důvodem, proč může být kniha užitečná i odborníkům z oblasti gerontologie. Na konci knihy najdete abecedně seřazený slovníček pojmů, kde jsou na 46 stranách vysvětleny odborné výrazy, se kterými se v gerontologii můžeme nejčastěji setkat.

Knihla mapuje prostor, který se každému z nás, statisticky nahlíženo, otevírá zhruba po dosažení šedesátého roku života. Text je z velké části založen na popisu a srovnávání celé řady výzkumů zabývajících se psychologií stárnutí. Autor kriticky poukazuje na jednoznačné a zobecňující závěry, které vyplývají z některých výzkumů. Odkazuje k faktu, že stáří může být sice vyplněno nemocí a může být popisováno jako proces pozvolného úpadku fyzických i psychických sil, ale nesmíme zapomínat na případy lidí, kteří si i ve vysokém věku udržují duševní svěžest. Důkazem toho jsou studie dokládající, že intelektové a paměťové schopnosti některých starých lidí se vyrovnají výsledkům zjištěným u nejlepších jedinců ze skupiny mladších osob. Celou knihou se jako červená nit táhne polemický dialog, který Stuart-Hamilton vede právě se zevšeobecňující-

mi a jinak zjednodušenými závěry některých výzkumů. Jinými výzkumy zase ilustruje a dokazuje své názory, ale argumentuje též zkušenostmi ze své praxe a výzkumů. Srovnávání výsledků různých gerontologických výzkumů najdeme v závěru každé kapitoly přehledně shrnuté; autor zde prezentuje svůj názor, v předchozím textu mnohdy málo zřetelný, s cílem přivést čtenáře na základě různých výzkumů jednoho a téhož jevu, jejichž výsledky se často radikálně liší; k vytvoření svého vlastního názoru na danou problematiku.

Publikaci lze rozdělit do tří tematických oblastí: proces stárnutí a změny, které doprovázejí tento proces; demence; zamyšlení nad budoucností gerontologie. V první části se Stuart-Hamilton snaží definovat, co to obecně stárnutí je a jaké změny tento proces zahrnuje – stárnutí těla, úpadek funkce smyslů a nevratné degenerativní změny centrální nervové soustavy. Toto téma zasazuje do rámce současného nárůstu množství stárnoucích lidí zejména v západních zemích. Početní vzestup „šednucí populace“, jak autor populaci dříve narozených nazývá, je záležitostí moderní doby. V knize můžeme nalézt údaj, že „přibližně sedmdesát procent lidí žijících v západních zemích se může těšit na život delší než 65 let a třicet až čtyřicet procent lidí na život delší než 80 let“. To není samozřejmost, ale velký posun, dodává autor, protože například v roce 1900 se naděje na oslavu svých 65. narozenin naplnila zhruba jen pětadvaceti procentům lidí tehdejší populace.

Z oblasti biologického stárnutí se kniha obšírněji věnuje zejména stárnutí smyslových orgánů a změnám nervové soustavy.

Pro snadnější orientaci v tématu jsou zde zařazeny základy anatomie nervového systému, kde se může nezásvěcený čtenář dozvědět nejpodstatnější informace z anatomie periferní a centrální nervové soustavy. Bez této základní znalosti by totiž další pochopení problematiky bylo znesnadněno. Další kapitoly zahrnují výzkumy intelektových schopností, tj. krystalické inteligence („moudrosti“) a fluidní inteligence („důvtipu“), a popisují, jak jsou tyto funkce zasaženy v důsledku stárnutí. Další „velké“ téma gerontopsychologie představuje paměť. Autor se zde vyrovnává s obecným přesvědčením, že starým lidem „nefunguje“ paměť, a snaží se nás na podkladě nejrůznějších výzkumů přesvědčit, že tento problém nemůžeme nahlížet takto zjednodušeně. Zhoršení funkce paměti totiž může v mnoha případech plynout z nedostatečné kapacity smyslových orgánů nebo ze zhoršené činnosti zpracování smyslových počitků. Závěry některých výzkumů zase mohou nasvědčovat tomu, že staří lidé více zapomínají prostě proto, že po rozlišení podstatných a nepodstatných informací mají tendenci věci pro ně nepodstatné naprosto „vypouštět“. Kniha se též zabývá souvislostmi mezi stárnutím a řečí. Výzkumy, které zde autor představuje, sledují úroveň rozpoznávání slov u starších lidí, zpracování syntaxe a porozumění příběhu. Zajímavě Stuart-Hamilton vysvětluje skutečnost, že musíme zvážit způsob předkládání materiálu, aby výzkum byl platný a spolehlivý. Slabší výkony starých lidí v některých testech obhajuje tím, že někdy testování připomíná situaci, při níž je Angličanovi, který se nikdy neučil žádný cizí jazyk, přečteno zadání úkolu v maďar-

štině. Konstatování „Vykazuje známky demence“, které následuje po zjištění Angličanových výsledků v testu, je pak nevyhnutelným důsledkem.

Mnoho podnětů nabízí kapitola Stárnutí a jeho vliv na osobnost a životní styl. Britský psycholog v ní zkoumá životní spokojenost ve stáří, její příčiny a také příčiny změny sebeobrazu. U mužů se jedná především o změnu sociálního statusu (odchod do důchodu), což často vede ke snížení sebevědomí nebo dokonce k depresím. Rozdíl mezi ženami a muži jsou také ve snášení takových náročných situací, jako ovdovění, ztráta zdraví, onemocnění partnera nebo změna bydliště. Jednu z podkapitol věnuje i sexualitě starších lidí. Zajímavost nepostrádá ani pohled do mezikulturních rozdílů ve stárnutí.

Značný prostor v knize poskytuje psycholog tématu demence. Toto onemocnění se vyskytuje v několika formách, přičemž nejvíce se zabývá demencí Alzheimerova typu, se kterou se můžeme u starých lidí setkat nejčastěji. Demence obecně se vyznačuje selháním intelektuálních procesů, narušením interpretace vzpomínek a smyslových vjemů a též celkovým zpomalením pohybů. Autor v této kapitole rovněž zkoumá, jaké dopady má péče o demenční osobu na psychiku ošetřujících. Úroveň deprese u ošetřujících často souvisí s množstvím problémů spojených s péčí o pacienta. Zajímavě působí zjištění, které přinesl výzkum dcer pečujících o své stárnoucí matky: „Silné citové vazby vnímanou zátěž snižují, zatímco silné pocity povinnosti ji naopak zvyšují.“

Gerontologie a gerontopsychologie patří v současnosti mezi vědní disciplíny,

kteří zaznamenávají prudký rozvoj a vyznačují se pozoruhodnou širší zájmů. Závěr knihy Stuart-Hamilton věnuje právě budoucnosti gerontologie. Varuje před tzv. generačním apartheidem, nevyslovenou vírou v to, že staří lidé tvoří skupinu ostře oddělenou od týmu výzkumníků. Psycholog argumentuje: „Skutečnost, že vyžadují větší péči okolí, však nečiní ze starých lidí radikálně odlišné bytosti.“ Dále varuje před nemístným generalizováním – tj. předpokladem, že VŠECHNY staré lidi můžeme považovat za uniformní a od ostatních odlišnou skupinu. Těm, kteří stále trvají na svých předsudcích ke starým lidem jako k homogenní a méněcenné skupině lidí, adresuje autor tato závěrečná slova: „Všichni staří lidé dokázali přežít. To je úspěch, jehož se třetině dnešních mladších lidí dosáhnout nepodaří. Toto je jediná vlastnost, kterou mohou být charakterizováni staří lidé jako celek a bez rozlišení.“

Jedinečnost knihy vidím ve faktu, že nepřináší „hotové názory“, ale provází nás polemickým dialogem, který vede autor s jednotlivými výsledky výzkumů, a který tak můžeme vést i my, čtenáři.

Edita Hrstková

...

Marion a Werner Küstenmacherovi: Svoboda pro nové přátelství, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2003.

Proč se přátelství rozpadají? Proč některá vydrží, jak se zdá, věčně? Co si počít s bolestí, když přátelství ztroskotá?

Na tyto a podobné otázky odpovídají autoři dárkové knihy Svoboda pro nové

přátelství. V knize nabízejí rady, jak se z této bolesti může stát jedna z nejcennějších a nejvíce pomáhajících zkušeností ve vašem životě. Smířit se se ztrátou někoho blízkého, s kým jste mnoho prožili, komu jste důvěřovali a mnohé obětovali, pochopitelně bolí. Smutek po rozloučení, odloučení či ztrátě někoho blízkého nastává jako přirozený proces, který je v těle chemicky řízen. Vyrovnávání se s touto bolestnou skutečností prochází několika fázemi. Každou z nich si musíme odžít, jinak není možné otevřít své srdce pro nové přátelství. Ve 23 krátkých kapitolách čtenář nachází nevtíravé úvahy a zamyšlení nad tím, co vlastně prožívá člověk, který ztratil někoho blízkého.

Autoři knihy, němečtí manželé Marion a Werner Küstenmacherovi, nedávají teoretická prázdná poučení, nýbrž čerpají ze své dlouholeté praxe evangelické teoložky, lektorky seminářů na téma duchovního růstu a evangelického faráře. Během své praxe se setkali s mnoha lidskými osudy, které je nenechaly lhostejnými. Svě zkušenosti, mnohokrát ověřené, vložili do knihy, která nic nenalhá, nenabízí jednoduchá řešení, ale citlivě a povzbudivě provází každého, kdo prožívá bolestné období.

V kapitole Bolest manželé doporučují: „bolest nemusíš vyhánět, ale ani ji zadržovat.“ (str. 6). Pokud popřete, že po ztrátě někoho blízkého cítíte bolest a snažíte se ji zahnat zvýšenou aktivitou, možná ji v sobě přehlušíte, ale nezmizí. Usadí se hluboko v nitru a objeví se na povrchu znovu ve chvíli, kdy to nejméně čekáte. A proto: dovolte si prožívat bolest.

„Udělej poctivou inventuru, opusť všechny iluze, ukonči ty nekonečné smyčky. Jsi tady a to je hodně“ (str. 8).

Znamená to: Prožívejte přítomnost, vnímejte sebe tady a teď, zakuste život. K tomuto poznání nás chtějí dovést Küstenmacherovi v kapitole Přítomnost.

Podle mého názoru obsahuje velmi pravdivé a hluboké myšlenky kapitola nazvaná Být sám. Ve schopnosti umět setrvat v samotě se pozná, kolik máte svobody a nakolik přijímáte sami sebe. „Jestliže nejste rádi sami se sebou, jak můžete očekávat, že s vámi o samotě bude rád někdo jiný? Jestliže si neumíte dát tu námahu sami se sebou, se svým charakterem, se svými blokády, jak můžete věřit, že to najednou budete umět v přátelství?“ (str. 10).

Na dalších stranách knížky se dozvíme, jak překonat úzkost a nedůvěru z navázaní nového vztahu. Úzkost musí být přeměněna v obezřetnost, která bdí nad vztahem a nezraňuje druhého.

„Kdo nese po odloučení vinu? Je to otázka, která ti nedá spát. Na vině není důležité to, že je velká a tísnivá, nýbrž že řekneš: Ano, ta je moje. Ten druhý má také nějakou, ale já dnes začnu u své vlastní“ (str. 20). U toho, kdo si toto dokáže říct, může přijít uzdravení. „Lpíš ještě na tom, co bylo? Nebo jsi celým srdcem připraven na něco nového? Pak jsi volný pro nové přátelství“ (str. 22).

V následujících úvahách Proměny, Cesta, Plody, Veselost se autoři dostávají k jádru toho, co vlastně tvoří a udržuje přátelství. Zároveň ukazují i přístupy, které téměř zaručeně vedou ke ztrátě přátelství. „Přátelství a vztah, v němž smí být vyjádřeno jen to stále stejné, obvyklé a společné, se nezřídka zadosí vřelostí“ (str. 27). Přátelství může existovat jen tehdy, je-li v něm svoboda pro odlišnost druhého. Takový vztah nám dává Křídla -

tak příznačně se nazývá poslední kapitola této útlé knížečky.

„Přátelství máme jen tehdy, když ho rozdáváme. Obohacuje nás, když mu sloužíme. Jsme chudí, když schází. Jeho cílem není trvalá blízkost, neboť umí zachovat odstup a čekat. Cílem přátelství je prohloubení. Zve dva lidi, aby čerpali z jedné studny. Daruje sílu, aby vyzdvihli společné bohatství a navzájem je sdíleli“ (str. 47).

Vezmete-li do rukou tuto publikaci právě ve chvíli, kdy je vám těžko, bude vám citlivým průvodcem na nelehké cestě k znovuočtení se novému přátelství. Sáhnete-li po knize jen proto, že vás zaujme svým designem, krásnými a působivými barevnými fotografiemi, nebudete zklamáni a dočkáte se i laskavého pohlázení po duši. Kdo ho v dnešní uspěchané době, plné reklam, nabízejících rychlá a „bezbolestná“ řešení, nepotřebuje? Knize bych vytkla občasné kostrbaté překlad, význam některých myšlenek vám dojde až po několikerém přečtení.

Domnívám se, že kniha může posloužit i jako výborná pomůcka sociálním pracovníkům. Načerpají z ní nejen povzbuzení pro sebe, ale i inspiraci pro praktickou službu lidem v nesnázích.

Jana Pazderová

...

Angela Hobdayová, Kate Ollierová: Tvořivé činnosti pro terapeutickou práci s dětmi, Portál, Praha, 2000.

Není lehké si představit, co znamená tvořivost v terapii dětí a dospívajících. Pro každého může tento ambivalentní pojem znamenat něco jiného. Kniha

nabízí částečný návod, jak lze této tvořivosti dosáhnout. Její výhodou spočívá v tom, že pokud se stane terapie zábavou, tak existuje větší pravděpodobnost, že se při ní děti dokáží více uvolnit a projevat. Mezi přednosti těchto terapeutických technik patří rovněž rozvíjení tvořivosti terapeuta. Pokud patříte mezi ty, kdo chtějí dětem a dospívajícím umožnit terapii hrou, a obohacovat tak děti i sebe, je tato kniha určena právě vám.

Skládá se z několika tematických kapitol, které obsahují jednotlivé hry a techniky, určené nejen pro individuální práci s dětmi či dospívajícími, ale i pro práci s celou rodinou. U každé hry stanovili autoři věk účastníků terapie, dále cíl hry, nezbytné pomůcky a metodu s podrobným popisem postupu.

V první kapitole nazvané *Poznávám tě* popisují autorky různé techniky vhodné k použití na počátku terapie jako součást vstupního rozhovoru. Nemají nahradit vstupní rozhovor, ale pomoci rozšířit údaje o dětech, navázat s nimi dobrý terapeutický vztah a přivést je k myšlence, že mohou o sobě a svých potížích hovořit.

Druhá kapitola se zabývá pocity. Vychází z poznatků, že dětem se o pocitech obtížně hovoří. Pro snazší vyjádření pocitů nabízejí autorky hry, jako například *Stupnice nálad*, *Kolo pocitů*, *Citová blízkost* a *Maska*. Děti při nich kreslí, zapisují na škále či modelují situace, při nichž se cítí šťastné, smutné či rozzlobené. Tímto se cvičí své pocity vyjadřovat a jsou připravovány na to, že při terapii se bude o pocitech hovořit, což pro některé z nich může být něco zcela nového.

Další kapitola se zaměřuje na posílení motivace ke změně. Hry děti a dospívající

motivují k tomu, aby pokračovali v terapii, v cestě k vytyčenému cíli, který spočívá v udržení jejich zájmu. Najdeme zde například hry *Zoro stoupá na vrchol hory*, *Schody vedoucí k úspěchu*, či *Ztráty a zisky*.

Pro děti a dospívající trpící úzkostí navrhuje autorky hry obsažené ve čtvrté kapitole, zaměřené na zmírnění stresu a napětí. Děti při nich mohou vyrobit krabičku, do níž po rozhovoru s terapeutem odkládají starosti, jichž se chtějí zbavit. V rámci další hry zakreslují spirály situací, kdy se dostávají do stresu a naopak kdy se ze stresu dostávají. V dalších hrách se učí relaxačním cvičením bez hudby i s hudbou.

Děti a dospívající, účastníci terapie, mívají často problémy s chováním, protože nastala někde chyba při jejich výchově, socializaci. Často postrádají dovednosti v určitých oblastech. A právě na osvojování nových potřebných dovedností se orientují hry následující kapitoly. Děti a dospívající se při nich učí zodpovědnosti v problémových situacích, učí se vyrovnávat s obtížnými životními situacemi pozitivním způsobem. Při hře *Ruka bezpečí* si příliš úzkostné dítě snaží uvědomit osoby jemu blízké, na které se může v případě ohrožení obrátit. Děti se cvičí v rozpoznávání, které jednání je přijatelné a které není.

Šestá kapitola navazuje na předchozí kapitolu a zaměřuje se na zlepšení schopnosti vyrovnat se s nepříjemnou situací. Hry v ní obsažené mohou pomoci dětem a dospívajícím lépe pochopit jejich vlastní roli při dosahování změny. Zvláště dětem jsou určeny hry jako *Jasná myšlenka*, kdy je potřeba si uvědomit, které myšlenky pomáhají a které naopak škodí. Starším mohou pomoci hry, jako například

Únikové cesty, *Samomluva* a *Profil budoucnosti*.

Následující kapitola se zaměřuje na ty, kteří se musí vyrovnat se ztrátou – ať už smrtí člena rodiny či kamaráda, nebo domácího zvířete. Zmiňuje se rovněž i dětech a dospívajících, kteří musí být v průběhu života odloučeni od rodičů či jiných důležitých osob (žijí v diagnostickém ústavu nebo v dětském domově). Navrhované činnosti pomáhají dětem a dospívajícím vymanit se ze zármutku tím, že ztrátu přijmou, zachovají si dobré vzpomínky a pokračují v životě. V rámci těchto her děti a dospívající kreslí nejhezčí vzpomínku na milovanou bytost, mohou také napsat knihu vzpomínek. Při hře *Věčné součásti* mne samého si dítě uvědomuje, že zesnulá bytost na něj měla vliv, že jej spoluvtvořila a že tento vliv přetrvává a zůstává součástí jeho bytosti.

Osmá kapitola se nazývá *Porozumění vlastní rodině*. Autorky v ní předkládají tvořivé činnosti pro skupinovou terapii celé rodiny. Činnosti v ní obsažené mohou pomoci terapeutovi porozumět tomu, jak rodina dítěte funguje, ale také samotnému dítěti a jejím ostatním členům pochopit její procesy a zlepšit komunikaci v rodině. Nalezneme zde hry určené dětem, jako například *Nakresli rodinu*, či *Kdo je kdo*. Další hry, jako například *Rodinná pravidla*, 51 způsobů pochvaly, *Porce rodičovství*, se zaměřují rovněž na ostatní členy rodiny.

V předposlední kapitole autorky nabízejí terapeutické činnosti na podpoření pozitivního sebehodnocení, orientované především na děti a dospívající. Někdy lze potřebné techniky využít také při práci s celou rodinou, aby se pokrok v sebehodnocení dítěte nezastavil v důsledku

rodinných vzorců. Obsahuje mimo jiné hry *Co je na mně dobré* a *Sklenice důležitosti*. Jak autorky zdůrazňují, tyto techniky nejsou vhodné v případě vážné deprese či stále probíhajícího zneužívání nebo týrání.

Na konci každé terapie je nezbytné zhodnotit výsledky, k jakým pokrokům došlo, nakolik bylo dosaženo cíle. Tím se zabývají techniky obsažené v poslední kapitole. Děti a dospívající při nich hodnotí své úspěchy, při kresbě cesty životem se zaměřují na minulost, přítomnost a budoucnost.

Publikace *Tvořivé činnosti pro terapeutickou práci s dětmi* se na našem trhu objevila poprvé. Svou orientací navazuje na knihy *Dětská psychoterapie* (Langmeier, Balcar, Špitz) a na *Psychologickou pomoc dětem v nesnážích* (Ronenová). Jak samy autorky upozorňují, nelze se při terapii spoléhat pouze na tuto knihu. „Pokud váš přístup nestojí na pevných základech, tvořivost a zajímavé techniky samy o sobě problém nevyřeší. Techniky, které jsme zde popsali, jsou něčím navíc a samy z vás dětského terapeuta neudělají.“ (str. 23). Lze ji doporučit těm, kteří se věnují výše uvedeným cílovým skupinám – sociálním pracovníkům, psychologům, učitelům, vychovatelům a zdravotníkům.

Monika Šišláková

• • •

Józef Augustyn: Křivda, odpuštění, smíření, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2000.

„Kdo z nás by občas neprožil nějakou křivdu?“ Touto otázkou začíná útlá kni-

žečka polského katolického kněze, autora řady knih a lektora duchovních cvičení Józefa Augustyna. Publikaci věnoval lidem, kteří svá ublížení prožívají jako bolestnou ránu, a dále všem, kteří zraněné doprovázejí. Autor se rovněž zaměřuje na mladé lidi, kteří opouštějí domov s četnými pocity křivdy, smutku a hněvu. Dodává však, že kniha nechce být levným rádcem poskytujícím jednoduché recepty na život, slibujícím rychlý úspěch, pokud se čtenář bude řídit jeho radami.

Na necelých sto stránkách v 11 kapitolách rozčleněných dále na někdy kratičké oddíly autor představuje svůj pohled, jak projít procesem vnitřního uzdravení, proměny.

Za základní podmínku řešení křivdy považuje Augustyn hlubokou touhu a pevnou vůli vystoupit z pocitu ublížení. „Každé své zranění bychom měli chápat jako úkol. Práce s pocitem ukřivdění vyžaduje často nejen duchovní a náboženské, nýbrž také emocionální a psychologické úsilí“ (str. 7).

V první kapitole Křivda vřdycky bolí upozorňuje, že v procesu uzdravování pocitu křivdy mají prožitky z dětství svůj zvláštní význam. Za nejúčinnější motivaci k překonání vlastního pocitu ublížení považuje v lidském měřítku lásku člověka k člověku. V další části nazvané Proč si lidé ubližují? upozorňuje kněz:

„Neuzdravený pocit křivdy přivádí zraněného snadno do bludného kruhu střídání pozice obětí zranění a opět toho, kdo ubližuje. Tento mechanismus lze často pozorovat v manželských, rodičovských, sousedských nebo pracovních vztazích“ (str. 17). Důraz klade i na smíření se sebou, nutnou podmínku smíření se s druhými. Augustyn postupně

přechází od duševní roviny k duchovní, několikrát odkazuje na biblické verše.

V úvodních třech kapitolách se mi zdál text někdy až příliš popisný, nezaznívají téměř žádné podnětné myšlenky. Pro člověka z pomáhající profese bude známe, o čem Augustyn píše, pro laiky může být zase výklad komplikovaný. Naopak výborná se mi jevila ucelená pasáž Překonání nedůvěry v kapitole Duchovní život – cesta vnitřního uzdravení. Jako by po přechodu ke své domněle – duchovní oblasti – dokázal nabídnout hlubší vhled, přicházejí výborné postřehy, které nutí k zamyšlení.

Pod uzdravením rozumí Augustyn vnitřní proces, který má svou dynamiku a může trvat i několik let. „Zahrnuje citovou oblast i duchovní rozměr, a proto vyžaduje jak psychické úsilí, tak víru a důvěru v Boží milost“ (str. 39). Nejen věřícího člověka mohou oslovit autorem předkládané otázky: „K jakému Bohu se modlím? Co tvoří můj obraz Boha? Nakolik je moje zkušenost s Bohem poznamenána vinou, strachem o sebe, strachem z trestu, snahou být »v pořádku«, jaký podíl má opravdová zkušenost nezištné lásky?“ (str. 43). Pokud v nás obraz Boha bude probouzet především strach a pocit viny, žádné mimořádné nadšení a životní elán nezakusíme, konstatuje autor. Osobám pomáhajícím zraněným v rámci duchovního doprovázení nebo terapie doporučuje, aby tyto lidi vedli k nenásilnému strhávání masek, protože nikomu nemůžeme pomoci, pokud se cítí pokořen a ponížen.

Své zkušenosti skvěle Augustyn uplatnil v kapitole Umění čelit utrpení. „Velmi důležitým rysem křesťanského duchovního života na cestě k uzdravení je přijímat

a snášet utrpení. Současná civilizace zápasí s utrpením a uniká před ním za každou cenu. Konzumní styl života a s ním spojené závislosti a návyky se také těsně vážou s pokusem utišit utrpení. Čím více však člověk před utrpením utíká, tím rychleji je má v patách, neboť ve skutečnosti se před ním uniknout nedá“ (str. 51). K utrpení existují dva nezralé přístupy. První spočívá ve vytěsnění jakéhokoliv utrpení života, druhý se snaží připsávat smysl utrpení samému a koncentrovat se na osobní pocit křivd.

V kapitole Pocity provázející ublížení Augustyn vysvětluje, že hluboký pocit křivdy, především ve vztahu k rodičům, se stává zdrojem alkoholismu nebo užívání drog. Dále se zabývá Dynamikou procesu uzdravení, nabízí kroky, jak dojít k odpuštění. Za zásadní zlom v procesu uzdravení označuje okamžik, kdy dotyčný přizná bezradnost, ubohost a zraněnou tížďnost.

V předposlední kapitole se kněz věnuje Uzdravení ze sexuálních zranění. „Dokud nebudou uzdraveny jiné zásadní sféry života, nenastane uzdravení ani v sexuální oblasti“ (str. 82).

Možná pro některé čtenáře bude těžké přijmout autorovy názory, že je dobré důvěřovat Bohu i po zažití sexuálního zranění. V závěru knihy Augustyn vysvětluje rozdíl mezi odpuštěním a smířením, které si mnozí pletou. Odpuštění předchází smíření. Pro člověka, který nedisponuje křesťanskou zkušeností, mohou být některé rady z duchovní roviny, jak dosáhnout odpuštění a smíření, nepochopitelné, vzdálené, pro věřícího zase nedosažitelné, těžko realizovatelné. Přiznám se, že závěr knihy mě trochu zklamal, čekal jsem více. Některé názory v posledních dvou kapitolách mi připada-

ly občas velmi zjednodušující a přitom složitě vyjádřené.

Za zmínku stojí několik pravopisných chyb, vypadlé písmeno ve slově či pár chybějících mezer za tečkou. Odtazité působí výraz děčko v první kapitole, když jinak překladatelka užívá termín dítě.

Domnívám se, že Augustyn v uchopení obtížného tématu zůstal na půli cesty. Není zřetelné, z jakého hlediska k tématu přistupuje. Psychologického, či duchovního? Otevřel oba přístupy, ale zůstaly nedotažené do konce. Možná by k přiblížení uzdravení ze zranění pomohly dnes tolik užívané příběhy či kasuistiky.

Přínos knihy vidím v možnosti načerpání, získání dalších pohledů, konkrétně křesťanského, na oblast vnitřního uzdravení pro lidi z pomáhajících profesí.

Pavel Bajec

• • •

Frank Naumann: Umění konverzace, Portál, Praha, 2002.

Přes úspěch společenský se měří úspěch osobní. Způsob konverzace s partnerem, to mohou být „šaty, které dělají člověka“. Jak se s lehkostí pohybovat ve společenských situacích je proto téma, které už dopředu zaručuje přízeň čtenářů. Těm hned v úvodu Frank Naumann slibuje: „Schopnost začít rozhovor s neznámým člověkem je otázkou cviku a zvyku“ (str. 11). Nehledě na potřebu společenského kontaktu, podle autora – resp. jím citovaných „četných výzkumů“ – člověk zůstává v dnešní době stále více sám, a i to ospravedlňuje vznik příručky.

Zánrově jde o kombinaci populárních

knih „praktické psychologie“ od Carnegieho, společenského katechismu Gutha-Jarkovského, brožurek „jak být za pět minut dobrým manažerem“ a poradních stránek magazínu Cosmopolitan. Část rad, které v textu nalezneme, je udělována na základě citace dalších pramenů. Z valné části však autor vychází ze svých osobních zkušeností. Přestože odkazuje na další zdroje, činí tak spíše neformálně, takže jde o populárně-naučnou publikaci.

Frank Naumann absolvoval filozofii, psychologii a biologii na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Originál pod názvem Die Kunst des Smalltalk vyšel v Německu v roce 2001 a českému čtenáři jej představuje nakladatelství Portál jako poměrně čerstvou publikaci, hned rok po vydání německého textu. Český překlad Petra Patočky je pečlivý a ani redakční úpravě českého vydání nelze nic vážného vytknout.

Je Umění konverzace pouze kniha pro ostýchavé? To v žádném případě. Setkávání s lidmi a společenská konverzace jsou nejdůležitější součástí společenského vystupování, takže se příručka může hodit prostě každému, komu záleží na tom, jak je vnímán ostatními.

Na zhruba 170 stranách v osmi kapitolách se čtenář dozví, jak číst a mluvit řečí těla, jak správně klást otázky při rozhovoru. Kdokoliv, kdo má problém se sebevědomím, může na závěr první kapitoly vyzkoušet test ostýchavosti, který pomůže s ostýchavostí skoncovat. Úkoly typu zdravení lidí, požádání o přednost ve frontě anebo uskutečnění ankety na ulici s blokem v ruce v případě nezbytnosti bez váhání splníte. Ale jako test? Právě to činí podle autora rozdíl mezi sebevědo-

mými a zablokovanými jedinci: „První mohou volně rozhodovat o svém chování, druzí jsou zajatci situace“ (str. 54).

V dalších kapitolách autor doporučuje vhodná témata k rozhovoru, píše, jak navázat kontakt, jak rozhovor rozvíjet i jak jej ukončit. Pozornost věnuje řešení trapných situací, faux pas. Dává také rady, jak si poradit s nespolupracujícím nebo problematickým společníkem (lidé s přehnanou potřebou sebeznázornění, mudrci, samozvaní odborníci, negaholici, okupanti, baviči, věčně hladoví, osahávači, mlčenliví, vyseďavači). Zaobírá se konverzací podle konkrétní situace (restaurace, nemocnice, čekárna) a typu společníka (muži a ženy, důchodci a děti, cizinci). Doporučí také, jak vyjádřit podporu v těžké situaci a jak kondolovat.

Kniha obsahuje na první pohled banální, přesto funkční rady: „Lidé s charisma-tem se druhému nejprve podívají do očí a drží tento pohled téměř tři sekundy“ (str. 25). „Jestliže chcete působit radostně, myslete na něco radostného. Když smutně, zaobírejte se smutnými věcmi“ (str. 43). „Po pěti, nejpozději deseti minutách rozhovor ukončete“ (str. 89). Ocitnete-li se v šortkách a tričku na večírku, kam platilo pozvání ve večerním společenském úboru, doporučuje autor chovat se suverénně a v žádném případě se neomlout. Prostě jenom konstatovat: „Jdu právě z koupaliště.“ (str. 99).

Otázku správného vystupování považuje Naumann i za problém dobrého načasování. A to leckdy může být fuška: „Nejnovější výzkumy ukazují, že k tomu, abychom cizího člověka zásadně ohodnotili, a sice nejen podle věku, pohlaví nebo vzrůstu, ale i co se týče atraktivity a sympatií, stačí čtvrt vteřiny.“ (str. 82). Čtvrt

vteřiny našťestí na následujících stranách milosrdně protahuje na celých prvních třicet vteřin, po které lze budovat první dojem. Důležité je si hned v této chvíli zapamatovat jména společníků!

Nejpozději po čtvrt hodině je vhodné s lehkou konverzací ustát a přejít buď na hlubší téma, nebo vyhledat dalšího partnera. Setrvat déle v lehké konverzaci by vás mohlo usvědčit z povrchnosti (str. 147). Na závěr autor doporučuje postup, jak nepoztrácet na večírcích nalezené kontakty: Denně zavolejte třem lidem ze svého adresáře (str. 167).

Zajímavé a poutavě napsané jsou pasáže, které populárně naučnou formou čerpají z psychologie. Části věnující se bontonu a lehké konverzaci tolik neobstojí. Sociální situace popisované v knize jsou leckdy až toporně vykonstruované; týká se to především rozhovorů. Frank Naumann je možná jenom špatný spisovatel dialogů. Jako odborník udělující doporučení v oboru společenského chování tím ale ztrácí důvěryhodnost.

Přesto příručka nasmělým poradí, jak navázat kontakt s okolím, a všem ostatním dodá alespoň pár tipů, jak vyváznout z překérných situací nebo se do nich nedostat. Knihu považuji za užitečnou; pro zběžné listování je ale cena 199 Kč nastavena příliš vysoko.

Pavel Pospíšil

• • •

Ctirad Václav Pospíšil: Teologie služby, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002.

Sociální práce po roce 1989 hledá a získává svou tvář. Původně sociálně

právní nadstavby, které vzdělávaly především úředníky zabývající se sociálními dávkami, se rozrostly o církevní VOŠky, které akcentovaly osobní přístup k člověku. Poté se obor „sociální práce“ etabloval na univerzitách a dalším trendem byla akreditace oboru „charitativní“ (popř. misijní) práce na teologických fakultách. S tím vzniká i potřeba studijních materiálů, ale i potřeba teologie samotné, která musí reflektovat svůj živoucí zdroj, caritas, lásku.

Olomoucký profesor římskokatolické dogmatiky se do tohoto úkolu pouští a definuje charitativní práci jako teologii služby. Služba je v katolické církvi jedním z klíčových pojmů. Kněží obdrželi svátostné „služebné“ kněžství oproti ostatním věřícím, kteří mají kněžství „všeobecné“. Papežové se od poloviny 20. století definují jako „služebníci služebníků“. Neslouží tedy jen pracovníci sociálních (charitativních) služeb, ale celá církev, která stojí jakoby na třech sloupech: diakonii (službě), koinonii (společenství) a leiturgii (bohoslužbě).

Pospíšil se pokouší teologicky reflektovat konkrétní službu trpícímu bližnímu jako důsledek „aktu víry“, přijmutí křesťanské radostné zvěsti. Charitativní služba se může stát jedním z prostředků, jak lidé objeví Boha. Z toho, že nějaký člověk činí dobro, lze analogicky dovodit, že existuje nějaký Stvořitel, jehož je tento člověk obrazem. Můžeme jít ještě dále, Bůh se zjevuje v tomto člověku, tak jako se zjevil v Ježíši. Pro Pospíšila má zjevení personalistický charakter a má „mnoho společného s tajemstvím služby, protože základem služby je setkání a důvěra“ (str. 14).

Vlastně celý plán spásy Boha znamená sestoupení, sklánění se k slabému člově-

ku, kterému Bůh pomáhá a osvobozuje ho od hříchu ke svobodě.

Podle Pospíšila se tím završuje úsilí teologie jako reflexe víry o poznání a rozvinutí teologie služby. „Teologie není pouze inteligencí zjevení, ale nevyhnutelně také inteligencí služby, v níž se projevuje láska.“ (str. 19). Služba je projevem kontemplativního člověka, který naslouchá ve svém nitru Bohu a podle toho jedná. Největší účinnost má právě jednání takového člověka.

Zejména od poloviny 20. století se v teologii vedle ortodoxie (správné víry) zdůrazňuje ortopraxe (správné jednání). A to nejen v tzv. „teologii po Osvětimi“ nebo politické teologii, která je záležitostí především euroamerickou, ale také např. „teologií osvobození“, která se velmi široce rozmohla po celém třetím světě. Zde Pospíšil poukazuje na dovolený teologický pluralismus v katolické církvi, odůvodňovaný především předáváním radostné zvěsti a také teologií, která křesťanskou radostnou zvěst interpretuje pro danou kulturu a socioekonomické podmínky.

Velmi přehledné jsou popisy dějin lékařství a léčitelství slavných říší starověku, přes židovské a islámské pojetí služby. Výdobytkem židovství oproti jeho pohanickým sousedům bylo přikázání starat se i o cizince uprostřed komunity, což okolní národy převyšovalo. Židovství ve staletích po Kristu vyvinulo dokonalý systém vzájemného zaopatření až po obstarání partnerů, umožnění studia chudým apod. Islám zná zase povinný příspěvek na chudé, tzv. zakát.

Publikace dále velmi přehledně popisuje dějiny křesťanské charitativní služby, které plynou z jednání Ježíše, který

uzdravoval nemocné, sytil hladové, měl soucit s trpícím člověkem. Ve své podstatě vychází z pasáže v Matoušově evangeliu 25,31-40: „...neboť měl jsem hlad, a dali jste mi najíst, měl jsem žízeň, a dali jste mi napít, byl jsem na cestě, a ujali jste se mě, byl jsem nahý, a oblékli jste mě, byl jsem nemocen, a navštívili jste mě, byl jsem ve vězení, a přišli jste ke mě...“ Zajímavě působí i interpretace podobnosti o milosrdném Samaritánu jako manažerské schopnosti charitativního pracovníka, ale i upozornění, které se brání zneužívání štědrosti a milosrdenství.

Charitativní služba církve vznikla již s jejím zrodem, následně ustavením diakonů a diakonek, kteří se starali, aby chudí měli potravu a pečovali o jejich zdraví. Text dále popisuje mnišské lékařství, středověké rytířské a špitální řády, jmenuje jednotlivé významné osobnosti, které se nesmazatelně do dějin služby k bližnímu zapsaly, až po současnou strukturu a adresy Charity jako díla římskokatolické církve a Diakonie jako díla evangelické církve.

V závěrečné části zakotvuje autor charitativní službu v trinitární teologii (Bůh Otec, Syn a Duch svatý) a v teologii kříže, kdy Ježíš obětoval svůj život za druhé. „Bez kříže nejsme schopni rozpoznat rozmanitost a úchvatnou hloubku barev, jež v sobě světlo Ježíšovy slávy obsahuje“ (str. 182). Trpící člověk se stává ikonou, obrazem Ukřižovaného Bohočlověka. Tím se opět teologicky vracíme k mystice, kontemplaci, tentokrát kenozí (vyprázdnění či umenšení) lidské podstaty na kříži a výsledného projevení se slávy Boží ve Zmrtvýchvstání.

Malou výhradu mám k používání pojmu

„emarginalizovaných“ namísto užívaného pojmu „marginalizovaných“ lidí, skupin. Největším přínosem knihy pro sociální práci vidím ve stručném a svěžím přehledu charitativní činnosti od starověku po dnešek.

Stanislava Ševčíková

• • •

Oldřich Matoušek a kol.: Metody a řízení sociální práce, Portál, Praha, 2003.

Je psychoterapie sociální prací?

Knihla Metody a řízení sociální práce vznikla v rozsáhlé autorské dílně (K. Beaufortová, Z. Bednářová, P. Hartl, O. Havránková, M. Kinkor, J. Kolářková, J. Kovařík, Y. Lucká, M. Nečasová, H. Stöhrová, M. Svobodová, T. Šišková, I. Tomeš) pod vedením zkušeného autora a editora Oldřicha Matouška. Metody a řízení sociální práce jsou dlouho očekávaným druhým dílem učebnice Základy sociální práce. Zatímco v prvním dílu učebnice měla být formulována východiska sociální práce (filozofická, sociálně politická, teoretická), druhý díl byl anoncován jako metodický text, který čtenáře (pravděpodobně převážně studenty) uvede do praktických postupů (metod a technik).

Oldřich Matoušek si uložil nelehký úkol. Jeho ambicí bylo vytvořit univerzální učebnici, která poskytne metodické vedení nikoliv v rámci jednoho modelu sociální práce, nýbrž průřezově ve všech tzv. úrovních sociální práce (případová práce, skupinová práce, práce s rodinou a komunitní práce) a vedle toho také v oblasti řízení a supervize. Kniha je asi

(Matoušek nevysvětluje) s ohledem na to strukturována do osmi částí (Sociální práce jako profese, Případová práce, Práce se skupinou, Práce s dětmi a rodinou, Komunitní práce, Makrometody, Řízení sociální práce a Příloha). Tímto pojetím se učebnice přibližuje rámci obdobných textů vydávaných v zahraničí (zejména v USA), což lze považovat za dvojsečnou zbraň. Na jedné straně čtenář dostává učebnici, kterou lze v uvedeném smyslu považovat za standardní, na druhé straně vnímám jako problematické, že výklady jednotlivých úrovní sociální práce se plně nevztahují k českému kontextu, a to jak v teoretickém, tak i praktickém smyslu. Více se tomuto problému budu věnovat dále.

Není nic mimořádného, že v knize, na které se podílela celá řada autorů, mají jednotlivé části knihy a její kapitoly nestejně pojetí a úroveň. Knihu do celku ovšem „svírá“ jen úvodní Matouškův text, v němž se snažil stručně definovat některé vstupní pojmy (sociální pracovník, metody, cíle a úroveň sociální práce, kompetence sociálního pracovníka). Ke škodě knihy a čtenářů je tato pasáž velmi stručná, ústřední témata knihy jsou v ní spíše naznačena a vymezují linie textu jen velmi neurčitě. Zajímavé se jeví v úvodním textu zdůraznění sociálního pracovníka jako tzv. všestranného sociálního pracovníka (generalist social worker), v českém prostředí inovativní koncept. Škoda jen, že se naznačené koncepty Oldřich Matoušek nepokouší v textu více diskutovat. Je snad myšlenka všestranného (jako protiklad specializovaného) sociálního pracovníka skrytým poselstvím učebnice?

Vzhledem k tomu, že první část nese

název Sociální práce jako profese, je čtenář uveden v mylné očekávání. Na první pohled se zdá, že půjde o problematiku výkonu sociální práce jako profesionální aktivity. K tomu se však váže pouze text Mirky Nečasové o profesní etice (kap. 2), zatímco texty o nárocích sociální práce a syndromu vyhoření (Oldřich Matoušek a Pavel Hartl – kap. 3) a o dobrovolnické práci (Oldřich Matoušek – kap. 4) mají k tématu kapitoly vztah jen volný. Jakkoliv se jeví zejména text o profesní etice podnětný a obsažný, ve vztahu k tématu profesionalizace zůstává pouze fragmentem. V obtížné situaci, v níž se česká sociální práce v důsledku své likvidace v dobách socialismu stále nachází (současné nedocnění veřejností i institucemi) bych snahu ukázat čtenářům sociální práci jako profesionální aktivitu předpokládal dvojnásob. Je jisté, že existují rozmanité pohledy na cíle a pojetí sociální práce (sociální podmíněnost) a že se liší také míra její profesionalizace. Přesto existují základní koncepty oboru akceptované velmi široce a mohou posloužit k projasnění pohledu na sociální práci také v našich podmínkách, a z nichž bylo možno vyjít i v příslušné kapitole. Patří mezi ně témata, jako například: „sociální fungování“, „životní situace“, „paradigmata sociální práce“. Ve vztahu k profesionalizaci sociální práce pak postrádám pojednání témat, která například Wilensky a Lebeaux vymezili už v roce 1967: vznik nových forem vztahů mezi sociálními pracovníky a klienty; ovlivňování rozhodování o vhodných metodách poskytování služeb a směru budoucího vývoje praxe tzv. „velkou společností“ prostřednictvím tvorby organizovaných profes-

ních asociací a odborného školství; budování jistého profesního statusu v hierarchii ostatních profesí; existenci jurisdikčních polemik o rozsahu kompetencí mezi příbuznými profesemi. Proč tato témata autoři textu bez komentáře zcela pominuli?

V kapitole o nárocích sociální práce a syndromu vyhoření (kap. 3) jsou věcné nedostatky a stylistické neobratnosti. Ve vstupním textu autoři vymezují tzv. stupně pomáhání. Činí tak bez patřičného uvedení a vysvětlení, jaký mají vztah k tématu kapitoly. Autoři se dále pokusili vymezit obecné předpoklady a dovednosti pracovníka pomáhající profese. Řadí mezi ně (1) zdatnost a inteligenci, (2) přitažlivost, (3) důvěryhodnost, (4) komunikační dovednosti. Zatímco důvěryhodnost, inteligence a komunikační předpoklady (dovednosti jsou přece až předmětem studia) působí v zásadě akceptovatelně, přitažlivost a zdatnost pak přinejmenším vyvolávají úsměv. Měla by snad součástí přijímacích testů na obor sociální práce být také soutěž krásy a sportovní mač? Pojednání o syndromu vyhoření se mi jeví schematické a chybí v něm odkazy na některé podstatné koncepty (například vývoj syndromu vyhoření podle Längleho, 1997). V pasáži o syndromu pomáhajících se autoři přihlásili k psychodynamické koncepci W. Schmidbauera, která vychází z předpokladu, že motivace pomáhat (a také k výkonu sociální práce) je založena na syndromu odmítnutého dítěte. Jakkoliv může být tento model výkladu motivace zajímavý, jistě jej nelze generalizovat. Existuje mnoho empirických výzkumů i teorií o motivacích k pomáhání (například Lukasová, 1998). Pokud by měl

Schmidbauer (a kolegové Matoušek a Hartl) pravdu, pak až se všichni vyléčíme, nebude už nikdo, kdo by byl solidární s potřebnými. Jejich deterministické pojetí není příliš motivující ke studiu sociální práce a k výkonu dobrovolné práce, o níž Oldřich Matoušek píše dále. Zařazení kapitoly o dobrovolnické práci (kap. 4) nepostrádá aktuálnost, ale nezapadá do rámce první části Sociální práce jako profese.

Celkově vzato první část knihy o sociální práci jako o profesi je koncepčně a také s ohledem na některé věcné nedostatky slabá. Za přínosný považuji text Mirky Nečasové o etických předpokladech profese.

Druhá část knihy se věnuje případové práci. Tuto část uvádí text Olgy Havránkové, označený stejnojmenně jako celá druhá část (Případová práce – kap. 5). Autorka uvádí čtenáře do tématu individuální práce s klientem a vybírá některé pojmy, které považuje za významné. Bolestně se jeví, že se autorka nevěnuje vymezení sociální práce vůči psychologickým a psychotherapeutickým aktivitám. Na tomto místě bych to velmi ocenil. Ze zkušenosti pedagoga na vyšší odborné škole i na univerzitní půdě vím, jak jsou tyto hranice studenty citlivě rozlišovány a hledány. Určitým východiskem by zde mohla být pasáž nazvaná Problémy řešení v sociální případové práci, v níž autorka ukazuje, že sociální pracovník souběžně pomáhá zvládat vnější a vnitřní tenze. V této souvislosti Olga Havránková odkazuje na dvojici Woodsová a Hollisová (1990) a v modifikované podobě uvádí jimi navrhované postupy. Škoda, že Olga Havránková autorky nezařadila k příslušnému směru, jehož jsou obě ženy předsta-

vitelky (psychosociální model). Cíl psychosociální intervence vidím totiž v souběžném řešení problémů v prostředí a v posilování vnitřní rovnováhy intrapsychie sil a bylo by na jeho případě možno diskutovat specifika oborového přístupu sociální práce a jiných pomáhajících disciplín (zvláště psychoterapie). Teoretické zakotvení této kapitoly je obecně slabší a výčty jednotlivých postupů jsou vedle sebe řazeny, jako by byly automaticky komplementární (bez ohledu na jejich teoretickou příslušnost), text postrádá také historickou dimenzi. Vedle typických témat, jako například rozhovor, aktivní naslouchání, otevřené a uzavřené otázky, fáze rozhovoru, neverbální komunikace, se v kapitole objeví mimo jiné pojednání o eriksonovském provázení a vedení v rozhovoru a také o rogerovském rozhovoru. Jistě je možné tato témata uvést, ale jejich včlenění do textu působí neorganicky a nemá zjevný smysl. Jako úvodní kapitola k tématu případové práce není text dostačující a jeví se málo komplexní. Navíc obsahuje témata, která se později v přesnějším znění opakují.

Poněkud lépe vyznívá následující kapitola o poradenství (Pavel Hartl – kap. 6). Autor ji pojal systematictěji a svým praktickým akcentem poskytuje potřebné „návod“y. Podobně jako v celé knize i zde však chybí akcent na dimenzi sociální. Poradenství pojednal zcela v duchu běžných psychologických textů. Pouze v úvodu k textu (kap. 6.1.) se autor snaží stručně vymezit sociální poradenství a činí tak v odkazu jen na materiál Socioklubu (1997), který se však tématem sociálního poradenství zabýval spíše okrajově a těžko jej lze považovat za

standardní a směrodatný pramen. Text má i formální nedostatky. Autor například uvádí tabulku (Tabulka 6.1. Model osmi stadií poradenství podle Brammera), aniž ji patřičně komentuje. Tabulka je z toho důvodu nesrozumitelná, a tudíž zbytečná. Z formálního hlediska je také nepříjemné, že autor užívá formulace typu „Většina odborníků se shoduje.“ Jsou různí odborníci s různými názory. Chci-li na některé stanovisko odkázat, je vhodné uvést autora.

Na slušné úrovni je kapitola sedmá od Yvony Lucké o krizové intervenci. Autorka vysvětluje pojem a příčiny krize, velmi stručně charakterizuje chování člověka v krizi, uvádí typy krizí, popisuje její průběh, řešení krize formou svépomoci a rozebírá krizovou intervenci. Postrádal jsem větší důraz na teoretické proudy, které krizovou intervenci ovlivnily, a na druhé straně přesnější a obsáhlejší popis postupů při krizové intervenci. Za opomenutí považuji, že se autorka nezmínila o potřebě zpracování smyslu krize (například Lukasová, 1998).

V kapitole osmé autorky Taťana Šišková a Helena Stöhrlová pojednaly mediaci. Ve standardně zpracované kapitole však nesdělují nic nového oproti tomu, co už autorky publikovaly. Zařazení kapitoly s tématem mediace působí poněkud rozporuplně. Autorky totiž mediaci nechápou jako metodu sociální práce – spíše jako svébytný obor.

Třetí část knihy se orientuje na sociální práci se skupinou. Otevírá ji Olga Havránková se slušně zpracovaným textem, ve kterém se čtenář seznámí se vstupními pojmy a kategoriemi (kap. 9). Snad už ani nemusím zdůrazňovat, že v neprospěch textu hovoří jeho psycho-

terapeutický akcent. Olga Havránková ve větší části svého příspěvku referuje o skupinové psychoterapii a i její odkazy například na Kratochvíla prozrazují, že se zcela hlásí k psychologické tradici. Pouze v závěru své stati jen stručně pojednává o hnutí svépomocných skupin. Pasáž, ve které se autorka věnuje vlivu technického rozvoje na skupiny, působí jako z jiného světa. Zřejmě se nechala příliš inspirovat zahraničními texty.

Vstupní handicap textu Zdeny Bednářové o streetworku (kap. 10) vidím v jeho nediskutovaném začlenění do části o skupinové sociální práci. Streetwork má ve své povaze různost úrovní, v nichž pracuje. V České republice se však téměř výhradně setkáváme se streetworkery, kteří kontaktují jednotlivé osoby. Škoda, že tuto režií textu autorka nezdůvodňuje a prostě jen předpokládá, že streetwork patří mezi skupinové aktivity. Jisté vysvětlení se nabízí při četbě části textu, v němž se autorka snaží vymezit cílové skupiny streetworku (10.4.). Zdena Bednářová uvádí, že mezi tyto skupiny patří zejména: děti a mládež na ulicích; jednostranně orientovaná mládež (např. skinheads); prostitutky; bezdomovci; sportovní fanoušci. Zdá se, že autorka prostě ztotožnila cílovou skupinu s metodou. Je přitom zjevné, že cílovou skupinou mohou být například konzumenti drog, ale klientem služby bude jedinec. Text i v jiných oblastech zůstává na povrchu a poskytuje jen málo instrukcí, jak reálně streetwork provádět.

Čtvrtá část knihy se věnuje práci s dětmi a rodinou. Tuto část knihy považuji za nejzdařileji koncipovanou i provedenou. Její jednotlivé části se vzájemně dobře doplňují a přinášejí věcné informa-

ce, které lze ve výuce využít. Vstupní text připravil, kdo také jiný než autor knihy Rodina jako instituce a vztahová síť, Oldřich Matoušek (kap. 11). Autor v textu načrtává témata, která souvisí s rodinou. Pojednává o rodině jako o podpůrné instituci, uvádí některé koncepty teorií rodin, zajímá se o hodnocení rodin a uvádí typy služeb poskytovaných rodinám. Přednosti jeho textu vnímám v nadhledu, se kterým pojednává velké množství témat, nedostatkem pak fakt, že tak činí poměrně povšechně. Nejlépe povšechnost dokumentuje část o klíčovém konceptech soudobých teorií rodin. Autor zde uvádí velmi málo teorií i konceptů, které lze při interpretaci rodinného života využít. Bohužel i zde autor sahá pouze a jen k psychotherapeutické literatuře a opomíjí autory sociologické (vůbec by nezaškodilo čerpat například z Možného), ale i autory z okruhu, do něhož má učebnice mířit, tj. ze sociální práce. Nepřípustné zjednodušení se projevuje také při typologizaci rodin. Jediná (dosti zvláštní) typologie rodin, kterou Matoušek vybral a uvedl na straně 194, opravdu nedostačuje pro potřeby sociální práce a od Matouška je uvedení tohoto fragmentu nepochopitelné. Oldřich Matoušek projevil i málo respektu k realitě. Na straně 194 uvádí typy služeb poskytovaných rodinám. Tato typologie nemá nic společného se sociální prací v České republice. Autor uvádí abstraktní typologii, jejíž jednotlivé typy služeb zjevně prozrazují (opět) důraz na terapeutizaci sociální práce (kterou například v Holandsku odmítli jako neefektivní). Naopak zajímavou se jeví pasáž o kulturní orientaci rodin. Za vadu na její krásu považuji skutečnost, že autor

necituje a nereferuje na zdrojové autory.

Hodnotný příspěvek čtvrté části tvoří text Jiřího Kovaříka o posuzování potřeb dítěte (kap. 12). Text působí věcně, systematicky a prakticky. V této kapitole se naplňuje editorův příslib, že kniha bude metodičtější než první díl učebnice (Základy sociální práce). Autor vše otevírá pojmovou diskusí, v níž se „pře“ o to, zda pracovat s pojmem „ohrožené děti“, k němuž se sám hlásí. Na rozdíl od většiny ostatních textů reflektuje také jiné názory a nebojí se odkazů, kterých se jinak v knize vyskytuje poskrovnu. Za úvodním textem následuje úvaha o týmovém přístupu k ohroženým dětem, a světe, div se, o roli sociálního pracovníka. Jedná se sice o stručné vymezení role sociálního pracovníka, ale tím, že je v podstatě v knize jediné a že překračuje psychotherapeutický stín většiny ostatních autorů, působí velmi zasvěceně a inovativně. Jeho text se jeví i v některých jiných aspektech v určité kontradikci vůči ostatním spoluautorům, a to například, když používá medicínský termín sociální diagnóza. Jedině tento autor zjevně chápe distinkci mezi rolí psychologa, psychotherapeuta a sociálního pracovníka. V kapitole 12.2. o potřebách a o posuzování podmínek pro jejich posuzování se k tomuto tématu vrátil například v pasáži o psychických potřebách, ale rozdíl mezi těmito profesemi vykládá v podstatě průběžně. Ke škodě věcné přesnosti textu se autor nesnažil přesněji odlišit psychické a sociální potřeby, ačkoliv na jejich rozdělení upozorňuje. Jednak by to bylo v intencích jeho celého textu a jednak by to bylo věcně správnější (například Navrátil, 2001). Zajímavé a přínosné budou pro studenty také

pasáže o modelech pro posuzování situace ohroženého dítěte (12.3.), o posuzování vhodnosti řešení (12.4.) a o rozhodování v oblasti náhradní rodinné péče (12.5.). Nepříjemným, avšak ne fatálním nedostatkem je, že v textu chybějí patrné odkazy na tabulky, a tím pádem se čtenář místy ztrácí.

Standardní a informativní text přináší kapitola 13 o videotréninku interakcí (VTI) od Kateřiny Beaufortové. Příjemně působí, že autorka svůj text o VTI uvozuje odkazem na výzkum, který byl východiskem vzniku této metody. Považuji za podstatné, aby se čeští čtenáři (studenti) dozvěděli, že teoretická a metodická

výbava sociálních pracovníků vzniká nejen klinicky, ale právě také systematickým výzkumem, což není v našem kontextu bohužel běžné vědomí. Jsem autorce vděčný, že tuto drobnou zmínku učinila. Kapitola K. Beaufortové jinak přináší vše potřebné, aby si čtenář učinil věrohodnou představu o vývoji metody, jejím rozšíření ve světě i v České republice, o vlastní metodě a konkrétních strategiích a postupech.

Za zvlášť nevydařené považuji **pátou a šestou část knihy**. Aniž si to autoři uvědomují, pojednávají v nich stejné téma, jen z různých úhlů. Tímto společným tématem je komunitní práce a příči-

Pojetí komunitní práce	
Popple (1995)	Popis
Rozvoj komunity	Pomoc při vytváření svépomocných skupin, sociálních sítí a podpora dobrovolnické práce v komunitě.
Komunitní akce	Přímá akce zacílená na změnu oficiální strategie, praxe nebo postojů mocenských skupin.
Komunitní péče	Zlepšení situace obyvatel pomocí kultivace sociálních sítí a služeb dobrovolníků. Podpora zájmu lidí o dobrovolnou nebo neformální péči o potřeby bližních.
Komunitní organizace	Zlepšení koordinace činností různých sociálních služeb.
Sociální/ komunitní plánování	Cílem je zlepšení plánování služeb, analýza sociálních problémů, hodnocení efektivity služeb a strategií.
Komunitní vzdělávání	Podpora sociální integrace specifických (deprivovaných) skupin nabídkou vzdělávacích programů.
Feministická komunitní práce	Zaměřena na reformu podmínek s ohledem na potřeby žen.
Antirasistická komunitní práce	Vytváří podmínky pro participaci diskriminovaných skupin na řešení politických a sociálních otázek.

nou toho, že autoři nereflektovaně téma řeší společně, vidím v tom, že prostě nevědí, že komunitní práce má mnoho podob a řadu specifických aspektů. Autorem prvního příspěvku, přímo věnovaného komunitní práci, je Milan Kinkor. Jeho představy o pojmu komunita i o modelech komunitní práce jsou ploché a matoucí. Do jisté míry to může být způsobeno tím, že se inspiroval zejména americkou literaturou a zkušeností, o které sám píše, že je odlišná evropské. Právě evropská literatura různost modelů komunitní práce dobře prezentuje. Pro příklad uvádím typologii, kterou vypracoval Popple (1995) a která charakterizuje různá pojetí komunitní práce.

Je zajímavé, že Milan Kinkor v příslušné pasáži o pojmech tuto různost neuchopil, přestože později, když popisuje množství typů organizací, které vznikly v ČR, vlastně připouští, že pojetí komunitní práce může překračovat rámec jeho původního vymezení. Kapitola o procesu komunitní práce (14.5.) se mi zdá poměrně schematická a například v části o zjišťování potřeb komunity uvádí jen specifický okruh možných metod (SWOT, focus group). V současné době však existuje k problematice zjišťování potřeb nesmírně bohatá a metodologicky dobře rozpracovaná literatura.

V patnácté kapitole pojednává Yvonna Lucká o hromadných neštěstích a jejich zvládnutí. Zůstává otázkou, zda tato kapitola měla být zařazena do části o komunitní práci, jak to učinil editor knihy. Yvonna Lucká zpracovala také kapitolu Krizová intervence, v níž navíc zčásti uvádí obdobné nebo stejné informace (například na straně 128 a 276 - typy reakce). Pravděpodobně by bylo možné kapitolu

o hromadných neštěstích uvést jako její část.

Zcela nelogické zařazení v knize má **část 6**. Pojednává o tzv. makrometodách. Organické by bylo jejich pojednání v kontextu komunitní sociální práce. Tomešova Analýza sociálních potřeb kraje, obce a regionu (kap. 16) například solidněji popisuje metody analýz sociální potřeby, než se to podařilo Kinkorovi v kapitole o komunitní práci, který ovšem toto téma zařadil také. Tomeš rozpracoval téma poměrně detailně a systematicky, takže dává čtenáři jasnou představu o možném postupu. Podnětně se jeví například kapitola 16.4. (Shromažďování dat, informací a materiálů k analýze), ve které autor uvádí různé typy zdrojů informací a současně charakterizuje povahu dat, která lze z těchto zdrojů získat. Zmatečné rozlišení komunitní práce a makrometod pak dovršuje Matoušková kapitola o systémových projektech (kap. 17), ve které čtenář již nenalezne nic podstatného.

Knihu uzavírá dvojice příspěvků, které editor přičlenil k tématu řízení sociální práce (**část 7**). První napsala Michaela Svobodová pod názvem Management v sociální práci (kap. 18) a druhý, zpracovaný Janou Koláčkovou, se pak zabývá supervizí (kap. 19). Přínos textu o managementu vidím zejména v tom, že se věnuje tématu, kterému se texty v okruhu sociální práce příliš nevěnují. Za nedostatek považuji, že se čtenář o specifikách managementu v sociální práci mnoho nedozví. Autorka si ve svém textu několikrát posteskla, že tyto odlišnosti nejsou v literatuře teoreticky ani jinak dostatečně reflektovány, ale sama se o to pokouší jen nesměle. V seznamu literatury pak

neuvádí jedinou knihu, která se managementem v sociální práci přímo zabývá, a nelze než konstatovat, že Michaela Svobodová si asi mnoho práce se svým textem nedala. Přitom mohla sáhnout například po velmi známé učebnici *Management in Social Work* (Coulshed, 1994). Vedle tohoto nedostatku bych autorce vytkl, že se prakticky zabývá jen tématem řízení lidských zdrojů, což je sice podstatné téma, ale jistě okruh problémů v managementu sociální práce nevyčerpává. Vzhledem k tomu, že Matoušek knihu nazval *Metody a řízení sociální práce*, jeví se způsob pojednání a koneckonců i rozsah textu o řízení zcela neadekvátní (20 stránek z 380). Kapitola o supervizi je pak v sedmé části zařazena vlastně ne úplně právem. Existuje sice snaha chápat supervizi jako nástroj řízení, ta se ovšem vyznačuje tendencí rozumět supervizi jako nadřizované dohledu. Z pojetí textu se však nezdá, že by Jana Koláčková chtěla reprezentovat tento proud, a sama spíše klade důraz na rozšiřování dovedností pracovníka (v protikladu k vykonávání dohledu). Uvedený střet autorka sama dobře reflektuje a čtenáři o něm dostatečně referuje. Z koncepčního hlediska se text vyznačuje nedostatkem snahy o odlišení supervize v sociální práci od supervize v psychoterapii, ačkoliv autorka o odlišnosti obou oborů ví a píše (viz str. 351). V kontextu knihy pak text o supervizi reprezentuje texty kvalitnější.

Knihy *Metody a řízení v sociální práci* se obtížně hodnotí vzhledem k jejímu sborníkovému charakteru (různí autoři a různá témata). Úroveň jednotlivých příspěvků působí značně různě. Od těch promyšlených (*Profesní etika, Posuzování*

potřeb ohroženého dítěte) až po texty působící jako drafty (*Management v sociální práci*). Při pohledu na knihu jako celek lze za problematickou označit koncepci, kterou editor čtenáři nikde nevysvětluje a která se může čtenáři jevit jako matoucí (například problematické dvě poslední části). Za krajně sporné považují pojetí sociální práce jako psychoterapeutické aktivity, které v knize převažuje. Sociální práce se v České republice tímto způsobem převážně ani nevykonává a ani nevyučuje. Jen nemnohé příspěvky lze považovat za reflektivní (uvádění a diskuse protichůdných názorů, objasňování vlastních východisek), což bohužel knihu jako celek deklaruje na středoškolskou učebnici. V českých podmínkách je přitom vzdělávání sociálních pracovníků na této úrovni spíše výjimečné (převažuje vyšší odborné vzdělávání, vysokoškolské). Komu je tedy kniha určena? Kniha měla podle příslibu editora studenty uvádět do metodického světa sociální práce. Většina textů však tuto dimenzi pouze stručně popisuje, ale metodickou kuchařku neposkytuje. Z formálního hlediska má kniha nedostatky v tom, že některé tabulky nejsou odkazovány a komentovány v textu, takže čtenář se v nich neorientuje. I vzhledem k ceně (doporučená cena 469 Kč) považují hodnotu knihy za více než spornou.

Pavel Navrátil

Literatura:

- Coulshed, Veronica. 1994. *Management in Social Work*. 5 ed. London: Macmillan.
- Längle, Alfred. „Burnout - Existentielle Bedeutung und Möglichkeiten der Prävention“, *Existenzanalyse* (2): 11-19 (1997).

- Lukasová, Elisabeth. 1998. *I tvoje utrpení má smysl*. Brno: Cesta.
- Navrátil, Pavel. 2001. *Existenciální analýza a logoterapie jako model sociální práce s adolescenty*. Doktorská práce. Brno, MU FSS.
- Popple, K. 1995. *Analysing Community Work: Its Theory and Practice*. Buckingham, OUP.
- Payne, Malcolm. 1991. *Modern Social Work Theory*. London, Macmillan Press

- LTD.
- Wilensky, H. L., and Lebeaux Ch. N. 1965. *Society and social welfare: The impact of industrialization on the supply and organization of social welfare services in the United States*. New York: The Free Press.
- Woods, Mary E., and Hollis, Florence. 1990. *Casework: A Psychosocial Therapy*. New York, McGraw-Hill Publishing Company.

Centrum pro studium integrace menšinových skupin

Centrum pro studium integrace menšinových skupin vzniklo v roce 2002 na Katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Navrhovatelem projektu byl PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D. Projekt si klade za cíl soustředit a veřejnosti poskytovat informace o výzkumech i praktických aktivitách spojených s menšinovou problematikou. Projekt podporuje výzkumný záměr Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR Etnika, menšiny a marginalizované skupiny v České republice (MŠMT 142300001).

V současné době se pracovníci centra věnují zejména aktualizaci a zpřístupnění webových stránek soustřeďující informace k problematice menšin, zejména o výzkumech zabývajících se tematikou romské komunity. V této fázi se projekt zaměřuje především na romskou komunitu v Brně, ale do budoucna chceme věnovat pozornost celé menšinové problematice. V centru působí převážně studenti, Fakulty sociálních studií a Filozofické fakulty Masarykovy univerzity – Tomáš Kouřil, Petr Beck, Zdeňka Macková, Martina Veldová, Alena Němčíková a Kristina Peláková.

Veškerou snahu jsme chtěli propojit s prací v terénu, konkrétně získáním zázemí pro provoz informačního centra v středisku Armády spásy – Dživipenu, které sídlilo v ulici Bratislavská. Tato lokalita se nám zdála z hlediska zaměření našeho projektu velmi vhodná, protože v ulici bydlí převážně Romové. Navázali jsme kontakt s ThMgr. Petrem Mečkovským, vedoucím Dživipenu.

Následně jsem získali v prostorách střediska místnost, vybavenou počítačem a základní literaturou. Mělo tak být vytvořeno fungující centrum, ve kterém by zájemcům byly k dispozici informace z dostupné databáze. Kancelář jsme mohli po dohodě propůjčit např. terénním sociálním pracovníkům k uskutečňování schůzek s klienty. Rozvoj centra značně zbrzdil nedostatek finančních prostředků použitelných na zavedení internetového připojení. Spolupráce s Dživipenem pro nás bohužel skončila v létě roku 2003, z důvodu uzavření celého střediska. Činnost centra proto pokračuje pouze ve své virtuální podobě.

Nabídka webových stránek centra má pomoci šířit dostupné informace a seznamovat s relevantními výsledky realizovanými výzkumnými šetřeními dané problematiky. Uživatelské spektrum by měli tvořit zejména vědečtí pracovníci, studenti, organizace a nadace zabývající se minoritami. Důležitým úkolem centra je i přispět k šíření osvěty v naší společnosti. Webové stránky budeme průběžně aktualizovat a doplňovat o následující materiál:

- informace z výzkumů o situaci minorit (v první fázi zejména romské komunity) v České republice
- zařazování odkazů na webové stránky institucí, organizací, nadací, státních orgánů zabývajících se romskou problematikou
- informování o probíhajících projektech – prezentování databáze realizovaných projektů (jejich popis a rešerše), prezentování databáze literatury a způsobu, jak se k ní dostat
- seznam osob zabývajících se touto problematikou (kontakty)

• informace o právě probíhajících akcích

V rámci vytváření databází a jejich aktualizace probíhá mapování a následné kontaktování organizací a jiných subjektů zabývajících se romskou problematikou. Chceme tím především přispět k zpřístupnění databáze projektů spolupracujících organizací, která umožní i přímé zadávání informací o praktických či výzkumných projektech vybraným osobám. Získáme tak možnost doplňovat databázi téměř okamžitě „čerstvými“ informacemi.

Zcela nečekaným problémem se ukázala neochota zástupců oslovených organizací komunikovat a spolupracovat jak mezi sebou, tak i s námi. Chtěli bychom proto vyzvat všechny organizace zabývající se menšinovou problematikou, aby využívaly služeb našeho centra nejen jako informačního serveru, ale také jako média, které chce jejich aktivity zdarma inzerovat a propagovat. Domnívám se, že je v zájmu každé jednotlivé organizace, aby se o ní vědělo, a tak se daly její aktivity snáze podporovat. Jako důležitý aspekt, který se nám zdá v současné době opomíjený, vnímáme důležitost komplexního a uceleného přístupu, kterého však lze dosáhnout pouze propojením či návazností aktivit jednotlivých organizací. Doufáme, že naše centrum bude schopno ke spolupráci organizací svou nabídkou významně přispět.

Aktualizované a nově upravené stránky centra byly zprovozněny 14. 11. 2003 pod adresou: <http://www.fss.muni.cz/sps/cp-sims/>, a výhledově také <http://www.minority.cz>.

Kristina Peláková
kpelakova@yahoo.com

NOVÝ PROGRAM ŠKOLENIE PRE AKTIVISTOV RÓMSKEJ OBČIAN-SKEJ SFÉRY

V rámci medzinárodnej spolupráce budú od jesene 2003 usporiadané školenia pre aktivistov rómskej občianskej sféry, ktoré sú súčasťou projektu Európskej unie Phare Access 2001 Macro.

Cieľom BCARN (Building Capacity among Roma NGOs) – Program pre rozvoj rómskych občianskych organizácií, je zvýšiť počet a efektívnosť rómskych a pro-rómskych organizácií a posilniť ich inštitucionálnu a funkčnú kapacitu na medzinárodnej úrovni.

Cieľom týchto kurzov je:

- priamo zvýšiť organizačné schopnosti
- podporovať efektívnu spoluprácu medzi rómskymi a nerómskými organizáciami
- prispieť k efektívnemu využívaniu výhod vyplývajúcich zo vstupu do EU (zachádzanie s finančnými zdrojmi; Phare a iné EU fondy)
- podporovať miestnu, medzirezortnú a medzinárodnú spoluprácu

Kurzy budú orientované na rozvoj týchto schopností:

- projektové riadenie
- návrh rozpočtov
- získavanie finančných prostriedkov
- financovanie, ekonomika
- získavanie odborných znalostí v oblasti navrhovania a realizácie projektov a finančných / rozvojových zdrojov
- komunikačné zručnosti

Okrem toho sa týkajú ďalších oblastí ako:

- činnosti zamerané na príjem
- vzdelávacie, profesionálne kurzy
- ochrana životného prostredia
- zdravie
- sociálna práca
- opatrenia proti úžere
- antidiskriminačné činnosti
- bývanie
- zamestnanosť

Zahraničné informačné kurzy s cieľom výmeny získaných skúseností a znalostí

ODBORNÁ STÁŽ - Internship Program

Prihláška: máj-jún 2004

Začiatok: júl-august 2004

Mesačná zahraničná stáž pod vedením úspešných zahraničných organizácií.

Pre získanie ďalších informácií sa na nás obráťte na adrese:

ETP Slovensko

Komunitné rozvojové a servisné centrum

Predmestie 26, 054 01 Levoča,
Slovenská republika

Eduard Čonka, tel: 053 4299033, fax.
053/4299034 e-mail: etple@stonline.sk

Ďalšie informácie a dokumenty projektu sú umiestnené na oficiálnej stránke:
<http://www.bcarn.com/>

VÝCVIK PRE ROZVOJ ORGANIZÁCIE -

Organizational Development Training

Prihláška: november-január 2004

Začiatok: február 2004

Cieľom je využívanie získaných schopností v praxi v prípade výskytu vzdelávacích, zamestnávateľských a diskriminačných problémov

REGIONÁLNE ŠTUDIJNÉ CESTY -

Regional Study Trips

Prihláška: február-marec 2004

Začiatok: apríl-máj 2004

• Nevidomý masér s živnostenským listem a desiatiletou praxí v zdravotníctví a s praxí i jako sportovní masér, hledá práci v Brně i v celé ČR. Pokud možno se zavedenou klientelou. Mohu pracovat v lázních, fitness centrech i jako sportovní masér. V minulosti jsem pracoval v poliklinice v Brně-Lesné, dále v poliklinice na ulici Koliště v Brně a dále v soukromém rehabilitačním zařízení.

Miroslav Kollárik, 43 let, tel.: 724 207 405, e-mail: masaz sosgo@centrum.cz

Organizace zabývající se romskou problematikou

NADACE TOLERANCE

Nevládní nezisková organizace, která se zaměřuje na prevenci skupinové nesnášenlivosti, fanatismu, nacionalismu, antisemitismu a xenofobie v ČR. Konkrétním projektem určeným romské komunitě je Vzdělání pro romské děti a jejich matky. Cílem tohoto projektu je vytvořit praktický model, který by umožnil poskytovat romským předškolním dětem a jejich matkám smysluplnou výchovu a vzdělání.

Kontaktní adresa:

Senovážné náměstí 24

116 47, Praha 1

tel./fax: 224 102 314

e-mail: tolerance@ecn.cz

FOND POROZUMĚNÍ A NADĚJE

Mezi projekty Fondu porozumění a naděje patří Poradensko-informační servisní středisko, školicí aktivity pro romské organizace a „Stories Exchange Project“, což je sběr příběhů z romské komunity ve spolupráci s nadací The Fund for Next Performance / Video a nadací Tolerance.

Kontaktní adresa:

Fond porozumění a naděje

Ondřej Giňa, předseda

K řece 1003/II

337 01 Rolcycany

tel.: 371 727 598

tel./fax: 371 723 011

e-mail: fpn@pm.cesnet.cz

VÝBOR DOBRÉ VŮLE - NADACE OLGY HAVLOVÉ

K činnostem VDV patří projekt Roma, z něhož jsou financovány vzdělávací, sociální, sportovní a kulturní akce romských občanských iniciativ (např. v roce 1999 bylo na tyto účely vydáno 565 tis. Kč). V roce 2000 VDV vydal publikaci „Černobílý život“ určenou pro lepší poznání historie a současnosti Romů.

Kontaktní adresa:

Výbor dobré vůle - Nadace Olgy

Havlové

Senovážné nám. 2

110 00 Praha 1

tel.: 224 216 883 nebo 224 217 331

fax: 224 217 082

Pro písemný styk:

P. O. Box 240

111 21 Praha 1

<http://www.vdv.cz/frameset.html>

e-mail: vdv@telecom.cz

ROMSKÁ OBČANSKÁ INICIATIVA

Politická strana vznikla krátce po listopadu 1989 a v roce 1998 má přibližně dvanáct tisíc členů. ROI po odchodu Romů do zahraničí usiluje o přijímání romských uchazečů k policii, jejich rekvalifikaci a začlenění do hlídkových služeb, vyčlenění míst pro romské uchazeče na středních policejních školách a vyzývá vládu k přijetí opatření ke zvýšení bezpečnosti Romů v České republice.

Kontaktní adresa:

Romská občanská iniciativa

Štefan Ličartovský, předseda

Balbínova 3

120 00 Praha 2

e-mail: predseda@roi-cr.cz

SPOLEČENSTVÍ ROMŮ NA MORAVĚ Občanské sdružení podporující integra-

ci Romů do společnosti. Základní organizace pracují, vedle ústřední brněnské organizace, v dalších šesti moravských městech: Olomouc, Šternberk, Ostrava, Frýdek-Místek, Bruntál, Nový Jičín, kde se stávají partnery pro spolupráci se státními, samosprávnými a nevládními institucemi.

Soustředují se na rozvoj vzdělanosti romských dětí a mládeže, podporu romské kultury a ochranu lidských práv. Provozuje komunitní centra, kluby dětí a mládeže, poskytuje sociální a právní poradenství, od roku 1999 vydává romský čtrnáctideník Romano hangos.

Kontaktní adresa:

Francouzská 84
602 00 Brno
Předseda: ing. Karel Holomek
tel.: 545 246 647
www.srn.m.cz

ROMSKÉ CENTRUM PRO STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPU

Centrum zřídila v Brně romská sekce Helsinského občanského shromáždění. Jeho cílem je koordinace a podpora regionálních snah o ochranu lidských a občanských práv v rámci programu Phare. Centrum se zaměřuje na monitorování postavení a práv Romů v zemích střední a východní Evropy a přípravu zpráv a podkladů pro potřebu evropských nevládních organizací.

Podporuje jednotlivce i organizace zabývající se romskou otázkou, zprostředkovává spojení mezi romskou komunitou a evropskými institucemi a pracuje na konkrétních kulturních a vzdělávacích projektech. V roce 1997 se podílelo na třech mezinárodních konferencích.

Kontaktní adresa:

Karel Holomek, předseda
Dominikánské náměstí 3-5
602 00 Brno
tel.: 543 321 239
fax: 543 211 171

SDRUŽENÍ DŽENO

„Baro dženo“ znamená v překladu z romštiny „velký člověk“. Sdružení Dženo je informační analytické středisko romské problematiky, k jehož největším projektům patří mnohaleté monitorování českého tisku. Sdružení Dženo je vydavatelem společensko-kulturního měsíčníku Amaro gendalos (Naše zrcadlo).

Kontaktní adresa:

Sdružení Dženo
V Tůních 11
120 00 Praha 2
tel: +420 224 941 945
http://www.dzeno.cz/
e-mail: info@dzeno.cz, dzeno@dzeno.cz

NADACE ROMANE ČHAVE

Nadace byla založena v roce 1992 s cílem podporovat vzdělání a výchovu romských dětí a činnost Romského střediska. Za dobu své činnosti podpořila letní tábory romských dětí, různé zájezdy, přehlídku romských dětských souborů. Projekt: Rozvoj vzdělávání romských dětí a mládeže ve spolupráci s nadací Tolerance.

Kontaktní adresa:

Ing. Jaromír Stibich, CSc., předseda
Milan Duna, místopředseda
Pozemkový fond
Těšnov 17
117 05 Praha 1
tel./fax: 221 812 827

OBČANSKÉ SDRUŽENÍ ROMODROM

ROMODROM je občanské sdružení, které se věnuje zlepšení životních podmínek romských dětí ve střední Evropě. Soustřeďuje se na práci s dětmi mladšími 18 let, dokumentuje písmem i obrazem skutečný stav života Romů ve střední Evropě.

Director: Marie Gailová

tel.: 604 113 592
http://www.romodrom.org/
e-mail: gailova@romodrom.org

OBČANSKÉ SDRUŽENÍ ZA LIDSKÁ PRÁVA ROMSKÝCH OBČANŮ

Založeno v roce 1999. Jedná se o nepolitické sdružení otevřené všem lidem dobré vůle, bez rozdílu vyznání rasy, národnosti, politické příslušnosti a sociálního postavení. Jeho cílem je hájit zájmy obyvatel romské menšiny žijících na území ČR. Zabývá se usilováním o integraci Romů do občanské společnosti, tedy přebíráním odpovědnosti za sebe.

Kontaktní adresa:

Předseda: Dušan Badi
Úzká 313
790 81 Česká Ves
tel.: 584 428 451
mobil: 604 340 698
e-mail: dusan.badi@tiscali.cz

SDRUŽENÍ OLAŠSKÝCH ROMŮ V ČR

Sdružení olašských Romů v ČR si dává za cíl pomoci olašským rodinám radou, osobní pomocí a zprostředkováním kontaktů s úřady a ostatními institucemi a realizuje projekty Olašská rodina a Projekt primární až terciární drogové prevence pro olašské Romy.

Kontaktní adresa:

Sdružení olašských Romů v ČR

Emil Stojka, předseda

Miroslav Rafael, tajemník a mluvčí
Uzbecká 6
100 00 Praha 10
tel.: 271 733 682

MATICE ROMSKÁ

Matice romská pořádá semináře k výchově a vzdělávání romských dětí, mládeže i dospělých a setkání věřících Romů v České republice. K jejím uskutečněným projektům patří překlad Bible pro romské děti.

Kontaktní adresa:

PhDr. Vlado Oláh, předseda
Vondroušova 1193
163 00 Praha 6-Řepy II

LAČHE ČHAVE

Občanské sdružení Lače čhave zajišťuje volnočasové aktivity pro romské děti a mládež ve věku od 2 do 20 let.

Boleslavova 250
140 00 Praha 4-Nusle
www.lache-chave.cz
e-mail: lache-chave@lache-chave.cz

NADACE ROMANO DŽANIBEN

Nadace Romano Džaniben vydává časopis romistických studií Romano Džaniben.

Již téměř deset přináší odborné informace o romské kultuře, historii, jazyku, a bohatství romské umělecké tvorby, hlavně literární a výtvarné.

Kontaktní adresa:

Nadace Romano Džaniben
Hana Šebková
Cimburkova 23
130 00 Praha
http://www.dzaniben.cz

IQ ROMA SERVIS

Občanské sdružení, které se zaměřuje na terénní sociální práci v romské komunitě.

Kontaktní adresa:

IQ Roma servis

Bratislavská 41

602 00 Brno

tel.: 545 211 576

Cejl 49

602 00 Brno

tel.: 549 541 250

e-mail: iqrs@seznam.cz

MUZEUM ROMSKÉ KULTURY, o. p. s.

Kontaktní adresa:

Bratislavská 67

602 00 Brno

<http://www.rommuz.cz>

DROM – romské středisko

Základním cílem střediska je oslovovat a nabízet aktivity co nejširšímu okruhu dětí, dospívajících i dospělých lidí především z romské komunity.

Kontaktní adresa:

Bratislavská 41

602 00 Brno

tel.: 545 211 576

fax: 545 574 346

<http://www.drom.cz>

e-mail: drom@iol.cz

ÚŘAD VLÁDY ČR

Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity je stálým poradním orgánem vlády pro otázky romské komunity. Jejím cílem je napomáhat integraci romské komunity do společnosti.

Kontaktní adresa:

Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity

Vladislavova 4

110 00 Praha 1

tel.: 296 153 169

http://wtd.vlada.cz/pages/rvk_rzrk.htm

ČLOVĚK V TÍSNI – SPOLEČNOST PŘI ČT, o. p. s.

Humanitární pomoc v krizových oblastech, Terénní program, projekt Varianty, Festival Jeden svět...

Kontaktní adresa:

Na dolínách 27

140 70 Praha 4

tel.: 241 011 656

<http://www.clovekvtisni.cz/>

SOCIOKLUB

Sdružení pro podporu rozvoje teorie a praxe sociální politiky

Kontaktní adresa:

Plzeňská 175

150 06 Praha 56

tel.: 257 214 325

www.socioklub.cz

office@socioklub.cz

TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Terénní sociální práce (TSP) se zaměřuje na pomoc lidem žijícím v sociálně vyloučených lokalitách. Vlivem mnoha okolností jsou jejich obyvateli především chudí Romové. Terénní sociální pracovník je svým klientům průvodcem při řešení každodenních problémů; především je ale vede k aktivní snaze vymanit se z pasti chudoby, ze závislosti na druhých a na státu.

<http://www.tspweb.cz>

ASOCIACE OBČANSKÝCH PORADEN

Občanské poradny poskytují rady, informace a pomoc všem, kteří se na ně obrátí. Jsou nezávislým místem bezplatné, důvěrné a nestranné pomoci, provázejí občany při

jejich obtížích.

<http://www.obcanske-poradny.cz/>

ČASOPIS VEŘEJNÁ SPRÁVA

Aktuální informace pro zaměstnance institucí veřejné správy, ale nejen pro ně. Praktické rady, odborné články, inzerce, zajímavosti...

<http://www.mvcr.cz/casopisy/s/index.html>

ČESKÁ ASOCIACE STREETWORK

Cílem asociace je zejména předávat si zkušenosti a rozvíjet streetwork v souladu s mezinárodními trendy. V oblasti vzdělávání ČAS garantuje obsah specifických školicích akcí zaměřených na problematiku streetwork.

<http://streetwork.ecn.cz/>

ECONNECT – SERVER PRO NEVLÁDNÍ SEKTOR

Přečtěte si, co se ve vašem regionu děje, dejte o sobě vědět! Informační servis pro nevládní neziskové organizace, kalendář akcí, katalog odkazů...

<http://soc.ecn.cz>

INFORMAČNÍ CENTRUM NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ, o. p. s.

<http://www.neziskovky.cz>

KAMPAŇ PROTI RASISMU 2002 – ROZMANITOST DO KNIHOVEN

V tomto roce opět proběhne akce Rozmanitost do knihoven. Na těchto stránkách během měsíce srpna najdete aktuální informace o letošním ročníku. Cílem projektu je vytvoření cesty a prostoru pro poznávání rozmanitých kultur a etnických menšin žijících v České republice, inspirovat zájem veřejnosti po poznává-

ní jejich života a tradic, prohloubit a rozšířit informovanost o různých kulturách a také přispět k hledání společného řešení otázek mezietnického soužití.

<http://www.lidectete.cz/home.php?co=0&sub=0>

KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV (OMBUDESMAN)

Jak a s čím se můžete na ombudsmana obrátit, zprávy a dokumenty, poskytování informací...

<http://www.ochrance.cz/>

KLUB HURÁ KAMARÁD V PARDUBICÍCH

Dům na půli cesty, Dočasné ubytování a sociální trénink pro mladé lidi opouštějící v 18 letech dětské domovy. Nabídka pomoci mladým lidem obtížně umístitelných na trhu práce při jejich pracovní a společenské integraci. Krizové a protidrogové centrum...

<http://www.khk.cz/>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

Aktuální informace MPSV, programové dokumenty, metodické pokyny, reforma sociálních služeb...

<http://www.mpsv.cz>

MINISTERSTVO VNITRA ČR

<http://www.mvcr.cz>
Policie, veřejná správa, sbírka zákonů, volby, dopravní informace...

OPEN SOCIETY FUND PRAHA

Nadace OSF Praha se soustřeďuje na oblasti, které jsou z pohledu Evropské unie stále definovány jako velmi problematické – korupce, rovné příležitosti, a problematiku

lidských práv obecně...

<http://osf.cz/>

PORADNA PRO OBČANSTVÍ, OBČAN- SKÁ A LIDSKÁ PRÁVA

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva zaměřuje svoji činnost na právní poradenský servis. Dlouhodobě se věnuje problematice státního občanství, pobytu cizinců, diskriminace a rovných příležitostí.

<http://www.poradna-prava.cz>

PROFESNÍ KOMORA SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

<http://www.osf.cz/socialniproce/>

Podporuje rozvoj sociální práce a jejích metod, rozvíjet počínající snahy o důstojnou formu spolupráce sociálního pracovníka s klientem a zvyšovat společenskou prestiž tohoto oboru.

PROJEKT VARIANTY

Informační servis v oblasti interkulturního vzdělávání a mezietnického soužití učitelům, aktivistům působícím na poli menšinové problematiky i laické veřejnosti.

<http://varianty.rebex.cz/default.asp?mn=&pa=home>

RÁDIO ROTA

První romské internetové rádio v Evropě - rádio ROTA. Romská hitparáda, aktuality, verše, astrologie...

http://www.dzeno.cz/?r_id=32

ROMANO HANGOS

Romský politicko-sociální týdeník vydávaný Společností Romů na Moravě.

<http://www.romanhangos.cekit.cz>

ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICĚ

Stránky o romské současnosti i historii.

Aktuální texty rozhlasového pořadu

„O’Roma vakeren“.

<http://www.romove.cz/>

PROJEKT INTEGRACE MENŠIN V ČESKÉ REPUBLICĚ

Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR.

<http://www.vcvscr.cz/mensiny/>

EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER

Romské evropské centrum pro lidská práva (ERRC) je mezinárodní veřejnou zájmovou právníckou organizací, která monitoruje dodržování lidských práv Romů a zabezpečuje právní ochranu v případech porušování lidských práv. ERRC řídí mezinárodní sdružení ředitelů. Romské organizace i jednotlivci přispívají časem, finančními prostředky a expertizami. ERRC je spolupracujícím členem mezinárodní Helsinské federace pro lidská práva a v Radě Evropy má poradní status.

<http://www.errc.org/>

HOST - Hnutí občanské solidarity a tolerance

Nevládní a nezisková organizace HOST je dobrovolným sdružením občanů, které vzniklo 2. listopadu 1993 jako reakce na vzrůstající násilí ve společnosti - především pak násilí motivované diskriminačními a rasovými předsudky. Hlavním posláním HOST je prosazování nenásilného řešení konfliktů, monitorování společenské situace a poskytování právního poradenství.

<http://www.czechia.cz/host/>

SDRUŽENÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE ROMŮ ČR

Základní informace o sdružení, které se zaměřuje na romské děti a mládež.

<http://www.romove.osf.cz/>

NOVÁ ŠKOLA, o. p. s.

Nová škola je obecně prospěšná společnost, jejímž cílem je spoluúčast na budování občanské společnosti prostřednictvím podpory alternativních forem vzdělávání dětí a dospělých k multikulturalismu, toleranci a lidským právům.

<http://www.novaskola.org/>

LUĎIA PROTI RASIZMU (LIDÉ PROTI RASIZMU)

Informační stránky organizace bojující proti rasismu a všem druhům diskriminace.

<http://www.rasizmus.sk>

SLOVO 21

Občanské sdružení SLOVO 21 je neziskovou organizací, která byla založena v dubnu 1999 v Praze. Mezi hlavní aktivity občanského sdružení SLOVO 21 patří boj proti rasismu, ochrana lidských práv, vytváření tolerance vůči minoritám, zejména Romům, budování multikulturní společnosti, mediální prezentace minorit v České republice.

<http://www.slovo21.cz/>

ROME A

Sdružení ROMEA je dobrovolným, nevládním, neziskovým sdružením občanů a právníckých osob, které spojuje podpora boje proti rasismu, rozvíjení dodržování lidských práv, napomáhání k rozvoji demokracie a tolerance ve společnosti. ROMEA vydává časopis Romano vodi a spravuje Romský informační servis.

<http://www.romea.cz/romea>

ATHINGANOI

Občanské sdružení, které má za cíl pomoci Romům v úspěšné integraci do většinové společnosti, přispět k celkovému

zlepšení vztahů mezi romskou menšinou a většinovou společností, zlepšit vzdělanost romské menšiny, zvýšit informovanost většinové společnosti o romském etniku.

<http://www.athinganoi.cz>

ROMSKÁ UNIE V ČESKÉ REPUBLICĚ

Oficiální internetová prezentace sdružení, které vzešlo z činnosti Mezinárodní Romské Unie v ČR, založené jako občanské sdružení a pobočka International Romani Union v roce 2000. Na stránkách naleznete prezentace tří agentur, které Romská unie v ČR založila: Personální agentura Romů, Vzdělávací agentura Romů, Agentura romské ženy.

<http://www.romskaunie.cz>

BAREVNÝ SVĚT

Projekt se bude prostřednictvím společných aktivit romské a neromské mládeže snažit o přiblížení, střetávání a poznávání jednotlivých kultur, národností, etnik, jejich mentalit, názorů a hodnot.

<http://www.barevnysvet.cz>

ČESKÝ ZÁPAD

Stránky občanského sdružení, jehož posláním je podporovat integraci romské komunity do majoritní společnosti. Činnost sdružení, fotogalerie.

<http://www.cesky-zapad.cz/>

SDRUŽENÍ ROMSKÝCH PODNIKATELŮ A SOUKROMNÍKŮ V ČR

Romská organizace, která se angažuje především v pomoci romským podnikatelům a snaží se zlepšit zaměstnanost Romů.

<http://srps.hyperlink.cz/>

Zpracovala Petra Zoubková a Pavel Bajer

Poznámka: Redakce neručí za aktuálnost internetových stránek.

Informace předplatitelům

Vážené čtenářky a vážení čtenáři, na tomto místě bychom Vám velice rádi začali od příštího čísla poskytovat prostor pro připomínky, návrhy, poznámky, jednoduše dopisy, s nimiž se na nás obrácíte. Ať už v souvislosti s jednotlivými texty a jejich obsahem, nebo v souvislosti se způsobem úhrady předplatného, dodání objednaných čísel a podobně.

V tomto čísle zatím žádné čtenářské dopisy nenaleznete, ale pevně věříme, že již příště zde budeme moci publikovat některé Vaše kritické ohlasy, díky nimž můžeme lépe realizovat náš záměr - tvorbu po všech stránkách kvalitního profesního periodika.

Pochopitelně se snažíme co nejrychleji vyhovět Vaším požadavkům, ale bohužel ne vždy jsme schopni zajistit řádné dodání objednaných čísel co nejdříve po přijetí Vaší objednávky. Zpoždění se dotýkají především dodatečných objednávek ke starším číslům; ukazuje se totiž, že přímé doposílání představuje poměrně značnou nákladovou položku, a my bohužel musíme velmi pečlivě zvažovat vhodnost každého kroku souvisejícího s financováním časopisu. Pokud jsou již dříve distribuovaná čísla rozesílána hromadně, což nepředstavuje takovou finanční zátěž, dostanou se k Vám bohužel asi s měsíčním (ale někdy i delším) zpožděním. Snažte se porozumět naší situaci a mějte v takových případech strpení. Jedná-li se o zvláště naléhavou žádost, pochopitelně pošleme starší čísla ihned, ale ve větším měřítku taková praxe není schůdná.

Chtěl bych Vás též požádat o sdělování přesné adresy; to se týká zejména předplatitelů z menších obcí, kteří mnohdy neuvádějí čísla popisná, byť právě tyto údaje jsou potřebné pro distribuční firmu. Také uvedení kontaktního telefonního čísla a e-mailové adresy velmi zrychlí a usnadní naši vzájemnou komunikaci.

Bohužel nejsme schopni být Vám k dispozici na našem telefonním čísle po celý den; na našich webových stránkách ale naleznete aktuální rozvrh hodin, kdy mě na telefonním čísle 549 493 895 zastihnete. Nemáte-li možnost přístupu na internet, kontaktujte nás prosím poštou. V případě potřeby řešení problému souvisejícího s předplatným můžete také využít čísla 605 763 439; i zde ovšem platí, že nebude možné dovolat se kdykoliv během dne. Jistou cestu však představuje zaslání SMS - v takovém případě prosím zprávu začínejte zkratkou SP.

V naprosté většině případů se nám daří dodávat Vám časopis způsobem zajišťujícím Vaši plnou spokojenost. V několika ojedinělých případech však došlo ke komplikacím a těmto předplatitelům se omlouváme.

Na závěr mi dovoluňte poděkovat všem našim věrným předplatitelům, jmenovitě pak paní Mgr. Michaele Límové, štedré přispěvatelce časopisu.

Na shledanou.

Michal Šedivý,
správce předplatitelské agendy

vakát

Časopis Sociální práce / Sociálna práca Ceny inzerce

2. nebo 3.strana obálky (2 barvy): 15 000,-

4.strana obálky (2 barvy): 18 000,-

Formát B5:
vnitřní strana (2 barvy): 10 000,-

Formát B6:
vnitřní strana (2 barvy): 7 000,-

Formát B7:
vnitřní strana (2 barvy): 6 500,-

Formát B8:
vnitřní strana (2 barvy): 5 000,-

Řádková inzerce 60 Kč za řádku

Objednávky inzerce a kontakt na redakci:

ASVSP - Sociální práce / Sociálna práca

Fakulta sociálních studií MU

Gorkého 7

Brno 602 00

Tel.: +420 549 493 895

e-mail: horak@fss.muni.cz či socialni_prace@quick.cz

<http://socprace.webpark.cz>

Objednávka předplatného 2004

Jméno a adresa objednatele (PSČ)

Fakturační adresa (PSČ);

uvádějte prosím tehdy, je-li fakturační adresa odlišná od adresy zasílací. Platí pro objednávky organizací.

telefonní číslo:

e-mail:

IČO, DIČ objednatele:

Závazně objednávám předplatné časopisu Sociální práce / Sociálna práca na rok*:

2003 ks 2004 ks

Prosím o zaslání minulých čísel: *

ks 0/2001+1/2002

ks 2/2003

ks 2/2002 (pouze elektr. podoba - format PDF)

ks 3/2003

ks 1/2003

ks 4/2003

Druh předplatného (vybrané zakřížkujte): *

studentské - 4 x 59 Kč za rok 2004: celkem 236 Kč

občanské - 4 x 89 Kč za rok 2004: celkem 356 Kč

pro organizace - 4 x 189 Kč za rok 2004: celkem 756 Kč

Platbu provedu*: složenkou převodem z účtu

Adresa redakce: **Časopis Sociální práce / Sociálna práca**

ASVSP, FSS MU, Gorkého 7, 602 00 Brno,

tel: 549 493 895, IČO: 49465619

číslo účtu: 777630001/2400

e-mail: socialni_prace@quick.cz

www: [http://socprace.webpark.cz/](http://socprace.webpark.cz)

Podpis / razítko:

Studenty žádáme o doložení studia (např. potvrzení o studiu, kopie ISIC - oboustranně)

* vybrané vypište nebo zakřížkujte

Časopis vychází čtyřikrát v roce a publikuje co neširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

1) Editoriál; 2) O čem se mluví; 3) Anketa; 4) Fakta, vyhlášky, zákony, dokumenty.; 5) Pohledy na věc; 6) Akademické statě; 7) Studentské práce; 8) Školy se představují; 9) Inspirace pro praxi; 10) Recenze knih; 11) Zprávy, akce, oznámení; 12) Kontakty; 13) Ohlasy, názory

Časopis je zaměřen na publicisticko - praktickou a akademickou část. Zalímco v částech 6 a 7 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích, ostatní části jsou koncipovány širěji a jsou určeny pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úroveň autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné. Následující pokyny jsou pak adresovány autorům do akademické části časopisu.

1) Pokyny autorům akademických textů

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Uveřejněná stať se stává majetkem časopisu a přetisknout její část nebo použít obrázek v jiné publikaci lze jen s citací původu. Redakce si vyhrazuje právo provést drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Nabídka rukopisů

Redakci se zasílají tři provedení rukopisu. Jedno provedení na disketě 3,5 palce ve formátu a dvě lištěné kopie, které neobsahují jméno ani pracoviště autora. Odkazy v textu, které by mohly vést k identifikaci autora se uvádějí na zvláštním listu. Recenzní řízení je oboustranně anonymní, práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. Na základě posudků rozhodne redakční rada o jejich přijetí či odmítnutí. Podle připomínek recenzentů může být práce vrácena autorům k doplnění, či k přepracování.

Rozhodnutí o vydání

O výsledku recenzního řízení je autor vyzván. V případě potřeby je autor vyzván, aby dodal konečnou verzi práce buď na disketě 3,5 palce ve formátu RTF nebo elektronickou poštou. Disketu je nutno označit nálepkou se jménem souboru.

Náležitosti rukopisu

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Formátování textu odpovídá textové normostraně (tj. 30 řádků /řádkovač 2/ po 60 úhozech). Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normální. Stránky jsou očíslovány. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec stať. Prosíme, abyste dodržovali standard časopisu pro citaci literatury dle ČSN ISO 690 (010197).

1. Titulní strana obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině a angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.
2. Abstrakt v češtině v rozsahu maximálně 200 slov.
3. Abstrakt v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov v angličtině.
4. Vlastní text (rozsah maximálně 5000 slov)
5. Seznam citované literatury: Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autora příjmení, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci staťe a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a,b atd. u roku vydání.

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. Základy výzkumu. Praha: Karolinum, 1998.

Příspěvky do monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. Reinkarnace a hlubinná terapie. In WHITTON, J.L. a FISHER, J. Život mezi životy. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9-14.

Příspěvek do časopisu

WINTER, J. Z troskek likvidace signál celé Evropy. *Českomoravský profil*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10-11.

Studentské práce akademického charakteru: Snaha o úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických staťe jsou předpokladem.

Studentské práce esejistického charakteru: Předpokládá se osobní znalost a zkušenost s tématem z praxe, popř. jako kritická úvaha nad skutečnou praxí. Citace a literatura nejsou podmínkou.

2) Pokyny pro formát recenzí:

Rubrika recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblastí sociální práce a příbuzných oborů. Maximální rozsah recenze je stanoven na 1000 slov. Recenze musí obsahovat plný bibliografický údaj o hodnocené knize /zpracovaný dle ČSN ISO 690 (010197)/ a stručnou biografickou informaci (do 50 slov) o autorovi recenze spolu s kontaktem na pracoviště, příp. e-mailem.

Nabídky recenzí zasílejte ve formátu RTF na disketě 3, 5 palce či e-mailem.

3) Ostatní rubriky

Příspěvky ostatních rubrik nemají stanovený závazný formát, jejich podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí.

4) Kontaktní údaje:

Své příspěvky zasílejte na adresu redakce:

Časopis Sociální práce / Sociální práce

ASVSP, Fakulta sociálních studií MU, Gorkého 7, Brno 602 00

Telefon: +420 549 493 895, e-mail: socialni_prace@quick.cz

www: <http://socprace.webpark.cz>

SP

SOCIÁLNÍ PRÁCE

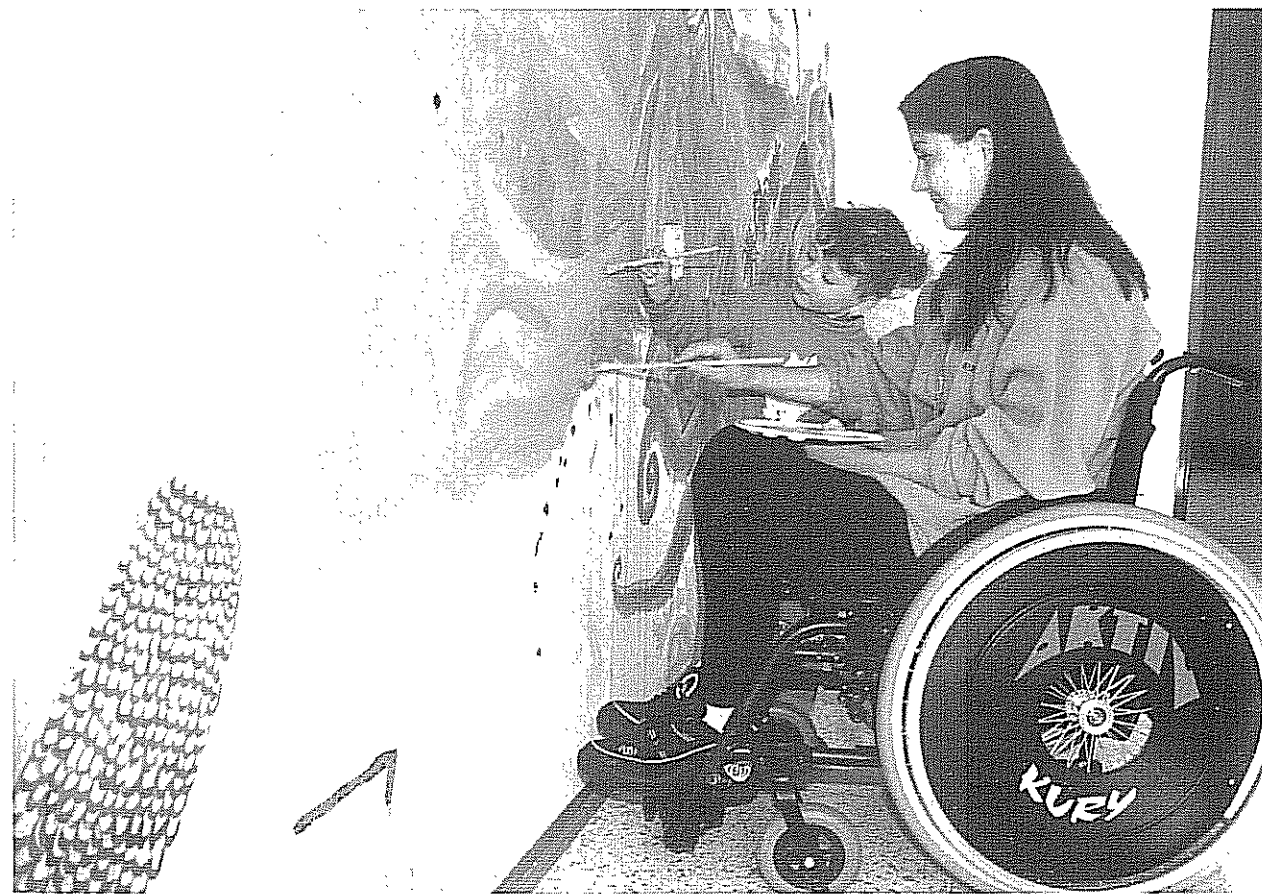
SOCIÁLNA PRÁCA

ČASOPIS PRO TEORII, PRAXI A VZDELÁVANÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI
ČASOPIS PRE TEÓRIU, PRAX A VZDELÁVANIE V SOCIÁLNEJ PRÁCI

3/2005

Vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci

Rovnost příležitostí

Editorial	1	Anketa	38	Akademičké state	56	Recenze	147
Medailón	2	Fakta, vyhlášky	42	Školy se představují	139	Akce, zprávy...	167
Čem se mluví	3	Pohledy na věc	52	Inspirace pro praxi	145	Kontakty	170